NEMES DEZSŐ

AZ ÁLTALÁNOS MUNKÁSEGYLET TÖRTÉNETE

1868—1873

SZIKRA

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
IV/6-ba
Körzet
Vezetősége

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
IVIS-Sz
Kerület
Vezetősége

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT Könyvtár

ELŐSZÓ

A modern munkásmozgalom története az újkor történetének szerves része: annak a nagy társadalmi mozgalomnak a története, amelynek hivatása, hogy megdöntse a kapitalizmust, s megszüntetve embernek ember által való kizsákmányolását, megteremtse a szocialista társadalmat.

A munkásmozgalomnak nagy utat kellett megtennie ahhoz, hogy a proletariátus betölthesse történelmi hivatását. Ezt az utat jelzi a lyoni munkáslázadás 1831-ben, az angol chartista mozgalom a mult század harmincas és negyvenes éveiben, a sziléziai takácsok lázadása 1844-ben, a párizsi munkásfelkelés 1848 júniusában, a Párizsi Kommün 1871-ben, az orosz forradalom 1905-ben, s az emberiség történetében új kort nyitott Nagy Októberi Szocialista Forradalom 1917-ben. Ezt az utat jelzi a Kommunisták Szövetségének létrejötte 1847-ben, az I. Internacionále megalakulása 1864-ben, a II. Internacionále életrehivása 1889-ben, a III. (Kommunista) Internacionále megteremtése 1919-ben. Ezt az utat jelzi a marxizmus keletkezése, fejlődése és győzelme a nemzetközi munkásmozgalomban, amelynek forradalmi zászlaja alatt a világ minden táján a kommunista pártok tömöritik a munkásosztály erőit és vezetik a népek nagy harcát az imperializmus pusztulásra ítélt rendszere ellen.

A munkásmozgalom történetének kellő ismerete nélkül nem ismerhetjük eléggé a nemzet történetét sem. Vonatkozik ez Magyarország újkori történetére — így az 1867-es kiegyezést követő évek történetére — is, de természetesen még inkább érvényes a későbbi időszakra, amikor a munkásosztály már fejlettebb, szerepe a nemzet fejlődésében sokkal jelentősebb, és végül döntővé válik.

A magyarországi munkásmozgalom fejlődésének is hosszú utat kellett megtennie a munkásságnak az 1848-as magyar sza-

badságharcban való részvételétől az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság megteremtésén és négy és fél hónapos fennállásán keresztül a népi demokrácia mai győzelméig. Ennek a fejlődésnek útjelzője az Általános Munkásegylet megalakulása 1868-ban, a Magyarországi Általános Munkáspárt létrejötte 1880-ban, a szociáldemokrata párt megalakulása 1890-ben, a szakszervezetek fejlődése az első világháborút megelőző időkben. Kiemelkedő állomásai ennek a fejlődésnek a kommunista párt megalakítása 1918-ban és a munkásosztály egységének megteremtése a Magyar Dolgozók Pártjának létrejöttével 1948-ban. A munkásmozgalom adta és csak a munkásmozgalom adhatta a magyar nemzetnek azt a pártot, amely az ellenforradalmi rendszer huszonötéves uralma idején áldozatot nem kímélve küzdött a nép és a nemzet felszabadításáért s felszabadulásunk után kezébevette az ország sorsának irányítását.

A magyar munkásosztály azért tudott élni a Szovjetuniótól kapott szabadság lehetőségeivel, mert a munkásmozgalom fejlődésének hosszú iskoláját járta ki.

Az Általános Munkásegylet története mindmáig alig ismeretes, bár a magyarországi munkásmozgalom fontos szakasza. Az Általános Munkásegylet megalakulásával indult meg Magyarországon a szocialista mozgalom. Működésének, erényeinek és gyöngeségeinek elég jelentős kihatása volt a mozgalom későbbi fejlődésére s a későbbi mozgalom nem egy jellegzetessége ebből az időszakból ered.

Az Általános Munkásegylet megalakulása és tevékenysége az I. Internacionále működésének idejére esik, mely utóbbi közvetett és közvetlen politikai befolyást gyakorol a Munkásegylet fejlődésére.

Magyarországon a kezdődő szocialista mozgalom — talán méginkább, mint a nyugati országokban — csak egy általános európai forradalomtól remélhette a munkásosztály felszabadulási törekvéseinek sikerét. A magyar forradalomhoz fűzött remények az 1867-es kiegyezéssel egyelőre elvesztek, vagy legalábbis egészen háttérbe tolódtak. A nemzeti fejlődés akkori fő kérdéseinek: a feudális nagybirtokrendszer felszámolásának, a demokratikus köztársaság és a teljes nemzeti önrendelkezés kérdéseinek forradalmi megoldása — évtizedekre lekerültek a napirendről.

Ez a körülmény döntően befolyásolta a munkásmozgalom fejlődését nemcsak az Általános Munkásegylet megalakulásának

és működésének időszakában, hanem később is. Tehát az Általános Munkásegylet történetének, a magyarországi szocialista mozgalom kezdeti időszakának tanulmányozásánál ezt különösen szem előtt kell tartani.

Végül még egy körülményre, az Általános Munkásegylet fontos és jellegzetes sajátosságára szeretném már előljáróban felhívni az olvasó figyelmét. Az Általános Munkásegylet a magyarországi munkásmozgalom harci szervezete, amelynek soraiban magyarok, németek, szlovákok és más nemzetiségű dolgozók vállvetve küzdöttek. Az Általános Munkásegyletről szólva, nem egyszerűen magyar munkásmozgalomról, hanem m a g y a r o r s z á g i munkásmozgalomról kell beszélnünk, amelyben a magyar munkásmozgalom az akkori Magyarország területén élő más nemzetiségű munkásság mozgalmával egy közös táborba fonódik egybe.

I

AZ ÁLTALÁNOS MUNKÁSEGYLET MEGALAKULÁSÁNAK ÉS MŰKÖDÉSÉNEK NEMZETKÖZI ÉS BELSŐ KÖRÜLMÉNYEI

1. Az európai helyzet és Magyarország az 1867-es kiegyezés előtt és a kiegyezés idején

Európában 1848—1849-ben az ellenforradalom felülkerekedett, azonban nem akadályozhatta meg a kapitalizmus győzelmét a feudalizmus felett. A kapitalizmus továbbfejlődését a feudális monarchiák gátolhatták, de meg nem állíthatták. Az 1848-as forradalom a hűbéri jog eltörlésével a kapitalista fejlődés igen fontos akadályát hárította el az útból Magyarországon is.

A kapitalista fejlődés táplálta a cárizmus, a Habsburg-monarchia és Poroszország által részekre szaggatott, s a három monarchia igája alatt nyögő Lengyelország nemzeti felszabadító mozgalmát. A kapitalista fejlődés vezetett el az angol uralom ellen felkelt írek szabadságharcához is — az angol királyság kebelén belül. A nemzeti szabadság kivívása számos országban döntő tényező volt, amelytől függött, hogy szabaddá válik-e az illető országban az út a kapitalizmus számára, vagy béklyóba verik, illetőleg korlátok közé szorítják-e kibontakozását.

Az 1848-as forradalom után lényegesen megváltozott a burzsoázia politikai magatartása és szerepe: a burzsoázia — amint ezt a marxizmus klasszikusai megállapították — egykori forradalmi osztályból ellenforradalmi osztállyá vált. A liberális burzsoázia mind élesebben fordul szembe a saját felszabadulásáért fellépő proletariátussal. Ugyanekkor az uralkodó nemzetek burzsoáziája az elnyomott nemzetek szabadság-

harcainak is ádáz ellensége. Az angol liberális burzsoázia bűnrészes lett az írek elnyomásában, a porosz liberális burzsoázia a lengyelek szabadságharcának elfojtásában, az osztrák liberális burzsoázia a lengyelek, az olaszok, a csehek és a magyarok elnyomásában egyaránt.

Az angol vagy a francia liberális burzsoázia ellenforradalmi szerepe a munkásosztállyal és a gyengébb nemzetekkel szemben — összefüggött a kapitalizmus nyugateurópai győzelmével és megszilárdulásával. Németországban vagy a Habsburg-monarchiában a mult század ötvenes és hatvanas éveiben még nem történt meg a kapitalizmusnak a nyugatihoz hasonló megszilárdulása. Azonban a porosz és osztrák liberális burzsoázia politikai magatartásában „idomult" az angolokhoz és franciákhoz s kompromisszumra törekedett a hatalmon lévő feudálisokkal. Az osztrák és porosz burzsoázia eme „idomulásában" jelentős szerepet játszott a Nyugat-Európában erősödő és Közép-Európára is mindjobban átterjedő szocialista munkásmozgalomtól való félelem.

Németországban a kapitalista fejlődés napirendre tűzte a szétaprózott német országrészek, királyságok, fejedelemségek és hercegségek nemzeti egyesítésének kérdését. Németország demokratikus egyesítése 1848-ban „alulról", demokratikus népi erőkkel nem sikerült; a forradalmat leverték, tehát Németország „felülről" való egyesítésének kérdése került előtérbe, valamelyik feudális monarchia égisze alatt. A porosz és az osztrák monarchia, a Hohenzollernek és a Habsburgok monarchiája harcolt egymással, hogy melyik szorítja ki a másikat, melyik szerzi meg a vezetőszerepet a létrehozandó egységes német államban, az egyesített Németországban.

A Habsburg-monarchia déli szomszédságában, Itáliában, a kapitalista fejlődés ugyancsak megkövetelte a külön államok nemzeti egyesítését a Habsburg-tartományt képező olasz területekkel, olasz országrészekkel. Ezért küzdött Garibaldiék forradalmi-demokratikus mozgalma. De résztvett ebben a nemzeti küzdelemben a piemonti királyság is, amely monarchikus célokat követett. A piemonti királyság Garibaldiéknak a hatalomból való kiszorításával végül is megszerezte és megszilárdította a monarchia vezetőszerepét az egységes olasz állam megteremtésében.

Az általános kapitalista fejlődés a Habsburg-monarchia külső és belső ellentmondásainak elkerülhetetlen élesedéséhez vezetett. A külső ellentmondások elsősorban a porosz-osztrák és az olasz-osztrák viszony kiéleződésében fejeződtek ki és háborúkhoz vezettek. 1866-ban a Habsburg-monarchiát a szétesés veszélye fenyegette.

Franciaország 1859-ben, III. Napoleon uralma alatt háborút indított Ausztria ellen, hogy Olaszországból kiszorítsa. A háborúban — amelyben a piemonti királyság Franciaországgal szövetkezve vett részt — Ausztria vereséget szenvedett és Lombardiát át kellett adnia a piemonti királyságnak.

1866 tavaszán kitört a porosz-osztrák háború, amelyben Olaszország ismét résztvett, Poroszországgal szövetségben. Ez a háború még súlyosabb vereséget jelentett Ausztriának. Poroszország felülkerekedett és Ausztria kiszorult az egyesített Németországból. Ugyanekkor a Habsburg-monarchia Velencét is elvesztette és csaknem teljesen kiszorult Olaszországból is.

Az 1859-es és 1866-os háborús vereség után Habsburg-Ausztria már képtelen volt egyedül uralkodni a monarchia valamennyi elnyomott nemzete felett; keresnie kellett a módját, hogy a monarchia területén élő többi nemzet valamelyikével kiegyezzék és ezáltal a monarchiát megmentse úgy a belső széteséstől, mint más államok részéről várható további csapásoktól. A monarchián belüli fő kérdés Ausztria és Magyarország viszonya volt; semmiféle „kiegyezés" nem lehetett reális, amely nem az osztrák-magyar viszony valamilyen rendezésén alapult.

*

Magyarország kapitalista fejlődése az 1848—1849-es forradalom leverése után lassan, korlátok között és rendkívül kínosan ugyan, de haladt. A hűbéri jog megszüntetése, a vasutak s általában a közlekedés fejlődése, ha korlátozottan is, az árutermelés növekedését, az ipar és kereskedelem fejlődését, a kapitalista viszonyok terjedését vonta maga után. Minden újabb lépés a polgári fejlődés útján fokozottan éreztette egyrészt az önálló állami lét hiányát, másrészt

a feudális nagybirtokrendszer amúgyis nyomasztó hatását az ország egész életére.

A tőkés vállalatok, gyárak, manufaktúrák fejlődése továbbra is nemcsak lassú, hanem rendkívül egyoldalú maradt. Fejlődik mindenekelőtt a mezőgazdasági ipar, amelyet az általában fejlettebb osztrák ipar versenye kevésbbé vagy egyáltalán nem érint. A kezdetleges manufaktúrán és gyáriparon belül olyan ipari vállalkozások létesülnek túlsúlyban, amelyek a *földbirtokkal* vannak szorosabb kapcsolatban. Ilyenek a malomipar, cukoripar, szeszipar.

A vasútvonalak hossza 1866-ban elérte a 2 160 kilométert, amiből 2 000 kilométert a szabadságharc leverése után építettek. A vasutak fejlődése szükségessé tette és megkönnyítette a vas- és gépipar bizonyos fejlődését is. Mindez azonban nem változtathatott a kézműves kisipar túlsúlyán, amely kisipart viszont főleg az osztrák árucikkek szabad terjedése hozott válságos helyzetbe.

A munkáslétszám 1867-ben nem egészen 140 000 volt, az 1870-es népszámlálás szerint pedig több mint 400 000.

A vasutak és a gőzhajózás fejlődése — amelyre a monarchiának katonai megerősítése érdekében is szüksége volt — elősegítette mindenekelőtt a mezőgazdaság kapitalista fejlődését, a nagybirtok árukivitelének növekedését, de egyben az osztrák textil- és egyéb készáruk behozatalát és konkurrenciáját is; ugyanis nem védte a gyenge magyarországi ipart védővám.

Magyarország kapitalista fejlődése — ami akkor történelmi követelmény volt — elsősorban a feudális nagybirtokrendszertől és a Habsburg-monarchiától való megszabadulást, ennek révén független demokratikus magyar állam megteremtését követelte. Mi jellemezte ebben a helyzetben a földbirtokos osztály törekvéseit és magatartását, amely osztály az ország életében vezetőszerepet játszott?

A konzervatív főnemesség a szabadságharc előtt és utána is ellensége volt a magyar nemzeti függetlenségnek, mert a Habsburg-monarchia fennállásában látta a feudális nagybirtokrendszer fennmaradásának biztosítékát.

A liberális középbirtokos nemesség 1848-ban Kossuth Lajos mögé tömörült és a függetlenségi harc vezető osztálya volt. 1849-ben azonban az erősödő demokratikus törekvésektől, s különösen a köztársaság kikiáltásától megrémülve, a

középbirtokosság elhagyta Kossuthot és Görgey vezetésével a Habsburgokkal kiegyezést kereső Békepárt mögött sorakozott fel. Ez a kiegyezési politika, amely a magyarok katonai győzelmeit nem a Habsburg-monarchia megsemmisítésére, hanem megegyezés felkínálására és a fiatal köztársaság felszámolására igyekezett felhasználni, elősegítette a szabadságharc bukását. A katonailag gyengébbnek bizonyult Habsburg-monarchia — mint ismeretes — nem a megegyezési javaslatot fogadta el, hanem Európa zsandárához, a cárhoz fordult segítségért a magyar forradalom leverése és az osztrák önkényuralom helyreállítása érdekében.

A középbirtokos osztály többé nem volt képes a nemzeti függetlenségért harcrakelni — lemondott a teljes állami önállóságról, és a külső események kedvezőbb alakulását várva, továbbra is reménykedett a Habsburg-monarchiával való *kiegyezésben*. Ez a helyzet az 1859-es és az 1866-os háborúk után valóban bekövetkezett.

A középbirtokos osztály nem remélte, hogy a feudális nagybirtokrendszeren nyugvó monarchikus állam Magyarországon önálló államként fenn tud maradni és csak a magyar belkormányzati önállóságért szállt síkra az akkori Magyarország területén a Habsburg-monarchia keretén belül. Deák Ferenc — aki a földbirtokos osztály vezető politikusa lett — 1866 februárjában, közvetlenül a porosz-osztrák háború kitörése előtt is kifejezte ezt a kiegyezési törekvést. Deák az uralkodóhoz felterjesztett felirati javaslatban a pragmatica sanctiót[1], mint a kiegyezés alapját magyarázta. Megállapítása szerint a pragmatica sanctio egyik fő célja, hogy „egy közös uralkodó alatt álló s feloszthatatlanul és elválhatatlanul birtoklandó országok és tartományok együttes erővel könnyebben és biztosabban ellenállhassanak minden külső és belső ellenségnek . . .”

„Nekünk tehát — folytatja Deák —, kik szorosan ragaszkodunk a pragmatica sanctio minden pontjaihoz, lehetetlen akarnunk, hogy annak egyik főczélja, a közös biztonság, elérhetetlen legyen . . . De van . . . még egy alapeszme a

[1] A pragmatica sanctio a magyar rendi országgyűlés által 1723-ban III. Károly uralkodása idején elfogadott törvény, amely kimondta, hogy Magyarország a Habsburg-ház „öröksége” marad, ha a férfiág kihal, akkor női ágon.

pragmatica sanctioban... Magyarország közjogi és belkormányzati önállása sértetlenül fenntartassék"[2]. A porosz-osztrák háború után, tehát Ausztria újabb veresége után, Deák ugyanezt hangoztatta és követelte.

Lenin a nemzeti önrendelkezési jogról írott cikkében a következőképpen jellemezte a Habsburg-monarchiában előállt helyzetet:

„... a magyaroknak az a kísérlete, hogy önálló nemzeti államot teremtsenek, már 1849-ben hajótörést szenvedett a feudális orosz hadsereg csapásai alatt.

Ilymódon rendkívül sajátos helyzet állott elő: a magyarok, majd a csehek is, nem az Ausztriától való elszakadásra, hanem Ausztria épségének megőrzésére törekednek, éppen a nemzeti függetlenség érdekében, amelyet rablóbb és erősebb szomszédok teljesen eltiporhatnának! Ennek a sajátos helyzetnek következtében Ausztria két központtal bíró (dualista) állammá alakult..."[3]

Az uralkodó osztályok táborán belül a kiegyezésnek jelentős ellenzéke volt mind Ausztriában, mind a magyar főurak körében. Jelentős osztrák nagybirtokos és nagypolgári rétegek — a magyar konzervatív nagybirtokosok egy részére támaszkodva — megkísérelték elutasítani Deákék követeléseit, mert még mindig reménykedtek az Ausztria egyeduralmát biztosító centrális, egyközpontú monarchia fenntartásának lehetőségében. A konzervatív nagybirtokosság legnagyobb latifundiumokkal rendelkező részét, világi és egyházi képviselőivel együtt, aggodalommal töltötte el a kapitalista fejlődés, s ennek velejárójaként a polgári liberalizmus terjedése, amitől feudális előjogaikat féltették. Ez a réteg azonban túl szűk és még az uralkodó osztályon belül is mindjobban elszigetelődő rétegnek bizonyult, amely a legyengült monarchiától már nem kaphatott kellő támogatást főrendi privilégiumai teljes megőrzéséhez s nem is nyujthatott kellő támogatást a Habsburg-önkényuralom változatlan fenntartásához. A kiegyezést meg kellett csinálni; Ausztria egyeduralmát biztosító egyközpontú monarchiát kétközpontú monarchiává kellett változtatni, hogy fennmaradását biztosíthassák.

---

[2] Az országgyűlésben 1866 február 8-án a királyhoz intézett, Deák Ferenc által beterjesztett és a király által elfogadott feliratból.
[3] *Lenin.* Válogatott művek, 1. köt. Szikra 1949. 827. old.

Az 1867-es „nemzeti kiegyezés" a magyar földbirtokos osztály kiegyezése az osztrák uralkodó osztályokkal és képviseletükkel, a Habsburg-monarchiával. A kiegyezés értelmében Magyarország a monarchia második uralkodó nemzetévé vált, önálló belső kormányzattal. Ausztria kénytelen volt átengedni a magyar uralkodó osztályoknak Szlovákia, Erdély és Horvát-Szlavónia népei közvetlen elnyomását.

A kiegyezés az önálló magyar állami létről, az önálló magyar vámterületről és az önálló magyar külpolitikáról való lemondást, politikai és gazdasági, pénzügyi és katonai alárendeltséget jelentett. Tagadhatatlan azonban az is, hogy a magyar földbirtokos osztály számottevő befolyást szerzett a monarchia közös ügyeiben.

2. A politikai helyzet és a kapitalista fejlődés jellege Magyarországon a kiegyezés után

A kiegyezés után Magyarország kapitalista fejlődése az előző állapothoz képest könnyebbé vált ugyan, de távolról sem volt akadálytalan. A kapitalista fejlődés két fő gátja közül a feudális nagybirtokrendszer változatlanul megmaradt, sőt meg is szilárdult; a független állami lét hiánya azonban enyhült a belkormányzati önállóság által.

A polgárság társadalmi súlya 1867-ben viszonylag nagyobb volt, mint 1848-ban. De a kiegyezést alapjában véve a polgárság is magáévá tette, vagy legalábbis reménykedő várakozással fogadta. Ezt a reménykedést mindenekelőtt a belkormányzati önállóság megteremtése váltotta ki. A polgárság hátat fordított Magyarországon a demokratikus nemzeti forradalom ügyének, mielőtt annak valaha is vezetője lehetett volna. Legfeljebb csak egyes részleteiben kívánta a kiegyezés módosítását. Erejéből és egész megalkuvó jellegéből csak az „alkotmányos ellenzék" félszeg szerepére tellett, karöltve a középbirtokosok körében jelentkező hasonló típusú parlamenti és megyei ellenzékkel.

A politikai életet az „alkotmányos ellenzék" egyik képviselője, Csernátony így jellemezte 1869 márciusában, az *Ellenőr* című ujság első számában:

„Sok ember emancipálta magát a nemzet tradíciója és

jog fogalma alól, és ha ez a szintelenedés opportunitás okáért még tovább fejlődnék, ha a közösségbe (Ausztriával való államközösségbe — *N. D.*) úgy, ahogy ez formulázva van, belenyugodnánk... mind alább, alább esnénk, mert egy nemzet, mikor erejében nem bízva hanyatlani kezd, nehéz feltartóztatni"[4].

Ebben a helyzetben a polgári demokraták — Simonyi, Irányi és kevésszámú társaik —, akik a nemzeti függetlenség és a demokratikus átalakulás hívei voltak és maradtak, a polgárság körében csak az alkotmányos ellenzéki tevékenység számára találnak bizonyos támogatást. A parasztság fő követeléseinek kiharcolására és a parasztság mozgósítására, akárcsak 1848—1849-ben, most sem vettek irányt; a nemzeti függetlenségért és a politikai szabadságjogokért való harcukat nem kapcsolták egybe a feudális nagybirtokrendszer elleni harccal, hanem Kossuth-párti polgári liberálisokkal, Helfy Ignácékkal alkottak közös pártot.

A proletariátus ebben az időben még fejletlen és messze volt attól, hogy a maga erejével, a parasztsággal való szövetségre támaszkodva, képes legyen a történelmileg napirendre tűzött, de megoldatlanul maradt feladatokat saját osztálykövetéseivel és célkitűzéseivel egybekapcsolni és a politikai harcokban napirenden tartani.

A politikai küzdelmek gyakorlatilag csak egyes jelentős vagy kevésbbé jelentős részletkövetelésekben támadt harcokra korlátozódtak. A forradalom kérdése, a nemzeti fejlődés fő kérdéseinek forradalmi megoldása: a feudális nagybirtokrendszer felszámolása, a politikai demokrácia kivívása, a teljes nemzeti önrendelkezés kiharcolása — évtizedekre lekerült a napirendről.

1867 februárjában a Deák-párt képviselőiből megalakult a magyar kormány Andrássy Gyula gróf elnöklete alatt. Az országgyűlés többsége a Deák-párt kezében volt, amely a kiegyezést létrehozta. A Deák-párt ekkor a középbirtokosok

---

[4] Csernátony a Tisza Kálmán vezetése alatt állott úgynevezett Balközép Párthoz tartozott, amely ebben az időben ellenzéke volt a kormányzó Deák-pártnak, de később egyesült vele. Az egyesült kormánypárt folytatta a Deák-párt kiegyezési politikáját, beletörődve abba, hogy „egy nemzet, mikor erejébe nem bízva hanyatlani kezd, nehéz feltartóztatni".

Ganz vasöntödéje Budán

vezető pártja. A földbirtokos osztály másik pártja az úgynevezett Balközép Párt volt, Tisza Kálmán vezetésével. Ez a párt az ezerholdasok egy részére és a többszázholdas úri birtokosok jelentős részére támaszkodott. A két párt közötti harc mindenekelőtt a földbirtokos osztályon *belüli* harc volt az Ausztriához való viszony s a kormánypolitika részletkérdéseiben. A konzervatív nagybirtokosok, akik előzőleg a kiegyezés meghiúsításán dolgoztak, a Deák-párt és a Tisza-párt közötti harcban a Deák-párthoz csatlakoztak[5]. A megyei „középbirtokosok" egyre nagyobb része, azok, akik a kormány központi hatalmának erősítésével szemben a megyei önkormányzatok nagyobb hatásköréért és saját befolyásuk erősítéséért, a hatalomban való nagyobb részesedésért küzdöttek, Tisza pártjában tömörültek. A Tisza-párt 1875-ben többségre került és a két földbirtokos párt Szabadelvű-párt néven egyesült. Tisza Kálmán átvette a kormány vezetését.

A „48-as párt", mely polgári demokraták és polgári liberálisok szövetkezésével, de a liberálisok túlsúlyával létesült, az úgynevezett „szélső balt" alkotta az országgyűlésben.

A polgárság a maga politikai képviseletét részben a Deák-pártban, részben a Tisza-pártban (majd a kettőjük egyesüléséből alakult Szabadelvű-pártban) kereste. Kisebb részben és rendkívül ingadozva, — mint alkotmányos ellenzéket — a „48-as pártot" is támogatta. Ez utóbbi az elégedetlen kispolgári és paraszti kisbirtokos rétegekre is támaszkodott.

A nincsteleneknek: a munkásságnak, a parasztság többségének s a városi kispolgárság nagy részének nem volt szavazati joga. A munkásságnak egyáltalán nem volt politikai képviselete a parlamentben, a parasztságnak és a kispolgárság-

---

[5] Szekfű Gyula megállapítja még a századforduló idejére is, hogy a „politizáló osztály gerincét a középbirtokos nemesség alkotja . . . azon 1 000—10 000 holdnyi «uradalmak» tulajdonosai, akiknek már birtokuknál fogva is megvan a befolyásuk vármegyéjükben, s ez a befolyás lendíti fel őket a központba". *(Szekfű Gyula.* Magyar Történet, 5. köt. 514. old.)

Amint látjuk, Szekfű elég tekintélyes nagyságú birtokokat állapít meg „középbirtoknak", melyeknek száma a nyolcvanas években nem egészen 4 000. E 4 000 földbirtokos vezetői „dörgölődtek" a 10 000 holdon felüli mágnásokhoz, akik politikai befolyásukat főrendiházuk útján is és a „dörgölődő" ezerholdasok útján is érvényesítették. Az 1 000 holdon aluli, „csak" néhányszáz holddal rendelkező úri birtokosok már „kisbirtokosoknak" számítottak. Ezek a „kisbirtokosok" az ezerholdas „középbirtokosokhoz" dörgölődtek.

nak is alig akadt. Utóbbiak a községi képviselőtestületekben még csak szereztek bizonyos képviseletet, a munkásság azonban innen is ki volt szorítva. A kormány a legelemibb polgári szabadságjogoktól is megfosztotta a munkásságot, a politikai életből teljesen ki akarta zárni, gazdasági harcait el akarta tiporni. Legfeljebb a segélyegyleti tevékenységet volt hajlandó a munkásoknak kegyesen engedélyezni, hatósági ellenőrzés és lehetőleg munkáltatói felügyelet mellett.

1867 után gyorsult a kapitalizmus fejlődése a mezőgazdaságban és az iparban is, de továbbra is korlátok között. A vámszövetség Ausztriával megkönnyítette a *nagybirtok* árutermelésének növekedését. De ugyanez a vámszövetség nehezítette a gyengébb magyar ipar fejlődését, tehát lassította a *belső piac* kiszélesedését a mezőgazdaság számára is. Ez főleg a *parasztgazdaságok* árutermelésének a növekedését nehezítette. A kapitalista fejlődés gyorsult ugyan, de korlátozott maradt nemcsak az iparban, hanem a mezőgazdaságban is.

A kiegyezés utáni öt év alatt 170 ipari részvénytársaság alakult. A vasútvonalak hossza ugyanezen idő alatt megkétszereződött, négy és félezer kilométerre nőtt. Viszonylag leggyorsabb a pénzintézetek fejlődése volt: 1867-ben 4 bank hét millió forintos forgalmat bonyolított le, 1871-ben 68 bank működött 24 millió forintos forgalommal, 1867-ben 56 takarékpénztár volt 43 millió forintos betéttel, 1871-ben 175 takarékpénztárnak 130 millió forint volt a betétállománya[6]. Toldy István, a kormányon levő Deák-párt írója, mint kortárs és a Deák-párti politika dicsőítője ezt az időszakot a „vállalkozások és szédelgések" lázas kora gyanánt jellemezte.

A kapitalista fejlődés gyorsulásának, a „vállalkozások és szédelgések" eme időszakának fontos jellemvonása a külföldi tőke behatolása az ország gazdasági életébe és a földbirtokos osztály fokozódó részvétele a földbirtokkal szorosabb kapcsolatban levő ipari, valamint más, főleg pénzügyi vállalatok alakításában. Ez a két körülmény is nagymértékben befolyásolta akkoriban a polgárság magatartását a dualista monarchiában, mégpedig a dualizmussal való kiegyezés irányában.

A belkormányzati önállóság megkönnyítette és ösztö-

---

[6] Lásd *Toldy István.* Öt év története. Pest 1872.

nőzte a vállalkozásokat, amelyekhez a magyar kormány jelentős pénzügyi segítséget nyujtott, többnyire korrupciós ügyletek által.

Az állami költségvetés bizonyos mértékben visszatükrözte az ország fejlődését és e fejlődés sajátosságait is. 1866-ban az osztrák önkényuralmi kormányzat Magyarországon csak 104 millió forint állami bevételt tudott elérni, majdnem 20 millióval kevesebbet az előirányzatnál. 1868-ban a magyar kormány költségvetési előirányzata 135 millió forint volt és felesleggel zárta az évet.

1869-ben a költségvetés már 185 millió forintra, 1870-ben 191 millió forintra, 1871-ben a hitel- és pénztárműveleti tételek nélkül 207 millió forintra, 1872-ben ugyanígy 233 millió forintra emelkedett s 1873-ban 225 millió forintot tett ki.

A kiegyezéssel Magyarország átvállalta a horribilis osztrák államadósság terheinek egy jelentős részét. Ennek értelmében köteles volt több mint 32 millió forint évi járulékot fizetni Ausztriának[7]. Ezenkívül Magyarország vállalta a „közösügyi" kiadások 30 százalékát, amit a déli határvidéknek Magyarországhoz csatolása után „arányosan" felemeltek. Az 1868-as költségvetési évben ez 30 millió forint terhet jelentett, tehát a 135 millió forintos költségvetésből — melyben a rendes és rendkívüli kiadások is bennfoglaltatnak — több mint 60 millió forintot kellett az osztrák államadóssági terhek és a közösügyi kiadások fedezésére fordítani s Magyarországtól elvonni. 1869-ben a közösügyi kiadásokra és az osztrák államadóssági terhekre 56,5 milliót, 1870-ben ugyanannyit, 1871-ben már 64 milliót, 1872-ben 69 milliót fizetett az ország. Ez a tény igen jelentős szerepet játszott az uralkodó osztályokon belüli pártharcokban.

Ausztria megfizettette és a földbirtokos osztály megvásárolta az ország bőrére a belkormányzati önállóságot. Az *ár nagysága*, amit állandó adózás formájában kellett fizetni,

---

[7] Ez az összeg mintegy három milliárdnyi osztrák államadósság évi terheinek egyötöde volt. E teher vállalásának indokolásául a Deák-párt igazolására Toldy István idézett munkájában ezt írja: „... ha Magyarország az államadósságbani részvételt visszautasítja, Austria az állambukást ki nem kerülhette volna". (Ugyanott, 60. old.) Vagyis: aki a monarchia fennmaradását kívánja, annak segítenie kellett abban, hogy az osztrák államadóssági terhek egy részét Magyarország fizesse meg.

az uralkodó osztály táborában folyó belső harc és az Ausztriával folyó harc egyik fő kérdése volt.

A magyar állami költségvetésben hamarosan jelentkezett a deficit. Az 1870-es költségvetés már 22 millió forintos hiánnyal zárult. Az osztrák államadósság terheiből átvállalt rész mellett a magyar államadóssági terhek is gyors növekedésnek indultak, mert az állam, illetve az erősödő állami bürokrácia földbirtokos vezető körei és atyafiságuk alaposan kivették részüket a „vállalkozások és szédelgések" lázas tevékenységéből. A legnagyobb ilyen vállalkozások a vasútépítések voltak, amelyekben „a bécsi, francia, belga tőkések, zsidó bankárokkal együtt a magyar arisztokráciák és középbirtokos nemesek osztoznak"[8]. Mindez az államnak sokmilliós külön terheket, meg jelentős közéleti botrányokat eredményezett. A vállalkozási botrányokban résztvettek mind a Deák-párti, mind a Tisza-párti földbirtokosok és pénztőkések. A vállalkozási és szédelgési láz már 1869-ben is megrázkódtatásokkal járt s 1873-ban válságba torkollott. Ennek eredményeként megrendült a Deák-párti kormányzat, előretört az ellenzéki Tisza-párt, majd átvette a vezetőszerepet.

A kapitalista fejlődés gyorsulása ebben az időben levezette a mezőgazdaság viszonylagos túlnépesedését. A nagy vasútépítkezések és a városok, elsősorban Pest-Buda fejlődése játszotta ebben a tekintetben a főszerepet. A vasútépítkezéseknél és a városokban munkáshiány, különösen szakmunkáshiány keletkezett. Az erős munkáskereslet következtében külföldről is kerültek szakmunkások az iparba, elsősorban gyáripari vállalatokhoz, s velük együtt a külföldi munkásmozgalom befolyása is erősödött a magyarországi munkásegyletek körében. A külföldi munkásmozgalom befolyásának fő terjesztői azonban a külföldet járt magyarországi munkások voltak, akik ebben az időben tértek vissza nagyobb számmal az országba.

---

[8] *Szekfű Gyula.* Magyar Történet. 5. köt. 479. old.

II

A NEMZETKÖZI ÉS A NÉMET MUNKÁSMOZGALOM HELYZETÉRŐL 1867—1869-BEN

1. Az I. Internacionále befolyásának növekedése

Az 1866-os porosz-osztrák háború és az 1870—1871-es porosz-francia háború éveinek viharos politikai légkörében gyorsabban fejlődött a munkásság politikai aktivitása, osztályöntudata, gyorsabban szerveződtek a munkásegyletek.

Az *I. Internacionále* megszilárdulásának és fejlődésének időszaka ez. A nemzetközi munkásmozgalmat — mindenekelőtt a fejlettebb kapitalista államok munkásmozgalmát — a munkásegyletek szaporodása és erősödése mellett *a marxizmus növekvő térhódítása* jellemezte.

A nemzetközi munkásmozgalom fejlődésének legfontosabb területe ebben az időben Anglia, Franciaország és Németország, de emellett még egy sor más országban is működtek az Internacionále szekciói. Különösen jelentékeny volt még a svájci szekció tevékenysége. A munkásmozgalom számos részvevője, a politikai üldözés elől menekülve, Svájcban talált menedéket és ott folytatta tovább mozgalmi működését. Az Internacionále I. kongresszusán 1866-ban Anglia, Franciaország, Németország és Svájc képviselői vettek részt. A IV. kongresszuson 1869-ben már kilenc ország képviselői voltak jelen, de más országokban működő szekciókról, így a *pesti* és a *temesvári* szekció létezéséről is beszámoltak.

A szekciók tagjai a munkásegyletekben, politikai, szakmai és kulturális egyesületekben terjesztették a szocializmus esz-

méit. Fontos eseménye volt a nemzetközi munkásmozgalomnak, hogy 1868 szeptemberében a német munkásképző egyletek nürnbergi küldöttgyűlésén Bebel és Wilhelm Liebknecht vezetésével keresztülvitték a polgári liberálisokkal való szakítást. A nürnbergi küldöttgyűlés határozatot fogadott el, amely kimondta az Internacionáléhoz való csatlakozást.

Az 1868-as nürnbergi határozat csaknem szószerint átveszi és elfogadja az Internacionále Alapokmányának következő nagyfontosságú megállapításait:

„1. A munkásosztály felszabadítását csak sajátmaga vívhatja ki. Felszabadulási harca nem osztálykiváltságokért és nem kizárólagos jogokért, hanem *egyenlő* jogokért, *egyenlő* kötelességekért és az osztályuralom megdöntéséért folyó küzdelem.

2. Minden szolgaságnak, s így a társadalmi nyomornak, a szellemi megalázásnak és a politikai függésnek az alapja a munka emberének a termelőeszközök kizárólagos birtokosától való gazdasági függése.

3. A politikai szabadság a munkásosztály gazdasági felszabadulásának nélkülözhetetlen eszköze . . . a munka felszabadítása nem helyi, sem nemzeti, hanem társadalmi feladat, amely minden országra kiterjed, ahol modern társadalom van . . ." — és ennek folytán „az ötödik német munkásegyleti nagygyűlés elhatározza, hogy csatlakozik a Nemzetközi Munkásszövetség törekvéseihez"[1].

Az egyes országok munkásmozgalma csakis a különböző polgári és kispolgári áramlatok, az antimarxista irányzatok elleni szívós elvi harcban fejlődhetett. Ez az elvi harc, amelyet Marx, az Internacionále létrehozója és vezetője Engels-szel együtt lankadatlanul folytatott, nagymértékben emelte magának az Internacionálénak a tekintélyét, morális és politikai befolyását a munkásegyletek körében. Az Internacionále — s elsősorban Marx személyesen — az elvi kérdésekben hozott határozatokon túlmenően konkrét gyakorlati segítséget is nyujtott az egyes országok mozgalmainak politikai, szervezeti és egyéb tanácsokkal. Az Internacionále a nemzetközi szolidaritás jegyében szervezte a kiemelkedő sztrájkmozgalmak nemzetközi támogatását, ami mégjobban fokozta tekintélyét

---

[1] *Bebel.* Életemből. I. rész. Népszava kiadás, 161—162. old.

és mégnagyobb rémületet keltett az uralkodó osztályok igen jelentős részében.

Az Internacionálén belül az angol tradeunionizmus, s főleg a proudhonizmus, valamint annak örököse, a Bakunin-féle anarchizmus ellen kellett hosszú, szívós harcot folytatni. Magyarországon a szocialista mozgalomban az antimarxista irányzatok közül különösen a lassalleánus befolyás volt erős.

Az angol *tradeunionista* irányzat a munkásság harcát csak *részlet*követelésekre korlátozta és elvetette a legfontosabbat: a kapitalista rend *megdöntéséért* való küzdelmet; lemondott a munkásosztály felszabadításáról s politikailag a burzsoázia uszályhordozójává vált. Ezt az irányzatot az angol munkásság viszonylag jobban megfizetett felső rétege, a „munkásarisztokrácia" képviselte és terjesztette a munkásság körében. A tradeunionista korlátozottság elleni harc rendkívül fontos volt nemcsak az angol, hanem a többi ország politikai és szakszervezeti mozgalmának fejlesztése szempontjából is.

2. Harc az anarchizmus és a lassalleánizmus ellen

Az Internacionále az első években különösen a proudhonizmus ellen folytatott kérlelhetetlen küzdelmet.

A proudhonizmus — melynek nézeteiben a francia ipar s különösen a gyáripar fejletlensége tükröződött vissza — szembefordult a nagytőkével, a nagy uzsorásokkal, de ugyanekkor tagadta a termelőeszközök társadalmi tulajdonba vételének szükségességét; kisüzemi termelést idealizáló kispolgári szocialista áramlatot képviselt. Elvetette a politikai hatalom megszerzésének célkitűzését, s általában a politikai harcot. Emellett elvetette a munkásság gazdasági harcait, a sztrájkokat is, amelyeket a „kereslet és kínálat" piaci törvénye elleni hiábavaló hadakozásnak nyilvánított. A proudhonizmus álma az „olcsó hitel" volt, a pusztuló kisárutermelés megmentésére. Ez az elmélet a proletársorsba taszított kistermelők vágyait fejezte ki elveszett „önállóságuk" visszaszerzése után. A proudhonista nézetek leküzdése, különösen Franciaországban és más latinnyelvű országokban, a forradalmi szocialista mozgalom kifejlődésének nélkülözhetetlen feltétele volt.

A proudhonizmus hívei az 1868-as brüsszeli kongresszuson a földtulajdonról és a sztrájkról lefolyt vitában makacsul védelmezték az „örök kistulajdont" a kollektív földtulajdon marxi álláspontjával szemben. Állhatatosan szembeszálltak a sztrájkmozgalommal is, ami ugyanekkor számos országban fellendült.

A proudhonizmus politikailag kompromittálta magát, de örökösre talált a *Bakunin*-féle *anarchizmusban*. 1869-től a marxizmus fő ellenfele az Internacionálén belül az anarchizmus, Bakuninnal az élén.

Bakuninék központja Svájcban volt. Fellépésük egybeesett a nyugateurópai munkásság gazdasági és politikai harcainak fellendülésével, az általános választójogért vívott szélesarányú mozgalommal. Mégis a politikai harc elvetése volt a fő jelszó a bakunisták — mint a proudhonizmus örököseinek — zászlaján. A proudhonizmus adta ehhez az elméletet, tagadva a termelőeszközök társadalmi tulajdonba vételének szükségességét, tagadva a forradalmat. Bakuninék „kiegészítették" ezt az elméletet a maguk államelméletével. Hirdették, hogy a burzsoá államot szét kell rombolni — de nem a munkásosztály politikai harca, forradalma útján, hanem összeesküvő társaságok terrorista hőstettei által. A fellépésnek ez a módja a fennálló burzsoá államnak mit sem ártott, mert elvetette az egyetlen eszközt, a munkásosztály politikai, forradalmi harcát, amellyel a polgári államot valóban megdönthetik és szétrombolhatják. Az anarchizmus „elvben" elítél *minden* államot, tehát a proletárállamot is, amely nélkül pedig a munkásosztály nem számolhatja fel a kapitalista rendet és nem teremtheti meg a szocialista társadalmat. Az anarchizmus a forradalmi munkásmozgalom bomlasztásának ádáz eszköze volt.

Marx 1871 novemberében a következőképpen jellemezte az anarchisták fővezérét, Bakunint:

„Programja egy jobbról-balról felületesen összekapkodott zagyvalék volt — *az osztályok (!) egyenlősége, az örökösödési jog eltörlése* mint a szociális mozgalom *kiindulópontja* (saint-simonista badarság), *ateizmus* a tagok számára, mint előírt *dogma* és mint legfőbb dogma — *a (proudhonista) tartózkodás a politikai mozgalomtól* . . .

Bakunin úr számára az elmélet (az ő Proudhontól,

S. Simontól stb. összekoldult kotyvaléka) csak mellékes dolog, pusztán egyéni érvényesulésének eszköze. Ha elméletileg nulla is, mint cselszövő elemében van"[2].

Az anarchista befolyás egy sor országban igen veszedelmessé fajult, s ezzel a szocialista munkásmozgalomnak fel kellett vennie a harcot. Némi anarchista befolyás Magyarországon, az Általános Munkásegyletben is érvényesült, de nem külön irányzatként, hanem a lassalleánizmussal keverve.

Vessünk egy pillantást a *lassalleánizmusra* is, melynek befolyása elsősorban Németországban és az Osztrák-Magyar Monarchiában terjedt el. Más országok munkásmozgalmában is éreztette azonban hatását, főleg emigrált munkásmozgalmi harcosok révén, akik az emigrációban sem tudtak teljesen megszabadulni a lassalleánus ideológia befolyásától.

A lassalleánizmus a német munkásmozgalomban olyan időszakban jelentkezett, amikor a nagyipar s a nagyipari munkásság még fejletlen, a munkásság kórében és a mozgalomban a kézműipariak túlsúlya dominál, amikor a forradalmi marxizmus elterjedése számára a talaj csak érlelődik, de még nem érett meg.

A lassalleánizmus a reformista irányzatok egyike. Olcsó állami hitellel támogatott munkás-termelőszövetkezetek létesítését hirdette mint olyan követelést, amely elvezethet a szocializmushoz. Masszával: a létesítendő munkás-termelőszövetkezetek a kapitalista állam pénzügyi támogatásával szüntethetnék meg a kapitalista társadalmi rendet. Ehhez pedig szerintük az kell, hogy a munkásság kiharcolja az általános választójogot, sok lassalleánust juttasson a burzsoá parlamentbe, akik mandátumaik erejével kényszerítik a burzsoá kormányokat a munkás-termelőszövetkezetek pénzügyi támogatására.

Marx még 1863-ban, tehát akkor, amikor Lassalle az Általános Német Munkásegyletet megalapította, a következőket írta Engelsnek Lassalle-ról és programjáról:

„... Egészen úgy viselkedik — miközben nagyképűsködve dobálózik a tőlünk kölcsönvett jelszavakkal — mint egy jövendő munkásdiktátor. A munkabér és tőke kérdését «játszi könnyedséggel» (szószerint) oldja meg. Mégpedig: a

---

[2] *Marx—Engels.* Válogatott levelek. Szikra 1950. 318. old.

munkások agitáljanak az *általános választójogért*, aztán küldjenek olyan embereket, akik mint ő, «a tudomány fegyverével fel vannak vértezve», a képviselőházba. Akkor aztán munkásgyárakat alapítanak, amelyekhez az *állam* előlegezi a tőkét és ezek az üzemek fokozatosan behálózzák az országot. Hát ez aztán meglepő újdonság!"[3]

Ez a lassalle-i elmélet azt ígérte a munkásságnak, hogy még a kapitalista társadalmon belül megszabadulhatnak a bérmunkássorstól. Amikor a kismesteri egyéni önállósulás lehetőségei a nagyobb vállalatok növekvő konkurrenciája miatt mind szűkebb térre korlátozódnak, felvetődik a termelőszövetkezetek létesítésének gondolata és „elméletté" fejlődik. Olyan elmélet ez, mely a termelőszövetkezetet nyilvánítja a munkásosztály felszabadulásának *fő eszközévé*, elvetve a burzsoázia politikai uralmának forradalmi megdöntését és a politikai hatalom meghódítását. A tőkés nagyvállalatok fejlődése következtében a legtöbb országban akadtak követői ennek az elméletnek, amelyet például Franciaországban Louis Blanc, Németországban Lassalle fejlesztett ki.

Az Internacionále a munkásszövetkezetek kérdésében is leszögezte elvi álláspontját. Eszerint a munkásszövetkezet a kapitalista társadalomban *egyik segédeszköze* lehet a proletariátus harcának és nem több. Amikor Lassalle a termelőszövetkezeteket a fentemlített módon a szocialista társadalom megteremtésének fő eszközévé nyilvánította, sokat ígért könnyűszerrel — forradalom nélkül, a kapitalista állam pénzügyi támogatásának megszerzésével. A tömegek, amelyek „az életből tanulnak és nem könyvekből", s amelyek még a fennálló társadalmon belül önálló vállalat alapításával reméltek megszabadulni a munkássorstól — érdeklődéssel fogadták a lassalle-i eszméket és jelentős részük remélte, hogy azok valóra is válthatók: ki akarták próbálni az életben.

A lassalleánizmus egyideig bizonyos mértékben pozitív szerepet töltött be az általános választójogért folytatott harcával, amely elősegítette a munkásság politikai mozgalmának fejlődését. 1868-ban írja Marx, hogy „15 évi szunyókálás után Lassalle — és ez halhatatlan érdeme marad — ismét felébresztette Németországban a munkásmozgalmat. De nagy hibákat

[3] *Marx—Engels.* Válogatott levelek. 160. old.

követett el . . . agitációjának központi kérdésévé tette: államsegélyt önsegély helyett"[4].

Tarthatatlan a lassalleánizmus álláspontja, amely az „államsegély" jegyében az általános választójog kiharcolását és felhasználását is a politikai harc legmagasabb fokú eszközének tekintette és elvetette a burzsoá társadalom forradalmi megdöntését, a hatalomért való harcot. De a mozgalom kezdetén, amikor a hatalom meghódítása csak későbbi perspektíva kérdése, a hangsúly a tényleges politikai mozgalom kibontakozásán van és egy darabig marad még idő az elméleti zűrzavar felszámolására. Ha viszont az után sem tisztázzák az elméleti kérdéseket, akkor a mozgalom egész jövőjét veszélyeztetik.

Marx a lassalleánizmust szektáns irányzatként jellemezte. Szektáns jellege megnyilvánult a gazdasági harcok, a szakszervezeti mozgalom elvetésében, a munkásosztálynak szövetségeseitől való elszigetelésében. Marx Lassalle-ról mint a „szektaalapítóról" emlékezik meg, aki „agitációjának reális alapját nem az osztálymozgalom valóságos elemeiben kereste, hanem az osztálymozgalom menetét akarta egy meghatározott elméleti recept alapján előírni"[5].

A lassalleánizmus szektáns irányzata káros ideológiájából következett. Azonban Marx és Engels nemcsak az ilyen, hanem *mindenfajta* szektánsság ellen harcoltak. Példaképpen idézhetjük az amerikai „Munka Lovagjai" nevű szervezethez való viszony értékelését, amelyet Engels a 80-as években adott.

1886-ban Észak-Amerikában egy „Munka Lovagjai" nevű szervezet alakult. Ideológiája zavaros volt, de munkástömegeket tömörített soraiban, s mint az amerikai munkásmozgalom sajátos szervezete jött létre. A Németországból Amerikába kivándorolt szocialisták „kívülről" bírálták a „Munka Lovagjait", célkitűzéseinek zavarossága miatt. A bírálók részéről ez szektáns állásfoglalás volt, mert elkülönültek attól a szervezettől, amely ténylegesen munkástömegeket mozgatott meg.

„. . . Minden, a mozgalomba újonnan belépő ország

[4] Ugyanott, 247—248. old.
[5] Ugyanott, 248. old.

SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT

számára az első döntő lépés mindig az — írja Engels —, hogy a munkások önálló politikai pártot alakítsanak, mindegy milyen úton, csak valóban munkáspárt legyen"[6]. A „Munka Lovagjai" programjának „zavaros és módfelett hiányos" voltáról szólva, mindjárt hozzátette, hogy ez elkerülhetetlen, de csak átmeneti baj: „A tömegeknek időre és alkalomra van szükségük, hogy fejlődjenek, alkalmuk pedig csak akkor van, ha már saját mozgalmuk van — mindegy, milyen formában, csak az *ő saját* mozgalmuk legyen —, amelyben saját hibáik hajtják őket tovább, a saját kárukon okulnak... És ha vannak ott elméletileg tisztánlátó harcosok, akik előre meg tudják mondani a munkásoknak saját hibáik következményeit... akkor sok ostobaság elkerülhető és a folyamat lényegesen megrövidíthető"[7].

Az egyes országok munkásmozgalmának kezdeti fejlődéséről Lenin „Nézeteltérések az európai munkásmozgalomban" című cikkében a következőket írja:

„... Elmaradt vagy lassan fejlődő gazdasági viszonyok mellett állandóan feltűnnek a munkásmozgalom olyan hívei, akik a marxizmusnak csak némely tételét, az új világnézetnek csupán egyes részeit, vagy egyes jelszavait, követeléseit sajátítják el, anélkül, hogy képesek lennének arra, hogy végképpen szakítsanak általában a polgári világnézet és különösen a polgári demokratikus világnézet minden hagyományával"[8].

S ha Lenin 1910-ben is utal az „elmaradt vagy lassan fejlődő gazdasági viszonyokra", mint a polgári világszemlélet és különösen a polgári demokratikus világszemlélet befolyásának okára, akkor mennyivel inkább érvényes ez a mult század hatvanas és hetvenes éveinek mozgalmaira.

3. A Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt megalakulása

A nemzetközi munkásmozgalom fejlődésének nagyjelentőségű eseménye volt a szociáldemokrata párt megalakulása Németországban 1869 augusztus 9—11-én, az eisenachi kongresszuson. Az eisenachiak pártja az Internacionáléhoz

---

[6] *Marx—Engels.* Válogatott levelek. 463. old.
[7] Ugyanott, 463—464. old.
[8] *Lenin.* Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1949. 235. old.

csatlakozott pártként alakult meg és ez az Internacionále nagy politikai és morális sikere volt. Az eisenachi párt a Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt nevet vette fel, s létrejövetele széleskörű visszhangot keltett egy sor országban, az egész nemzetközi munkásmozgalomban.

Az új párt a lassalleánusok elleni harcban született meg, s alakulását megelőzte a lassalleánus Általános Német Munkásegylet szakadása. A lassalleánus szövetség vezetője dr. Schweitzer, a porosz reakció szövetségese volt, aki titokban Bismarcktól kapott pénzt lapjának — a *Social-Demokrat*nak fenntartására. A porosz állammal való béke és barátság Lassalle-féle politikáját folytatta tovább, még nyiltabban mint Lassalle. Politikájával és diktatórikus vezetési módszereivel az Általános Német Munkásegyleten belül is egyre jobban kompromittálta magát. Mindez erős ellenzéket váltott ki a lassalleánusok szervezetében, majd szakadáshoz vezetett.

A lassalleánus munkások között erős vágy élt a munkásmozgalom másik táborával való egyesülésre, amelynek élén az internacionalisták, Bebel és Liebknecht állottak. Bebelék az Általános Német Munkásegylet szakadását használták fel arra, hogy a Schweitzeréktől elszakadt lassalleánusokkal együtt megalakítsák a szociáldemokrata pártot.

Az eisenachi program[9] nem mentes bizonyos lassalleánus tételektől. Bebelék számításba vették a lassalleánusok jelentős részének közeledését, aminek elősegítésére a programot úgy készítették el, hogy a csatlakozott lassalleánusok is könnyebben elfogadhassák.

A program kimondja, hogy a párt „a szabad népállam megalapítására törekszik". Leszögezi, hogy a fennálló igazságtalan társadalmi viszonyok ellen *minden erővel* küzdeni kell. Megismétli az Internacionále Alapító Üzenetének megállapítását, hogy a *munkásosztály felszabadítását célzó küzdelem nem osztálykiváltságokért, hanem az osztályuralom eltörléséért folyik — hogy minden szolgaság alapja a munkásnak a tőkéstől való gazdasági függése*, ezért a párt a *fennálló termelési rendszernek a szövetkezeti munka által való helyettesítésére* törekszik. Megállapítja, hogy a munkásosztály gazdasági felszabadulásának előfeltétele a politikai szabadság, „a szociális

---

[9] Lásd *Bebel.* Életemből. II. rész. 79—82. old.

kérdés a politikaitól elválaszthatatlan" és csak „demokratikus államban" oldható meg.

A program leszögezi, hogy a „harcban egységes szociáldemokrata munkáspárt" a munkásosztály felszabadításának nélkülözhetetlen feltétele. Azt is leszögezi, hogy „ahol modern társadalom áll fenn, ott a szociáldemokrata munkáspárt az egyleti törvények figyelembevétele mellett a *Nemzetközi Munkásszövetség egyik ágának tekinti magát, s annak törekvéseihez csatlakozik*".

A program a többi között ezeket a közvetlen követeléseket tartalmazza:

általános választójogot,

állandó hadsereg helyett népfelfegyverzést,

az államnak az egyháztól és az iskolának az államtól való elválasztását,

egyesülési és gyülekezési jogot,

a sajtószabadság minden korlátozásának megszüntetését,

normális munkanap bevezetését, a női munka korlátozását és a gyermekmunka eltiltását,

a közvetett adók eltörlését, progresszív jövedelmi és örökösödési adót,

a termelőszövetkezetek részére állami hitelt.

Az eisenachi programba bekerült tehát az államilag segélyezett szövetkezet, bár nem központi, hanem utolsó követelésként. Bebelék az eisenachi program megalkotásánál egyrészt az Általános Német Munkásegylettől átjött lassalleánusokra, másrészt a már létrejött szakszervezeti mozgalom helyzetére voltak tekintettel. Schweitzerék akkor már „elismerték" a szakszervezeti mozgalmat, amely a lassalleánus ideológia ellenére létrejött. A két irányzat között a szakszervezetekben is erős rivalitás folyt, amit Bebelék tompítani igyekeztek.

Az is lépést jelentett előre, hogy a szövetkezetek részére nyujtandó államsegély célkitűzését központi kérdésből mellékköveteléssé változtatták. De ez a mellékkövetelés is elegendő volt ahhoz, hogy a lassalleánus ideológiának az eisenachi párton belül menlevelet adjon, s ellene a harcot megnehezítse. S miután az eisenachi párt megalakulásának nagy nemzetközi jelentősége volt, a programban megmaradt lassalleánus tételek és követelések nehezítették a lassalleánus befolyás elleni harcot más országokban, így Magyarországon is.

Az előző évi nürnbergi kongresszuson elfogadott rövid határozattal szemben az eisenachi program — amellett, hogy sokkal konkrétabb — nem foglal állást egy igen fontos elvi kérdésben. A nürnbergi határozat az Internacionále Alapító Üzenetének azt a megállapítását is átveszi, hogy a *munkásosztály felszabadítása csak a munkásosztály műve lehet.* Az eisenachi program ezt a nagyfontosságú elvi megállapítást *mellőzi.* Aligha kétséges, hogy ennek az elvi megállapításnak a mellőzése az államsegélyes termelőszövetkezetek programbavételének a következménye. Az államsegély követelése azt feltételezi, hogy a fennálló állam közreműködhet a munkásosztály felszabadításában. Hatása tehát — még ha mellékkövetelésként szerepel is — feltétlenül káros.

Az eisenachi program nem szögezi le a társadalmi forradalom szükségességét, aminek oka mindenekelőtt a legális lehetőségek figyelembevételében keresendő. Azonban a „törvényes", „békés" útról sincs szó a célok elérésének módja kérdésében, hanem szó van a „minden erővel" való harcról.

Az eisenachi program, bizonyos és részben elkerülhetetlen fogyatékosságai ellenére, az osztályharcról és a munkásosztály felszabadításának célkitűzéseiről szóló fontos marxista alapelvek és egyben harci program elfogadásával lényegesen elősegítette a munkásosztály önálló politikai küzdelmének kifejlesztését.

A kongresszus megválasztotta a pártvezetőséget, amelynek székhelyéül Braunschweigot jelölték meg.

Az eisenachi kongresszus határozata értelmében a Liebknecht által szerkesztett *Demokratisches Volksblatt* az új, *Volkswille* névvel a Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt hivatalos lapja lett és továbbra is Lipcsében jelent meg.

A Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt megalakulásának és működésének már létrejöttétől kezdve igen komoly közvetett és közvetlen befolyása volt a magyarországi munkásmozgalom fejlődésére. A Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt az Internacionále befolyásának egyik terjesztője volt, anélkül azonban, hogy a lassalleánus befolyást kellően kiküszöbölte volna. Az Internacionále befolyását, a marxista befolyást lassalleánizmussal keverve terjesztette.

III

AZ ÁLTALÁNOS MUNKÁSEGYLET MEGALAKULÁSA. LASSALLEÁNUSOK ÉS SCHULZISTÁK HARCA

1. A pesti nyomdász önképzőegylet megalakulása

A pesti nyomdászok önképzőegylete még a kiegyezés előtt alakult, amikor az osztrák önkényuralom, a városi hatóságok és a felbomlásban levő céhrendszer bilincseiből kellett a munkásságnak utat törnie erői tömörítésére.

Önképzőegyletük megalakulásánál a pesti nyomdászok az 1862-ben újjáalakult segélyegyletükre támaszkodtak. A segélyegyletet még 1848-ban alapították, de 1853 márciusában feloszlatták s újjáalakítását csak 9 évi szünetelés után, 1862-ben sikerült elérni.

A pesti nyomdász segélyegylet újjáalakítását a nyomdatulajdonosok is támogatták. A nyomdászsegédek szervezett fellépése mellett a főnökök támogatásának nyomós indoka volt az is, hogy a nyomdászcéh a maga számára is igyekezett a segélyegyletből hasznot húzni. A céhek elöljáróit ebben az időben a városi tanácsok gyakran szorították a beteg tanoneok és segédek kórházi ápolási költségeinek megtérítésére. A pesti városi tanács ismételten felszólította a céheket — köztük a nyomdászcéhet is —, hogy vonják le a segédektől az ápolási költségeket; ha pedig a segédek ellenállást tanusítanának, kérjenek rendőri segítséget, s a hátralékos kórházi díjakat végrehajtás terhe mellett fizessék meg[1].

[1] A városi tanács felszólítását 1862-re vonatkozóan lásd a Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumaiban. 1. köt. Budapest 1951. 37—38. old.; a céheknek 1866-ban küldött ismételt felszólításra vonatkozóan pedig lásd a Fővárosi Levéltár XI. 135/1866. sz. okmányát.

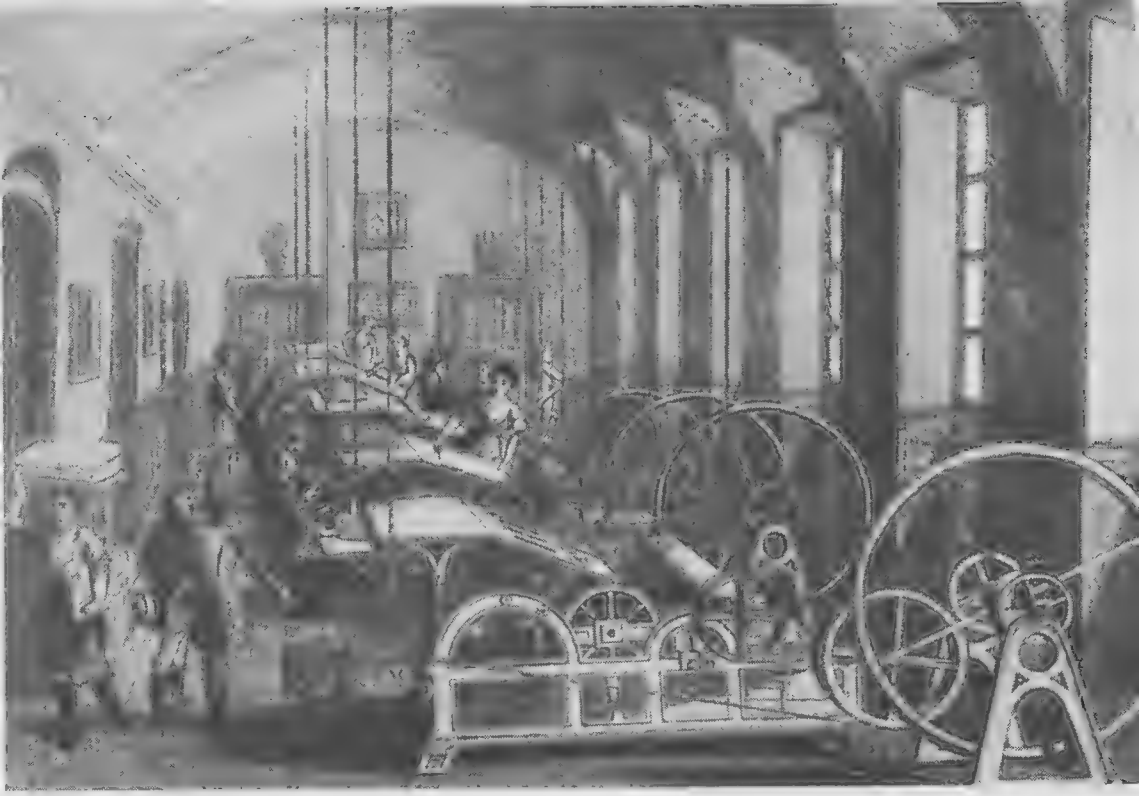

Pesti nyomdai gépterem

A nyomdászcéh a segélyegyletre kívánta áthárítani a kórházi díjak behajtásának és befizetésének kötelezettségét, ami sikerrel is járt. A nyomdatulajdonosok ellenőrzésük alatt tartották a segélyegyletet és még hosszú ideig résztvettek annak vezetésében.[2]

A segélyegylet alig két évi működése megmutatta a pesti nyomdászoknak, hogy nem sokat javít helyzetükön; a baleset, betegség esetében folyósított némi segély mitsem változtat kizsákmányolt mivoltukon. Ugyanakkor szervezkedési törekvésük erősödött, s keresték a további lehetőségeket erőik tömörítésére és helyzetük javítására.

1865-ben az osztrák és német munkás önképzőegyletek példájára a pesti nyomdászok is hasonló egylet alakításához fogtak. A munkás önképzőegylet alakításával helyzetük javításához, napi harcaik sikeres megvívásához kerestek új utat és eszközöket.

A pesti nyomdászok olyan időben kezdeményezték az önképzőegylet alapítását, amikor az európai politikában a porosz-osztrák háború közeledésének viharos előszele és a belpolitikában a közelgő kiegyezés előcsatározásainak légköre uralkodott.

Az osztrák önkényuralom idején a munkások szervezkedési törekvései igen gyengén s főleg csak a hatvanas években jelentkeztek segélyegyleti célkitűzéseikkel. A munkásszervezkedés lassúságának döntő oka magának a munkásságnak a fejletlensége és az osztrák önkényuralom kíméletlen terrorrendszere. A munkásság jóideig abban reménykedett, hogy újra fellángol a függetlenségi harc, újra kibontják Kossuth Lajos zászlaját. Ahol nemzeti tüntetés robbant ki az osztrák önkényuralom ellen, ott a munkások nem hiányoztak; tüntetéseken elfogott emberek soraiban munkások voltak.

A belkormányzati önállóságot követelő nemzeti ellenállás nem szűnt meg és állandóan tápot adott a széles néptömegek és egyben a munkásság reményeinek. De hiába remélték és várták, hogy a nemzeti ellenállás vezető osztálya, a közép-

---

[2] Novitzky az 1870 június 19-i közgyűlésen választott új vezetőségre mondja, hogy „ez volt a segélyző egyesület első rendes választmánya, melyben a segédek kezébe kerult a vezetés". *(Novitzky N. László.* Egyesült erővel. Nyomdász segélyegylet kiadása 1912-ben. 128. old.) De ennek a választmánynak is egy nyomdatulajdonos: Falk Zsigmond volt az elnöke.

birtokosság vagy talán a feltörekvő polgárság egy része újra a nemzeti forradalom útjára lép és ezáltal megváltozik a helyzet. A nemzeti forradalom lekerült a napirendről és — mint azt már fentebb tárgyaltuk — a kiegyezési törekvések kerültek homloktérbe.

Az osztrák és magyar uralkodó osztályok megegyezése előrevetette árnyékát. Ilyen volt a helyzet, amikor a pesti nyomdászok 1865-ben önképzőegylet alakítását kezdeményezték.

Az önképzőegylet alapszabályait a nyomdászok 1865 őszén benyujtották a helytartótanácshoz, amely nyolc hónap mulva, éppen a porosz-osztrák háború kitörése idején, 1866 június elején hagyta jóvá. Az alakuló közgyűlést is a háború idején tartották meg.

A nyomdász önképzőegylet megszervezésében Hirsch Lipóté és Buschmann Ferencé volt — néhány társukkal együtt — a vezetőszerep. Az alakuló közgyűlésen kifejtették, hogy a lipcsei és bécsi hasonló egyletek példáját akarják követni. Jelszavuk: „Művelődéssel a szabadságért."

Az önképzőegylet célját az alapszabályok így fogalmazták meg: „Tagjai szellemi kiképeztetésének előmozdítása, valamint anyagi érdekeinek őrzése." A művelődést eszköznek tekintették céljaik elérésére.

A művelődési programot Hirsch Lipót így foglalta össze: „Hallgassunk népgazdászati, államismei (államismereti) és mindenekelőtt nyelvtudományi előadásokat! Nyelvtudomány, igen, ez legyen fő feladatunk, mert ennek ismeretével leszünk világpolgárokká, mert ez a leghatalmasabb emeltyűje a kozmopolitikus fejlődésnek!"[3] Ez a program, amint látjuk, az akkori polgári liberálisok kozmopolita befolyását tükrözi vissza, s vajmi kevés köze van a nemzeti függetlenségi törekvésekhez. Az uralkodó osztályok politikájában növekvő szerepet kapott a nacionalista demagógia. Nacionalizmussal telített az uralkodó osztály egészének a dolgozó osztályokkal és a nemzeti kisebb-

[3] Az idézetek Novitzky N. László „Egyesült erővel" című munkájában közölt okmányokból valók. Hirsch a nyelvtanulás jelszavát, mint fő feladatot azzal kapcsolatban veti fel, hogy kellő nyelvismeret birtokában nemcsak a külföldiek jöhetnek nagy számban Magyarországra, növelve itt a munkaerőkínálatot, hanem a magyar nyomdászok is könnyebben és nagyobb számban mehetnek külföldre.

ségekkel szembeni politikája, s például a Tisza-párt ellenzéki parlamenti tevékenysége is. Ezzel a nacionalizmussal a nyomdász önképzőegylet szembefordult, amihez Hirschék még a liberális „világpolgár" jelszavát is felhasználták, mert nem voltak tisztában sem a függetlenségi harc, sem az igazi internacionalizmus kérdéseivel. Egy fejletlen mozgalom első, elméletileg felkészületlen vezetői voltak.

Az első munkás önképzőegylet megalakulása nem lehetett mentes a zavaros elképzelésektől, de az első lépést megtették a szűk segélyegyleti keretek átlépésére, a „népgazdászati" és „államismei", vagyis a közgazdasági és társadalmi kérdések tanulmányozására.

A továbbiak folyamán látni fogjuk — s elsőnek éppen a nyomdász önképzőegylet példáján —, hogy amidőn a munkások szervezkedési törekvése túlmegy a segélyegyletek létesítésén, s önképzőegyleteket is teremtenek, akkor fokozottabban szembetalálják magukat a polgári liberálisok „védnökösködésével", mely a polgári felvilágosodás köntösében jelentkezett és a kezdődő szocialista mozgalom *belső* ellensége volt. A magyarországi munkásmozgalomnak éppen úgy, mint a nyugateurópai munkásságnak meg kellett küzdenie ezzel a polgári befolyással.

2. A lassalleánusok és schulzisták harca. Az Általános Munkásegylet létrejövetele

A kiegyezést követően a gazdasági tevékenység, s ezen belül az ipari tevékenység megélénkült. A kapitalista vállalatok szaporodása, a növekvő méretű építkezések, különösen a fővárosban, maguk után vonták a proletariátus fejlődését és bizonyos tömörülését, ami kedvezőbb körülményeket teremtett a munkások szervezkedése számára.

Ebben az időben nagyobb számban térnek haza Nyugat-Európából a korábban kivándorolt munkások, akik megismerkedtek a nyugateurópai, különösen a német és az osztrák munkásegyletekkel és a szocialista mozgalom célkitűzéseivel. A vándorlásból hazatértek zöme kisipari munkás volt, kiknek szocialista elképzeléseit a lassalleánizmus fejezte ki, s ezért általában a lassalleánizmus híveiként érkeztek vissza Magyarországra.

Az osztrák önkényuralom idejéből öröklődött helyzetben, amelyhez a céhrendszer további fennállása is tartozott, a munkás segély- és önképzőegyletekben talajra találtak a Németországból származó Schulze-Delitzsch-féle „önsegély" eszmék. Ez az irányzat a munkások törekvéseit a kölcsönös segélyezésre akarta korlátozni és „takarékosságot" prédikált a szükségben szenvedőknek. „Ideológiát" szolgáltatott a polgári támogatásban reménykedők számára: ez az ideológia a polgári „védnökök" segédeszköze volt abban, hogy a munkásegyleteket befolyásuk alá kerítsék és befolyásuk alatt tartsák. A schulzista irányzat talajra talált és szerepet játszott az 1866-ban alakult nyomdász önképzőegyletben is. A mesterrévválás reménye — amely mint remény még jelentős volt — táplálta a mesterekkel való kiegyezés keresését, a „védnökök" iránti illúziókat. Az éleződő osztályharc ezeket a törekvéseket minduntalan felborította ugyan, de nem szüntette meg; az illúziók tovább éltek.

A nyomdász önképzőegylet, amely hamarosan a nyomdászok gazdasági mozgalmainak is szervezője lett, 1867 májusában Hirsch Lipót kezdeményezésére beadvánnyal fordult a főnökegyesülethez. Ebben a többi között azt javasolta, hogy a főnökök és a segédek érdekeinek „összeegyeztetésére" a külön főnökegyesület helyett közös egyesületet létesítsenek. A javasolt egyesület a nyomdaipari viszonyokat mind a tulajdonosokra, mind a munkásokra nézve kötelezően szabályozta volna. A javaslatot a főnökök rövid úton elutasították.

E sikertelen kísérlet után éles viták indultak meg az önképzőegyletben. Két frakció keletkezett. Az egyik a Schulze-Delitzsch-féle „önsegély" és „takarékossági" eszmékért, a másik a lassalle-i „államsegély" eszmékért szállt síkra. A schulzisták vezetője Buschmann Ferenc, az egylet elnöke volt. A lassalleánusokat Hirsch Lipót, az egylet német jegyzője vezette.

Az önképzőegylet elnöksége elhatározta, hogy nem nyugszik bele a főnökegyesületnek tett javaslat elutasításába és az országgyűléshez fordul orvoslásért. Az országgyűléshez intézett kérvény tárgyalása folyamán különösen élessé váltak a viták a két frakció között.

A kérvényt 1867 november 30-án nyujtották be a pesti városi tanács útján az országgyűléshez. A legfontosabb ebben a kérvényben az, hogy Magyarországon *elsőnek ad hangot a*

szervezett munkásság képviseletében politikai követeléseknek. Négy követelést tartalmaz:

1. a választójog bizonyos kiterjesztése;
2. korlátlan szövetkezési jog;
3. korlátlan egyesülési jog;
4. korlátlan gyülekezési jog.

A két frakció között a választójog kérdésében keletkezett vita, amely előfutára volt a választójogért meginduló agitációnak. A lassalleisták frakciója *általános választójogot* kívánt, míg a kérvény csak a választójog bizonyos kiterjesztését kérte „a nagyobb intelligenciát feltételező foglalkozási ágak" dolgozói, a nyomdászok, irodai alkalmazottak és hasonlók részére, „melyeknél ... a politikai jogokra való éretlenség meg nem állapítható". A schulzisták ezzel a korlátozással igyekeztek „enyhíteni" az önképzőegylet nyilt kiállását politikai követelésekért.

Az első követelést illetően a lassalleánusok kifogásolták ugyan, hogy a választójogból kirekesszék a más szakmájúakat, de ők maguk sem voltak egységesek. Hirsch Lipót, a lassalle-i „államsegély" egyik fő hirdetője az általános választójoggal szemben a schulzistákkal együtt a korlátozott választójog követelését védelmezte.

A kérvény második követelése a kisipari termelőszövetkezetek létesítéséhez igényelt korlátlan szabadságot, ami a céhrendszer ellen is irányult, s egyben a *szövetkezeti eszme* mellett szállt síkra, ebben látva a kizsákmányolástól való megszabadulás lehetőségét.

A korlátlan egyesülési és gyülekezési jog követelése fontos kiállás volt, amikor a leplezetlen osztrák önkényuralmat, a kiegyezés után, a magyar birtokososztály — liberális sallangokkal is alig kendőzött — elnyomó kormányzati rendszere váltotta fel.

A schulzisták és lassalleánusok magyarországi vitáját nagy mértékben befolyásolták az osztrák egyletek körében folyó hasonló viták.

1867-ben, schulzisták és lassalleánusok közt folyt viták közepette alakult meg a Bécsi Munkásképző Egylet. Megalakítását liberális vállalkozók is támogatták. Miután az egylet alapszabályait 1867 novemberében jóváhagyták, a következő hó-

nap 15-én nyilvános gyűlést rendeztek. Ezen a gyűlésen „számos személyiség jelent meg a polgárság politikai köreiből". E személyiségek képviseletében felszólalt egy Wagner nevű ujságíró, aki többek között kijelentette: „Az alsóausztriai kereskedelmi és iparkamara és a monarchia legjelentősebb ipari vállalkozói saját jól felfogott érdekükben hatékonyan támogatták a munkásság kérelmét (a Munkásképző Egylet megalakításának engedélyezését — *N. D.*) . . . A munka emberei! Önök az ipar teremtő ereje . . . a tisztelet, a szerencse és a szabadság után vágyó valamennyi munkás programjának legfőbb tétele így hangzik: „Előre az önsegély útján".[4]

Az osztrák iparosok, polgári liberálisok kiálltak a schulzisták mellett, a „saját jól felfogott érdekükben" akarták megállapítani — megbízott ujságírójuk által is — a munkásság törekvéseinek „legfőbb alapelvét": a szerencsevárást „önsegély" útján. Az osztrák polgárság sorompóbaállása azonban nem mentette meg, hanem inkább kompromittálta a schulzistákat. Magyarországon is hasonló kísérleteket tettek a polgári liberálisok, akik nyugati barátaiktól igyekeztek tapasztalatokat szerezni —, hátha nekik jobban sikerül . . .

A nyomdász önképzőegyletben keletkezett viták más szakmák dolgozóira is átterjedtek. A viták fejlesztették a szélesebb munkásrétegek politikai öntudatát és hozzájárultak a szervezkedési törekvések erősödéséhez.

Ekkor akcióba léptek a polgári liberálisok, köztük Jókai Mór, Vidacs (Vidats) János gyáros, különböző ujságírók és mások, hogy saját kezükbe vegyék egy munkásegylet alakítását, amely után már a munkások ezrei vágyakoztak.[5]

Jókaiék „védnökösködési" törekvése találkozott a schulzista nyomdászok, Buschmannék igyekezetével, akik más szakmabeliekkel és a kismesterekkel együtt az „önsegélyes"

---

[4] *Ludwig Brügel.* Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie. (Az osztrák szociáldemokrácia története.) 1. köt. Wien 1922. 89—90. old.

[5] „Csak utánzási vágy ösztökélt több kíváló képviselőt és írót arra, hogy a Schulze-Delitzsch alkotásainak mintájára fogyasztási és munkásképző egyesületeket alapítsanak" — írta Politzer Zsigmond, az Általános Munkásegylet egyik későbbi vezető tagja 1877-ben kiadott „A magyarországi munkásmozgalom történetéhez" című írásában. (Lásd MMTVD. 1. köt. 50—67. old.). Eme „utánzási vágy" mögött mindenesetre megvolt az a törekvés, hogy befolyásuk alatt tartsák a kezdődő munkásmozgalmat.

fogyasztási szövetkezeteket kívánták kipróbálni. Buschmannék pártfogóikra támaszkodva még 1867 december elején hozzáfogtak egy schulzista egylet alakításának az előkészítéséhez. A tervezett egylet „ideiglenes bizottmánya" 1868 január 12-én megalakult. Felhívást bocsátott ki céljainak ismertetésével és a következő hó 18-ra gyűlést hirdetett, hogy megalakítsák az „önsegély" elve szerint a *Buda-Pesti Munkásegyletet.*

Ekkor azonban már akcióba léptek a lassalleánusok is, egy polgári védnököktől mentes munkásegylet létrehozása érdekében. 1868 február 9-re hirdettek gyűlést egy pesti asztalosműhelyben az *Általános Munkásegylet* megalakítása céljából. Az egybegyűlt néhányszáz munkás lelkesen helyeselte az egylet alapítását. Ugyanez a gyűlés állástfoglalt a *politikai követeléseikért való harc szükségessége* mellett és a Buda-Pesti Munkásegylet ellen, mert ez utóbbi kinyilatkoztatta, hogy a „munkásegyletek ne foglalkozzanak politikával". Az előkészítő bizottságot Hrabje János fiatal asztalosmunkás vezette Hirsch Lipót nyomdásszal együtt.

Az Általános Munkásegylet alapítói 1868 február 23-án többszáz munkás részvételével ismét gyűlést tartottak, Hrabje János, ideiglenes elnök vezetésével. A gyűlés elfogadta az Általános Munkásegylet „Szózatát", amely szervezkedésre hívta fel a munkásokat és a Hirsch által megírt Kiáltványt. Utóbbi az egylet elvi állásfoglalását és célkitűzéseit szögezte le. Az Általános Munkásegylet megalakult. Habár még jó időbe került, amíg elérte alapszabályainak jóváhagyását, működését a schulzisták elleni harcban megkezdte.

3. Az Általános Munkásegylet kiáltványa. A Buda-Pesti Munkásegylet célkitűzése

Az Általános Munkásegylet kiáltványa[6] megállapítja, hogy Magyarországon is „mindinkább növekszik a nagy gyárak száma . . . hanyatlik mindnyájunk előtt minden remény az egyéni önállóság és szabadság elnyerhetésére. A munkás ezzel megszűnt embernek lenni, ő á r u v á lett . . .

[6] Teljes szövegét lásd MMTVD. 1. kót. 73—75. old.

... A rabszolgaságból, a munkabér Egyiptomából ki, és az önállóság igéretföldjére kell bevonulnunk. A tűzoszlop, mely bennünket vezérel, Lassalle Nándor tana legyen!!!"

Ime, az „egyéni önállóság és szabadság" veszendőbe ment reményei helyett az államsegélyes társulás adta önállóság igéretföldjére vágynak, amelyre a „könnyű" eljutást Lassalle helyezte kilátásba.

Az „államilag segélyezett" szövetkezeti mozgalom iránti illúziókat Magyarországon alátámasztotta az 1848-as események hamis történelmi értékelése is, ami szintén megzavarta a szerveződő, a politikai harc útját kereső munkásságot. A hűbéri jog 1848-ban bekövetkezett eltörlését már 1848-ban és utána is mind a földbirtokosok, mind a polgárság képviselői úgy értékelték, mintha a nemesség 1848-ban „önként" mondott volna le osztályelőjogairól. Ez az értékelés befolyásolta a Munkásegylet vezetőit is. A hűbéri jog eltörlését ők is olyan történelmi példának tekintették, amely szerint egy uralkodó osztály, ha sorai között „felülkerekedik a józan ész és az emberi belátás", önként lemond osztályprivilégiumairól, anélkül, hogy erre bármilyen erő kényszerítené.

Az Általános Munkásegylet alapítói erre a hamis történelmi értékelésre hivatkozva fogadták el és írták alá a kiáltvány következő részét:

„E hon polgárainak hazafiságától elvárja a munka népe, hogy saját osztályelőnyeit — mint a honi arisztokratia tett — figyelmen kívül hagyva, az általánosság javához, az örök igazság koronázásához járulni fog és előnyzendi azon eszközt, mely a munka népét céljához: a «kenyér és igazsághoz» vezetendi..."

Az Általános Munkásegylet célja a kiáltvány szerint „a munkásosztály szellemi és anyagi érdekeinek óvása és előmozdítása", de nem korlátozódott erre az általános megállapításra, hanem konkrét működési feladatokat és bizonyos követeléseket is felállított, amelyekért az egylet síkraszáll.

Az egylet első feladataként a kiáltvány a munkások művelődésének előmozdítását, *felvilágosítását* jelöli meg. Célul tűzi ki, hogy „a politikai és polgári jogokat a munkásosztály számára megnyerje". Feladatának tekinti a munkások anyagi helyzetének javítását „a Lassalle elvei szerinti termelő-

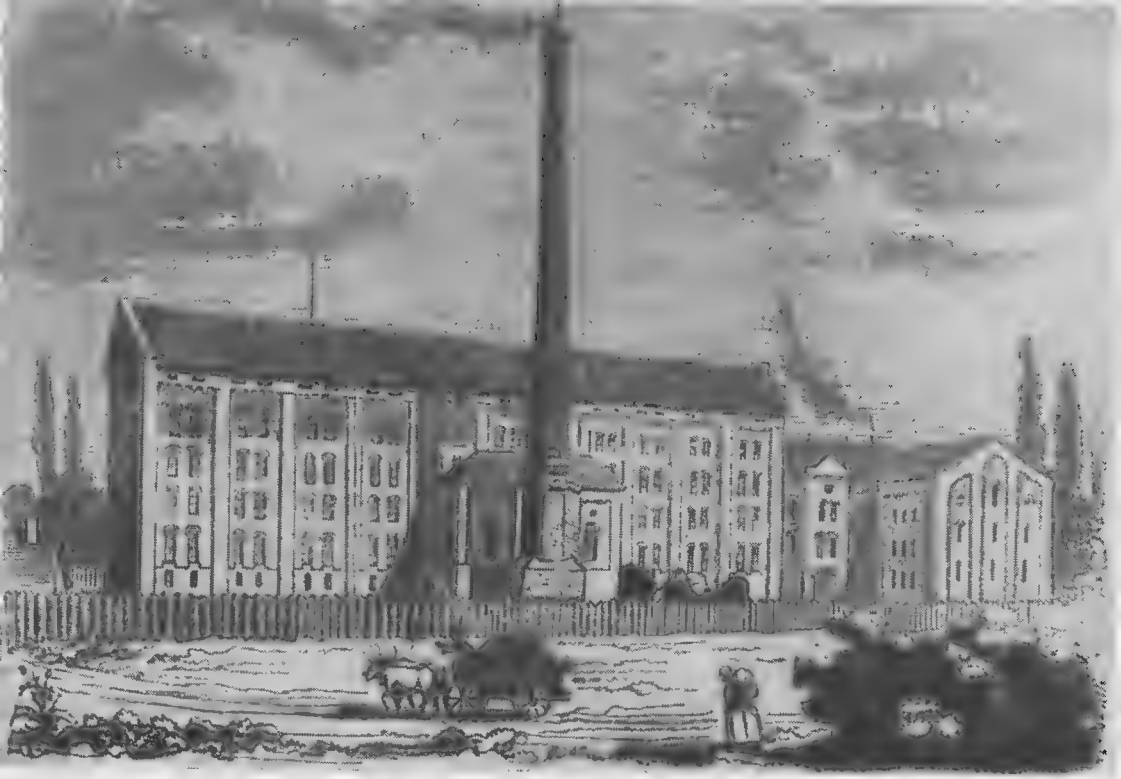

A Pannonia gőzmalom Pesten

egyesületek lehetősítése által". Célul tűzi ki egy betegsegélyző és rokkantsági pénztár felállítását is „a szerencsétlen egyleti tagok szükségének enyhítésére".

A kiáltvány megállapítja, hogy az egyletnek rendes tagja lehet minden munkás; pártoló tagként „felvesz az egylet férfiakat, kik a közönséges felfogásként a munkásosztályhoz nem tartoznak" és felvesz tiszteletbeli tagokat is, „kik az egyesület körül érdemeket szereztek".

Végül, hogy a schulzisták befolyása alatt álló munkásokat is megnyerje az Általános Munkásegylet számára, a kiáltvány leszögezi: „Hogy a munkások közötti szétszakadás a mennyire lehetséges elkerülhető legyen, az egylet tagjai magok között fogyasztási- és takarékegyesületeket is létesíthetnek..."

A kiáltványt többezer példányban adták ki magyar, német és szlovák nyelven, s vidéken is terjesztették. Az egylet célkitűzéseit a gyűléseken is három nyelven ismertették.

Az Általános Munkásegylet kiáltványának megjelenése után fogadták el a *Buda-Pesti Munkásegylet programját*[7] 1868 március 8-án, az egylet első kozgyűlésén. E program szerint az egylet „arra lesz hivatva, hogy immár csirázó és virágzásra törekvő hazai iparunk oktatója és nevelője legyen". A program leszögezi, hogy nemcsak a művelődés fejlesztése, az ipar számára képzettebb munkások nevelése a cél, hanem a tagok anyagi helyzetének javítása is: „... leginkább az, hogy a budapesti munkásegylet kebeléből fogyasztási egyletek, nyers anyag beszerzési egyletek, termelő társulatok és előlegezési bankok fejlődjenek."

Mindezeket illetően a program a sorrendiséget is megállapítja. Elsőnek a *fogyasztási szövetkezet* létesítését tartja szükségesnek, mert „a fogyasztási egyletben ismerjük fel azon eszközt, mely a vagyontalan munkás lételének megkönnyebbítésére és némi tőke gyűjtésére legalkalmasabb, és pedig azáltal, hogy a munkás életszükségleteit az egylet által szerezteti be". Az így megtakarított összegek majd „első alaptőkéjét képezendik az alapítandó előlegezési banknak, melyben a munkás szivesen elhelyezheti megtakaritott filléreit... melyből szükség esetén olcsó kamat mellett kölcsönt vagy

[7] Lásd MMTVD. 1. köt. 68—69. old.

iparterményeire előleget nyerhet..." Végül hozzáteszi: „Ha eszközeink és ezzel együtt erőink növekedni fognak, akkor a nyersanyag beszerzési egyleteket és a termelő társulatokat is létesíteni fogjuk".

Ez volt tehát az a program, amelynek jegyében el akarták homályosítani a pest-budai munkásság fejlődő osztályöntudatát, gátat akartak vetni önálló szervezkedési törekvéseinek, vissza akarták tartani attól, hogy saját politikai követeléseiért fellépjen. E célra felhasználták a munkásság művelődés utáni vágyát, aminek részbeni kielégítése a fejlődő kapitalista ipar számára feltétlenül szükséges volt, s felhasználták, illetve táplálták az „önsegély" és a „takarékosság" iránti illúziókat. Mintha a munkások csupán azért szenvednének szükséget, mert nem találnak megfelelő bankot „megtakarított filléreik" elhelyezésére!

A Buda-Pesti Munkásegylet alapítói lapot is indítottak *Munkások Ujsága* címmel, amely alatt az első számokban ezt olvashatjuk: „Hetilap a munkások, különösen a kisebb iparosok, gazdálkodók és kereskedők érdekei képviselésére." Ez utóbbiaktól persze inkább várhatták a „megtakarított fillérek" betevését a létesítendő bankba.[8] A kilátásba helyezett kölcsön és előleg iparterményekre, valamint az anyagbeszerzési szövetkezet létesítése szintén a kispolgári rétegeket csalogatta, kiterjesztve az ígéreteket az önállósulni kívánó munkások felé is.

A Buda-Pesti Munkásegylet ellen tehát fel kellett venni a harcot, mert célkitűzése a munkásmozgalom kifejlődésének a megbénítása, a szocialista törekvések megakadályozása volt.

A *lassalleánusok* érdeme, hogy kezdeti fellépésükkel harcot indítottak a munkásegyletekben a polgári védnöklés ellen, *a munkásosztály táborában kibontották a politikai szervezkedés zászlaját és megalakították Magyarországon a proletariátus első szocialista harci szervezetét, az Általános Munkásegyletet.* De amilyen határozottan felléptek az ellen, hogy a munkásegyletet liberális polgárok irányítsák — és elsősorban ez adott erőt a schulzisták ellen indított harcuknak —, annyira

[8] A „munkás" szót itt — s ebben az időben elég általánosan — nemcsak a bérmunkások, hanem az önálló iparűzők, sőt általában minden kétkezi dolgozó megjelolésére használták. Ez a szóhasználat visszatükrözte a munkásság fejletlenségét.

határozatlan és tisztázatlan volt perspektívájuk a Munkásegylet további működésére vonatkozóan.

A lassalleánus ideológia, amely a fennálló állam támogatásának megszerzését jelölte meg a munkás termelőszövetkezetek kifejlesztésének eszközéül, elkerülhetetlenül egyezkedési törekvéseket és kísérleteket szült az uralkodó osztály államával, a fennálló kormányzattal. S bár a lassalleánizmus a polgári védnökösködés ellenzékeként jelentkezik, de ideológiája — mely a forradalom szükségességét tagadja és „osztályfeletti" állam lehetőségét hirdeti — a reformizmust terjeszti, a veszendőbe menő régi illúziókat új illúziókkal helyettesíti. Ennek következtében a lassalleánusok minden ellenzékiségük mellett is belezavarodnak a fennálló kormányzati rendhez való viszony kérdésébe. S mint a továbbiakból látni fogjuk, belezavarodnak a mindennapi harcok közvetlen napi kérdéseibe is.

Az Internacionále növekvő politikai befolyása, részben pedig a mozgalom gyakorlati tapasztalata is segítette bizonyos mértékig az Általános Munkásegyletet, hogy kikerüljön a lassalleánus ideológia zsákutcájából és további lépéseket tegyen a munkásmozgalom fejlesztésében.

IV

AZ ÁLTALÁNOS MUNKÁSEGYLET KEZDETI TEVÉKENYSÉGE. A POZSONYI SZOCIÁLDEMOKRATA PROGRAM. TÁNCSICS MIHÁLY CSATLAKOZÁSA A MUNKÁSEGYLETHEZ

1. A Buda-Pesti Munkásegylet kudarca. Az Általános Munkásegylet szervezeti felépítése. Zavarok az Általános Munkásegyletben a kormányhoz való viszony és a napi harcok kérdésében

Az Általános Munkásegylet megalakulása után harcot indított a polgári liberálisok által irányított Buda-Pesti Munkásegylet befolyása alatt maradt munkások megnyeréséért. Ezt a feladatot az Általános Munkásegylet sikerrel megoldotta. A Buda-Pesti Munkásegylet éppen az anyagi segítség terén képtelen volt valóra váltani ígéreteit. A munkások érdekei háttérbe szorultak a kismesterek és kiskereskedők érdekei mögött, de végül még az utóbbiak is csalódtak az egylet szövetkezeti ténykedéseiben. A Buda-Pesti Munkásegyletet elsodorta a gyorsuló kapitalista fejlődés, mely mind több kismestert proletarizált; hiába ígérte az egylet ennek az ellenkezőjét. Mindez megkönnyítette a lassalleánusok harcát a Buda-Pesti Munkásegylet befolyása és agitációja ellen.

Az Általános Munkásegyletbe, már megalakulásának első heteiben, többszázan léptek be. Az 1868 március 1-i gyűlésen Hrabje beszámolt az óbudai fiókegylet megalakulásáról is. Igen jelentős eredmény volt ez, mert általa a két-háromezer embert foglalkoztató Óbudai Hajógyár dolgozóival teremtett az egylet kapcsolatot. A március 8-i gyűlésen a budai Ganz-gyár munkásainak küldötte is megjelent és külön gyűlés

rendezését kérte a ganzgyári munkások számára, hogy ott is megalakítsák az egylet csoportját.

Politzer Zsigmond már idézett írásában elmondja, hogy Hrabjéék még 1868 tavaszán mintegy harmincan megjelentek a schulzisták egyik gyűlésén, hogy ott vegyék fel ellenük a harcot. Ebben a tekintetben nem Hrabjéék voltak a kezdeményezők. A február 9-i gyűlésen, amelyen az Általános Munkásegylet megalakítását határozták el, schulzisták is jelen voltak. Egyik vezetőjük, Liptai Pál, fel is szólalt és azt fejtegette, hogy a munkásegyleteknek tartózkodniok kell a politikától. Meghallgatták és megcáfolták. A schulzisták gyűlésén Hrabje szót kért, de megtagadták tőle. Ebből botrány lett. Még a schulzisták között is sokan felháborodtak azon, hogy Hrabjéba beléfojtották a szót. A kivonuló lassalleistákkal Politzer szerint „nem kevesebb, mint 500 schulzista" ment át a szomszédba, egy asztalosműhelyben gyűlést tartó lassalleánusokhoz. Itt Hrabje beszédének hatására néhányszáz schulzista belépett az Általános Munkásegyletbe.

A Buda-Pesti Munkásegylet továbbra is folytatta a harcot az Általános Munkásegylet ellen; s fogyasztási és egyéb szövetkezetekkel kísérelte meg, hogy befolyását megalapozza, helyzetét megszilárdítsa. Erőfeszítései azonban sikertelenek maradtak, a munkástagok egyre többen hagyták ott és jórészt átmentek az érdekeiket jobban képviselő Általános Munkásegyletbe. Néhány hónap mulva a Buda-Pesti Munkásegylet megszűnt. Ezt megelőzően szűnt meg a lapja, mégpedig egy sikkasztási üggyel kapcsolatban. Jókaiék és Vidacsék vállalkozása, a munkások és kispolgárok közös egyletbe, közös fogyasztási szövetkezetbe tömörítésére, meghiúsult. A kudarccal azonban nem ért véget a liberálisok védnökösködési kísérlete és szerepe a munkásegyletek alakításában és működésében.

Az Általános Munkásegylet röviddel megalakulása után elkészítette alapszabályait. Az egylet hivatalos neve háromnyelvű: „Általános Munkásegylet", „Allgemeiner Arbeiter Verein", „Vseob. Robotnicky Spolok".

Az alapszabályok[1] első két paragrafusa az egylet célkitűzéseit, valamint a hivatalos címét tartalmazza. Szükségesnek tartja: „Testvéries közlekedést eszközölni az idegen földön

[1] Lásd MMTVD. 1. kot. 75—82. old.

levő társakkal." Az alapszabályok tehát feladatként jelölik meg a nemzetközi együttműködés ápolását, ami más országok munkásegyleteivel való kapcsolat fenntartását jelentette.

A harmadik paragrafus megállapítja, hogy az „egylet alakítandó mellékegyletek által — melyekhez 5 tagnak egyesülése elegendő... tevékenységét valamennyi a magyar koronához tartozó országokra kiterjeszti" — tehát *országos egyletként* kíván működni. A vidéki fiókegyletek megalakulása után a pesti egyletet Pesti Központi Általános Munkásegyletnek nevezték, amelynek vezető szervét az alapszabályok országos vezető szerv hatáskörével ruházták fel.

Az alapszabályok szerint a központi egylet vezetésére *egyleti tanács* választandó, „mely egy elnökből, egy első és másodelnökből s 60 egyleti tanácsnokból álland". A tanács tagjait és 30 póttagját egy évre választják. Az elnököt — szintén egy évre — külön választják s ebben a fiókegyletek is résztvesznek „akár személyes képviseltetés által, akár levél által".

Az egyleti tanács 12 tagú *bizottmányt* választ, amelyet az elnök vagy helyettese vezet. A bizottmány az elnök segítő szerve, melynek az elnök nincs alárendelve. A folyó ügyek vitelére igazgatót, titkárt, pénztárnokot és ellenőröket választanak.

A fiókegyleteket „egy elnöklő, két helyettes és 12 bizalmi tagból álló választmány" vezeti; a fiókegylet elnökét a pesti „elnökség" hagyja jóvá.

A belépődíjat az alapszabályok 30 krajcárban, a tagdíjakat havi 20 krajcárban állapították meg, kilátásba helyezve a későbbi módosítást. A fiókegyletek tagjaik után havi 3 krajcárt tartoztak a központi egyletnek fizetni, de ezt nem az alapszabályok, hanem egy későbbi határozat mondja ki.

Az Általános Munkásegylet alapszabályait Hrabje vezetésével a németországi lassalleánus szövetség alapszabályainak mintájára készítették. Hrabjéról Politzer azt írja, hogy ritka intelligenciájú, rendkívüli olvasottságú fiatalember volt, aki magyarul, németül, franciául, angolul is beszélt, és „a magyar munkásmozgalom legjobb szónoka volt". Marxot határtalanul tisztelte, de lassalleánus volt, aki „szolgai módon utánozta

Lassalle taktikáját és dr. Schweitzer rosszakaratú politikáját"[2].

Hrabjét választották meg az egylet első elnökéül.

Politzer túlozza vádjait Hrabje vezetési módszerei ellen. Politzer ugyanis lényegében elvetette a központi irányítást, mindenféle „tekintély" elutasításának álláspontját képviselte. Anarchista jellegű elgondolásai voltak ebben a kérdésben. Az ő fent idézett bírálatát — amely szerint Hrabje szolgailag utánozta volna Lassalle taktikáját és Schweitzer politikáját — kellő értékére kell leszállítani. Ennek ellenére a Hrabje vezetési módszerei ellen emelt kifogás, legalább is részben, indokolt. A lassalleánus ideológiával és szervezeti szabályzattal együtt helytelen vezetési módszereket is átvettek.

Hrabje vezetési módszerével mindaddig nem volt különösebb baj, amíg a schulzisták elleni akciókat vezette, amelyekben az ő egyéni fellépései, agitációs beszédei szinte főszerepet játszottak. Mikor azonban hozzá kellett fogni az egylet egyéb feladatainak megoldásához, a szervezet kiépítéséhez — akkor a rossz vezetési módszerek az egylet fejlődésének komoly akadályaivá váltak.

Még 1868 nyarán olyan fokú elégedetlenség támadt Hrabje ellen, hogy kénytelen volt lemondani az egylet elnökségéről. Körülbelül egy évig tevékenykedett még a Munkásegyletben, azután külföldre utazott. Hrabje utódjául Hirsch Lipótot választották meg, s az egylet vezetésében előtérbe került Ihrlinger Antal nyomdász, aki a nyomdász önképzőegyletben már a schulzisták ellen folytatott harcok során aktív tevékenységet fejtett ki a lassalleánusok mellett.

Hirschről azt írja Politzer, hogy „orthodox lassalleánus", aki sok mindent olvasott, de számára „Lassalle írásai képezték a társadalompolitikai tudomány kútforrását". Szeretett dagályosan beszélni, szerette a frázisokat, „egyébként jámbor ember volt".

---

[2] Schweitzer a németországi lassalleánus szövetségben szinte diktátori hatalmat igyekezett gyakorolni, ezért vezetési módszere állandó elégedetlenséget szult. Hrabjéék az alapszabályok megalkotásánál szintén az elnök kulonleges hatáskorét igyekeztek biztosítani, bár bizonyos megszorítással; kozvetett módon „elnökséget", tehát szervet jeloltek meg a fiókegyletek elnökeinek megerősítéséhez, de az elnökség összetételéről, létesítésének módjáról és hatásköréről az alapszabályok semmi kozelebbit nem határoztak meg.

Hrabje és Hirsch mellett Viola volt a lassalleánizmus harmadik vezető képviselője. Viola politikai kalandor és kormányügynök volt, aki mint „lassalleánus" befurakodott az Általános Munkásegylet vezető szervébe.

Mellettük egy másik irányzatot képviselt Ihrlinger, akit Politzer így jellemez: „Ihrlinger Antal, a nyomdász, egy zavarosfejű ember, akinek agyában csodálatos módon kereszteződtek a lassallei, a jakobinus és a keresztény-szocialista eszmék." Ihrlinger zavarosságában nincs okunk kételkedni. Egy dolog azonban a továbbiakban mégis előnyére vált, s ez az, hogy neki nem a lassalleánizmus volt az egyedül üdvözítő hitvallás, bár mindvégig a befolyása alatt maradt.

A Hrabje vezetési módszerei kapcsán megmutatkozott bajok elsősorban a lassalleánus ideológia zavarosságából és áthidalhatatlan ellentmondásaiból következtek. Hrabje távozott, de az ideológiai zavarosság megmaradt. A zavarkeltésben már a kezdet kezdetén benne volt a kormányügynök Viola keze, akit az egylet alelnökéül választottak.[3] Ilyen minőségben működött, de hamarosan kompromittálta magát, a kormányt nyilvánosan támogató fellépésekkel.

Nemcsak a liberális polgárság követte a nyugati példákat a munkásegyletekbe való behatolásban és azok politikai befolyásolásában, hanem a kormány is. A kormányok ezirányú tevékenységét nem kísérte olyan nyilvános propaganda és dicsekvés, mint a liberális védnökösködést; sokkal alattomosabb, tehát veszedelmesebb volt. Egyik példa erre Bismarckék kapcsolata Lassalle-ékkal.[4] A porosz kormány nemcsak rendőri üldözéssel, hanem a munkásegylet politikai befolyásolásával is

---

[3] Viola fiatalabb korában mint árvaszéki hivatalnok sikkasztott és börtönbe került. 1860-ban az osztrák kormány embereinek a megbízásából besoroztatta magát a Garibaldi-légióba Olaszországban, ott tisztként működött és Garibaldi főhadiszállásáról küldte titkos jelentéseit az osztrák kormánynak. Olaszországból hazatérve mint egykori Garibaldi-tiszt igyekezett magának reputációt szerezni. 1868-ban, amikor a polgári liberálisok schulzista egyesületével szemben Hrabjéék az Általános Munkásegyletet alakították meg, Viola belépett az Általános Munkásegyletbe, hogy bomlassza a munkások szervezetét.

[4] Bismarcknak már Lassalle-lal is voltak kapcsolatai. Lassalle utódjával, Schweitzerrel még szorosabb kapcsolatot tartottak fenn a porosz kormány megbízottai. Schweitzer nyiltabban síkraszállt Bismarck politikája mellett és egyenesen népszerűsítette a porosz monarchiának azt a törekvését, hogy Ausztriát, a veszedelmes riválist, kiszorítsák az alakuló Németországból.

igyekezett megakadályozni a munkásmozgalom fejlődését. A lassalleánizmust Bismarckék felhasználták politikai ügynökök szerzésére és a munkásegyletekbe való becsempészésére. Maga a lassalleánus ideológia a kormánytámogatás megszerzésére ösztönzött. Az osztrák kormánynak szintén voltak a porosz kormányéhoz hasonló törekvései és ténykedései.

A munkásegyletek működési lehetőségének bizonyos mértékű engedélyezésében a munkások növekvő szervezett ereje mellett — amellyel az egyesülési jogért síkraszálltak — némileg szerepet játszott a kormányoknak az a számítása is, hogy ígéretekkel és ügynökeikkel befolyásuk alá vonhatják a munkásegyleteket, s így csökkenthetik a kormánypárttal konkurráló ellenzéki polgári pártok befolyását a munkásság körében.[5] A magyar kormány tehát nem járt új utakon, amikor politikai ügynököket küldött a Munkásegyletbe; azonnal átvette a porosz és osztrák kormány ezirányú „tapasztalatait". A munkásmozgalom továbbfejlődése tehát megkövetelte az ilyen kormányügynökök elleni éberséget és harcot.

A szélhámos Viola kísérletet tett arra, hogy az 1869 tavaszán lezajlott parlamenti választásokon képviselővé választassa magát. Választási beszédeiben az Andrássy-kormány iránti bizalmát hangoztatta és a Habsburg-házzal való kiegyezést is

---

[5] Eva Priestler a munkásegyletek működésének viszonylagos szabadságáról az 1867—68-as évekkel kapcsolatban, de a későbbi időkre is vonatkoztatva ezt írja: „Ennek a viszonylag türelmes magatartásnak oka mindenesetre nem a kormány különleges türelme volt, hanem a monarchia sajátságos belpolitikai helyzete, az a tény, hogy senki sem volt elég erős saját erejéből tartósan kormányozni, és mindenkinek állandóan szövetségeseket kellett keresnie. A Taaffe-periódus végéig (gróf Taaffe 1879-től 1893-ig volt osztrák miniszterelnök — *N. D.*) és azon túl a kormányok állandóan játszottak azzal a gondolattal, hogy a munkásságot szövetségesként megnyerjék — egyszer az osztrák munkásokat szövetségesül az osztrák polgárság ellen, másszor a cseh és lengyel munkásokat, mint «semlegesítő erőt» a cseh vagy a lengyel ellenzék ellen." *(Eva Priestler.* Kurze Geschichte Österreichs. [Ausztria rövid története.] Globus Verlag, Wien 1949. 471—472. old.)

A Bécsi Munkásképző Egyletben annak megalakulása idején a vezetők között volt Hartung, Oberwinder és Pfeifer, akik szintén felléptek a liberálisok „onsegely" propagandája ellen, a lassalleánizmus jelszavával. Pfeifer lelepleződott a klerikálisokkal való kapcsolataival. Oberwinderről évek múltán derült ki, hogy a kormány ügynöke, s az ő jóbarátja és eszmetársa volt Hartung. Nem sokkal az egylet megalakítása után Scheu Andrásék felvették a harcot Hartungék ellen és később meg is szerezték az egylet vezetését.

elfogadta, akárcsak Schweitzer a porosz monarchiát. Szavazatokat ezzel ugyan nem szerzett, ellenben kompromittálta magát és bizonyos mértékig a Munkásegyletet is, amelynek nevében szónokolt. Az óbuda-szentendrei választókerületben lépett fel, de szégyenletesen megbukott. Bukásával kirobbant az a bizalmatlanság és elégedetlenség vele szemben, amit tevékenységével már korábban is kiváltott. Az óbudai fiókegylet Viola szereplése miatt egyidőre szakított a pesti központi egylettel.

Politzer a „lassalleánus triumvirátus": Hrabje, Hirsch és Viola bűnéül rója fel, külön kiemelve Viola szereplését, hogy „pusztán utánzási vágyból, anélkül hogy arra kényszerítő politikai okaik lettek volna, vakon majmolták a Schweitzer-féle taktikát és kacérkodtak a kormánypárttal". Nyilván igaza van abban, hogy Hrabjét és Hirschet is felelősség terheli a kormánnyal kacérkodó politikáért. De nem a „kényszerítő" körülmények hiánya miatt illeti őket szemrehányás. Maga a lassalleánus ideológia a kormánynyal való kacérkodás ideológiája. Nem „taktikai" hibáról volt tehát szó, hanem a cselekvéshez utat mutató elmélet megtévesztő és káros voltáról, amit Viola, a kormányügynök — aki Politzer szerint szívesen játszotta volna „a magyar Schweitzer" szerepét — felhasznált a maga politikai kalandjához, de sikertelenül. Egyébként maga Politzer is, aki mint 17 éves egyetemi hallgató lépett a Munkásegyletbe, jelentős mértékben a lassalleánizmus befolyása alatt állt. Ezért bírálta Hrabjéék „hibás taktikáját", „*mechanikus* utánzását" s nem a lassalleánus ideológia alapjait, amelyekből hibás taktikájuk következett.

Miközben a központi egylet a vezetés bizonytalansága következtében Pesten a helybentopogás veszélyével küzdött, fennállásának puszta ténye mégis ösztönözte a vidéki városok munkásait fiókegyletek alapítására. Az országos munkásösszefogás eszméje újabb és újabb munkásrétegeket hódított meg. Elsősorban Temesvárott és környékén jöttek létre az Általános Munkásegylet fiókegyesületei.

Farkas Károly kezdeményezte az egyletek megalakítását Temesvárott, Resicán, Oravicán és Aninán. Farkas maga resicai születésű gépész volt, aki 1868-ban tért vissza külföldről. Svájcban kapcsolatba került az Internacionále szervezeté-

vel, s a svájci szekció vezetőjével, Beckerrel, hazaérkezése után is összeköttetésben maradt.

A temesvári egylet 1868 október 11-én fogadta el a központi egylet alapszabályait. A helyi hatóságok ezt nem vették tudomásul és külön alapszabály benyujtását követelték. Az egylet ennek ellenére féllegálisan működött, gyűléseket tartott, külföldről kapott irodalmat terjesztett. Már az alakuláskor több mint háromszázan kívántak a temesvári egyletbe belépni. 1868 október 20-án Beckerhez írt levelükben — melyben az egylet nevét magyar, német, román és szerb nyelven jelölik meg — többek között ezt írják: „. . . Az elmult napokban az Ön neve Lassalle Ferdinándra emlékeztette munkásaink értelmesebbjeit és jónéhánynak dobbant meg a szíve az oly korán eltávozott nagy szellemére való emlékezésben[6]". A levelet Farkas is láttamozta, mint az egylet ideiglenes elnöke.

A resicai, aninai és oravicai egyleteket 1869 tavaszán és nyarán szervezték meg. Pozsonyban 1869 márciusában létesült az „Előre" Munkásképző Egylet. Ugyanebben az évben megalakult a pécsi és az újpesti egylet is. Az óbudai egylet 1869 nyarán vált ismét a Munkásegylet fiókegyletévé.

A Lassalle iránti hódolat a temesvári és a többi egyletet is áthatotta. Az Általános Munkásegylet kiáltványát a többi egylet is programjának tekintette. Valószínű, hogy ebben az időben Farkas sem volt mentes a lassalle-i befolyástól, de gyakorlati tevékenységében elég könnyen túltette magát a lassalleánus dogmákon. Mint ismeretes, a lassalleánizmus a „vasbértörvény"-elmélet alapján, a proudhonizmushoz hasonlóan hiábavalónak nyilvánította a gazdasági harcokat. Farkas röviddel Temesvárra érkezése után a vasúti műhelyben mégis bérmozgalmat szervezett, amely részleges eredményt is hozott és megkönnyítette az egylet megalapítását.

A pesti központi egylet működését 1868-ban a munkásmegmozdulásoktól való elszakadottság jellemezte, kivéve — személyi kapcsolatok következtében — a nyomdászok mozgalmát.

A nyomdász önképzőegylet kezdeményezte 1868 nyarán az árszabálymozgalmat a bérek felemeléséért. A mozgalom

---

[6] MMTVD. 1. köt. 125. old.

egyik vezetője Hirsch Lipót, az Általános Munkásegylet ideiglenes elnöke volt, aki továbbra is a nyomdász önképzőegylet német jegyzője maradt.

A nyomdászsztrájk kérdésében az „önsegély"-pártiak és a lassalleánusok sem voltak egy nézeten. A vitával kapcsolatban Schulhof Géza a lassalleánusok álláspontját a következőképpen összegezi: „Az eredményes sztrájk javitja ugyan helyzetünket, de bajainkat nem orvosolja. Az anyagilag kedvezőbb helyzetben lévő munkások kibékülnek a létező szociális renddel, miáltal a munkáskérdés megoldása halasztást szenved. Az államnak kötelessége termelő szövetkezetek létesitésével gyökeresen segiteni és a segitségnek ki kell terjednie az összes munkásokra. Ha ezt nem teszi az állam, összeomlik és romjain felépül az új népállam, egyenlő terheket és egyenlő jogokat biztositva"[7]. Schulhof elég jól foglalja össze az álradikális frázisokat, amelyekkel a fennálló állam iránti illúziók jegyében és a szakmaközi szolidaritás jelszavával ködösitették el a napi, gazdasági harcok jelentőségét s indokolták a napi harcok iránti közönyösséget.

A nyomdász árszabálymozgalom részleges béremeléssel, sztrájk nélkül ért véget. Szolidaritási megnyilvánulásokat más szakmájú dolgozók körében ekkor még nem szerveztek, s hasonló mozgalmak kezdeményezését nem ösztönözték. Hirschék saját szakmájukban sem könnyen engedtek a lassalle-i elvekből, de az Általános Munkásegyletben még annál is nehezebben.

1868-ban nagyarányú vasútépitkezések folytak. Külföldről is hozattak be a vasútépitéshez munkásokat, és hasonló kíméletlenséggel zsákmányolták ki őket, mint a magyarországiakat. Ennek biztosítására a vasútépitkezések mentén mindenütt megerősitett karhatalmat összpontosítottak. A vállalkozók különböző visszaélésekkel csíptek le minél többet a kialkudott bérekből, ami az erős karhatalmi készültségek ellenére is gyakori lázongásokhoz vezetett. Az Általános Munkásegylet nem foglalkozott ezekkel az eseményekkel, nem próbált szolidaritási akciót szervezni a harcbanállók

---

[7] *Dr. dombovári Schulhof Géza.* A munkásmozgalom keletkezése Magyarországon. Pest 1895. 10. old.

Schulhof a Munkásegylet ügyészének teendőit vállalta el, s így igyekezett ott befolyást szerezni.

támogatására, talán tudomást is alig szerzett róluk. 1868 folyamán, különösen az aratás idején számos helyen földmunkás megmozdulások voltak; elfojtásukra csendőrséget vettek igénybe. A földmunkások megmozdulásaira sem figyelt fel a Munkásegylet. Szervezetileg is gyönge volt még ahhoz, hogy a vasúti és a földmunkás mozgalmakkal gyakorlatilag foglalkozhasson, főleg azonban politikailag volt még fejletlen, hogy e mozgalmak, különösen a mezőgazdasági mozgalmak jelentőségét megértse, azokból erőt merítsen.

Mint már fentebb utaltam rá, a nemzetközi munkásmozgalom erősödése, az Internacionále növekvő befolyása és a munkásmegmozdulások élénkülése segítette a Munkásegyletet abban, hogy bizonyos mértékig leküzdje a lassalleánus ideológiai zavart és mozgalmi tapasztalatlanságot, és újabb lépéseket tegyen előre.

Az Internacionále 1868 szeptemberében tartotta meg III. kongresszusát Brüsszelben. A földtulajdon és a sztrájk kérdésében volt a kongresszuson éles vita. A kongresszus — a proudhonistákkal szemben — leszögezte elvi álláspontját a föld kollektív birtoklása, mint a mezőgazdaság szocialista fejlődésének alapelve mellett. Ez akkor még csak elméleti kérdés volt, de tisztázásától a szocialista forradalom egész perspektívája, egész jövője függött. A kongresszus határozatában állástfoglalt a sztrájk fegyverének szükségszerűsége és a sztrájkok támogatása mellett. Határozata nemcsak a proudhonizmus, hanem a lassalleánizmus ellen is irányult.

Marx fellépett minden olyan nézet ellen, amely a politikai és a gazdasági harcokat egymással szembeállítva, akár az egyiket, akár a másikat elvetette. „A munkásosztály politikai mozgalmának végcélja — írja Marx — természetesen a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály számára, és a politikai mozgalomhoz természetesen szükséges a munkásosztály bizonyos fokig kifejlődött előzetes szervezete, amely magukból a gazdasági harcokból nő ki”[8].

A kongresszust a pesti Munkásegylet nevében a következő sürgönnyel köszöntötték: „Üdvözletünket küldjük Önöknek, a proletariátus bátor bajnokainak! Harcolja-

---

[8] *Marx—Engels.* Válogatott levelek. 319. old.

nak rendületlenül a munkástömegek jogaiért! Önökkel érzünk!"[9]

Ezekben a napokban, 1868 szeptember 11-én határozta el a pest-budai szabók egylete, hogy csatlakozik az Általános Munkásegylethez és annak szakosztályává válik. E kérdésben belső viták voltak. Később ismét kimondták a csatlakozást, jeléül annak, hogy közben jelentős nézeteltéréseket kellett eloszlatni. Kétségtelen, hogy csatlakozási határozatuk úgy ekkor, mint később az osztályöntudat növekedését mutatja, amit az Internacionále léte és működése nagy mértékben meggyorsított. A nézeteltérések egyik fő oka az volt, hogy a Munkásegylet az „államsegély" jelszavával és a mindenféle „önsegély" merev elvetésével gátolta a gazdasági megmozdulásokat, a szakegyletek fejlődését s ezen belül a szükségesnek mutatkozó segélyezési tevékenység fejlődését. A nézeteltérésekben, s mint később látni fogjuk, a szakadás előidézésében a polgári liberális „védnökök" szintén szerepet játszottak. Kihasználták és fokozták az „önsegéllyel" kapcsolatos zavarokat, hogy a munkások *gazdasági* harcait *is* és *politikai* küzdelmét *is* gátolják.

2. A pozsonyi munkásgyűlés 1869 márciusában

1868 októberében Bécsben, az ugyancsak lassalleánus Bécsi Munkásképző Egylet gyűlést tartott, amelyen politikai követeléseket fogadtak el. Az itt elfogadott követeléseket a szociáldemokrata párt programjának nyilvánították és ennek jegyében munkás önképzőegyletek alakítását tűzték ki célul Ausztria minden részében. A program elvben állást foglal a nemzetek önrendelkezési joga mellett és 6 pontba foglalja a szociáldemokrata párt követeléseit. Pontosan ugyanezt a 6 pontból álló programot terjesztették elő az első magyarországi szocialista gyűlésen.

Magyarországon 1869 március 29-én tartották meg Pozsonyban az első nyilvános szocialista munkásgyűlést,

[9] MMTVD. 1. köt. 75. old. Átvéve a brüsszeli kongresszus jegyzőkönyvéből. A kongresszus szeptember 6-tól 12-ig ülésezett. A pesti üdvözlő sürgönyt szeptember 7-én adták fel.

amelyet az akkor alakuló pozsonyi munkásegylet szervezett meg. A gyűlésen több mint ezren vettek részt. Bécsből jelen volt és felszólalt Gross, Hartung és Scheu. Az Általános Munkásegylet képviseletében Ihrlinger szólalt fel és ő terjesztette be a határozati javaslatot, amely a bécsi szociáldemokrata programot tartalmazta. Az elfogadott program szövegét az *Arany Trombita* a következőképpen közli:

„A társadalmi demokrata párt a békés és törv. uton, csupán a nyilvános meggyőződés hatalma által, minden állampolgár tökéletes, egyenlő jogosságát törekszik elérni, és pedig politikai tekintetben az általános közvetlen választási jog által minden képviselőtestületben; s ez által helyreállitandó szabad népállam által, társadalmi tekintetben minden egyes munka jövedelmének önélvezete a szabad népállam által előmozditott termelőtársulatok által.

Nemzeti tekintetben, a társadalmi demokrata párt a népek önhatározatát fogadja el.

Ennélfogva legközelebb a társadalmi demokrata párttól a következő követelések állitatnak fel, miket minden törvényes eszközök által elérni törekszenek."

A felállított követelések a következők:

1. korlátlan egyesülési és gyülekezési jogot;
2. teljes sajtószabadságot;
3. általános közvetlen választójogot;
4. vallásszabadságot;
5. az állandó hadsereg eltörlését és helyette
6. a népfelfegyverzést.

„A párt bezárólag feladatul tűzi ki magának — közli befejezésül az *Arany Trombita* — az általános népnevelés terjesztésére az ország minden részén egyleteket alakítani"[10].

A gyűlés másnapján Jókai lapja, a *Hon* a következő rövid tudósítást hozza: „A social-democrata párt programja több mint ezer munkás által egyhangúlag elfogadtatott. Este a bécsi és pesti vendégek tiszteletére fényes munkásünnepély volt. A munkások közt nagy öröm uralkodik".

A programot a lassalleánus ideológia hatja át. A „szabad népállam" nem más, mint a lassalleánusok által elképzelt

[10] MMTVD. 1. köt. 129—130. old.

„osztályfeletti" állam. A politikai agitációban Liebknechték is használták ezt a kifejezést, kerülve a legális agitációban a monarchia megdöntése s a demokratikus köztársaság jelszavát. Amíg azonban Liebknechték a „szabad népállam" jelszavát összekapcsolták a proletariátusnak azzal a célkitűzésével, hogy a politikai hatalmat birtokbavegye, addig a lassalleánusok a népállam jelszavával éppen a proletariátus hatalmáról való lemondásukat leplezték.

A „szabad népállam" jelszó önmagában véve tehát takarhatott tudatos forradalmi törekvéseket, s leplezhette a hatalomért való harc elvetését. A pozsonyi program azonban nemcsak hallgat a társadalmi forradalom szükségességéről — amit a politikai viszonyok, a legális agitációs lehetőség igen szűk volta megmagyarázna —, hanem kifejezetten hangsúlyozza a „békés" utat, azt, hogy a mozgalom céljait „csupán a nyilvános meggyőzés hatalma által" kívánja elérni.

A programban megállapított „minden egyes munka jövedelmének önélvezete" — nem egyéb, mint a Lassalle-féle „teljes munkahozadék"[11]. Benne van a programban a Lassalle-féle államilag támogatott szövetkezet is — a burzsoázia kisajátításának célkitűzése helyett. A pozsonyi programban tehát a „szabad népállam" a lassalleánusok reformista elképzeléseit fejezte ki.

A program a nemzeti kérdésben is leszögezi a Munkásegylet álláspontját a nemzeti önrendelkezés mellett — de csak elvontan, általánosságban. A felállított politikai követelések között nincs *konkrét* követelés a nemzeti önrendelkezési jogot illetően. A bécsi programban sem volt, s a pozsonyiba se került bele.

A program csak radikális polgári demokratikus követeléseket tartalmaz, kifejezett munkáskövetelést nem. A termelőszövetkezeti célkitűzéseken kívül — nincs benne semmi a munkaviszonyokról, munkabérről, munkaidőről. Ezt a hiányt is a lassalleánus ideológia számlájára kell írni. A lassalleánizmus ugyanis a hangzatos, álradikális „vasbértörvény" alapján — mely szerint a munkás csak az életfenntartásához szük-

---

[11] A „szabad népállamról" és a „teljes munkahozadékról" lásd Marx „A gothai program kritikája" című művét.

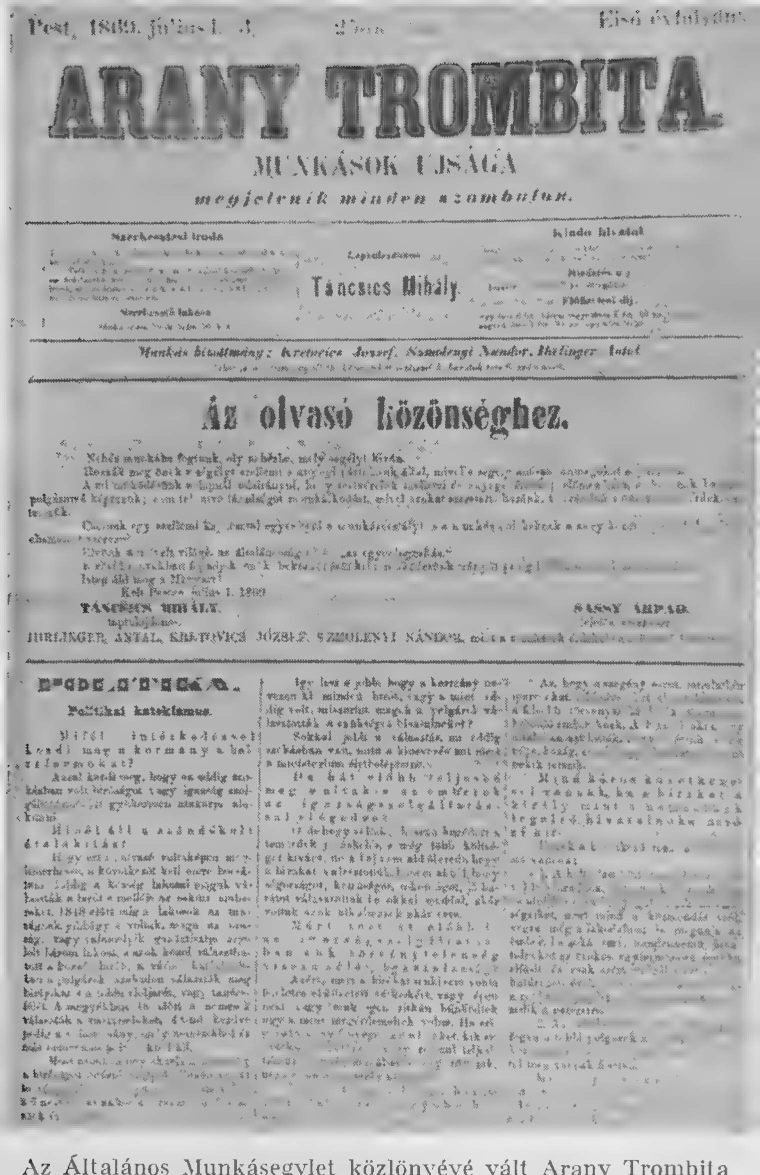

ARANY TROMBITA

MUNKÁSOK ÚJSÁGA

megjelenik minden szombaton.

Táncsics Mihály

Az olvasó közönséghez.

Az Általános Munkásegylet közlönyévé vált Arany Trombita egyik száma

séges legminimálisabb béreket kaphatja, amit viszont általában „muszáj" megkapnia — hiábavalónak nyilvánítja a gazdasági harcokat és elveti a sztrájkot. Kifejezett munkásköveteléseket a bécsi program sem tartalmaz, a pozsonyi program is mellőzi.

A program — mint láttuk — részletesebben jelöli meg az előző évi kiáltványban lefektetett ama célkitűzést, hogy *politikai jogokat* harcoljanak ki a munkásosztály számára. Ebben a tekintetben a pozsonyi program — fogyatékosságai ellenére — *lépés előre.* A munkásság szélesebb rétegeinek az érdeklődését keltette fel és ösztönözte a politikai mozgalomba való bekapcsolódásra, saját szervezeteinek fejlesztésére. A munkásszervezkedés ügyét tehát előbbre vitte.

A programot — a bécsit és a vele azonos pozsonyit egyaránt — *szociáldemokrata* programnak nevezték. Tudnunk kell azonban, hogy nemcsak marxisták használták a szociáldemokrata elnevezést, hanem lassalleánusok is. A német lassalleánusok is szociáldemokratáknak nevezték magukat és lapjuknak is *Social-Demokrat* volt a címe.

3. Táncsics Mihály csatlakozása az Általános Munkásegylethez

A pozsonyi program elfogadása arra az időre esett, amikor a Munkásegyletben komoly zavart idézett elő a kormány felé kacsintgató Viola-féle kalandori kísérlet. A pozsonyi program segített e zavar bizonyosfokú leküzdésében. Ugyanekkor a Viola-féle kísérlet kudarca után a pesti egylet vezetőinek egy része új szövetségesek után nézett a polgári ellenzék baloldali tagjai körében. Politzer szerint *Ihrlinger és Kretovics* — utóbbi szintén nyomdász — kezdeményezték ezt. A pozsonyi program politikai alapot is nyujtott az ilyen szövetség számára. E szövetség-keresés körülményeit vizsgálva nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Munkásegylet alapszabályait, bár ezt még az előző év elején benyujtották, mindezideig nem hagyták jóvá. Ez a körülmény arra ösztönözte, sőt szorította Ihrlingeréket, hogy a polgári ellenzék körében támogatókat szerezzenek.

Ihrlingerék elsősorban a forradalmi demokrata Táncsics Mihályt igyekeztek megnyerni a Munkásegyletnek. Táncsics-

nak dicsőséges forradalmi multja volt, ízig-vérig becsületes harcos, s a dolgozók körében igen nagy népszerűségnek örvendett. Megnyerése, amennyiben Táncsics valóban magáévá tudja tenni a szocializmus eszméit — s nemcsak mint emberbarát szimpatizál a szocializmussal — igen nagy nyereség lett volna a Munkásegylet számára. Emellett Táncsicsnak ekkor hetilapja is volt: az *Arany Trombita.* Az 1869 tavaszi parlamenti választásokon az orosházi kerületben — amely már ekkor is „viharsarok" volt a magyar Alföldön — országgyűlési képviselővé választották. Táncsics megnyerése tehát egy nagy népszerűségnek örvendő közéleti férfit, hetilapot és parlamenti képviseletet is jelentett.

Politzer azt írja Táncsicsról, hogy „már 1848-ban mint kommunista agitátor lépett fel" és 1869-ben „nyiltan és maradéktalanul a szocializmus mellé állt". Táncsics 1848-ban forradalmi demokrata volt és 1869-ben is demokrata maradt. Táncsics kész volt elfogadni a szocializmust abban az értelemben, ahogy azt ő értette, de ennek az értelmezésnek nem sok köze volt a tényleges szocializmushoz. Tisztára utópista, kispolgári, emberbaráti elképzelései voltak. Ihrlingerék azonban nem számoltak ezzel. Ők Táncsicsot nemcsak szövetségesül igyekeztek megnyerni — ami feltétlenul helyes és igen reális törekvés volt — hanem a Munkásegylet elnökéül is. Táncsics segítségével kívántak a polgári ellenzékkel is szövetségre lépni, miután a schulzisták Buda-Pesti Munkásegylete már szétesett, s mint versenytárs megszűnt.

Az alapszabálvok ugyében a Munkásegylet többszöri küldöttségjárás után elérte, hogy a belügyminiszter végre nyilatkozott és az alapszabálvok 2. pontjának módosítását követelte. A pesti Munkásegylet 1869 május 30-án és június 6-án közgyűlést tartott a benyujtott alapszabályok tárgyában.

A belügyminiszter azt követelte, hogy az alapszabályok 2. pontjából töröljék a politikai és polgári jogok megszerzésére irányuló kitételt és csak a művelődésre, segélyezésre és szövetkezetek alakítására vonatkozó részeket hagyják meg. Ha pedig ragaszkodnak a politikai célkitűzésekhez — mondta a belügyminiszteri felszólítás —, akkor arra vonatkozóan külön alapszabályokat terjesszenek be a politikai célok pontosabb körvonalazásával.

A belügyminiszter követelése a Munkásegyletben általános visszatetszést szült. Ihrlinger a kifogásolt pont változatlanul hagyását javasolta, mert az egylet nem mondhat le politikai célkitűzéseiről. Politzer, aki az egylet magyar jegyzője volt, szintén a politikai célkitűzések meghagyását javasolta s a jelen volt hatósági közeg jelentése szerint „a ministeriumot csalfasággal vádolá, mondván, ha mi alapszabályainkat két felé osztjuk, s egyik alapszabály szerint csupán humanisticus czélokat tárgyalunk, ezen alapszabályaink rögtön fölsöbb megerősitést nyernek, — a másik része pedig, mely politicai czélokkal foglalkoznék soha sem fogna megerősitetni . . .“[12] Indítványozta, hogy a politikai célokat pontosabban körvonalazzák és az alapszabályokat ismét terjesszék be.

A temesvári fiókegylet a június 6-i pesti közgyűlésre indítványt küldött, amelyben javasolta, nyujtsanak be petíciót az országgyűléshez a szabad gyülekezési jog biztosításáért.

A június 6-i gyűlésen Táncsics és Horn Ede is jelen volt.[13] Táncsicsot felkérték, szóljon hozzá a tárgyalt kérdéshez, de ő nem szólalt fel. Még kívulről nézte az egyletet. Horn Edét szintén hiába kérték szólásra, ő is passzív maradt.

Táncsics lapja, az *Arany Trombita* gyakran közölt híreket a Munkásegyletről s az egyletek tagjai közt számos olvasója volt. E cikkek írójaként főleg Kretovics József szerepelt, aki a Munkásegylet tagja és az *Arany Trombita* szedője volt.[14]

Táncsics 1869 nyarán lapját a Munkásegylet közlönyéül ajánlotta fel. Ebben az időben Pesten szabósztrájk volt, s más szakmákban is voltak kisebb mozgalmak. Az *Arany Trombita* 1869 június 19-i számában — tehát röviddel azután, hogy a Munkásegylet közgyűlésén a visszaküldött alapszabályok tárgyalásánál jelen volt — Táncsics maga írt cikket „Miért mozognak az iparüző munkások?” címmel. E cikkben utal arra, hogy a munkások nem kereshetnek annyit, amennyiből öreg napjaikra valamit félretehetnének. A rossz helyzet okait ő a következőkben látja:

---

[12] MMTVD. 1. köt. 85. old.

[13] Horn Ede Párizsból tért haza. Itthon a Tisza-párthoz csatlakozott. Az Iparegylet egyik vezetője, majd kereskedelmi államtitkár lett.

[14] Kretovics két cikkben ismertette az Általános Munkásegylet megalakulásának körülményeit 1868 februárjáig.

1. Drága a lakbér és az élelem.

2. Túl magas az adó, holott kevesebb adóteherrel is lehetne kormányozni.

3. A külföldi tőkések külföldről hoznak be munkásokat és az itteniek bérét leszorítják.

4. A külföldi gyárosok németajkú igazgatókat, munkavezetőket alkalmaznak és a német nyelv megtanulását követelik.

5. Az állam óriási jövedelméből csaknem semmit sem fordít a kézműiparosok segítésére.

6. A kormány gátolja az iparosok egyleteinek megalakítását, melyek egyesulés útján akarnak önmagukon segíteni. A miniszteri hivatalnokok három-négyszer is visszavetik a benyujtott alapszabályokat, pedig a kormánynak csak ahhoz van joga, hogy bármely egylet alapszabályait felügyelet céljából csupán tudomásul vegye.

7. A munkásokat kizárják a választójogból.

Táncsics, amikor lapját a Munkásegylet közlönyéül felajánlotta, s amikor a Munkásegylet őt csatlakozásra felkérte, kifejtette a maga munkásmozgalmi nézeteit. Amit Táncsics cikkének hét pontja tartalmaz — a kormánnyal és az idegen vállalkozókkal szembeni követelések. Pontjaiban semilyen követelést nem állít fel a *magyarországi* vállalkozókkal, a *mesterekkel* szemben. Táncsics pontjai távol vannak a nemzetközi szolidaritás szellemétől, kifejezik és táplálják az idegen munkások elleni hangulatot.

Táncsics teljes nyiltsággal tárta nézeteit a Munkásegylet elé, midőn elhatározta, hogy elfogadja a csatlakozási felhívást. A Munkásegylet vezetői viszont nem tudták megvilágítani alapvető tévedéseit. Nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget annak, hogy Táncsics nézetei a munkásmozgalmat illetően zavarosak, hiszen sok fontos kérdés még saját maguk előtt is tisztázatlan volt.

A Munkásegylet 1869 július 11-i közgyűlésén Hirsch Lipót leköszönt az egylet elnökségéről. Új elnöknek Ihrlingerék javaslatára Táncsicsot választották meg. Sikerült tehát Táncsicsot megnyerni a Munkásegylet elnökéül; ebből azonban bajok keletkeztek.

A július 11-i közgyűlésen bizottságot választottak az *Arany Trombita* terjesztésére, s Politzert a lap szerkesztőségébe küldték munkatársnak, Sassy Árpád szerkesztő mellé.

A Munkásegylet ilyen módon hetilapot és parlamenti képviseletet is szerzett, de ehhez még valamit: az eddigi ideológiai tisztázatlanságokhoz, a feltétlen jóindulatú Táncsics téves nézeteit a szocialista mozgalom célkitűzéseiről. Kitűnő lett volna Táncsics, mint a munkásmozgalom szövetségese, de mint az egylet elnöke, zavart idézett elő.

V

A MUNKÁSMEGMOZDULÁSOK ÉLÉNKÜLÉSE 1869 NYARÁN. MARX LEVELE A PESTI SZABÓSZTRÁJKKAL KAPCSOLATBAN. AZ ÁLTALÁNOS MUNKÁSEGYLET AKCIÓJA A PESTI LAKÁSÍNSÉG LEKÜZDÉSÉRE 1869 AUGUSZTUS—SZEPTEMBERÉBEN

1. Marx levele a pesti szabósztrájkkal kapcsolatban

1869 nyarán több szakmában megélénkültek a munkásmegmozdulások a napi követelésekért. Közöttük elsősorban a pesti-budai szabók és a pesti gyárak egy részének harci fellépése emelkedett ki.

Ezekben a megmozdulásokban a munkások magasabb béreket és jobb lakásviszonyokat követeltek. A fővárosban az ipari és kereskedelmi tevékenység fejlődése, a fokozódó építkezések következtében a népesség gyorsan nőtt, mind több dolgozó tömörült. A munkások lakásviszonyai egyre súlyosabbá váltak, a lakbéruzsora egyre növekedett. A munkások szembenállását a céhmesterek és az új vállalkozók bérleszorító törekvéseivel a növekvő lakbéruzsora szükségszerűen fokozta, élesítette.

Az Általános Munkásegylet tevékenysége, a lassalleánus befolyás ellenére is, ösztönözte a munkások napi harcait. Segítségére volt ebben az Internacionále, sőt Marx személyesen is, aki a pesti szabósztrájk alkalmával közvetlenül is kapcsolatot keresett a Munkásegylettel.

A pesti-budai szabók követeléseiről, sztrájkjáról és annak lefolyásáról az *Arany Trombita* nem közölt ugyan konkrét tudósítást, de a megmozdulásokra, mint tényekre utalt. Ennek

ellenére a sztrájk híre — nyilván az Internacionále pesti szekciójának külföldi kapcsolatai útján — külföldre is eljutott.

Az Internacionále — tudvalevően — ösztönözte e szekciókat és a munkásegyleteket, hogy a gazdasági mozgalmakkal is törődjenek, szervezzék, fejlesszék azokat. Az Internacionále Főtanácsa maga kezdeményezett nemzetközi gyűjtőakciókat a sztrájkolók javára, s a munkásegyleteket is a nemzetközi szolidaritásnak ebben a szellemében nevelte, fejlesztette. Ennek eredménye az is, hogy a pesti szabósztrájk hírére a londoni Német Munkásművelődési Egylet gyűjtést rendezett a pesti szabók részére. A gyűjtött összeget Marxhoz küldték, felkérve őt, hogy a pénzt Pestre továbbítsa.

A londoni Német Munkásművelődési Egylet által gyűjtött pénzt Marx csak a pesti szabósztrájk befejezése után kapta kézhez. Levélben fordult Holländer Jakabhoz — aki az Internacionále pesti szekciójának egyik tagja, az Általános Munkásegylet választmányi tagja és a pesti szabóegylet egyik vezető tagja volt — a londoniak által gyűjtött pénz felhasználása kérdésében.

Marxnak Holländerhez írt levele nem áll rendelkezésünkre, de tudomásunk van róla egy másik levélből, amelyet Marx ugyanebben az ügyben a londoni Német Munkásművelődési Egylet titkárához, Kollhoz írt. Miután a magyar olvasók előtt ez a levél aligha ismeretes, helyénvaló, ha csaknem egész terjedelmében közöljük. Annál érdekesebb ez az írás, mert újabb bizonyítéka, hogy milyen gonddal foglalkozott Marx a kisebb munkásmegmozdulasokkal is. Szövege a következő:

„Koll polgártars!

Azután, hogy Lessnertől (türingiai szabómunkás, aki az Internacionale Fotanácsának tagja és a londoni Német Munkásművelődési Egylet egyik vezetője volt — *N. D.)* megkaptam a 4 font 1 shilling és 6 pence-t a pesti szabók részére, olvastam a német lapokban, hogy a szabosztrájk Pesten befejeződött.

Ezért rögtön írtam Holländer Jakabnak (Traunig János stb. címére, amit Holländer adott meg a Munkásegyletnek). Levelemben közöltem vele, hogy a Német Munkásegylettől 4 font 1 shilling és 6 pence-t kaptam hozzá való továbbításra, de olvasva a német lapokban, hogy a sztrájk befejeződött, kérdem őt, egyetértenek-e a pesti szabók, ha ez a hír igaznak

bizonyul, hogy a pénzt a francia emigránsok pénztárának adjam át.

Miután semmiféle választ nem kaptam, június 27-én (amint a mellékelt nyugtából láthatja) befizettem ezt a pénzt (a Munkásegylet nevében) az emigránsok pénztárába.

Ezt *azzal a feltétellel* tettem, hogy *ha a pesti munkások a levelezőjükön, Holländeren keresztül követelik, hogy a pénzzel máskép rendelkezzem*, akkor a Munkásművelődési Egylet nevében az emigránsok pénztárába általam befizetett 4 font 1 shilling 6 pence-t tekintsék az én személyes felajánlásomnak, az említett összeget pedig elküldöm a pesti Munkásművelődési Egyletnek.

Azonban Pestről semmiféle válasz nem érkezett, és ezért a kérdést elintézettnek tekintettem.

Megkapva az Ön levelét, írtam Bachruchnak (Párizsban élő magyar munkás), kérve, hogy megbízható úton kérdezze meg Pestről Holländer Jakabot és követeljen tőle választ a levelemre"[1].

Kapott-e Marx választ Holländertől és ha igen, milyent — nem tudjuk. A szabósztrájk lefolyásáról és kimeneteléről sincs konkrét adatunk.

A pesti gyárak egy részében 1869 júliusában egy elég éles lefolyású mozgalom keletkezett. *Strobel Antal* vasmunkás a Magyar Vagongyárban akciót szervezett a fizetéslevonások ellen és ugyanakkor egy helyi munkásképző egylet létesítését is kezdeményezte. Ezért Strobelt a Magyar Vagongyárból elbocsátották, mint „izgatót". A tőkések, akik versengésük során igyekeztek egymás nyakát kitekerni, a munkásokkal szemben már akkor is szorosan együttműködtek. Strobelt, a Magyar Vagongyárból történt elbocsátása után, felvették egy svájci érdekeltségű vállalathoz, de hamarosan onnan is elbocsátották. Erre mindkét gyár munkásai sztrájkbaléptek és követelték Strobel visszavételét. A fizetéslevonások elleni harc egybekapcsolódott Strobel Antal visszavételének a követelésével.

A rendőrség Strobel letartóztatásával próbálta a két gyár munkásainak megmozdulását letörni. A munkásokat azonban vezetőjük letartóztatása nem félemlítette meg, s a két

---

[1] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 26. köt. 29—30. old. (oroszul).

gyár harca kiszélesedett. Július 26-án a két üzem munkásai küldöttséget menesztettek számos más gyárba, csatlakozásra szólították fel az ott dolgozó munkásokat és nagy tömegben a józsefvárosi kapitányság elé vonultak. A felvonuló munkások a józsefvárosi kapitányságtól az ott fogva tartott Strobel Antal szabadonbocsátását követelték. A bérlevonások elleni akció számos gyár munkásainak együttes politikai tüntetésévé vált.

A felvonult munkásság ellen katonaságot vezényeltek ki, mégpedig — az *Arany Trombita* 1869 július 31-i közleménye szerint — három századot. „A katonaság látása — írja az *Arany Trombita* — a munkásokat még inkább felizgatta. A katonaság szuronnyal rohant közzéjök, sebesültek mindkét részről számosan vannak. Később még lovasság is jött."

Az *Ellenőr* a munkástüntetést a következőkép jellemezte: „A pesti munkások zavargása . . . a nagy tömeg által lett fenyegető jellegüvé . . . — tekintve a nagy tömeget és ingerültséget, — azt lehet mondani, hogy elég csöndben végződött"[2].

A pesti gyárak munkásságának fellépése sikeres akció volt: elérték Strobel szabadonbocsátását, fellépésük a munkások között széleskörű visszhangot keltett.

A pesti szabók és a vasgyári munkások akcióin kívül más, kisebb megmozdulások is voltak. Így a szerkovácslegények is mozgalmat indítottak, s rövid lefolyású sztrájkot is folytattak béremelésért és a lakásviszonyok megjavításáért.

A bérkövetelések és a jobb lakásviszonyok követelése elég szorosan egybefonódott ebben az időben. Ugyanekkor a lakásviszonyok megjavítása, a lakbéruzsora elleni harc kérdése a munkásokon kívül a dolgozó kisemberek különböző rétegeinek igen széles tömegeit is érintette.

Az Általános Munkásegylet, a munkásmegmozdulások élénkülése által is ösztönözve, 1869 nyarán szélesebbkörű akció indítását határozta el politikai célkitűzéseinek népszerűsítésére. Az akciót a lakásínség enyhítésének követelésével indították el — azonban politikai követelésekkel, politikai célkitűzések népszerűsítésével kapcsolták össze.

---

[2] Ellenőr. 1869 július 28.

2. Az augusztusi nyilvános munkásgyűlés és a lakásínség enyhítéséért indított akció

A lakásínség elleni akció tervéről Politzer, a már említett írásában elmondja, hogy azt az őszre tervezett tüntetések előkészítéséül szánták. Arra számítottak, hogy az őszi hónapokban nagyobb tömegben jönnek Pestre vidékiek, akik között a lakásínség elleni akció folyamán a szocializmus eszméit népszerűsítik, a Munkásegylet számára új híveket szereznek, s így is elősegítik vidéki munkásegyletek alapítását.

Politzer azt is elmondja, hogy az akció sikere érdekében vissza kellett szerezni az „óbudai pozíciót", ami a Munkásegyletnek a szükséges anyagi támogatást biztosíthatta. Politzer Táncsicscsal és Sassy Árpáddal együtt ment ki Óbudára gyűlést tartani, aminek eredményeként 1869 július 10-én, szombaton este 800 fő részvételével ismét megalakult az óbudai fiókegylet. Vezetője Zágonyi, az evangélikus egyházmegye tanítója volt.

A nyilvános gyűlés összehívásának tervét az *Arany Trombita* már július 17-én jelezte.

A lakásínség és ezzel együtt a lakbéruzsora kérdésének nyilvános gyűlés elé vitele célszerű, s széleskörű érdeklődést kiváltó lépés volt. A Munkásegylet vezetősége külön bizottságot alakított a gyűlés megrendezésére. A bizottság a gyűlést Szent István napjára, augusztus 20-ra hívta össze a Kerepesiúti gázgyár előtti térre. Vidéki tömegek részvétele szempontjából a gyűlés időpontját szerencsésen választották meg, mert Szent István napjára sokan jöttek fel a fővárosba. A rossz idő miatt azonban a gyűlést két nappal későbbre, augusztus 22-re halasztották, ami vasárnapra esett.

Ez volt az első nyilvános népgyűlés Pesten a Munkásegylet rendezésében. Részvevőinek száma 8 000 körül lehetett. Az Óbudai Hajógyár munkásai két gőzössel érkeztek Pestre és zárt sorokban vonultak fel a gyűlésre.[3]

A pécsi fiókegylet a gyűlést táviratilag üdvözölte.

---

[3] Az *Arany Trombita* közleménye szerint 12 000-en vettek részt a gyűlésen, a többi lapok 1 500—3 000 részvevőt ismernek el. Schulhof Géza a részvevők számát 8 000—10 000 főben jelöli meg.

A gyűlés elnökéül Pohl József nyomdászt, jegyzőknek Sonnenfeld Zsigmond középiskolai tanárt, Kaczander Gyula nyomdászt és Schlesinger (Szabó) Jakab ügyvédet választották meg.

A gyűlés meghirdetett napirendje: 1. a lakáshiány, 2. a munkáskérdés, 3. későbbi gyűlések tartása.

Az első napirendi pont előadója Sassy Árpád volt. Beszédében vázolta, hogy a munkások 10—13 órai napi munka után még a rendkívül rossz lakásviszonyokkal is küszködnek, kiszolgáltatva a háziurak embertelen zsarolásainak.

Sassy intézkedéseket kívánt a házbéruzsora letörésére. Nehogy azonban félreértsék, sürgősen leszögezte: nem azt kívánja, hogy a háziurakat a lakbérek leszállítására kötelezzék. „Ó nem — jelentette ki Sassy az *Arany Trombita* közlése szerint —, én eztet nem akarom, sőt ha a városi hatóság, vagy a kormány merészelne ilyet tenni, én volnék az első, a ki óvást tennék egy ily intézkedés ellen, mely az embernek egyéni szabadságát korlátozná. Én sociál-demokrata vagyok, s mint ilyen soha nem türöm meg, hogy valakinek egyéni szabadsága megszoritassék."

Kötelező lakbérleszállítás helyett Sassy munkásházak építését sürgette. Azt is követelte, hogy amíg a munkásházak felépülnek, a Károly-kaszárnyát, az Üllői-úton lévő kaszárnyát és a Ludovika épületeit ideiglenesen ürítsék ki és átmenetileg ott helyezzék el a lakásnélküli, meg a pincékbe és odukba szorult munkásokat. Sassy ilyen értelmű határozati javaslatot terjesztett a gyűlés elé, amit egyhangúan el is fogadtak.[4]

Sassy volt az előadója a gyűlés második napirendi pontjának, a „munkáskérdésnek" is, de már nem egyedül. Második előadóként Ihrlinger lépett fel. Ennél a napirendi pontnál mind Sassy, mind Ihrlinger politikai követeléseket tartalmazó határozati javaslatot nyujtott be.

A két javaslat alapjábanvéve azonos, s hogy mégis két programot terjesztettek be, mutatja a Munkásegyleten belüli vitát, tapogatódzást a politikai mozgalom fejlődésének útján. A munkásság politikai mozgalmának kezdetén ez általában

---

[4] Miután az *Arany Trombita* a Munkásegylet közlönye lett, Sassy jelentős szerepet játszott az egylet agitációs tevékenységében. Korábban hivatalnok volt; polgári radikális nézeteket vallott. A gyűlésen ő is „szociáldemokratának" mondta magát, de olyannak, aki a vállalkozói haszonszerzés egyéni szabadságának bármiféle korlátozását „elvből" elutasítja. Elvei tehát kifejezett polgári elvek. Vezetőszerephez jutása a Munkásegyletben annak az irányzatnak az eredménye, amelyet Politzer szerint Ihrlinger és Kretovics kezdeményezett: szövetségeseket keresni a polgári ellenzék radikális vagy radikálisnak látszó szárnyán, ha olyan módon is, amely befolyást és vezetőszerepet engedett a Munkásegylethez csatlakozni kész polgári radikálisoknak.

elkerülhetetlen, hiszen a polgári világnézet számos örökségével kell megküzdenie. Az augusztusi gyűlésen benyujtott két program-javaslat ebből a szempontból különösen fontos, ezért azokkal részletesebben kell foglalkoznunk.

Sassy program-javaslata a következő pontokat tartalmazta:

1. Általános választójog.
2. Korlátlan egyesülési, szövetkezetalapítási és gyülekezési jog, valamint szólásszabadság.
3. Sajtószabadság; a kaució és a sajtótörvények eltörlése.
4. Az állandó hadsereg megszüntetése és helyébe
5. az általános népfelfegyverzés.
6. Az iskolák elválasztása az egyháztól, s általános tankötelezettség, ingyenes tanítással.
7. A nemzetiségek teljes egyenjogúságára alapított és minden más országtól teljesen független Magyarország.
8. Indítványozási jog a törvényhozó testületeknél, s a törvényeknek általános népszavazással való elfogadtatása.
9. Minden tisztviselő választása.
10. Progresszív adórendszer, s a közvetett adók eltörlése.
11. A papi rend eltörlése, a papi javaknak tanítási célokra való igénybevétele.

Sassy ezt a programot az *Arany Trombita* 1869 augusztus 21-i számában, tehát a gyűlés előtti napon már közzétette.

Ihrlinger felszólalásában kapcsolatba hozta a *magyarországi munkásmozgalmat a nemzetközi munkásmozgalommal.* Hangsúlyozta, hogy mielőtt elfogadnák Sassy program-javaslatát, gondosan tanulmányozni kell azt; nem elég csak éljent kiabálni rá. Fejtegette továbbá, hogy a munkásoknak céljaik eléréséhez „párttá kell alakulni", s beterjesztette a következő programot:

„Áthatva azon meggyőződéstől, hogy a munkáskérdés hazánkban nagy horderejü állami fontossággal bir, a jelen népgyülés a pozsonyi 1869. márczius 29-én tartott népgyűlés által föltett programmot magáénak vallja."

Ezután következik a IV. fejezetben már közölt pozsonyi program teljes szövege, melyet így folytat:

„Az itt gyűlésező népgyűlés fentebbi programmot a következő pontokkal kiegészíti:

1. Az államnak az egyháztól való elkülönitése.

2. Ingyen iskolatanitás.

3. Valamennyi kolostorok felfüggesztése, s az egyházi javak az állam általi átvétele.

4. A közvetett adó megszüntetése s a növekedő (Progressiv) adó életbeléptetése."

E programot nagy tetszéssel egyhangúlag elfogadták, s utána Ihrlinger felhívására a gyűlés ünnepélyes esküt tett a munkásmozgalom vörös zászlaja iránti hűségre.

Ihrlinger javaslatára tehát a bécsi, illetőleg pozsonyi programot kiegészítették a négy utóbbi ponttal.

Sassy program-tervezetében a pozsonyi program-pontok a 4. pont — tökéletes vallásszabadság — kivételével benne vannak. Sassy nem vallásszabadságot követelt, hanem a „papi rend eltörlését", más szóval — a vallás eltörlését: papok nélkül nincs vallás. Sassy követelése a polgári ateizmus radikálisan hangzó frázisa volt, mely azt a veszélyt rejtette magában, hogy a munkásmozgalmat egy egyházellenes mozgalom mellékvágányára és zsákutcába viszi. Ihrlingerék mellőzték ezt a követelést, s helyesen, első kiegészítő pontként az állam és az egyház szétválasztásának demokratikus követelését vették programba. Ehhez hozzátették még a 3. pontot, a kolostorok feloszlatásáról.

Az ingyenes tanítást mindkét tervezet követelte, de a *kötelező* iskolai oktatást az Ihrlinger-javasolta program mellőzte. Az egyházi javakat mindkét javaslat közoktatási célokra kívánta igénybevenni. A progresszív adó bevezetését mindkét program-javaslat tartalmazta.

Igen fontos pontja a Sassy-féle tervezetnek a 7., amely a nemzeti egyenjogúságot elismerő és „minden más országtól teljesen független Magyarországot" követel.

Nem arról van itt szó, hogy Sassy talán Horvátországtól is függetleníteni kívánta volna Magyarországot és lemondana Horvátország „birtoklásáról"; arról sincs szó, hogy talán Szlovákiát elismerte volna önállóságra jogosult országnak, s ugyancsak lemondott volna annak „birtoklásáról". A „nemzetiségek teljes egyenjogúságát" csak a magyar állam keretein belül, Magyarországtól való elszakadás joga nélkül, önálló állami létre való joguk nélkül kívánta; ennél „teljesebb" egyenjogúság a magyar polgári radikálisok számára nem létezett. Sassy tehát valójában Magyarországnak nem „minden

más *országtól*", hanem csak minden más *államtól* való függetlenségét kívánta. Követelésének lényege a nemzeti kisebbségekkel való kiegyezés és Ausztriától való függetlenség a Kossuth Lajos által hirdetett szellemben. A polgárság körében ennek a követelésnek már alig voltak hívei, s a polgári radikálisok, akik továbbra is kitartottak az 1867-es kiegyezés elutasítása mellett, a szervezkedő munkásság körében kerestek támogatást. Sassy programjának és tevékenységének ez az objektív tartalma és értelme.

Sassy nemzeti követelését nemcsak a demokratikus nemzeti öntudat hatja át Ausztriával szemben, hanem a magyar nacionalizmus is — bár tompított, „taktikusabb" formában — az akkori Magyarország nemzeti kisebbségeivel szemben.

Ihrlingerék programtervezete továbbra is pusztán a nemzeti önrendelkezés joga mellett való általános elvi állásfoglalásra korlátozódik, nemcsak a nemzeti függetlenség konkrét követelését mellőzi, de a nemzeti önrendelkezés minden részletkövetelését is: mind a magyarokét Ausztriával szemben, mind „a magyar korona országaihoz" tartozó nemzeti kisebbségekét a magyar kormányzattal szemben.

A Munkásegylet az osztrák munkásosztállyal, az osztrák szocialista mozgalommal való testvéri együttműködés szellemében folytatta tevékenységét, ami feltétlenül helyes és szükséges volt. Az osztrák mozgalom támogatást nyujtott a fő kérdésben, az önálló munkásmozgalom kifejlesztésében, a demokratikus politikai követelésekért folyó harcban, de nem nyujtott segítséget, sőt inkább akadályt jelentett a nemzeti követelések kérdésében.

A gyermekcipőben járó magyarországi mozgalom nem tudta korrigálni az alig idősebb osztrák mozgalom fogyatékosságát sem a nemzeti kérdésben, sem számos más kérdésben. Ihrlingerék elhatárolták magukat a liberális ellenzéki pártok nacionalizmusától, ami feltétlenül helyes és szükséges volt. De hiba volt, hogy a nacionalizmus elutasításával együtt a demokratikus nemzeti törekvésektől is elkülönültek. Ennek következménye a nemzeti kisebbségek ellen irányuló magyar kormánypolitika csaknem kritika nélküli tűrése, valamint semlegesség az 1867-es kiegyezés egészével és részleteivel szemben. Ebben a tényben nemcsak a Munkásegyletnek s vezetőinek politikai fejletlensége nyilvánul meg, hanem az objektív helyzet: fejlettebb és tapasztaltabb munkásosztály hiánya,

tehát az új forradalom nélkülözhetetlen feltételének a hiánya, az, hogy a forradalom évtizedekre lekerült a napirendről.

Az Ihrlinger által beterjesztett program mellőzi még a Sassy-féle javaslat 8. és 9. pontját is, aminek különösebb jelentősége nincs. Demokratikus részletkövetelésekről van ezekben szó, az előbbiek függvényei, mellőzésükből különösebb kár nem származik.

A kiegészítő pontok, amelyeket Ihrlinger a gyűlésnek elfogadásra javasolt, az Eisenachban 1869 augusztusában — tehát rövid idővel a pesti gyűlés előtt — megalakult Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt programjából valók. Sassy is részben a pozsonyi, részben az eisenachi programból vette pontjait, s azokat módosította, illetve kiegészítette a polgári ateisták követeléseivel.

Az eisenachi program követeli a munkaidő korlátozását, tehát a demokratikus politikai célkitűzések mellett kifejezett *munkáskövetelést* is tartalmaz. Az angol munkások — mint ismeretes — még a chartista mozgalom idején kivívták a munkaidő törvényes korlátozását napi 10 órára. Az eisenachi program a gyermekmunka eltiltásának a követelését is tartalmazza. Ezeket a követeléseket sem Sassy, sem Ihrlinger javaslata nem vette át az eisenachi programból, bár a gyűlés egyik felszólalója, Auspitz követelte a munkaidő korlátozását, a tízórás munkanapot.

Ilyen módon a pesti augusztusi program is — a bécsi, illetőleg a pozsonyi programhoz hasonlóan — csak polgári demokratikus követeléseket tartalmaz és egyetlen kifejezett munkáskövetelés sincsen benne. A lassalleánizmus a munkaidő törvényes korlátozásának követelése előtt már meghátrált, kész volt elfogadni és támogatni azt. A munkáskövetelések teljes hiányát tehát nem lehet csak a lassalleánus befolyás számlájára írni. Feltétlenül szerepe van ebben a baloldali polgári szövetségesek részvételének a Munkásegyletben. E szövetségesek óvakodtak attól, hogy a mestereket, vállalkozókat a munkaidő korlátozásának követelésével „izgassák", maguk ellen hangolják.

Az augusztusi gyűlésen felszólalt Strobel Antal vasmunkás is, aki az előző hónapban a Magyar Vagongyárban mozgalmat szervezett. Óriási örömmel fogadták. Ebben az időben egy új egyesület volt alakulóban: a Pesti Munkásképző Egy-

let, mellyel a továbbiakban részletesebben foglalkozunk. Strobel is résztvett a Munkásképző Egylet megalakításában, s annak egyik vezetője lett. A Munkásegylet gyűlésén mint az alakuló új egylet egyik képviselője jelent meg. Hozzászólt a második napirendi ponthoz, s beszédében hangsúlyozta a *munkásság* döntő jelentőségét a társadalomban.

A harmadik napirendi pont, a későbbi gyűlések tartásának megvitatása során egy *58 tagú „népgyűlési bizottmányt"* választottak. A bizottmány feladatául szabták, hogy a következő népgyűlések időpontját és napirendjét megállapítsa és a gyűléseket egybehívja. Schulhof Géza, egy polgári liberális ügyvéd, aki a Munkásegylet ügyészeként tevékenykedett, még a gyűlésen javasolta, hogy a következő gyűlést a „zárda-ügy és a munkáskérdés" napirenddel hívja össze a népgyűlési bizottmány.

3. A szeptember 12-i pesti munkásgyűlés

A népgyűlési bizottmány nevében szeptember 8-án küldöttség vitte el Andrássy Gyula miniszterelnökhöz a népgyűlési határozatot, mely a munkáslakások építését és az említett kaszárnyaépületeknek ideiglenesen munkáslakások céljaira való átadását követelte.

Gróf Andrássy megtagadta a kaszárnyaépületek ideiglenes átadását. Azt a követelést is visszautasította, hogy állami költségen építsenek munkásházakat. Megígérte, hogy barakkokat építtetnek „a pillanatnyi lakásszükség enyhítésére" és kedvezményeket nyujtanak a magánvállalatoknak lakóházak építésére.[5]

A küldöttség által átnyujtott kérvényt Andrássy több

---

[5] Lásd *dr. dombovári Schulhof Géza.* A munkásmozgalom keletkezése Magyarországon. Budapest 1895. 18. old.

Érdemes e kérdésnél megemlíteni, hogy még 1869 január 21-i keltezéssel 7 buda-pesti gőzmalom, az Első Magyar Gépgyár R. T. és az Osztrák Vaspálya Társulat pesti képviselete, melyek kellő számú munkást akartak vállalataik számára biztosítani, munkásházak építése céljából közös beadványban telkek átengedését kérték a pesti városi tanácstól. Kérték a tárgyalások mielőbbi megindítását, hogy az építkezéseket még tavasszal megindíthassák és az épületekbe még a tél beállta előtt munkásokat költöztethessenek. A beadványt egy hét mulva elutasították azzal, hogy a kívánt telkek környéke városrendészetileg még nincs felmérve és szabályozva. Az elutasítással egyidejűleg semmiféle ellenjavaslatot nem tettek, ami esetleg más környéken tette volna lehetővé munkásházak építését. Csupán közönyösség volt ez a nagy

Essel András

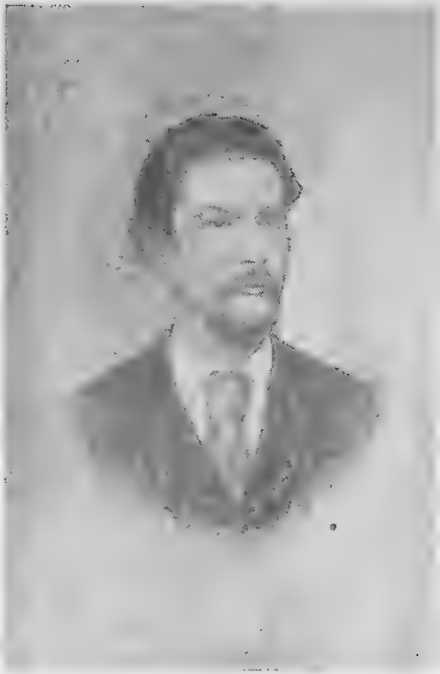

Farkas Károly

mint két hónappal később, november 11-én küldte át a belügyminiszternek a következő észrevétellel: „Van szerencsém Nagyméltóságod bölcs belátása szerinti további intézkedés végett átküldeni"[6]. Más szóval: csinálhat a kérvénnyel a belügyminiszter azt, amit jónak lát.

A Munkásegylet 1869 szeptember 12-re hívta össze a következő népgyűlést, amelyen a küldöttség a népgyűlési bizottmány nevében beszámolt az Andrássyval folytatott tárgyalás eredményéről. Schlesinger József, a *Neuer Freier Lloyd* akkori alkalmazottja közölte Andrássy válaszát és javaslatára a gyűlés a választ tudomasul vette, de ez nem ment símán. A kiküldött rendőrtisztviselő jelentése szerint „sok nem helyeslő felkiáltások történtek s kis zavar állott be, végre sikerült többszöri kísérlet után a bizottmány neveben Schlesingernek szóhoz jutni . . ."[7] A kedélyeket megnyugtatta és Andrássy válaszát tudomásul vétette, de azzal, hogy „a nép elvárja a kormány gyors intézkedését, egyébként fönntartja magának az ügybeni további intézkedésekhez jogát"[8]. A lakásínség elleni akció azonban ezzel lényegében be is fejeződött.

A szeptember 12-i gyűlésen második napirendi pontként a *zárdák* kérdése, s harmadik napirendi pontként ismét a *munkáskérdés* szerepelt, Schulhof korábbi javaslatának megfelelően.

A zárdakérdést polgári szabadkőművesek és Rómától való elszakadást hirdető vallásreformátorok vitték a munkásgyűlés elé: dr. Schulhof, dr. Gross Károly, dr. Ronge János és mások. A szabadkőműves- és vallásreformátor-mozgalomnak ebben az időben némi tápot adott Németországban a Bismarckék és a pápa között támadt ellentét. Ezt az ellentétet a pápának a világi hatalom ügyeibe való beleavatkozása váltotta ki. Magyarországon viszont az a körülmény adott bizonyos ösztönzést a pápaellenes mozgalomnak, hogy a katolikus főpapság zöme az osztrák önkényuralom változatlan fenntartását védelmezve, ellenezte a Deákék által megkötött

---

lakásínséggel szemben, avagy tudatos számítás a lakbéruzsorában és a telekspekulációban érdekeltek részéről? Valószínű az utóbbi. Mindenesetre tény, hogy a munkáslakóházak építését szabotálták. (Az itt említett okmányt lásd Fővárosi Levéltár. VI. 18/1869. sz.)

[6] Országos Levéltár. M. E. 1869—VIII—1573. sz.

[7] Országos Levéltár. Főkapitányságí iratok. 23 261/1869. sz.

[8] Ugyanott.

kiegyezést; nem akartak lemondani a számukra ideális egyközpontú Habsburg-monarchiáról. Emiatt a főpapság viszonya a földbirtokos osztály zömével és a polgársággal egyidőre feszültebbé vált. Csak bizonyos idő mulva értette meg a főpapság, hogy Deákék kiegyezése az ő hatalmuk és birtokaik megőrzéséhez is nélkülözhetetlen volt.

A szabadkőművesek kihasználták a birtokos osztály és a katolikus főpapság között a kiegyezés kérdésében keletkezett átmeneti feszültséget. A katolikus egyház elleni támadások terére vonultak vissza azok a polgári demokraták, akik a nemzeti függetlenség ügyét nehéz szívvel látták veszendőbe menni. Egyházellenes követeléseik általában progresszív követelések, a demokrácia követelései voltak. De agitációjuk nem a feudális maradványok egésze ellen, hanem csak az uralkodó rendszer középkori csökevényeinek egy része ellen irányult. A nagybirtokrendszert lényegében véve elfogadták, s csak a papi és kolostori birtokok ellen léptek fel. Fellépéseiket helyes volt támogatni. A munkásosztály öntudatának fejlesztésére feltétlenül szükséges volt az egyházi privilégiumok megszüntetésének, az egyház és az állam szétválasztásának, az iskolának az egyháztól való elválasztásának követelése. A polgári szabadkőművesek azonban az egyház elleni harccal a kapitalisták elleni harctól igyekeztek eltéríteni a munkásmozgalmat. Ez a munkásmozgalom zsákutcába juttatásának veszélyét rejtette magában: azt, hogy a Munkásegylet polgári pártok eszközévé válik. A polgári demokraták szövetségének kellő politikai felkészültség nélkül, tapasztalatlan módon való keresése idézte elő ezt a veszélyt, amely ellen megfelelő módon harcolni kellett.

Egyébként a zárdák ügyében Gyulay Ferenc, a szabóegylet kisiparos elnöke terjesztett be határozati javaslatot. Felszólalt a gyűlésen és a javaslatot erőteljesen támogatta dr. Ronge, aki egy úgynevezett „német-katolikus egyház és szabad reform hitközösség" alapítója volt. Pestre érkezve, felvette az érintkezést Schulhof Gézával. Ezután indítványozta Schulhof a zárdakérdés napirendre tűzését az augusztus 22-i munkásgyűlésen.

A szeptember 12-i gyűlés a határozati javaslatot egyhangúlag elfogadta. Szövege a következő:

„A socialdemokrata elvből kiindulva és tekintettel arra,

hogy a zárdák a restség és erkölcstelenség tenyészhelyei, határozza el a népgyülés, hogy a zárdák töröltessenek el és azok javai felekezet nélküli iskola czélokra koboztassanak"[9].

A következő napirendi pont során Ihrlinger terjesztett elő határozati javaslatot, mely a szövetkezeti jogot — szövetkezetek szabad alakításának jogát — és az általános választójogot követeli. Kimondja, hogy a szövetkezeti jog „a munkások anyagi érdekei előmozdításának feltétlen tényezője" és a népgyűlés „a most összejövendő országgyűléstől a szövetkezési jogot megadatni várja". A választójog kérdésében a határozati javaslat „felszólítja Magyarország népét, minden erejét és határozottságát ezen joguk kieszközlésére forditani"[10].

Ihrlinger javaslatát támogatta Zágonyi, az óbudai fiókegylet vezetője és mások. Ellene szólalt fel Gyulay, aki a zárda kérdésében a határozati javaslatot beterjesztette és Schlesinger. Dr. Ronge többi társával együtt hallgatott. Az általános választójog követelése ellen fellépett a még mindig szerepelni próbáló Viola is. Általános választójog helyett csupán a választójogi cenzus lejjebb szállításának a követelését indítványozta.[11]

A népgyűlés túlnyomó többsége Ihrlinger javaslatát fogadta el. A lakásínség elleni akció sikeres volt; a Munkásegylet eredménnyel használta fel politikai célkitűzéseinek nyilvános propagálására.

*

A lakásínség elleni akció és ennek kapcsán a Munkásegylet politikai célkitűzéseinek nyilvános ismertetése serkentőleg hatott a munkások megmozdulásaira. Már az augusztusi gyűlés előkészítésének hatására is élénkültek a munkásfellépések. A Munkásegylet gyűlését a vasipari üzemek Strobel által szervezett mozgalma, a szabók sztrájkja és más megmozdulások előzték meg. Az augusztus 22-i gyűlés előkészületeivel kapcsolatban a pesti terézvárosi kapitányságtól 1869 augusztus 17-i keltezéssel jelentést küldtek a főkapitányságnak. Ebben

---

[9] MMTVD. 1. köt. 107. old.

[10] Ugyanott, 108. old.

[11] Az *Arany Trombitá*-nak a gyűlésről szóló tudósítását lásd MMTVD. 1. köt. 101—106. old.

Érdemes megjegyezni, hogy az *Arany Trombita* Violát megtámadta állásfoglalása miatt, de Gyulay és Schlesinger ellenvéleményéről hallgatott. Schulhof viszont éppen erről emlékezik meg későbbi leírásában.

a többi között ezt írják: „Megjegyezvén egyúttal, miszerint ezen mozgalom visszahatása az iparos és munkás osztályra nézve máris érezhetővé kezd válni s nevezetesen a mesterökhöz ugyanazon követelő pontokat előterjesztett (a szabók követeléseire utal — *N. D.)*, munkabér felemelését, külön lakást etc. igénylő szerkovács- (Feilhauer) legények által tegnap tömegesen történt munkafelhagyás azzal kapcsolatban lenni látszik, s melynek rendőrileg lett orvoslása felőli jelentés különleg előterjesztve lészen"[12].

Az augusztusi akció következtében a Munkásegylet befolyása gyorsabban terjedt más vállalatok és más szakmák dolgozói körében is. Ez természetesen az ösztönös gazdasági mozgalmak további élénkülésével járt.

A *Hon* október 8-án hírt ad a budai kartonfestő gyár munkásainak fellépéséről, amit közlése szerint az váltott ki, hogy a gyárban egyre több férfimunkást bocsátanak el és mind több leányt alkalmaznak olcsóbb bérért. A Tisza-párt lapja, az *Ellenőr* 1869 október 29-én ad hírt „budai munkászavargásokról". Közli, hogy a kartonfestő gyár előtt „nagyszámú munkások gyűltek össze, megbosszulni akarván társaik nemrég történt elbocsátását". A budai kapitányság „katonai segélyt" küldött, de mire az a gyár elé érkezett, a munkások már szétoszlottak. Az *Arany Trombita* minderről nem tudósít, s nem foglal állást.

Az *Ellenőr* 1869 október 10-én Komárom megyében felfogadott és Pestre hozott vasúti munkások fellépéséről számol be. Mintegy kétszázan a városháza elé vonultak, s küldöttségük a hazaszállításukat követelte, mert becsapták őket. Kitűnt — miután Pestre hozták őket —, hogy rosszabb feltételekkel és távolabbi vidékre akarták őket munkára küldeni, mint amilyenben felfogadásuk alkalmával megállapodtak. A vállalkozó, aki a felvonulás előtt nem akarta vállalni a visszaszállítás költségeit, a felvonulás után ezt kénytelen-kelletlen elvállalta. Nyilvánvaló, hogy nemcsak a kétszáz falusi munkás felvonulása késztette a vállalkozót meghátrálásra, hanem az élénkülő pesti mozgalmak morális hatása is. Az *Arany Trombita* erről az esetről sem ad hírt, s nem foglal állást.

---

[12] Országos Levéltár. Főkapitányságí iratok. 23 599/1869, 24 386/1869. sz.

Ez arra mutat, hogy a Munkásegylet nem fordított gondot az ösztönös mozgalmak fejlesztésére, amelyek élénkülésére pedig maga is hozzájárult. Az általa kezdeményezett politikai akciót nem tudta kellően alátámasztani a gazdasági harc fejlesztésével. Ezt a hiányosságot egyidőre pótolta a lakásínség elleni akció, melynek során az első két jól sikerült pesti gyűlést megrendezték és az egylet programját népszerűsítették. A lakásínség elleni akció azonban a szeptember 12-i gyűléssel lényegében véve véget is ért, s amint Politzer írja, „az Általános Munkásegylet elmúlasztotta biztos alapokra helyezni a nagy nyilvános gyűlésekkel felrázott tömegeket".

A kormány és a liberális burzsoázia is növekvő idegességgel látták a Munkásegylet politikai agitációjának a szélesedését és a gazdasági mozgalmak élénkülését, amelyeket a Munkásegylet, a vezetés bizonytalansága, a lassalleánus és polgári befolyás ellenére is, működésének tényével, politikai agitációjával, gyűléseivel feltétlenül ösztönzött.

A kormány a rendőri intézkedések megszigorításával vélte meggátolni a Munkásegylet fejlődését. A polgári radikálisok és liberálisok egy része az antiklerikális kérdés középpontba állításával kísérletezett a Munkásegyleten belül. A polgári liberálisok másik része egy ellenmunkásegyletnek, a Pest-Budai Munkásképző Egyletnek a megalakulásánál és annak működésénél bábáskodott, főleg a kezdeti időkben, hogy ilyen módon gyöngítse az Általános Munkásegylet befolyását. Azonban a szocialista mozgalom, a fokozódó rendőri zaklatások ellenére, fejlődött s a kezdetben erősen polgári befolyás alatt állt Munkásképző Egyletet — mint később látni fogjuk — harcos szocialista egyletté változtatta.

VI

A PEST-BUDAI MUNKÁSKÉPZŐ EGYLET MEGALAKULÁSA ÉS CÉLKITŰZÉSE

A Pesti-Budai Munkásképző Egylet megalakítását 1869 nyarán kezdeményezték. Alapításában tevékenyen résztvett Horn Ede hírlapíró, aki az alapszabályszerű megalakulásig az ideiglenes elnök és a programadó személyiség szerepét töltötte be.[1] Az egylet az Általános Munkásegylettel rivalizáló szervezetként létesült.

Ezt megelőzőleg Ihrlingerék Horn Edét is megpróbálták megnyerni az Általános Munkásegylet számára. Horn részt is vett a Munkásegylet közgyűlésén 1869 június 6-án, bár a szónoklástól itt a felkérés ellenére tartózkodott. Ebben az időben elnökcsere volt a Munkásegyletben napirenden. Mihelyt Táncsicsot a Munkásegylet új elnökéül javasolták, tehát Horn reménye az elnökségre meghiúsult, Horn Ede, megfelelő összeköttetéseket szervezve, társaival együtt nyomban bekapcsolódott a Munkásegylettel rivalizáló Munkásképző Egylet megalakításába. Jókai lapja, a *Hon* igen dícsérőleg nyilatkozott Horn „önfeláldozásáról", amelyet példaképül állított a liberális urak elé, akik a lap szerint elhanyagolják a munkások szervezésével való törődést.[2]

Mások is követték a *Hon* által ajánlott példát, még a *Hon* dícsérete előtt is. Így ugyanaz a Vidacs gyáros, aki az elmult évben Jókaival együtt „patronálta" a jobblétre szen-

[1] Politzer szerint „Horn Ede kísérletet tett az önsegélyző mozgalom talpraállítására. A Horn Ede által újonnan megalapított Munkásképző Egylethez a vagongyárban és a gőzmalmokban dolgozó munkások szolgáltatták a csapatokat". (MMTVD. 1. köt. 60. old.)

[2] Lásd A Hon. 1869 szeptember 4.

derült Buda-Pesti Munkásegyletet, 1869 nyarán, a szabósztrájk után a szabók mozgalmába kapcsolódott be, hogy azt az Általános Munkásegylettől elszakítsa. A Vidacsék befolyása alá került szabók 1869 július 25-re összehívtak egy szakadár közgyűlést az alapszabályok módosításának ürügyével. A gyűlésen mintegy kétszázan vettek részt. Megjelent Essel András is társaival együtt és a szakadár kísérletet megakadályozták. Többszöri sikertelen szakadárközgyűlés után, az augusztusi munkásgyűlést követő napra, augusztus 23-ra újabb közgyűlést hívtak össze. Itt már előtérbe lépett Vidacs János, a liberális gyáros és országgyűlési képviselő, s megválasztatta magát szabóegyleti elnöknek.[3]

Vidacs az egyik fővárosi szakmai egyletben, a szabóegyletben akart „védnökösködni", melyben erős volt a Munkásegylet befolyása. Horn Ede nagyobb vállalkozásba fogott: szakmaközi munkásegylet létesítésébe kapcsolódott be, az ugyancsak szakmaközi Általános Munkásegylettel szemben.

Horn Edéék elég ügyesen használták fel az Általános Munkásegyletnek azt a fogyatékosságát, hogy a gazdasági harcokkal kevéssé törődött, s az e téren harcbalépő munkásoknak kevéssé nyujt segítséget. Politzer bírálja írásában az Általános Munkásegylet „mereven lassaleánus" politikáját. De Politzer is figyelmen kívül hagyja a gazdasági harcok iránti közömbösséget, s csak a segélyegyleti tevékenység elutasítását kárhoztatja. „A mereven lassalleánus Általános Munkásegylet — írja —, mint elvekkel ellenkezőt, szigorúan megtiltotta betegpénztárak stb. stb. alapítását." Bár a Munkásegylet kiáltványa és alapszabályai ilyen tilalmakat nem tartalmaztak, sőt megengedik, hogy tagjai segélypénztárakat alakítsanak, de az egylet alakításakor csupán azért foglaltak el ilyen álláspontot, hogy a schulzista befolyás alatt álló munkásokat könnyebben megnyerjék a Munkásegylet számára. A gyakorlatban a Munkásegylet semilyen lépést nem tett segélyegyletek létesítésére, ami — ebben a tekintetben — a Politzer által említett „merev lassalleánizmust" tükrözi vissza.

Amikor a társadalombiztosítás kérdése még nem volt felvetve, amikor a proletariátusnak még nem volt ereje ahhoz, hogy a kötelező társadalombiztosításért a siker reményében

[3] Lásd Országos Levéltár. Főkapitányságí iratok. 23 599/1869. sz.

síkraszálljon — szükségszerűen napirendre került a munkás segélyegyletek kérdése. Fel kellett venni a harcot a polgári „emberbarátok" leereszkedő segítsége és a „politikamentesség" hirdetése ellen. Küzdeni kellett azért, hogy a segélyegyletek a gazdasági harcokat elősegítő szervekké, a szakszervezeti mozgalom kifejlesztésének eszközeivé váljanak, hogy a segélyezési tevékenység is bizonyos mértékben a szakszervezeti tevékenység részévé váljék.

A polgári „emberbarátok" azért álltak ki a munkás segélyegyletek alakítása mellett, hogy szembeállítsák a segélyegyleteket a Munkásegylet politikai agitációjával, a bérmozgalmakkal, a munkásság különböző harci követeléseivel. A segélyegyleti kérdést, az „önsegély"-elvet használták fel Vidacsék is a szakadás előidézésére a szabóknál, közvetlenül a szabók nyári sztrájkja után.

De szakadást okozott a segélyegyleti tevékenység elutasítása a pozsonyi, ugyancsak lassalleánus „Előre" Munkásképző Egyletben is. 1869 nyarán létesült ott az „önsegély" jegyében egy szakadár egylet „Egyetértés" Munkásegylet néven, amely néhány hónapig különállóan működött. Az Általános Munkásegylet által elutasított „önsegély"-elvet használta fel Horn Ede is a Munkásképző Egylet megalakításánál az Általános Munkásegylet politikai mozgalmával szemben.

A Munkásképző Egylet 1869 augusztus 15-én tartott gyűlésén azt tárgyalták, hogy az „önsegély", vagy a lassalle-i „államsegély" elvét fogadják-e el az új egylet alapelvéül. A gyűlésen Horn Ede elnökölt. Elsőnek Strobel Antal szólalt fel, aki ellenezte a két alapelv szembeállítását, s egyesíteni kívánta a kettőt. A lassalle-i alapelv alatt ő és sokan mások is, nem csupán az „államsegélyt" értették, hanem magát a szocializmust mint célt, amelyhez egyelőre hozzá volt ragadva a szerencsétlen lassalle-i „államsegély"-elv. Strobel tehát, helyesen, szembefordult az „önsegélyt" elutasító politikával, amelyet Ihrlingerék az Általános Munkásegyletben képviseltek. Az „önsegély" elvének megtartását kívánta, *de a szocializmus célkitűzésével együtt.* Állásfoglalásának ez a lényege.

Strobel után a schulzista zászló alatt előző évben megbukott Buda-Pesti Munkásegylet egyik bősz tagja nyilatkozott az „önsegély" mellett és ajánlotta, hogy az alakuló új egylet egyesüljön a halott egylettel. Hozományként a kimúlt

Olvasztókemencék Aninán

egylet szentesített és kéznél levő alapszabályait kínálta fel, különös tekintettel arra, hogy a benyujtott munkásegyleti alapszabályok jóváhagyása a belügyminisztériumból egyhamar nem várható!

Utána nyomban Horn fejtette ki nézeteit az „önsegély" mellett, mert „az államsegély rettentő önámítás". Ez utóbbit joggal el is hihették neki. De az „államsegéllyel" együtt Horn sietve állástfoglalt a szocializmus ellen is. Kijelentette, hogy „a szakadás, mely a munkaadók és munkások közt támadt, nem oly nagy, mint hiszik és festeni igyekeznek", hogy az „osztálykülönbségek szerencsétlen eszméjét ... le kell küzdeni". Ezt Strobelék már aligha hihették el neki, hiszen az osztálykülönbségek nagyságát a saját bőrükön tapasztalták.

Horn elfogadásra ajánlotta az előtte szóló indítványát a Buda-Pesti Munkásegylettel való „egyesülésre". Hangsúlyozta a munkásképzés fontosságát, mert a jobb kiképzés által a munkás „háromszoros eredményre" jut. Másszóval a tőkések profitját gyarapító munka hatékonyságának és termelékenységének háromszorosára emelését tűzte ki a Munkásképző Egylet céljául.

Az új egylet jelentőségét méltatta egy Auspitz nevű felszólaló, ugyanaz, aki az augusztus 22-i gyűlésen a tízórás munkaidőt követelte. Felszólalt egy Szvoboda Lajos nevű 21 éves egyetemi hallgató is és szintén az „önsegély" elvét támogatta. Szvoboda később a Külföldi Viktor által kiadott *Általános Munkás-Ujság* egyik munkatársa lett. Schlesinger Jakab, későbbi ügyvéd, ugyancsak az „önsegély" mellett nyilatkozott. Ő szintén résztvett az augusztus 22-i gyűlésen, beválasztották az 58 tagú népgyűlési bizottmányba, s ő számolt be a szeptember 12-i gyűlésen az Andrássyval való tárgyalásokról.

Mindezek után Horn Ede összefoglalójában megállapította, hogy „az egylet az önsegély elvére támaszkodik"[4].

A Munkásképző Egyletnek örvendő polgári lapok az „önsegély" elvének elfogadását a szocialista célkitűzések elutasításával azonosították, akárcsak maga Horn. Igy értékelte ezt a belügyminiszter is. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a gyűlés egésze, vagy akár csak a gyűlés többsége is azonosította volna az „önsegély" elvét a szocializmus

---

[4] A Hon. 1869 augusztus 18.

elutasításával, s az osztálybéke elvével. Az új egylet ekkor 360 tagot számlált. Közöttük volt a szocialista eszmék híveinek egy csoportja is, amely csoport tagjai az „önsegély" elvében nem az osztályharcról való lemondást látták, hanem támaszt kerestek az osztályharc folytatására. A Munkásképző Egylet tagjainak állásfoglalása tehát távolról sem volt egyöntetű. Hiába igyekeztek Hornék a szocialista törekvéseket elfojtani, e törekvések megvoltak, a továbbiak során erősödtek és felül is kerekedtek.

A gyűlés nem döntött a halott Buda-Pesti Munkásegylettel való „egyesülés" kérdésében, hanem küldöttséget választott a Munkásképző Egylet saját alapszabályainak a belügyminisztériumban történő megsürgetésére.

Az alapszabályokat a belügyminiszter haladéktalanul jóváhagyta és 1869 augusztus 29-re az egylet ideiglenes bizottsága már alakuló közgyűlést hívott össze. Míg az Általános Munkásegylet már másfél év óta hiába várta beterjesztett alapszabályainak jóváhagyását, addig az „önsegély" elvére helyezkedő, s Hornék szerint ezzel a szocialista eszméknek is hátatfordító Munkásképző Egylet alapszabályait szokatlan gyorsasággal hagyták jóvá.

A Munkásképző Egylet augusztus 29-i közgyűlésén Horn, mint ideiglenes elnök közölte az egybegyűltekkel, hogy az alapszabályok sürgetésével megbízott küldöttség „nem jutott azon helyzetbe, hogy a helybenhagyást sürgesse, mert amint a hatóság az egyesület határozatáról tudomást vett, maga sietett a helybenhagyott alapszabályokat rögtön leküldeni". Kijelentette, hogy az ideiglenes elnökséget készséggel elvállalja, „mert — ahogy a *Hon* tudósításában áll — meg van győződve arról, hogy a munkások magatartása elnöki feladatát meg fogja könnyíteni". Ez válasz volt azokra a polgári aggályokra, amelyek — az „önsegély"-elv ellenére — az újabb munkásegylet megalakulását és Horn Ede tevékenységét kísérték. Amint a későbbi események megmutatták, ezek az aggályok az uralkodó osztály szempontjából indokoltak voltak.

Az alapszabályokon Wenckheim belügyminiszter némi módosítást kívánt, elsősorban azt, hogy ha az egylet kebelében külön egylet alakul, például segélyező egylet, akkor annak alapszabályai — szigorúbb kormányellenőrzés biztosítása

érdekében — jóváhagyásra külön beterjesztendők. A közgyűlés ezt Hornék befolyására ellenvetés nélkül elfogadta.

A Munkásképző Egylet augusztus 29-i alakuló közgyűlésén az ideiglenes bizottságot szavazatszedő bizottsággá választották, s a szeptember 8-i közgyűlésen a választásokat megejtették. Elnöknek Strobel Antalt, helyettes elnöknek Sonnenfeld Zsigmond középiskolai tanárt választották meg. Horn Edéből tiszteletbeli elnök lett.

A Munkásképző Egylet alapszabályai az egylet célját a következőkben jelölték meg. „A munkásosztály szellemi és anyagi érdekei fölött folyamatosan őrködni és azt előmozdítani." E cél érdekében feladatként az oktatást, könyvtáralapítást, társas mulatságok rendezését, ének és torna művelését, továbbá „egy általános beteg- és rokkantsegélypénztár megalapítását és az egylet tagjainak különös esetekben való segélyezését" jelölték meg.

A *politikai* célkitűzéseket, *politikai jogokért* való harcot az alapszabályok teljesen mellőzik, összeállítóit tehát az a törekvés vezérelte, hogy a munkásság ne akarjon önállóan politizálni, s csak a liberális burzsoázia politikai uszályát alkossa. Ez a döntő különbség az Általános Munkásegylet alapszabályaiban és a Munkásképző Egylet alapszabályaiban lefektetett célkitűzés között. Míg az előbbi első feladatának a munkások „politikai és polgári jogaiért" való harcot tekinti, az utóbbi ezt teljesen mellőzi.

A Munkásképző Egylet alapszabályai nem tartalmazzák szövetkezetek alakításának a célkitűzését. Az „államsegélyes" szövetkezeteket az alakuló közgyűlésen elvileg elvetették, az „önsegélyes" szövetkezet pedig az előző évben a Buda-Pesti Munkásegylet tevékenysége kapcsán kudarcba fulladt, tehát ezt is mellőzték.

Horn és társai a liberálisok által nyujtandó oktatásra, valamint a liberálisok által ellenőrzött és irányított segélyezés, és műkedvelői tevékenységre kívánták a Munkásképző Egyletet felhasználni, s az Általános Munkásegylet *politikai* mozgalmával szembeállítani. Ez azonban sikertelen probálkozásnak bizonyult. A politikai jogokért való harc a munkásság körében és magában a Munkásképző Egyletben is egyre erősebb visszhangra talált. Ez abban is kifejeződött, hogy a munkásság politikai mozgalma mellett síkraszálló és nagy nép-

szerűségnek örvendő Strobelt választották meg a Munkásképző Egylet elnökévé. Politzer az új egyletről így ír: „Bármilyen különösnek is tűnik az első pillanatra, mégis tény az, hogy ebben az újonnan alakított egyletben igen sok szocialista elem is volt. Nem sokkal az egyesület megalapítása után a szocialisták megsemmisítették a Horn által becsempészett burzsoá literátusokát és szocialista vizek felé eveztek. A Németországban kifejlődő eisenachi irányzat alátámasztotta az új Munkásképző Egylet létjogosultságát."

A Munkásképző Egylet elhatározta egy munkás betegsegélyző pénztár létesítését is. Ez a célkitűzés népszerű volt és híveket szerzett az alakuló új egylet számára. Az „önsegély" melletti állásfoglalás az egylethez csatlakozók részéről egyben a munkás betegsegélyző pénztár helyeslését is jelentette. A közgyűlés által megválasztott vezetőség hozzá is fogott a betegsegélyző pénztár felállításához, amit a „becsempészett burzsoá literátusok" kiszorításával együtt valósítottak meg. Ennek során Politzer szerint a Munkásképző Egylet, hogy „az önsegélyezés területére irányuló törekvéseket . . . a szocialista szellemű munkástömegek előtt igazolja, az eisenachi kongresszus tekintélyével takarózott".

A munkás betegsegélyző pénztár kérdése a két munkásegylet között támadt vetélkedésben csaknem fő vitakérdéssé vált, ami mindkettőnek a fejlődését komolyan akadályozta. A betegpénztár kérdésében azonban a Munkásképző Egylet kétségtelenül felülkerekedett. Mint később látni fogjuk, a Munkásképző Egylet által kezdeményezett és létesített Általános Munkás Betegsegélyző Pénztár Farkas Károly vezetésével komoly intézménnyé és a Munkásképző Egylet jelentékeny támaszává vált.

VII

AZ INTERNACIONÁLE MAGYARORSZÁGI SZEKCIÓI. A NÉMETORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA MUNKÁSPÁRT BEFOLYÁSA

1. Farkas Károly szerepe az Internacionále szekciójának létrehozásában

Az Internacionálénak 1869-ben két szekciója működött az akkori Magyarországon: az egyik Pesten, a másik Temesvárott. A temesvári szekciót Farkas Károly szervezte meg. Az 1871—1872-es hűtlenségi perben szerepelt Beckernek egy Genfből írt levele 1869 január 1-i keltezéssel. E levél szerint Becker elküldte Farkasnak, mint a genfi federálszekció „központi tagjának" a felvételi okmányát 143-as sorszámmal és még 10 darab felvételi okmányt — első ilyen küldeményként — új internacionále-tagok felvételére. Becker egyben figyelmeztette Farkast, hogy „a «világtörténelem legnagyobb művének», a munkásmozgalomnak embereit válogassa meg"[1].

Farkas 1869 januárjában az Internacionále magyarországi megbízottja lett. A Genfből kapott értesítés alapján 1869 tavaszán érintkezésbe lépett Hrabjéval, aki szintén az Internacionále tagja és megbízottja volt. Farkas 1869 májusában Hrabje közvetítésével kapott Londonból egy küldeményt, s abban néhány más kiadmány mellett a „Kommunista Kiáltvány" és a „Kölni Kommunista Per" egy-egy példányát is.[2]

---

[1] Idézve a hűtlenségi perről szóló hírlapi tudósításból. Lásd MMTVD. 1. köt. 213. old.

[2] A hűtlenségi per iratai között szereplő vallomási jegyzőkönyvben Farkas az egyik küldemény tartalmáról, amelyet Hrabje közvetítésével 1869 májusában Londonból kapott, a következőket mondotta: a külde-

Az 1871 nyarán hűtlenségi váddal indított bűnügyi eljárás folyamán Farkas a rendőrségi vallomásában a többi között ezeket mondotta: „Amióta az Internacionále központi tagjává és magyarországi megbizottjává neveztek ki, azóta valóban állandóan leveleztem Johann Philipp Beckerrel, a genfi nemzetközi központ elnökével; összeköttetésbe léptem valamennyi magyarországi egylettel . . . terjesztettem az Internacionále brosúráit, röpiratait és folyóiratait."

Farkasnak ez a megállapítása tényeket ismer el, de nemcsak 1869-re, hanem 1871 júniusáig terjedő egész tevékenységére vonatkozóan. Farkas temesvári működése alatt Pesten Hrabje, Holländer és bizonyára még mások is az Internacionále tagjaiként működtek. Londonnal, mint levelező, Holländer Jakab állt összeköttetésben, Farkassal azonban utóbbinak temesvári tartózkodása idején — Hrabje volt kapcsolatban. 1869 elején Hrabjééknak más vidéki egyletekkel még nem volt, vagy alig volt kapcsolatuk.

Az Internacionále svájci szekciójának lapja, a Becker által szerkesztett *Vorbote*, 1869 februárjában közli, hogy az Internacionáléhoz „Pesten és Temesváron 2 500-an csatlakoztak. Más városokból hiányoznak a közelebbi adatok". Az Általános Munkásegylethez Pest-Budáról és Temesvárról csatlakozottak számáról van itt szó, beleértve nyilván a temesvárkörnyéki ipartelepeket is.

Az Általános Munkásegylet nyilvánosan nem csatlakozott az Internacionáléhoz. Az Internacionále III. kongresszusának küldött 1868 szeptember 7-i üdvözlő sürgöny a pesti egylet együttérzését fejezi ki, de nem a csatlakozását. Csatlakozást kimondó határozatot — úgy, mint a német munkásképző egyletek nürnbergi kongresszusa 1868-ban — az Általános Munkásegylet nem hozott. Azonban az együttérzés kifejezése a Munkásegylet bizalmát és reményeit fejezte ki az Internacionále iránt. Az Általános Munkásegylet együttérzése nem olyan volt, mint amilyent a németországi lassalleánusok szövetségének vezetői is néhányszor kinyilatkoztattak, kifejezve a lassalleánus munkások tényleges együtt-

---

mény „egy 1869 május 13-i ujságból, a «The international Working news association», a «Berliner Reichstag», a «Communistisches Manifest 1848», a «Communisten Process Köln», a «Statuten der Arbeitervereine in London» egy-egy példányából és 8 drb. körlevélből állt".

érzését, de becsapva az általuk befolyásolt munkásokat. Miközben Schweitzerék „szolidárisnak" mondták magukat az Internacionáléval, állandóan hadakoztak és cselszövést űztek a Bebel és Liebknecht által vezetett tényleges internacionalisták ellen. A pesti Munkásegylet együttérzését kifejező üdvözlő sürgöny a lassalleánus ideológiai befolyás ellenére az Internacionále iránti bizalmat és a munkások tényleges szolidaritását fejezte ki.

Okmányszerűen még nem tudjuk megállapítani, mikor szerveződött az Internacionále pesti szekciója, de valószínűnek látszik, hogy 1868 második felében. 1869 januárjában Beckeréknek már volt összeköttetése a pesti Munkásegylettel, amit a *Vorbote* fent idézett közleménye igazol.[3]

Farkas 1869 második felében Pestre érkezett állandó tartózkodásra. Ebben az időben alakult meg a Munkásképző Egylet, melynek tagja lett és itt terjesztette a szocialista eszméket. A Munkásképző Egylet elnökét, Strobel Antalt és az egylet más aktív tagjait is megnyerte az Internacionále tagjául. Farkast nemsokára a Munkásképző Egylet választmányának tagjává, egyben jegyzőjévé választották. Vezetőszerepet játszott abban, hogy a „burzsoá literátorok" a Munkásképző Egyletben háttérbe szorultak és az egylet szocialista irányban fejlődött.

Farkas tanult gépész volt, s 1870 január-márciusában — de lehet, hogy már előbb is — az Első Magyar Gépgyárban dolgozott.

A *Vorbote* 1870 február 10-i számában megjelent egy részlet Farkasnak a mozgalomról szóló tudósításából. A közlemény névtelenül jelent meg, de tartalmából és a későbbi

---

[3] A későbbi mozgalmakkal kapcsolatban a rendőrség házkutatást tartott a szabóegylet helyiségében. Az itt lefoglalt iratok között volt egy gráci levél 1868 december 28-i keltezéssel, amelyet *Strasser Antal*, a gráci szabóegylet tagja írt a pesti szabóegylet néhány vezető tagjához. Levelében közli, hogy ő és egyletük elnöke is tagja az Internacionálénak. Ajánlja a *Vorbote*-t és várja mielőbbi válaszukat, többek között arra, hogy „mit szólnak a Nemzetközi Munkásszövetséghez". Mellékelten elküldte Beckernek hozzá írt, 1868 december 17-i keltezésű levelét, amelyben Becker közli vele, hogy felvették a genfi szekció tagjai közé. Később ugyanez a Strasser gyanús emberré vált, de levelét, Becker levelével együtt, a pesti szabók megőrizték. A rendőrség mindkét levelet házkutatás alkalmával kobozta el. (Másolatuk az Országos Levéltárban található. 1873. év III. kútfő, 4. tétel, 14116. alapszám alatt.)

hűtlenségi per előkerült irataiból is megállapítható, hogy Farkastól származik. Tudósításában közli: „Néhány héttel ezelőtt felszólaltam a Munkásképző Egylet havi gyűlésén, helyesebben megkértek, hogy szólaljak fel. Célszerűnek láttam, hogy kizárólag Szövetségünk (a Nemzetközi Munkásszövetség — *N. D.*) tevékenységéről tartsak előadást, s így ismertettem célját és alapelveit, megalakulását és további fejlődését, befolyását és működését, értékét, tartalmát és hatalmát, egyszóval mindazt, amit eddig közvetlen kapcsolatom alapján megismertem és tudtam. Miután a «hogyan, mikor és de» kérdéseit megfelelően kifejtettem, az egylet tagjainak gondolkozásmódja, érzései és cselekedetei egészen megváltoztak. S legközelebb napirendre kerül vagy a közvetlen vagy a közvetett csatlakozás egy valóságos szekció megalapítása útján. Mi, magyarul beszélő munkások, megindítjuk a magyar nyelvű szekciócsoport előkészítő munkáit is.

Hogy alapelveink érdekében alapos propagandamunkát végezhessünk, a választmány legközelebb kérdést fog intézni a Központi Bizottsághoz[4] arra vonatkozóan, vajjon megkaphatná-e a *Vorbote* számonkénti árusítási jogát. Mindezek után elvárhatjuk, hogy a legközelebbi kongresszusra Magyarország is küldhet legalább egy képviselőt."

Farkasnak, miközben a Munkásképző Egyletben tevékenykedett, rendszeres kapcsolata volt az Általános Munkásegylet vezetőségével is. Fentemlített (a *Vorbote*-ban részben megjelent) közleményben Farkas ezt írja: „. . . csatolom Ihrlinger, az Általános Munkásegylet alelnöke által kiadott brosúrát. Talán kissé hiányos és kissé zavaros is, azonban nagy sietve szerkesztették meg; de hogy mégsem téveszti el hatását, azt kelendősége bizonyítja. Tiszta jövedelmét írásművekre fordítjuk."

Az Internacionále szekciója tehát mindkét munkásegyletben működött. Ebből nem feltétlenül következik, hogy Farkas talán Ihrlingerékkel való megállapodás alapján ment a Munkásképző Egyletbe, s hogy Ihrlingerrel nem voltak komoly nézeteltérései. Lehet, hogy megállapodás is volt az Internacionále pesti szekciójának tagjai között mindkét egyletben való tevékenység kérdésében. Ez azonban csak lehetőség. Az viszont

---

[4] — a svájci federálszekció központi bizottságához.

tény, hogy Farkas fontos kérdésekben szembenállt Ihrlingerrel és az Általános Munkásegylet más vezetőivel.

Farkas, ha nem is volt következetes a lassalleánizmus elleni harcban, ő maga nem volt lassalleánus. A magyarországi munkásmozgalomban ebben az időben az Internacionále elveit ő képviselte a legkövetkezetesebben és ő harcolt értük a legaktívabban. Ezért esett reá a választás, amikor az Internacionále magyarországi főmegbízottjának megtisztelő feladatát kapta. Farkas a pesti szekció tagjául a Munkásképző Egyletben Strobel Antalon kivül Eisel Károly vasmunkást, Rauchmaul Károly vasmunkást, Heilman Raimund molnársegédet és másokat, az Általános Munkásegyletben Strausz Antal hivatalnokot, Schäfler Albin nyomdászt és másokat nyert meg. Ő állította ki részükre a felvételi okmányokat. Az újpesti egyletben és másutt is szervezett internacionále-tagokat. Strauszt és Strobelt később kizárták az Internacionáléból. Strauszt leleplezték mint árulót. Strobel cserbenhagyta a mozgalmat, s valószínűleg külföldre ment.

A Farkas által megszervezetteken, valamint Hrabjén és Holländeren kívül valószínűleg tagja volt az Internacionálénak Ihrlinger Antal nyomdász, Essel András szabó és mások is a pesti Általános Munkásegyletben. Az ő internacionáletagságukat az 1871-es per folyamán nem tudták okmányszerűen rájuk bizonyítani, a lefoglalt levelezésben nevük ebben a vonatkozásban nem szerepelt, s ők tagadták tagságukat. De a vádirat Ihrlingerről azt állítja, hogy „különböző internacionáléknak" volt tagja. Essel internacionále-tagságát valószínűvé teszi egész tevékenysége, így az is, hogy az Internacionále eszméivel — bár tagságát nem tudták rábizonyítani — szolidaritást vállalt a bíróság előtt is.

Genfből 1870-ben, az *Általános Munkás-Ujság* megjelenése idején megkérdezték Farkast, hogy az ujság szerkesztője és főmunkatársa, Külföldi Viktor és Szvoboda Lajos alkalmas személyek-e az Internacionále eszméinek propagálására a szellemi munkások között? A kérdésre Farkas — az idézett rendőrségi vallomás szerint — így válaszolt: „Igen, a képességeik megvannak, azonban nem tudom, hogy hajlandóságuk is van-e erre." Személyüket illetően Farkas bizonyos mértékben joggal kételkedett. De 1870 végén Külföldi mégis internacionále-tag lett. Lehet, hogy a párizsi német szekció

titkárának, a magyarországi származású, s fentebb már említett Bachruchnak a közreműködésével érte ezt el, aki Külföldivel kapcsolatot tartott. Felvételi okmányát azonban Beckertől kapta, akivel rendszeresen levelezett is. Külföldi szintén megbízást kapott új internacionále-tagok felvételére és vett is fel új tagokat. Külföldi is terjesztette a *Vorbote*-t.

A temesvári szekció tagjai közül csak Leithner Zsigmondra vonatkozóan van adatunk, aki az ottani egylet egyik alapító tagja volt. Farkas Pestre jövetele után Temesváron tevékenykedett Windsheimer is, aki Németországból jött Magyarországra. A magyarországi mozgalmat — mint fentebb már említettem — a Becker által vezetett svájci federálszekción kívül az osztrák mozgalom, valamint a Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt növekvő mértékben befolyásolta. Az osztrák és a német mozgalom fejlődésének egy-egy újabb jelentős lépése nyomban éreztette hatását a magyarországi mozgalomban.

2. Az Internacionále Főtanácsának jelentése 1869-ben a bázeli kongresszuson a magyarországi mozgalomról. Az eisenachi párt befolyása a magyarországi mozgalomban

Az Internacionále IV., bázeli kongresszusán, 1869 szeptemberében beszámoltak a pesti és a temesvári szekció létezéséről is. A Főtanács jelentésében Marx külön kitért Magyarországra, s a mozgalom itteni helyzetét a következőképpen jellemezte:

„Midőn magában Ausztriában a munkásmozgalom ilyen üldözésnek volt kitéve, Magyarországon nyílt és arcátlan hajtóvadászatot indítottak ellene. Erről a Főtanács Pestről és Pozsonyból igen megbízható értesüléseket kapott. Egy példa elég lesz, hogy megmutassuk, hogyan bánik a (magyar) kormány a munkásokkal. Von Wenckheim magyar belügyminiszter éppen Bécsben volt államügyekben. A pozsonyi munkások, akiknek hónapok óta nem engedélyezték, hogy nyilvános gyűlést, vagy akár estélyt rendezzenek a betegsegélyző egyesület javára való gyűjtés céljából, végül is delegációt küldtek Bécsbe, hogy adja át panaszukat a nevezetes von Wenckheimnek. Szivarjával a szájában, hápogva és füstölve, a nagy

férfiú fenyegető felkiáltással fogadta őket: «maguk — munkások, maguk szorgalmasan dolgozzanak. A többi magukra nem tartozik. Semilyen egyesület nem kell maguknak; és ha beleavatkoznak a politikába, mi megfelelő rendszabályokat tudunk maguk ellen alkalmazni. Én semmit sem teszek magukért. A munkások zúgolódhatnak, amennyi nekik tetszik.» A munkások kérdésére, vajjon a rendőrségi önkény továbbra is ellenőrzés nélkül fog-e uralkodni, a liberális miniszter azt válaszolta: «Igen, és a felelősséget ezért magamra vállalom.» Némi elhúzódó, de eredménytelen magyarázkodás után a munkások elmentek a minisztertől, kijelentvén neki: «Amennyiben az állami ügyek befolyásolják a munkások helyzetét, a munkások kötelesek és természetesen fognak is foglalkozni politikával»"[5].

1868—1869-ben az Internacionále befolyása az osztrák mozgalomban gyorsabb utemben nőtt. Jelentős szerepe volt ebben a német munkásképző egyletek nürnbergi kongresszusának, amely 1868-ban kimondta az Internacionáléhoz való csatlakozást. Még nagyobb jelentőségű volt az eisenachi kongresszus, amelyen megalakult a Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt. Az Internacionále szekciói az osztrák mozgalomban is vezetőszerepet játszottak. Scheu András volt a bécsi szekció egyik vezető tagja, de egy ideig Oberwinder is aktív részt vett a működésében.

Az eisenachi kongresszuson az osztrák szociáldemokraták képviseletében Scheu és Oberwinder volt jelen. Hivatalos megbízásuk alapján bejelentették az osztrák párt csatlakozását az Eisenachban megalakult Németországi Szociáldemokrata Munkáspárthoz.

A németországi internacionalisták már előzőleg mind szorosabb kapcsolatot tartottak fenn az osztrák mozgalommal. Az eisenachisták Ausztriát is magában foglaló demokratikus Német-

---

[5] *Marx—Engels* Művei. 13. köt. 1. rész. 331—332. old. (oroszul). (Közölve a MMTVD. 1. köt. 128. oldalán is, lényegtelen stiláris eltéréssel.)

Az *Arany Trombita* 1869 július 24-i száma a bécsi *Volksstimme* nyomán tudósít a pozsonyi küldöttség Wenckheimmel való tárgyalásáról. E tudósítás szerint a küldöttséget Oberwinder vezette. A genfi *Vorbote* 1869 szeptemberi száma majdnem szószerint közli a Főtanács által adott jellemzést a magyarországi mozgalomról, a Wenckheimnél járt küldöttség példájával együtt. A *Vorbote* szerint a küldöttséget a pozsonyi egylet elnöke, Niemtcik vezette.

országért szálltak síkra, szemben a lassalleánus Schweitzer-féle politikával, amely támogatta Bismarckék politikáját Ausztria kiszorítására a létesülő monarchista Németországból. Schweitzerék céljainak a lelepleződése elősegítette az internacionalisták befolyásának erősödését és egyben az Internacionále szekciójának erősödését mind a német, mind az osztrák mozgalomban. Maga Liebknecht közvetlenül az eisenachi kongresszus előtt személyesen is járt Ausztriában. 1869 június 25-én Linzben nyilvános gyűlésen is felszólalt Scheu Andrással együtt.

Az osztrák párt csatlakozása az eisenachi szociáldemokrata párthoz az internacionalisták komoly sikere volt a lassalleánusokkal szemben. A politikai siker azonban nem jelentette a lassalleánus ideológia hasonló mérvű gyengülését, még magában Németországban sem, még kevésbbé Ausztriában, avagy éppen Magyarországon.

Ennek okaira rávilágít Engelsnek 1873-ban a lassalleánusokkal folyó egyesülési tárgyalások alkalmával Bebelhez írt levele. E levélben — utalva arra, hogy a Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt és az Általános Német Munkásszövetség együttvéve is „csak igen kicsiny kisebbsége a német munkásosztálynak" — a többi között a következőket írta: „Egyetlen friss erő, amelyet a nyers tömegből magunk nyertünk, többet ér tíz átpártolt lassalleánusnál, akik mindig beleviszik a pártba hamis irányuk csíráját. Ha magukat a tömegeket megkaphatnánk a *helyi vezetők* nélkül, még csak menne a dolog. Igy azonban mindig egész csomó ilyen vezetőt is vállalnunk kell, akiket kötnek régebbi nyilvános kijelentéseik, sőt esetleg eddigi nézeteik is és most mindenekelőtt azt kell bebizonyítani, hogy nem lettek hűtlenek elveikhez, hanem hogy éppen a Szociáldemokrata Munkáspárt hirdeti az *igazi* lassalleánizmust. Ez volt a baj Eisenachban, ami akkor talán nem volt elkerülhető, de a pártnak ezek az elemek feltétlenül ártottak . . . szerencsétlenségnek tartanám, ha ezek az elemek erősítést kapnának"[6].

Az eisenachi kongresszus után erősödött az eisenachisták kapcsolata a magyarországi mozgalommal, nemcsak az osztrák

---

[6] *Marx—Engels.* Válogatott művei. 2. köt. Szikra 1949. 473—474. old.

mozgalmon keresztül — amely sok tekintetben az internacionalista befolyás lassalleánus szűrője és torzítója maradt, hanem közvetlenül is. Kapcsolatban voltak az Általános Munkásegylettel, főleg Ihrlingeren és Külföldin keresztül és a Munkásképző Egylettel is, elsősorban Farkason keresztül. Mindkét egylettel való kapcsolat erősítésében jelentős szerepe volt *Raspénak*, aki 1869 novemberében Németországból, Ausztrián keresztül, Magyarországra érkezett.

A bécsi rendőrigazgatóság 1871 februárjában emlékiratot készített az osztrák belügyminiszternek az Internacionále befolyasáról. Az emlékirat 1869—1870-re vonatkozóan megemlíti, hogy az eisenachi párt agitátorokat küldött Ausztriába és Magyarországra is: „Raspe Pozsonyban és Pesten, Windsheimer Linzben és Temesváron kimutathatóan ehhez a kategóriához tartoznak"[7].

1870 novemberében a Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt vezető szervének, a braunschweigi pártbizottság helyiségében és tagjainál házkutatás alkalmával a német rendőrség számos levelet foglalt le, amelyek tartalmáról az osztrák rendőrséget értesítette. A rendőri együttműködés a munkásmozgalom ellen Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia rendőrségei között ebben az időben már igen szoros volt.

A Braunschweigben és részben másutt lefoglalt levelek alapján az említett rendőrségi emlékirat szerzője megállapítja, hogy Raspe nem egyszer magárahagyatva, éhezve és a hatóság részéről is minden módon üldözve „a magára vállalt szerephez minden körülmények között hű maradt". Az ellenség is kénytelen volt önmaga számára elismerni Raspe hűségét és odaadását a szocializmus ügye iránt.

Raspe a Rajna-vidékről származott, könyvkötősegéd volt. Mozgalmi tevékenységét az Általános Német Munkásegyletben, tehát a lassalleánusoknál kezdte, majd az internacionalistákhoz, Marx követőihez csatlakozott. A német rendőrség lépten-nyomon üldözte. Essenben 9, Berlinben 2 hónapra ítélték el. Az eisenachi kongresszus után Bécsbe érkezett, résztvett és felszólalt az 1869 október elsején rendezett bécsi nyilvános gyűlésen.

---

[7] *Ludwig Brügel.* Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie. 2. köt. 51. old.

A bécsi gyűlésen a választójogért való harc volt a főkérdés. Raspe felszólalásában azt hangsúlyozta, hogy „a negyedik rendnek hatalomra kell jutnia"; a közeli forradalom valószínűségét hirdette, amikor a választójog már nem lesz elegendő, hanem „népállamot" kell teremteni.[8]

A népállam lassalleánus jelszava az „osztályfeletti" állam kártékony illúzióinak hangzatos kifejezése volt, mely elködösítette a munkásosztály politikai hatalmáról való lemondást. Viszont az eisenachisták a népállam jelszavát arra használták fel, hogy a legális agitációban ezzel fejezzék ki, illetve ezzel helyettesítsék a monarchia megdöntésének a célkitűzését.[9] Raspe a bécsi gyűlésen a népállam jelszavát a hatalom forradalmi meghódításának hirdetésével kapcsolta össze. A lassalleánusok népállama tehát „osztályfeletti" államot, az eisenachistáké viszont a dolgozók osztályállamát jelentette.

1869 november 14-én — a közös külügyminisztérium egy tájékoztatója szerint — Pozsonyban 43 delegátus részvételével titkos szocialista konferenciát tartottak az eisenachi határozatok megtárgyalása céljából.

A pozsonyi konferencia megtartása egyik vádpont volt a bécsi munkásvezetők ellen a következő hónapban indított hűtlenségi bűnperben.

A külügyminiszteri tájékoztató szerint a pozsonyi értekezleten több osztrák város, s közöttük mindenekelőtt Bécs küldöttei, valamint Pest, Brünn, Pozsony, München és Nürnberg küldöttei vettek részt, de Londonból, Párizsból és Belgiumból is érkeztek képviselők. A konferencián — melyen a tájékoztató szerint a bécsi Oberwinder igen aktív volt — az eisenachi határozatokat egyhangúlag elfogadták.[10]

Raspe ugyanebben az időben, 1869 novemberében érke-

---

[8] Lásd ugyanott, 1. köt. 171—172. old. Brügel, a reformisták szószólója, azokat dícséri, s a radikálisokkal szembeni ellenszenvét lépten-nyomon kifejezi. Brügel közléséből is világos azonban, hogy Raspe a forradalom lelkes híve.

[9] A népállamról és egyéb lassalleánus tételekről lásd Marx „A gothai program kritikája" című munkáját.

[10] 1870 májusában a monarchia közös külügyminisztériuma készített egy „Összeállítást a bel- és külföldi munkásmozgalomról" (Zusammenstellung des Ministeriums des Aussern über die Arbeiterbewegung des In- und Auslandes). Lásd *Ludwig Brügel*. Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie. 1. köt. 211—227. old.

zett Magyarországra. Rövid magyarországi működése során Raspe a két munkásegylet egyesítése mellett lépett fel. Ebben az időben az Általános Munkásegylet erősödött, amiben Raspének nyilván része volt.[11]

Raspét 1870 februárjában a pesti nyomdászsztrájk idején a rendőrség letartóztatta. Február 13-án még beszédet tartott a sztrájkoló nyomdászoknak, akik béremelésért és 9 órás munkanap bevezetéséért harcoltak. Néhány nappal ezután elfogták.

Raspe letartóztatása ellen a Munkásegylet tiltakozó küldöttséget menesztett a főkapitányhoz. Irányi Dániel a képviselőházban interpellált az ügyben. A tiltakozás nem járt sikerrel és az interpelláció több mint egy évig válasz nélkül maradt.

A Raspe ellen indított hatósági eljárás kérdésével 1870 február 27-én a minisztertanács is foglalkozott, mégpedig „őfelsége" I. Ferenc József elnökletével. Ferenc József, aki az 1848-as forradalom leverésének köszönhette trónját, azóta is változatlan gyűlölettel tekintett mindenre, ami mögött a forradalom veszélye rejlett. Nem szűnt meg kifejezni „legfelsőbb óhajait" a munkásegyletek fokozottabb figyeltetése és hatékonyabb rendőri intézkedések foganatosítása érdekében.

Ferenc József volt egyik ösztönzője annak az Ausztriában rendezett rendőri hajszának és bűnvádi eljárásnak is, amelynek során az előző év decemberében betiltották a szociáldemokraták lapját, a *Volksstimme*-t. Ez ellen 1869 december 13-án 20 000 munkás tüntetett a bécsi parlament előtt. Követelték az egyesülési és gyülekezési jogot, sajtószabadságot,

---

[11] A közös külügyminisztérium 1871 júliusában tudatta Andrássy Gyula gróf magyar miniszterelnökkel, hogy az angol kormány „lehetőleg mindenre kiterjedő felvilágosítást" kér az Internacionále befolyása alatt kifejlődött magyarországi munkásmozgalmakról. Andrássy felszólítására a magyar belügyminisztérium elkészítette és 1871 októberében továbbítás céljából Andrássynak elküldte a kért tájékoztatót, amelyben Raspe magyarországi tevékenységéről ezt írják:

„... az itteni munkások és a német meg svájci munkáspártok között bensőséges kapcsolatokat létesített. Így összehozta Ihrlingert a braunschweigi pártbizottság Bracke, Bornhorst és Geib nevű tagjaival, Esslt pedig Bebellel és Liebknechttel Lipcsében. Ihrlinger azóta is élénk levelezésben állott velük ... Raspe pesti tartózkodása jelentős következményekkel járt, mert értett hozzá, hogy felkeltse a munkásokban a németországi és franciaországi szélsőséges irányzatokkal való szolidáris eljárás érzését ..." (MMTVD. 1. köt. 198. old.)

választójogot, kötelező munkásbiztosítást stb. A bécsi kormány válaszaként a mozgalom vezetőit letartóztatták és ellenük „hűtlenségi" pert indítottak.

Raspe pesti letartóztatásával kapcsolatban Ferenc József „tudomásul vette", hogy a magyar hatóságok rendészetileg fogják Raspét rövid időre elítélni. Attól ugyan tartózkodnak, hogy pert indítsanak ellene, de kiadják az osztrák hatóságoknak. 1869 márciusában a magyar kormány valóban kiszolgáltatta Raspét az osztrákoknak, s Ausztriában ítélték el.

Raspe magyarországi működése és letartóztatása idején Farkas már Pesten volt. Kapcsolata Svájccal, Ausztriával és a németországi mozgalommal is elég intenzív volt, amit Raspe lefogása és kitoloncolása némileg zavarhatott, de meg nem szakíthatott.

A rendelkezésre álló adatok az Internacionále pesti szekciójának működésére vonatkozóan hézagosak, a temesvári és pozsonyi szekciók működését illetően pedig még közvetett adat is kevés van. Különösen a *pesti* szekció működésének volt kiemelkedő szerepe, bár a mozgalom sok kezdeti gyöngeségével kellett megbirkóznia. Ezek a gyöngeségek a gazdasági viszonyok fejletlenségéből elkerülhetetlenül következtek és még sokáig megmaradtak.

Ennek ellenére is, teljes biztonsággal állapíthatjuk meg nemcsak a szekciók létét és működését, hanem *vezetőszerepét* a magyarországi munkásmozgalom szervezésében, a magyarországi szocialista mozgalom kifejlesztésében.

Mit óhajtunk!

Egy szó a munkáspárttól

a magyar országgyűléshez

[illegible]

kiadja

IHRLINGER ANTAL.

PEST, 1870.

Nyomatott Nagy Lajos (Fehér utca és országút sarkán)

Az Általános Munkásegylet propaganda-brosúrájának címoldala.
(A brosúra terjedelme 16 oldal)

VIII

ELSŐ KÍSÉRLET AZ ÁLTALÁNOS MUNKÁSEGYLET ÉS A MUNKÁSKÉPZŐ EGYLET EGYESÍTÉSÉRE

1. A pesti munkásmegmozdulások élénkülése 1870 elején. Az Általános Munkás-Ujság megjelenése. Az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesülésének kimondása

Az Általános Munkásegylet az 1869 augusztus—szeptemberi, a pesti lakásínség elleni akcióját gyűlés- és beadvány-akcióval akarta folytatni, nyomatékot adva az országgyűléshez petíció formájában benyujtandó követeléseknek.

A Munkásegylet közgyülése a temesvári egylet javaslatára még 1869 június 6-án elhatározta petíció benyujtását az országgyűléshez az egyesülési jog érdekében, mert a belügyminiszter a benyujtott alapszabályokat még mindig nem hagyta jóvá.

A temesvári fiókegylet még 1869 áprilisában beadványt küldött a belügyminiszterhez, melyben az egyesülési jogot és alapszabályai jóváhagyását követelte. A beadványt Farkas Károly és a temesvári fiókegylet 30 tagja írta alá.

A pozsonyi „Előre" Munkásképző Egylet 1869 augusztusában szintén az egyesülési jog érdekében menesztett küldöttséget az akkor Bécsben tartózkodó gróf Wenckheimhez. A pesti Munkásegylet több küldöttsége járt a belügyminisztériumban a benyujtott alapszabályok jóváhagyásának sürgetésére.

Az augusztusi népgyűlésen követelték az egyesülési jogot a már ismertetett program keretében. A szeptemberi népgyűlés pedig az augusztusi program kiegészítéseként a szövetkezetek szabád alakításának jogáért és emellett a választójog megszerzéséért hívta harcba az ország népét. A szeptemberi

gyűlés határozata a különböző egyletekhez szóló felhívás volt, hogy indítsanak akciókat a szövetkezési jogért és a választójogért, és egyben felhívás a néphez, a megindítandó akciók támogatására.

A pesti nyomdász önképzőegylet, a Munkásegylet tagjainak kezdeményezésére, 1869 október 24-re gyűlést hívott egybe a szövetkezeti jog tárgyában. Itt elhatározták, hogy újra kérvényt intéznek az országgyűléshez és hasonló kérvény benyujtására szólítják fel a többi munkásegyletet. A beadvány szövegezésével Ihrlinger Antalt és Kaczander Gyulát bízták meg. Utóbbi szintén a Munkásegylet választmányi tagja volt.

A beadvány hivatkozás formájában megismétli az 1867-es kérvény követeléseit (tehát a választójog kérdésében megmarad a választójog részbeni kiszélesítése mellett és nem követel általános választójogot), de fő kérdése a *szövetkezési jog.*

„A jelenleg uralkodó rendezetlen céhbeli viszonyok és az azokból eredő, a munkaadó és a munkás közötti eltérések — mondja a beadvány — ... az alól írt egyletet arra indítja, hogy a már 1867 november 30-án a magas kormányhoz intézett kérelmét, de amely akkor figyelemre sem méltattatott, a magas országgyűlésnek annál inkább szívére köti, mivel ezen *jogegyenlőségre alapított* alkotmányunkkal gúnytűző viszony a legmerevebb ellentétté fajult a munkaadó és munkás közt — hogy e tekintetben intézkedéseit a szabadság és jog értelmében megtenni méltóztatnék." A beadvány megállapítja, hogy a munkaadónak „teljes szabadság nyujtatik a munkások ellen szövetkezhetni, míg utóbbiak e jog gyakorlatában nemcsak meg vannak akadályozva, sőt meg is büntettetnek". Azt is megállapítja, hogy „a szabadalmazott céhek jelenlegi állása" jogellenes, amivel szemben a pest-budai nyomdászok önképzőegylete elvárja az országgyűléstől, hogy „az eddig még hatályban levő, a szövetkezhetés ellen szóló törvényt eltörölje és helyébe a teljes szövetkezési szabadságot helyezze"[1].

A beadványt 1869 november 14-ről keltezték, s a nyom-

---

[1] A beadvány teljes szövegét lásd Novitzky N. László „Egyesült erővel" című műve 133—134. oldalán. A korabeli irodalomban az egyesülési jog és a szövetkezeti jog egymással összefüggő, de nem azonos követeléseit néha összekeverték. Ennek következtében Novitzky az itt említett gyűlés határozatában szereplő „szövetkezési" jog alatt az egyesülési jogot érti és így is magyarázza.

dász önképzőegylet dísztagja, Jókai Mór nyujtotta be az országgyűléshez. A kérvényt helyenként igen alázatos hangnemben írták; nyilván arra való tekintettel is, hogy benyujtását Jókai Mór különben nem vállalta volna. De ennek ellenére kétségtelenül kifejezi a munkaadókkal való szembenállás tudatosabbá válását a munkások körében. A képviselőház ezt a beadványt sem méltatta figyelemre.

Az országgyűléshez benyujtott kérvény ismételt eredménytelensége erőteljesebb politikai harc szükségszerűségére hívta fel a munkások figyelmét. Az erőteljesebb politikai harchoz pedig az erők jobb összefogása kellett.

1870 elején élénkültek a béremelést és különösen a munkaidő csökkentését követelő munkásmegmozdulások. Kiemelkedő volt a február 5-én kitört és részleges béremeléssel zárult nyomdászsztrájk, amely egyben az első sztrájk volt a *kilenc órás munkaidőért.*

Nem érdektelen a nyomdászsztrájkkal kapcsolatban Jókaiék szerepére is rámutatni. Ugyanis Jókai, a neves regényíró és parlamenti képviselő, lapkiadó és a pesti nyomdász önképzőegylet dísztagja, az 1869 novemberi nyomdászkérvény beterjesztője az országgyűlésben — a nyomdászsztrájk idején új szerepben mutatkozott meg a munkások előtt. S ez az új szerep a munkásegyleteket „támogató" liberálisok osztályarculatát a maga meztelenségében tárta a munkások elé.

A nyomdatulajdonosok és a lapok szerkesztői ugyanis összefogtak a nyomdászok ellen. A lapszerkesztők biztosították a nyomdafőnököket, hogy a sztrájk következtében nem követelik a nyomdatulajdonosoktól a nyomási szerződések betartását, hiszen ők is a nyomdászmunkások követeléseinek a visszautasítását akarják. Munkásellenes eljárásukat „a művelt közönség érdekeivel" magyarázták. Ezt a megállapodást a *Pester Lloyd* szerkesztősége és a *Pester Lloyd*-ot nyomó nyomdavállalat nem tartotta be. A nyomda teljesítette a béremelési követeléseket, elfogadta az új árszabályt és a *Pester Lloyd*-ot a szokott terjedelemben nyomták. Erre a többi lapszerkesztő a nyomdatulajdonosok támogatására — a nyomási költségek emelésétől félve — nyilatkozatot adott ki a *Pester Lloyd* ellen. A nyilatkozatban a *Pester Lloyd* főszerkesztőjének, Falk Miksának az eljárását, mint „a többi közlönyök rovására

kizsákmányolandó üzérkedést" ítélték el és a nyomdatulajdonosokat „szolidaritásuk fenntartásáról" biztosították[2]. A nyilatkozatot Rákosi Jenő, Simonyi Ernő, báró Kemény Zsigmond, Jókai Mór és mások írták alá.

A pesti nyomdászsztrájk tehát elősegítette az irodalmár liberálisok „jóindulatának" kendőzetlen megismerését, hiszen Jókaiék szerepet vállaltak és aktív szerepet játszottak a kilenc órás munkaidőért folyó első pesti harc elbuktatásában. A munkások béremelési követelései is csak részben teljesültek. A szépen szónokló liberálisok lelepleződése elősegítette a munkások tisztánlátását.

Schulhof Géza leírása szerint 1870 februárjában öt fővárosi gyárban is sztrájkoltak a munkások a tíz órás munkanapért. Nincs még közelebbi adatunk ennek az öt gyárnak a sztrájkjáról, de arról igen, hogy az Első Magyar Gépgyárban március 15-én a tíz órás munkaidőnek félórával való ismételt meghosszabbítása ellen léptek sztrájkba.

A Raspe Vilmos letartóztatása ellen szervezett tiltakozást 1870 februárjában Schulhof az öt fővárosi gyár sztrájkjával hozza kapcsolatba. „Ez időben öt fővárosi gyárban sztrájkoltak a munkások — írja Schulhof —, akik tíz órás munkanapot követeltek. A letartóztatás hírére a sztrájkoló munkások a rendőrség palotája elé vonultak és bár békés magatartással, de mégis erélyesen követelték elfogott elvtársuknak, Raspe «proletár»-nak a szabadonbocsáttatását.

Ez volt a magyarországi szocialisták első fenyegető tüntetése. A munkásokat katonaság oszlatta szét nagyobb nehézség nélkül"[3]. Viszont a kilenc órás munkanapot követelő nyomdászsztrájkról Schulhof nem tesz említést. Talán éppen Jókaiék eljárására kívánt fátyolt borítani.

Az öt fővárosi gyár munkásainak sztrájkja és a nyomdászsztrájk egyaránt a munkaidő csökkentéséért való harcot tűzte élesebben napirendre, s brutális nyíltsággal fedte fel mind a liberálisoknak, mind a kormányhatóságoknak a munkássággal szembeni elnyomó szerepét.

Ilyen körülmények között kezdődtek — Raspe és Farkas

---

[2] Lásd *Novitzky N. László.* Egyesült erővel. 117. old.

[3] *Dr. dombovári Schulhof Géza.* A munkásmozgalom keletkezése Magyarországon. 26. old.

Pestre jövetele idején, és folytatódtak Raspe letartóztatása után is — az egyesülési tárgyalások az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet között.

A Raspe szabadonbocsátásáért rendezett tüntető felvonulás az élénkülő és fejlődő munkásmozgalom komoly megnyilvánulása volt. Alig nyolc hónappal az után a felvonulás után történt ez, amelyet a letartóztatott Strobel Antal kiszabadítása érdekében rendezett több gyár munkássága 1869 nyarán. Strobel szabadonengedését el is érték. Raspét azonban — mint az előző fejezetben említettem — az Andrássy-kormány kiszolgáltatta az osztrák rendőrségnek. Szerepe volt ebben Ferenc József beavatkozásának is. Ebben az időben folyt a „hűtlenségi" eljárás a letartóztatott osztrák munkásvezetők ellen, s az osztrák kormány, de maga az „uralkodó" is, fokozottabb terrorrendszabályok alkalmazására ösztökélte a magyar kormányt is. A magyar kormánynak sok ösztökélés nem kellett, de a bécsi kamarilla teljes támogatását élvezhette a munkásság elleni rendszabályok alkalmazásában.

A tiltakozó tüntetés Raspe lefogása ellen nyilván az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet közös akciója volt. Az egyesülési törekvést mindenesetre elősegítette.

Erre az időszakra csik az akkori mozgalom két fontos eseménye. Az egyik az *Általános Munkás-Ujság* és németnyelvű testvérlapja, az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* hetilapok megjelenése; a másik az *Általános Munkás Beteg- és Rokkantpénztár* létrehozása.

Az *Általános Munkás-Ujság* kiadását Külföldi Viktor, a *Pester Lloyd* korrektora kezdeményezte, s ő volt a kiadója. Április 3-án a lap első száma mindkét nyelven napvilágot látott, s a magyar kiadás 1870 júniusáig, a német kiadás 1870 júliusáig jelent meg.

A Munkásegylet tehát négy havi szünet után — az *Arany Trombita* 1869 decemberében szűnt meg — ismét rendelkezett hetilappal, bár a lap csak közvetve volt a Munkásegyleté, s Külföldi, mint szerkesztő és kiadó, a lapnak bizonyos „függetlenséget" biztosított. A lap a „Magyarországi Munkáspárt Közlönye"-ként jelent meg.

Az *Általános Munkás-Ujság* akkor jelent meg, amikor a Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesülését a két egylet vezetősége *elvileg* már kimondta. Külföldi a lap terjesz-

tésében a Munkásképző Egyletre is számított, nemcsak az egyesülési tárgyalások idején, hanem e tárgyalások megszakadása után is. Az egyesülési tárgyalások megszakadása idején közölte a Munkásképző Egylet nyilatkozatát és felhívását az Általános Munkásegylettel szemben a külön szervezkedésről.

A lapot szerkesztő Külföldi Viktor mellett Szvoboda Lajos és Politzer Zsigmond, két egyetemi hallgató, volt a főmunkatárs. Cikkeket írt a lapba Farkas Károly is.

Külföldi Viktor aktívabb szerepe az Általános Munkásegyletben tulajdonképpen az általa szerkesztett lap megjelenésével kezdődik. E lapra támaszkodva Külföldi aktívabb frakciós jellegű működést kezdett a Munkásegyletben kifejteni.

A munkásbiztosító pénztár létesítésére a Munkásképző Egylet még 1869 szeptemberében megtette a kezdeti lépéseket, de megvalósulására csak Farkas bekapcsolódása után került sor.

A kormány szívesen látta, ha a munkások szervezkedési törekvései a kölcsönös segélyezésre, a szakmai képzésre és a magasabb szakmai képzettséget igénylő bizonyos általános műveltség megszerzésére korlátozódnak. Fest Imre kereskedelmi államtitkár a pozsonyi munkásegylet alapszabályait véleményezve, miniszterének, Gorovénak a megbízásából többek között ezt írta a belügyminiszternek: „. . . Itt csak ismételni tudom azon meggyőződésemet, hogy a számban naponként növekvő iparos és gyári munkások oly irányú törekvése, mellyel úgy anyagi mint szakképződésű előrehaladásáról, s biztosításáról saját erejükön kívánnak gondoskodni, a kormánynak támogatását annál inkább megérdemli, minél sikeresebben *megelőztetik ezáltal amaz igények fölszínre emelkedése, mely a hasonló czélú gondoskodás terheit az államra hajlandó ruházni.* (A szerző kiemelése)"[4]. Ebben a reményben siettek jóváhagyni a Munkásképző Egylet alapszabályait, majd a munkásbiztosító pénztár külön beterjesztett alapszabá-

---

[4] Ugyanitt utal Fest arra, hogy a fenti cél elérésére a pozsonyi egylet alapszabályait ő „megnyugtatóbbnak" tartja, mint a temesvári egyletét, bár még a pozsonyi alapszabályok egyik pontját is túl „tágértelműnek" látja, mely „a gyakorlatban könnyen *politikai* (szerzői kiemelés) vitatkozásokra és befolyási igények követelő fellépésére vezethetne". (Lásd Országos Levéltár. B. M. 1875—R—4—1667/4 897/1869. sz.)

lyait is. Sőt, Rajner belügyminiszter 400 forint adományt is küldött a megalakuló betegsegélyző pénztárnak.[5]

A munkásbiztosító megszervezését Farkas vezette, s midőn az 1870 április 30-án megalakult, titkárául őt választották meg.

A munkásbiztosító pénztárnak az első évben 750 tagja volt. A hűtlenségi eljárás kapcsán tett rendőrségi vallomásában Farkas 1871 júliusában 3 000 főben jelölte meg a betegpénztár taglétszámát. (Megjegyzendő, hogy Farkas 1885-ben tartott beszámolója szerint a betegbiztosító taglétszáma 1871-ben 1 500 volt és 1872-ben érte el a 3 000-et. Feltételezhető, hogy a beszámoló az említett évek január 1-i adatait tartalmazza.)[6] Ez a szervezet a munkásmozgalom igen fontos anyagi és szervezeti bázisává vált, s ebben az időben és még egy évtizedig fontos szerepet töltött be a mozgalom erejének összefogásában, gyarapításában.

1870 tavaszán napirendre került a két munkásegylet egyesülésének gyakorlati megvalósítása. Az egyesülés ellenzői akkor újra kirobbantották az „önsegély"-vitát. A munkásbiztosító megalakulását és létét „elvileg" eluťasították (mint az „önsegély" megtestesülését), hogy e zűrzavaros vita révén a két munkásegylet egyesülését megakadályozzák.

A Munkásképző Egylet választmánya 1870 április 27-én határozatot hozott, amely egyebek mellett kimondja:

„... Tekintettel azon létező hirekre, melyek munkáskörökben ismételten feltüntek, s melyek szerint az általános munkás-egylet a munkásképző-egylet által létrehozott «Általános munkás beteg- és rokkant-pénztárt» mellékdolognak tekinti, sőt annak fönnállását szükségtelennek állítja; tekintettel, azon többi hírekre, melyek szerint az ált. munkásegylet legelőkelőbb tagjai azon nézetben volnának, miszerint a munkásképző egyletteli egybeolvadásuk most már föl nem tételezhető, mert nézetük szerint, részint némely vezetők eléggé

[5] Farkas Károly beszámolóját a munkásbiztosító pénztár 15 évi működéséről 1885-ben lásd MMTVD. 1. köt. 147—150. old.

A Farkas által szervezett munkásbiztosító pénztárból fejlődött ki a Munkásbiztosító Intézet, amelyet az ellenforradalom vett el a munkásoktól és keresztelt át Országos Társadalombiztosító Intézetté. A felszabadulás után került csak vissza az OTI a munkásság kezébe, melynek átszervezésével létesült később a Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ (SzTK).

[6] Lásd MMTVD. 1. köt. 150. old.

ki nem magyarázható lelépése által (Strobel Antal, kit az alakulás alkalmával a Munkásképző Egylet elnökéül választottak, ebben az időben otthagyta a mozgalmat — *N. D.*), kérdésessé válnék ezen egylet létezése", ezért a két egylet között folyó egyesülési tárgyalásokat megszakítják.[7]

Nem telt bele két hét, s az egyesüléssel, valamint a munkásbiztosító pénztárral szembeni ellenállást sikerült Ihrlingeréknek a Munkásegyletben elszigetelni.

1870 május 8-án a két munkásegylet közös gyűlést tartott, amely az egyesülésre vonatkozó javaslatot egyhangúlag elfogadta. Az egyesült szövetség neve Általános Munkásegylet maradt és megtartották alapszabályait is. A Munkásegylet alapszabályai alkalmasabbak voltak, mint a Munkásképző Egyleté, mert politikai jogok elérésének célkitűzését is tartalmazták, másrészt, mert vidéki fiókegyletek alakítását is feladatul tűzték ki.

Az *Általános Munkás-Ujság* május 15-i száma Külföldi Viktor cikke által közölte az egyesülést kimondó határozatot.

Külföldi a május 8-i gyülésről megállapítja, hogy „a magyarországi társulás történelmében egyik leglényegesebb mozzanatnak mondható. Ezen napot azonban már jóval előbb jegyezhetjük fel első nevezetesebb győzelmeink közé, ha a vélemény megérlelését dicsvágy, féltékenykedések és egyéb apróbb szenvedélyek nem akadályozták volna". Ez a megjegyzés mindjárt az egyesülés pillanatában oldalvágást jelent valaki vagy valakik felé.

Eme oldalvágás után Külföldi némi fensőbbséggel, a szellemi munkások nevében kijelenti: „A központi egylet vezérletének . . . szeretnők lelkébe önteni: emlékezzetek meg mindnyájunknak magasztos feladatáról! Különösen pedig ti oly munkára vagytok hivatva, mely . . . csüggedetlen férfias elszántságot és önfeláldozást követel . . . Mi «aggyal dolgozó proletárok» bátran sorakozunk hozzátok, s hol kell, az élen is leszünk . . ." Külföldi az „aggyal dolgozó proletárokat" külön csoportként igyekezett maga köré tömöríteni, s azokra a maga törekvéseiben támaszkodni.

---

[7] Az április 27-i határozatot hivatkozás formájában ismétli a május 22-i határozat, amelyet az *Általános Munkás-Ujság* és az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* május 29-én közölt. (Lásd MMTVD. 1. köt. 144. old.) A nyilatkozatot Farkas és Schlesinger Jakab írták alá.

Az egyesülést kimondták, de ellene az aknamunkát tovább folytatták és fokozták; nemcsak az „önsegély"-vitával, hanem egy „államsegélyes" kérvénnyel is, amelynek megírásába a Munkásegylet elnökét, Táncsicsot ugratták be.

2. Táncsics Mihály beadványa a kormányhoz

Alig egy héttel a két munkásegylet egyesülését kimondó közös gyűlés után, Táncsics Mihály, mint az egylet elnöke, sajátságos kérvényt nyujtott be a kormányhoz, amelyben 300 000 forint támogatást kért a Munkásegylet számára.

Táncsics e meglepő lépése kétségtelenül visszatükrözte azt, hogy az ősz harcos messze van a munkásmozgalom célkitűzéseinek megértésétől, s még kevésbbé érti a munkásság osztályharcának szerepét és jelentőségét. Kérvényének benyujtása az ő becsületes naivitásából fakadt, amit az uralkodó osztály illusztris képviselői becstelen célokra használtak fel. Semmiesetre sem tekinthető azonban véletlennek, hogy Táncsics rászedése időben egybeesett a két munkásszervezet egyesülésével.

Politzer és Schulhof is azt írja, hogy az öreg Táncsicsot Deák Ferenc ugratta be a kérvény megírásába. Politzer még a párbeszéd legfontosabb részét is közli, ami Táncsics és Deák között lejátszódott, és Andrássy miniszterelnök kijelentését, akihez Deák Táncsicsot rögtön bevezette. „... Irígylésreméltó vagy — mondta többek között Deák Táncsicsnak, mint képviselő a képviselőnek — mert fáradozásoddal hatalmas pártot szereztél, a munkásosztályt ... De ha államsegélyt akarsz, akkor rossz úton jársz, ha a munkásokat a kormány ellenségévé teszed. Bennünket meg sem kérdeztél, akarunk-e segíteni vagy sem." — „Ha tényleg segíteni akartok — válaszolta Táncsics —, bizonyítsátok be." Mire Deák felszólította, hogy mondja meg a szükséges összeget és írja meg a kérvényt, a pénzt kiutalják. Rögtön be is vezette Andrássy Gyula miniszterelnökhöz, aki megerősítette Deák ígéretét. Érdeklődött a kívánt összeg után és megmondta azt is, hogy a belügyi költségvetés milyen tételéből fogják a Táncsics által kért 300 000 forintot kiutalni.

Nem tudjuk, milyen forrásból származik Politzer értesülése; az öreg és hiszékeny Táncsics mesélte-e vagy Deákék —

akik úri fölényességgel mosolyogták le őt — mesélgették híveiknek, s ezek adták tovább a hírt. Az értesülés hitelesnek látszik, s arra mutat, hogy Deák és Andrássy előre megbeszélték Táncsics beugratásának tervét, amit könnyűszerrel végre is hajtottak. Politzer nem mondja, de a tényekből kitűnik, hogy Deákék a kérvénynek a hírlapokban való közlését is kívánták Táncsicstól, aki e feltételnek eleget is tett.

Aligha kétséges, hogy Táncsics beugratásának célja az volt, hogy kompromittálják az öreg harcost, mint az Általános Munkásegylet elnökét, és zavart keltsenek a munkásság körében a két munkásegylet egyesülése idején.[8]

Táncsics kérvényében terveinek vázolása után megállapítja, hogy „Pest nagyon épül, a munkás-osztály maholnap nagyon is túlnyomó lesz benne — szerveznünk kell azt jóeleve! kormányunknak különben is nagyon érdekében áll intézkedéseket tenni, melyek által az európaszerte elharapózott munkásmozgalomnak okait felismerheti s nálunk megszüntetheti. Rajta kell lennie kormányunknak, hogy a kézmüvesek nagy jelentőségü tömegét megnyerje". A munkások bajainak orvoslására vonatkozóan már a kérvény bevezetőjében leszögezi: „... Oly intézkedés, mely a hibákat orvosolná, a czélnak megfelelne, s hazánkra soknemü áldást árasztana, nem történhetik vagy csak lassan és nehezen létesíthető államsegély nélkül".

Táncsics egy iparintézet létesítésére kérte a 300 000 forintot, egyenlőre az alapításhoz, s a továbbiak során ugyanilyen összegű rendszeres évi államsegélyt igényelt a működéshez. Az iparintézet célját a következő három pontba foglalta össze:

„I. hogy a kézmüvesek nagyjelentőségü osztályának értelme akként és oly irányban fejlesztessék, miszerint önmaguktól oda legyen irányulva legfőbb óhajtásuk, hogy e hazában a nemzetiségek, a külön-nyelvű nép-fajok fokonkint egy tömör nemzetté olvadjanak, erősödjenek s ennélfogva magyar hazánk egy nagy állammá, hatalmas királysággá váljék ...

II. hogy ez iparintézet által ... a külföldről beköltöző kézmüvesek megmagyarosodjanak; hogy ott erkölcsileg kényszerülve legyenek nyelvunket ... önként megtanulni ...

III. hogy ez intézetben nyerendő képzettségök folytán

---

[8] Táncsics beadványát lásd MMTVD. 1. köt. 112—118. old.

munkásaink önmaguk lássák be, miszerint anyagi, ugy, mint szellemi nyomoruságuk s hátramaradásuk okát nem annyira a rájuk nézve hátrányos hazai törvényekben kell keresniök, melyeket egyrészt önhibáik szültek... hanem keresniök kell önnönmagukban egyrészt saját neveletlenségökben és fejlettlenségökben, másrészt..., hogy keresetöknek nagyrészét szombateste s vasárnap — sokszor egészségük tönkretevésével — elpazarolják, stb. stb."

Amint látjuk, a munkásság osztályöntudatának fejlesztése Táncsics célkitűzéseitől messzebb van, mint az ég a földtől. Írásaiban a távoli célkitűzéseket illetően Táncsics még 1848 előtt állástfoglalt a kizsákmányolás megszüntetése, az egyenlőség elve mellett, a köztulajdon mellett de — utópista módon; nem értette meg a proletariátus történeti hivatását az új társadalom megteremtésében. Bátor állásfoglalásában benne volt az osztálymentes társadalom szükségességének a megsejtése, de nem jutott el annak a felismeréséig, hogyan kell az osztálymentes társadalmat megteremteni. Táncsics a parasztság forradalmi harcosa volt s a munkássággal való harci szövetség híve. De a szocialista célkitűzéseket illetően utópista volt és maradt. Az utópista elképzelések szembekerülnek az élet tényeivel. Amikor a szocialista munkásmozgalom fejlődésnek indult, nem az utópikus elképzelések, hanem a munkásmozgalomhoz és annak forradalmi célkitűzéseihez való konkrét viszony a döntő. S itt kitűnt, hogy Táncsics szimpátiája az utópista szocializmussal csupán egy forradalmi demokrata harcos emberbaráti érzelmeinek a megnyilatkozása volt. Ezek az érzelmek pedig a fejlődő munkásmozgalom láttán könnyen vezetnek az olyan lépésekhez, amelyek által az uralkodó osztályt és annak kormányát akarják „jobb belátásra" bírni.

Táncsics kérvényében polgári demokrata meggyőződéséből kifolyólag, minden önzetlensége és jószándéka mellett, a munkásság osztályöntudatának az elhomályosítására vállalkozott.

Főfeladatként Táncsics a más nemzetiségűek elmagyarosítását állította fel. Köztársasági meggyőződése ellenére a királysággal is — sőt, ha magyarrá válnak, még a Habsburgokkal is — kész volt kiegyezni, amennyiben a monarchia sikeresen oldja meg a többi nemzetiség elmagyarosítását. Ehhez ajánlotta fel a kormánynak az általa javasolt iparintézet segítségét.

A magyar nyelv terjesztésének célkitűzése helyes, ha emellett a nemzeti kisebbségek nyelvének létjogosultságát is elismerik. Táncsics azonban tagadta a nemzeti kisebbségek jogait és nyelvük létjogosultságát a magyar államban. Ilymódon szélsőséges nacionalista törekvéseket képviselt.

Táncsics a tervezett iparintézet feladatául jelölte meg azt is, hogy a helyi munkanélkülieknek vagy vidékről Pestre jövőknek szállást és élelmezést nyujtson jutányos áron, s a vidékről érkezőket munkához segítse. Célul tűzte ki a kiváló tehetségű és „emellett dícsérendő magaviseletű" munkások külföldi tanulmányútra küldését is az iparintézet segélyével.

Végül kiemelendő a Táncsics által megjelölt feladatok közül, hogy „azon kitünő s minden tekintetben kifogástalan tagjainak, kik maguk kezére óhajtanának üzletet nyitni, de anyagilag korlátolt helyeztetésük azt nem engedi — ajándéksegélyt nyujt". Az „egyéb tagok" pedig, ha szorult helyzetbe kerülnek, az iparintézettől — „amennyiben annak anyagi ereje megengedi — kölcsönpénzben részesíttetnek".

Táncsics az iparintézetet, mint az Általános Munkásegylet intézményét kívánta létrehozni. Az „államsegély" álláspontjára helyezkedett, azonban nem termelő szövetkezetet kívánt, hanem egyéni üzletnyitáshoz segélyt nyujtó művelődési intézetet, szállóval és étkezdével egybekötve.

Andrássyék tudatosan becsapták Táncsicsot. Pillanatig sem gondoltak komolyan arra, hogy az ígért segélyt valóban folyósítsák. Az uralkodó osztály áldozott ugyan pénzt a munkásság osztályöntudatának elhomályosítására olyan módszerekkel is, amilyeneket ideális színekkel ecsetelve Táncsics ajánlott. Katolikus legényegyletek és különböző szentek neveit viselő segélyegyletek, meg liberális jótékonykodók foglalkoztak ezzel. Az ilyen egyletek felé küldte az uralkodó osztály a maga alamizsnáit. Attól azonban tartózkodtak Andrássyék, hogy olyan egyletnek juttassanak „államsegélyt", amelyben szocialistáké a vezetőszerep, s amelynek „kormányhű" működésére Táncsics személye sem volt és nem is lehetett elég garancia. A Munkásegylet tevékenységét Andrássyék inkább csak a rendőrhatóságok és titkos bérenceik útján iparkodtak zavarni és gátolni.

3. A Munkásképző Egylet szakít az Általános Munkásegylettel és kimondja csatlakozását az Internacionáléhoz. Táncsics kiválása az Általános Munkásegyletből

Táncsics kormánysegélyt kérő beadványa a Munkásegyletben zavart és megdöbbenést keltett. Az „önsegély"-vita ismételt felvetése mellett a Táncsics-kérvény nem kevésbbé fontos szerepet játszott a két munkásegylet között létrejött egyesülési megállapodás felborulásában. Schulhof Géza már idézett írásában azt mondja, hogy „a kiegyezés (= egyesülés — *N. D.*) azonban kellemetlen szakadással végződött az öreg Táncsics Mihálynak egy fellépése folytán", vagyis kérvénye következtében, amelyet ő május 14-én „saját felelősségére átnyujtott a miniszterelnöknek". „Alig, hogy az esetnek a munkások körében híre ment — írja Schulhof —, a munkásképző egylet, amelynek élén *Schlesinger* (Szabó) Jakab, a későbbi ügyvéd állott, minden összeköttetést megszakított az általános munkásegylettel . . ."[9]

A Munkásképző Egylet május 22-én, tehát azon a napon, amikor Táncsicsnak a kormányhoz írt kérvénye a lapokban megjelent, szokásos havi gyűlést tartott. Itt elhatározták, hogy a két egylet egyesülésének kérdését leveszik a napirendről. A május 22-i havi gyűlés újra megerősítette a választmány április 27-i határozatát. Erről az *Általános Munkás-Ujság*-ban és az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*-ban május 29-én hivatalos nyilatkozat jelent meg Farkas Károly és Schlesinger Jakab aláírásával. (Strobel Antal távozása után egyidőre Schlesinger került jobban előtérbe a Munkásképző Egyletben.)

---

[9] Schulhof a továbbiakban azt írja, hogy Schlesinger május 21-én kiáltványt bocsátott ki, amelyben kijelenti, hogy „mostantól kezdve határozottan radikális álláspontot foglal el és csatlakozik a nemzetközi munkásszövetséghez". *(Dr. dombovári Schulhof Géza.* A munkásmozgalom keletkezése Magyarországon. 23—24. old.)

A kiáltvány az *Általános Munkás-Ujság*-ban május 29-én jelent meg és a *Munkásképző Egylet „bizottmánya"* írta alá. A lapnak ugyanabban a számában jelent meg Schlesinger J. „főnök" és Farkas Károly jegyző aláírásával az egyesülési tárgyalások megszakításáról szóló közlemény. Erről lásd a következő alfejezetet. Farkas szerepéről Schulhof nem tesz említést, holott Farkas játszotta a vezetőszerepet. Schulhofnak azonban Schlesingerrel volt kapcsolata 1869—70-ben, s őt állítja a homloktérbe. A mozgalom azonban Schlesingert hamarosan félreszorította.

Farkas és Schlesinger nyilatkozata tudatja, hogy az április 27-i választmányi határozat „a május 22-én tartott 8-ik havigyűlésben ujólag elfogadtatott mindaddig, mig az Általános munkás-egylet minden szellemi, anyagi, társas, művelődő és egyébkép hasznos irányzatok előmozditására minden képességével és erejével nem hat; — továbbá mindaddig, mig teljesen egyetértve a munkásképző egylettel az utóbb nevezett irányzatok nem ismertetnek el mérvadókul egy egységes, politikai, tettképes munkás-párt szervezésénél; és végre mindaddig mig az Általános munkás-egylet maga nem kezdeményezi, hogy tagjait és a hozzá közelálló társulatokat az általános munkás beteg- és rokkantpénztárhoz csatlakozásra birja; — minden további egyezkedés és egybeolvadásrai czélzás, mint helyes gondolkodásmóddal ellentétben álló törekvés — abban hagyassék".

Amint látjuk, Farkasék nyilatkozata egyetlen szóval nem említi a Táncsics-féle beadványt, még csak célzást sem tesz rá. Ez arra mutat, hogy a Munkásképző Egylet kerülte a Táncsics elleni nyilt harcot és az ő kérvényét kikapcsolták a Munkásegylettel folytatott vitából. Az *Általános Munkás-Ujság* érdemben ekkor még szintén nem foglalt állást Táncsics kérvényével kapcsolatban, s a kérvény kommentár nélküli közlésével Külföldiék egyelőre várakozó álláspontra helyezkedtek.

Farkas nyilatkozata a munkásbiztosító pénztár elismerését és támogatását jelöli meg az egyesülés egyik fő feltételéül, ami azt mutatja, hogy ez a feltétel még hiányzott. A minden önsegély elleni „elvi" harc még a május 8-i közös gyűlés után is folyt. Táncsics kérvénye tehát, ha komoly szerepet is játszott — Schulhof szerint a főszerepet játszotta — a két egylet közötti ismételt szakadásban, semmiesetre sem volt annak egyetlen okozója. Táncsics beadványa komoly zavart előidéző sakkhúzása volt Deákéknak, amikor a két egylet viszonyát amúgy is nehéz volt rendezni, de amikor ennek ellenére az egyesülés már majdnem valóra vált.

Farkas és társai befolyása következtében a Munkásképző Egylet jelentős politikai fejlődésen ment keresztül. Ennek egyik fontos megnyilvánulása volt a Munkásegylettel való egyesülés iránti törekvés. Az egyesülési kísérlet 1870 májusá-

ban nem sikerült, ami visszaesést idézhetett elő az Általános Munkásegylet fejlődésében. Ihrlinger valóban panaszkodik is az egyleti élet lanyhulásáról 1870 júniusában írt levelében.[10] A Munkásképző Egyletben nem következett be ilyen visszaesés.

Farkasék a Munkásképző Egyletben igen fontos határozatot fogadtak el, amelynek tervét még a *Vorbote* februári tudósítása[11] közölte. Napirendre tűzték a Munkásképző Egylet csatlakozását az Internacionáléhoz és ezt bizonyos formában keresztül is vitték.

Farkas és Schlesinger idézett nyilatkozatával egyidőben, 1870 május 29-én az *Általános Munkás-Ujság*-ban és az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*-ban megjelent a Munkásképző Egylet Bizottmányának a „Szózata Pest-Buda és környékének összes munkásaihoz s különösen a munkásképző-egylet tagjaihoz"[12].

A felhívás közli a munkás nyilvánossággal, hogy *a Munkásképző Egylet „szellemében a nagy munkástársulathoz csatlakozik"*.

A felhívás megállapítja, hogy az egylet „a nyárspolgárság által behelyezett tanitókon túlesett", s szükségesnek tartja, hogy „az uralkodó viszonyokkal bátran szembeszálljunk". A sikeres küzdelem „főfeltétele": késedelem nélkül életbeléptetni „minden olyan intézményt, mely művelődést, emberséget és társas bizalmasságot foglal magában, mintegy támaszai politikai, társadalmi gazdászati erejének".

A munkásbiztosító pénztárról van itt főleg szó, amelyről a „Szózat" elvileg leszögezi — anélkül hogy ezt bővebben magyarázná —, hogy az ilyen intézmények a munkásság politikai és gazdasági erejének a *támaszai;* tehát nem öncélú intézmények, hanem az uralkodó viszonyok ellen folyó politikai és gazdasági küzdelem támogatása a feladatuk. A felhívás arra szólítja fel a munkásokat, hogy lépjenek be a Mun-

---

[10] Ezt a levelet a porosz rendőrség a braunschweigi pártbizottság tagjainak letartóztatása alkalmával foglalta le és az osztrák rendőrigazgatóság jelentése említi meg. (Lásd *Ludwig Brügel.* Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie. 2. köt. 54. old.)

[11] Lásd a 87. old.

[12] Lásd MMTVD. 1. kot. 145. old.

kásképző Egyletbe: Pest-Buda 70 000 munkása „egyesüljön egyetlen akarattá, egyetlen testté, egyetlen zászlót lobogtatva . . ."

Végül a „Szózat" egy ateista felszólítással fejeződik be: „Hozzátok méltóbb a munka oltárán áldozni, mint egy tulvilág balhitében élődni."

Az ateista befejezés legalább is részben a polgári szabadkőművesek befolyásának a következménye. A Hornék által „behelyezett tanítóktól" a Munkásképző Egylet már megszabadult, de úgy látszik, Schlesinger, a polgári ateisták szószólója megmaradt és még egyideig szerepet játszott a Munkásképző Egyletben. Azonban maga Farkas is lelkes ateista, aki hajlamos volt, a kelleténél jobban homloktérbe engedni az ateista agitációt. Farkas, mint a külföldi szocialista lapok magyarországi fő terjesztője, előfizetőket gyűjtött a svájci *Vorbote*-ra, a bécsi *Volkswille*-ra, a lipcsei *Volksstaat*-ra, de a Grácban, majd Sopronban megjelenő polgári ateista lapra, a *Freiheit*-re is.

Fentebb utaltam már rá, hogy a szocialista mozgalomnak feltétlenül kellett ateista propagandát is folytatni és — megfelelő módon — támogatni a polgári ateisták helyes, haladó követeléseit is. De az ateista propagandában óvakodni kellett attól, hogy az „*ateizmus* a tagok számára . . . előírt *dogma*"[13] legyen, ami miatt Marx (egyebek mellett), a bakunizmust bírálta. Az ateizmust a materialista világnézet tudományos fegyvereivel kellett terjeszteni. Azonban a munkásegyletek nem rögtön találták meg az ateizmus terjesztésének helyes és hatásos módját.

Bár az ateista agitáció bizonyos szektáns veszélyt is jelentett a szocialista mozgalom tömegbefolyásáért folytatott harcban, ennek ellenére érdeme a Munkásképző Egyletnek, hogy az egyházi ideológiával bátran és határozottan szembeszállt.

1870 júniusában Farkast a Munkásképző Egylet titkárává választották meg, s így az egylet vezetése közvetlenül az ő kezébe került.

Az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesülési tárgyalásának megszakadása után két héttel az

---

[13] *Marx—Engels.* Válogatott levelek. 318. old.

Az összes szabókhoz!

Testvérek és ügytársak! Ha két évi közelemben mindennemű erőszakoskodásnak daczára is, helyt állottunk jogainkért, s ha, bár a kisebbjeink és gyáviak serege által elhagyatva és apatunk fogyatkozott, mi megtörhetlenul válivetve állottunk rést, és daczolunk ki elveink elismerést, ha mindezt tettük, — akkor ideje már hogy az eredményeket vitt harczután használjuk fel a gyozelmet. Az „Általános szabóegylet" mindezideig elt és élni is fog ezentul! 1868-iki September 11-ikén elfogadta a szoczial-demokrata elvet és az „Általános munkásegylet" szakosztályává lon; mint ilyen lényteleu volt szakegyleti működését egyidőre felfüggesztení, és mi mint tántorithatlan szoczial-demokratik szent kötelességünknek tartottuk, a megtámadt anyatestületet harczában támogatni. Az „Alt. munkásegylet" alapszabályzata jóváhagyatott s vele egyszersmind a mienk is. Amaz ügytársak, kik szoczial-demokraták vagy illyenek akarnak lenni, csak az „Általános szabóegylet" tagjává lehetnek, és az olyanokrak, el kell vetnök az onségély kopott czégérét.

És most felszólitjuk szaktársainkat, lépjenek be az „Általános szabóegyletbe" mert csak igy tekinthetik magukat az europai munkásmozgalom frigytársainak. Az anyaosztály erélyes működése, valamint a külföld támogatása nem mulasztandja el hatását.

Fel testvérek! **Gyülekezzetek Kedden Julius 5-ikén** esti 8 órakor Ujutczában 4-ik sz. alatt, lépjetek egyletünkbe és haladjatok a többi testvérmunkásokkal előre szaporán!

„Előre" ez legyen jelszavunk.

Az „Általános szabóegylet"
mint az „Általános munkásegylet" szakosztálya.

An alle Schneider!

Brüder und Fachgenossen! Wenn wir im zweijährigen Kampfe für Recht gegen jedwede Vergewaltigung einstehen konnten, wenn, obgleich verlassen von der Schaar der Kleinmüthigen und Zaghaften unsere gering gewordenen Streitmächte ungebeugt Stand hielten und um die Anerkennung unserer Statuten ertrotzten, — nun, dann gilt es auch, nach erfolgreichem Kampfe den Sieg auszunutzen. Der „Allgemeine Schneiderverein" warnie todt und wird es auch nie sein! Am 11. September 1868 erklärte er sich für das Prinzip der Sozialdemokrazie und wurde Sektion des „Allgemeinen Arbeitervereines", er musste zwar seine Thätigkeit als Fachverein auf eine Zeit ruhen lassen, doch wir als getreue Sozialdemokraten erachteten es für unsere heiligste Pflicht, der angegriffenen Muttersekzion im Kampfe getreulich beizustehen. Die Statuten des „Allgemeinen Arbeitervereins" sind genehmigt und mit ihnen auch die unseres Vereines. Jene Fachgenossen, die Sozialdemokraten sind und es sein wollen, können nur dem „Allg. Schneiderverein" angehören, und müssen das verrostete Schild der Selbsthilfe wegwerfen.

Und nun fordern wir alle Kollegen auf, dem „Allg. Schneiderverein" beizutreten, denn nur dann können sie sich als Bundesgenossen der europäischen Arbeiterbewegung betrachten. Die energische Thätigkeit der Muttersektion, wie nicht minder die Unterstüzung des Auslandes werden ihre Wirkung gewiss nicht verfehlen.

Auf Brüder! **Versammelt Euch Dienstag den 5. Juli** Abends 8 Uhr Neugasse Nr 4. tretet unserem Vereine bei und schreitet mit den übrigen Arbeiterbrüdern rüstig vorwärts.

„Vorwärts" sei unser Feldruf.

Der „Allgemeine Schneiderverein"
als Fach-Sekzion des „Allgemeinen Arbeitervereines".

Nyomatott Neuer Ignác.

A pesti szabóegylet kétnyelvű röpirata 1870 júniusában

Általános Munkásegylet alapszabályait a belügyminiszter végre láttamozta, miután előzőleg az általa kívánt módosításokat az egylet végrehajtotta.

A belügyminiszter március 20-án küldte vissza másodszor az alapszabályokat (először 1869 nyarán), s azt kívánta, hogy az egylet ne akarjon a *munkásosztálynak* politikai jogokat, mert „a kor igényeinek szinvonalán álló alkotmányokban, s hazánkban is, a politikai jogok gyakorlása nem *osztályokhoz*, — melyek politikai értelemben megszüntek, hanem egyéni qualificatiókhoz van kötve... egy társadalmi osztálynak, *mint osztálynak* politikai jogokat biztositani akarni visszafelé való lépés, s igazságtalanság más osztályok irányában, melyek ily kiváltságolt helyzetre eddig legalább nem is gondoltak"[14].

Ezt az undorító farizeusi koholmányt Wenckheim Béla belügyminiszter aláírása ékesíti, s még 1869 augusztusában kelt, de csak 1870 márciusában küldték el az egyletnek.

Wenckheim szerint például a főrendiház nem „osztályprivilégium", hanem csupán a nagyurak „egyéni qualificatiojával" járó jogot biztosít. Ugyanúgy a földbirtokosok és a polgárság sem azért rendelkezik választójoggal, mert ők a földbirtokosok és a polgárság osztályait alkotják, hanem „csupán" vagyoni helyzetük szabta „egyéni qualificatio" alapján. S ezek a vagyonos osztályok Wenckheim szerint a világért sem gondolnak arra, hogy maguknak *osztály*privilégiumot biztosítsanak a munkássággal és a szegényparasztsággal szemben. Az utóbbiaktól nem azért tagadják meg a választójogot, mert más *osztályt* alkotnak, hanem azért, mert nem rendelkeznek olyan „egyéni qualificatioval", amely — szerencsétlenségükre — csak a vagyonos osztályok tagjainak adatott meg.

Erre a pimaszul álnok okoskodásra Wenckheimnek azért volt szüksége, hogy a munkásegylet alapszabályaiból az osztályöntudat fejlesztését szolgáló „osztály" szót kihagyassa. Emellett előírja, hogy minden egyes vidéki fiókegylet külön terjessze elő jóváhagyásra alapszabályait. Ezenkívül azt a módosítást kívánta, hogy a vidéki egyletek elnökeinek válasz-

---

[14] MMTVD. 1. köt. 88—89. old.

tását ne tegyék függővé a központi egylet jóváhagyásától. Mindezzel a mozgalom egyöntetűségét, központi irányítását akarta megnehezíteni.

A munkásegylet a kívánt módosítást végrehajtotta és Ihrlinger, mint az egylet alelnöke, április 25-én az alapszabályokat láttamozásra ismét beterjesztette. Május hónapban az alapszabályok még elfeküdtek, végül június 4-én — a két egylet közötti egyesülési tárgyalások megszakadása után — a belügyminiszter láttamozta.

Az Általános Munkásegylet — Schulhof közlése szerint — 1870 június 19-én tartotta meg választó közgyűlését. Táncsicsot kérvénye miatt élesen megbírálták, s elmozdították az elnöki tisztségből. Elnöknek ifjú Strausz Antal tisztviselőt, alelnöknek Essel András szabómunkást és Külföldi Viktort, az *Általános Munkás-Ujság* szerkesztőjét, titkárnak Ihrlinger Antalt választották meg.

Az *Általános Munkás-Ujság* és az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* június 25-i számában Külföldi éles cikkben nyilvános támadást indít Táncsics ellen az öt héttel korábban közölt kérvénye miatt. A cikk jeligéje: „Ne áruld subámat — tudtom nélkül."

„. . . Vártuk — írja a lap —, mig a magánkörökben nyilvánult teljesen elitélő véleményt a munkásegyletek tagjai hirlapi tiltakozás alakjában fognák a nagyközönséggel tudatni; most meg arról értesülünk, hogy csupán az «aggastyán iránti elnézésből» egyideig fölfüggesztik abbeli elhatározásukat." Kitűnik azonban, hogy nemcsak más egyletek tanúsítottak „elnézést" Táncsics iránt, hanem a Munkásegylet vezetése is. „Mi az egylet alapszabályait minden egyes egyleti taggal . . . — írja a szerkesztőség nevében a lap — meg akarjuk tartatni. Ha ellenben az egylet vezénylete a maga részéről is e kötelességét nem akarja teljesíteni, akkor ne alakított volna egyletet *szabályok* alapján."

Az *Általános Munkás-Ujság* az újjáválasztás előtti vezetőséget támadja a hallgatásért. De, ha az újjáválasztó közgyűlést már egy héttel előbb megtartották — amennyiben Schulhof nem téved a dátumban —, akkor a kritika az új vezetőségnek is szól, melynek maga Kulföldi (a lap szerkesztője) az egyik alelnöke.

Az *Általános Munkás-Ujság* támadja Táncsicsot, hogy

visszaélt elnöki mivoltával, teljesen önkényesen járt el, még csak véleményt sem kért senkitől, beadta kérvényét „anélkül, hogy előbb meggyőződött volna arról, vajjon mi az «államsegély», s vajjon az általa kérendő államsegély megfelel-e a munkásprogramban foglalt «államsegélynek»". Egyébként, hogy mi a különbség a programban lévő államsegély és a Táncsics-kérvényezte államsegély között, s az elvetendő utóbbival szemben miért helyes az előbbi — erre a kérdésre a cikk nem tér ki, nem vállalkozik ennek megmagyarázására.

Az *Általános Munkás-Ujság* Táncsics tervezetéről ezt írja: „Munkáskaszárnyát akar, élén a korlátlan főparancsnok, Táncsics Mihály úr, ki azután is suttyomban trafikál a kormánnyal."

A „munkáskaszárnya" jelző lényegileg helyes; egy államilag fenntartott és ellenőrzött ilyen intézmény, melynek a kormány kívánalmai szerint kell működnie — az csak a munkáskaszárnya valamilyen formája lehet. A hangnem azonban otromba, igaztalan és rágalmazó Táncsicscsal szemben. Szó sem igaz abból, hogy Táncsics „suttyomban trafikál" a kormánnyal, amint azt Külföldi lapja állította. Táncsics teljes jóhiszeműséggel, nyiltan csinálta, amit csinált. Téves nézeteit — amelyekből helytelen segélykérése következett — nem titkolta, hanem az *Arany Trombitá*-ban nyilvánosan közölte, mielőtt a Munkásegylet elnökéül választotta. S tudatosan hazug az a vád Táncsicscsal szemben, hogy ő „korlátlan főparancsnok" akart lenni.

„Ne hitessük el hallgatásunkkal — írja az *Általános Munkás-Ujság* —, mintha a munkáspárt részéről követelt «államsegély» ugyanazonos az egyleti elnök fogalma szerinti «államsegéllyel»." A program szerint elméletben követelni kell az államsegélyt a fennálló államtól, de mihelyt ezt az elvet valaki realizálni próbálta, az ilyen kérelmet úgy kellett megbélyegezni, mint árulást a munkásosztály ellen.

Helytelen volt, hogy a Munkásegylet vezetősége, bár közlönnyel rendelkezett, nem utasította vissza nyilvánosan Táncsics beadványát. Miután azonban az „államsegély" elméletet továbbra is megtartották, az Általános Munkásegylet választmánya jobbnak látta mellőzni az elvi nyilatkozatot. Ehelyett Táncsics elnöki tisztségének a megszüntetésével fejezték ki elutasításukat a Táncsics-kérvénnyel szemben.

A Munkásegylet vezetősége nyilvános elvi állásfoglalásának hiánya ürügyet és alkalmat adott az *Általános Munkás-Ujság* szerkesztőségének, hogy olyan támadást intézzen Táncsics ellen, amelynek eredményeként őt nemcsak a Munkásegylet elnöki tisztségéből távolították el, hanem mint szövetségest is eltaszították. Ez pedig nagyon is elítélendő eljárás volt. Táncsics távozott s többé nem vett részt a munkásmozgalomban.[15]

A zavarost, amit az „önsegély"-vitával és a Táncsics-kérvénnyel előidéztek, a kormányügynök Strausz és a karrierista kalandorpolitikus Külföldi használta fel arra, hogy vezető pozícióba kerüljenek. Így került az elnöki székbe Strausz Antal, aki az Internacionálénak is tagjává lett, de később kizárták és a Munkásegyletből is eltávolították. A Munkásegyletből való eltávolítása után a belügyminisztérium rendészeti osztályán alkalmazták. — Strausz elnökké választásával egyidőben lett a Munkásegylet alelnöke Külföldi Viktor.

Politzer szerint „Táncsics visszalépésével a magyar munkásmozgalomban új szakasz kezdődött", amit „az eisenachi irányzat egyre növekvő befolyásának kell tulajdonítani". Ez azonban nem röglön Táncsics távozása után következett be, mert az „önsegély"-vita még egyideig nehezítette a továbbfejlődést. Példa erre a pesti szabóegyletben folytatott harc.

Az „Általános szabóegylet" mint az „Általános Munkásegylet szakosztálya" július 5-re hirdetett szabógyűlést. Az erről szóló röpirat többek közt tudatja, hogy „az «Ált. munkásegylet» *alapszabályzata* jóváhagyatott s véle egyszersmind

---

[15] Politzer szerint az *Általános Munkás-Ujság* „talán túllőtt a célon, amikor az agg forradalmárt meggyanusította azzal, hogy a kormánnyal egyetértésben dolgozik, de ellenzékieskedése elvi álláspontból teljesen jogosult volt és keresztül is vitte, hogy Táncsicsot nem választották meg újra az Általános Munkásegylet elnökévé". Ellentétben Schulhoffal, Politzer szerint az újjáválasztás nem az *Általános Munkás-Ujság* cikke előtt, hanem utána történt. Ez mit sem változtat azon, hogy a Munkásegylet választmánya mellőzte a nyilvános elvi állásfoglalást, de feltételezi, hogy a támadás hiányában Táncsicsot esetleg továbbra is meghagyták volna elnöknek. Politzer ebben az időben Külföldi munkatársa volt. Egyébként az a szám, amelyben Táncsicsot nyilvánosan megtámadták, az *Általános Munkás-Ujság* utolsó száma volt. A lap Külföldi tulajdona volt és ráfizetéssel járt. Miután az egylet alelnökévé választották, a magyar kiadást Külföldi beszüntette. Július 17-én megszűnt a német kiadás: az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* is.

a miénk is. Amaz ügytársak, kik szocziál-demokraták vagy ilyenek akarnak lenni, csak az «Általános szabóegylet» tagjaivá lehetnek, és az olyanoknak, el kell vetniök az önsegély kopott czégérét".

A szabóegylet felhívása a Munkásképző Egylet ellen szólt. Amikor az Általános Munkásegyletben az „államsegély" eszméjével bajok támadtak, újra az „önsegély" eszméje ellen keltek ki élesen.

Az „eisenachi befolyás", amire Politzer utal, a porosz-francia háború idején valóban növekedett és azt eredményezte, hogy 1870 őszén az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet között az egyesülési tárgyalások ismét megindultak, s az egyesülés szükségessége újra napirendre került.

IX

AZ ÁLTALÁNOS MUNKÁSEGYLET TEVÉKENYSÉGE A FRANCIA-POROSZ HÁBORÚ IDEJÉN. MÁSODIK KÍSÉRLET AZ ÁLTALÁNOS MUNKÁSEGYLET ÉS A MUNKÁSKÉPZŐ EGYLET EGYESÜLÉSÉRE

1. A francia-porosz háború és a nemzetközi munkásmozgalom

1870 júliusában új háború rázta meg Európát: kitört a francia-porosz háború. A háború fő oka, mint ismeretes, az volt, hogy a francia császárság meg akarta akadályozni a német államok egy nemzetté egyesülését. De Bismarckék maguk is bűnrészesek voltak a háború előidézésében. Poroszország vezetőszerepét akarták katonai győzelem által megszilárdítani Dél-Németországban is.

A háború a németek részéről védelmi háborúként kezdődött. A nemzeti egyesülésre való jogukat kellett a francia császárság támadásával szemben megvédeniök, még akkor is, ha a szétaprózott kisállamosdiság felszámolójaként a porosz monarchia lépett előtérbe. A kisállamosdiság megszüntetése fontos feltétele volt a német munkásmozgalom fejlődésének is. De éppen, mert a németek háborúját a bismarcki Poroszország vezette, eleve magában hordta azt a veszélyt, hogy győzelem esetén porosz hódító háborúvá változik át.

A háború két olyan ország között tört ki, amelyben az Internacionále szekciói működtek. A két ország szocialista mozgalmának állást kellett foglalnia ennek a háborúnak a kérdésében és állásfoglalásuknak megfelelően kellett fellépniök. Az egész nemzetközi munkásmozgalom fejlődésének ügye volt, hogy az Internacionále szekciói és a szocialista mozgalom

a két ország közötti háború idején mindkét országban forradalmi hivatása magaslatán álljon.

A francia császárság fokozódó terrorrendszabályokkal akarta a szocialista mozgalmat megfékezni. 1869-ben, majd 1870 tavaszán ismét hajszát indítottak az Internacionále franciaországi szekciói ellen. A szekciókat azonban nem félemlítette meg III. Napoleon rendőri hajszája. Egy héttel a háború kitörése előtt az Internacionále párizsi szekciója felhívást bocsátott ki „valamennyi nemzet dolgozóihoz". Ez a felhívás megbélyegzi a háborús uszítókat, akik „az általános szerencsétlenségben csupán új spekulációk forrásait látják!... Bármi legyen is pillanatnyilag egyesült erőfeszítésünk eredménye — mondja a párizsi szekció felhívása —, mi, a Nemzetközi Munkásszövetség tagjai... elküldjük nektek megbonthatatlan szolidaritásunk zálogául Franciaország munkásainak jókívánságait és üdvözletét"[1].

Az Internacionále berlini szekciója a párizsi felhívásra válaszolva kijelentette: „... Sem trombitaharsogás, sem ágyúdörgés, sem győzelem, sem vereség nem fog eltéríteni bennünket közös munkánk, a világ proletárjainak egyesítésétől"[2]. Németország más részeiben hasonló határozatok születtek.

Az Internacionále Főtanácsa 1870 július 23-án küldte első „Üzenetét" a Nemzetközi Munkásszövetség tagjaihoz a kirobbant francia-porosz háborúról. Az „Üzenet" — amelyet Marx írt — megállapítja:

„Bármilyen lesz is Louis Bonaparte Poroszország elleni háborújának a lefolyása, Párizsban már megkondult a második császárság lélekharangja... Német részről a háború védelmi háború; de ki juttatta Németországot abba a kényszerhelyzetbe, hogy védekezníe kelljen? Ki tette lehetővé Louis Bonaparte számára, hogy háborút viseljen ellene? *Poroszország!* Bismarck volt az, aki ugyanazzal a Louis Bonaparte-tal összeesküdött, hogy odahaza letörhessen egy demokratikus ellenzéket és hogy Németországot a Hohenzollern-dinasztiához csatolhassa... Ha a német munkásosztály beleegyezik abba, hogy a mostani háború elveszítse szigorúan védekező jellegét

---

[1] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 469. old.
[2] Ugyanott, 471. old.

és a francia nép elleni háborúvá fajuljon, akkor a győzelem vagy vereség egyformán végzetes lesz"[3].

Az „Üzenet" értékeli a francia és a német munkásság fentidézett, háborúellenes szolidáris megnyilatkozásait: „Az a tény, hogy miközben a hivatalos Franciaország és a hivatalos Németország testvérgyilkos küzdelembe rohan, addig a francia és német munkások a béke és barátság üzeneteit küldik egymásnak; ez az egyetlen nagy tény, amelyhez hasonlót nem találunk a mult történetében, derűsebb jövő elérkezését sejteti . . . új társadalom születik, amelynek nemzetközi elve a *béke*, mert minden nemzetnél ugyanaz az elv uralkodik: a *munka!*"[4]

A háború, amely július 19-én kezdődött, a francia császárság szégyenletes vereségével ért véget. Sedan mellett szeptember 1—2-án a poroszok szétverték a francia hadsereget. III. Napoleon császársága összeomlott; Franciországban kikiáltották a köztársaságot. Bismarckék tovább folytatták a háborút, amely német részről védelmi háborúból hódító háborúvá fajult, célja Franciaország megsarcolása és Elzász-Lotaringia elszakítása volt.

A német szociáldemokrata párt a védelmi háborút szükségszerűen támogatta. A párt parlamenti képviselői, Bebel és Liebknecht, a háború kezdetén tartózkodtak a szavazástól a hadihitelek tárgyalásánál, s ezzel kifejezésre juttatták a háború bismarcki vezetésével és a háború előidézésében bűnrészes porosz monarchiával szembeni bizalmatlanságukat.

A sedani ütközet után a német szociáldemokrata párt tiltakozott a háború folytatása, Elzász-Lotaringia elszakítása és Franciaország megsarcolása ellen, majd szeptember 5-i felhívásában üdvözölte a francia köztársaságot és követelte annak elismerését. Sedan után Bebel és Liebknecht a parlamentben a hadihitelek ellen szavaztak. Erre megindult a rendőri üldözés a szociáldemokrata párt ellen. Bebelt és Liebknechtet letartóztatták. De sem az üldözés, sem a hódítók és lakájaik győzelmi ordítozása nem térítette el Bebeléket internacionalista álláspontjuktól és fellépéseiktől.

---

[3] Ugyanott, 469—470. old.
[4] Ugyanott, 471—472. old.

Az internacionalisták a hódító háború elleni harc kérdésében forradalmi hivatásuk magaslatán álltak mind Franciaországban, mind Németországban s ennek nagy hatása volt az egész nemzetközi munkásmozgalomra.

A francia köztársaság kikiáltása után az Internacionále Főtanácsa újabb „Üzenetet" küldött a Nemzetközi Munkásszövetség tagjaihoz. Az „Üzenet", amely szintén Marx műve, megállapítja, hogy III. Napoleon sedani kapitulációjával Németország számára a védelmi háború végetért. Üdvözli a francia köztársaságot, de aggodalmát fejezi ki afelett, hogy „ez a köztársaság nem döntötte meg a trónt, hanem csupán üres helyét foglalta el"[5], kormánya királypártiakból és burzsoá republikánusokból áll. A döntő pozíciók éppen a királypártiak kezébe kerültek, akik a bukott császárság helyébe az 1848 előtti orléans-i királyságot akarták visszaállítani. Az „Üzenet" megállapítja, hogy a francia munkásosztálynak rendkívül súlyos helyzetében, amikor a porosz seregek Franciaország földjére törtek, teljesítenie kell honpolgári kötelességét a porosz hódítókkal szemben, a francia köztársaság védelmében. Egyben arra szólítja fel a francia munkásokat, használják fel a köztársaság nyujtotta politikai szabadságot, hogy „alaposan elvégezhessék saját osztályuk megszervezésének munkáját"[6].

Az Internacionále felhívta összes szekcióit, szervezzenek akciókat a porosz hódítók ellen, a francia köztársaság mellett.

2. A Munkásképző Egylet és az Általános Munkásegylet állásfoglalása a francia-porosz háború ellen

A francia-porosz háború kitörése idején Ausztriában felemelték hangjukat a revansisták, akik jó alkalomnak tekintették ezt a háborút, hogy megfizessenek Poroszországnak az 1866-ban elszenvedett vereségért. De a poroszellenes háborús párt gyöngébbnek bizonyult, mint a poroszokkal kiegyezést kereső semlegességpártiak. Ausztria ilyen módon semleges maradt, amiben a magyar kormánynak is lényeges szerepe volt.

---

[5] Ugyanott, 479. old.
[6] Ugyanott, 480. old.

A magyar kormány elutasította a franciákkal való szövetkezés tervét Poroszország ellen. Az Andrássy-kormányt ebben a kérdésben nemcsak a Deák-párt, hanem a Tisza-párt is támogatta, miután az 1867-es kiegyezés létrejöttét féltették attól, hogy Ausztria Poroszország fölébe kerekedik és újra nagyobb befolyásra tesz szert Németországban.

Két nappal a francia hadüzenet után Farkas Károly, mint a Munkásképző Egylet titkára, bejelentette a pesti főkapitányságnak, hogy 1870 július 24-re gyűlést hívott össze két napirendi ponttal:

1. A bécsi munkásvezetők perében hozott ítélet.

2. A porosz-francia háború és a népek veszélyeztetett érdekei.

Az osztrák munkásvezetők elleni hűtlenségi perben július 19-én hirdették ki az ítéletet, azon a napon, amelyen III. Napoleon hadat üzent Poroszországnak. Scheu Andrást és Oberwindert, Mostot és Pabstot hazaárulás címén 5, illetve 6 évre ítélték. A többi vádlott, aki tagja volt az 1869 decemberi tüntetés alkalmával a petíciót átnyujtó delegációnak, „nyilvános erőszak" címén 2—10 havi börtönbüntetést kapott.

A bécsi hűtlenségi perben hozott terror-ítélet, amely az osztrák munkásság körében felháborodást és tiltakozó akciókat váltott ki, nem véletlenül hangzott el éppen a francia-porosz háború kitörésének idején. Az ausztriai és franciaországi hajsza a szocialista mozgalom ellen, szinte ugyanabban az időben folyt. Ausztriában a szocialista mozgalom elleni rendőri üldözések és a terror-ítélet mögött mindenekelőtt a revansisták állottak, akik a háborúba való bekapcsolódásért szálltak síkra, III. Napoleonnal szövetségben. A július 19-i terror-ítélet után feloszlatták az osztrák munkásegyletek nagy részét, s elsősorban a bécsi munkásegyletet.

A bécsi terror-ítélet ellen polgári ellenzéki rétegek is állást foglaltak; liberálisok, akik szemben álltak a revansisták politikájával. Egyébként a rendőri hajsza és a bírósági ítéletek elleni állásfoglalásaikkal a polgári liberálisok más alkalmakkor is igyekeztek a maguk számára megszerezni a munkásság támogatását a kormánnyal szemben.

Ausztriában a szocialista mozgalom elleni hajsza és a revansista háborús törekvések között éppen úgy megvolt az összefüggés, mint a terrorhadjárat elleni tiltakozás és a Porosz-

ország elleni háború elutasítása között. Amikor Farkasék a bécsi terror-ítélet elleni tiltakozást és a háború elleni tiltakozást együtt tűzték napirendre, nemcsak azért jártak el helyesen, mert a bécsi ítélet és a francia hadüzenet időben egybeesett, hanem elsősorban azért, mert a kettő között valóban szoros kapcsolat volt. A revansisták háborús készülődései és a terror-ítélet közötti összefüggés leleplezése, az igazságtalan háború elleni tényleges harc rendkívül fontos követelménye volt. Ennek a követelménynek csakis a szocialisták tudtak megfelelni, Farkas Károly, a vasmunkás vezetésével. Ezen a tényen mitsem változtat az, hogy a gyűlés első napirendi pontjának, a bécsi perben hozott ítéletnek a tárgyalását a pesti főkapitányság, nyilván belügyminiszteri utasításra, nem engedélyezte. A magyar kormány, mely maga is ellenezte a Poroszország elleni háborúba való bekapcsolódást, tudomásul vette, hogy ez ellen akarnak a munkások is tiltakozni, de megakadályozta hogy a nyilvánosság előtt bécsi munkástestvéreik elítélése ellen is tiltakozzanak.

A gyűlés a Munkásképző Egylet és az Általános Munkásegylet közös akciója volt. Farkas Károly nyitotta meg, s javaslatára Strauszt, az Általános Munkásegylet akkori elnökét választották a gyűlés elnökének. A felszólalók között volt Essel a Munkásegyletből, Schlesinger a Munkásképző Egyletből és Szvoboda az *Általános Munkás-Ujság* szerkesztőségéből[7]. A határozati javaslatot Schlesinger, tehát a Munkásképző Egylet képviselője terjesztette elő és egyhangúlag fogadták el.

Az elfogadott határozati javaslat a kiküldött rendőrtisztviselői jelentés szerint a következő három pontot tartalmazza:

„1. A népgyűlés tiltakozik elvi szempontból a Hohenzollern és Napoleon dinasztiák közti háború ellen, valamint minden dinasztiális háborúk ellen és üdvözli a francia és müncheni munkások határozatát

2. elvárja a kormánytól, hogy a háborúk után az állandó hadsereget eltörölni igyekezzék

[7] Szvoboda a lap főmunkatársa volt, anélkül, hogy ekkor akár a Munkásegyletnek, akár a Munkásképző Egyletnek tagja lett volna. 1870 decemberében lépett be a Munkásegyletbe.

3. fegyvertelen semlegesség mellett nyilatkozik s elvárja az ország gyűléstől, hogy a háborúra egy fillért sem szavazand meg".[8]

A magyar kormány és az uralkodó osztály *taktikai* okokból ellenezte Ausztria-Magyarország bekapcsolódását a Poroszország elleni háborúba. A munkásgyűlés viszont *elvi* okokból utasított el „minden dinastiális háborút".

A „fegyvertelen semlegesség" álláspontját képviselte az Andrássy-kormány is, abból a célból, hogy Poroszországra semmiféle nyomást ne gyakoroljanak és egyengessék a Németországgal való későbbi szövetkezés útját. A „fegyvertelen semlegességet" követelte a munkásgyűlés is, ez azonban tiltakozást jelentett az ellen, hogy Ausztria-Magyarország katonai nyomással, vagy esetleges katonai beavatkozással a maga számára kamatoztassa más népek háborús szerencsétlenségét. A kormány pedig egy későbbi *hódító háború* terveit szövögette. A „fegyvertelen semlegesség" tehát kétféle, egymással homlokegyenest ellenkező törekvést jelentett: az Andrássy-kormány törekvését a porosz hódítókkal való szövetkezésre és a szocialisták küzdelmét mindenfajta hódító háború ellen.

Az állandó hadsereg megszüntetése az egyes országok szocialista mozgalmainak közös követelése volt, mint rendszabály, egyrészt a dinasztiális háborúk ellen, másrészt a katonaságnak a nép elnyomására történő felhasználása ellen.

A július 24-i gyűlésen (egy vasárnapi napon) a rendőrségi jelentés szerint körülbelül 800—1 000 ember vett részt.

Ez a gyűlés a szocialista mozgalom fejlődésének és a két munkásegylet közeledésének fontos eseménye volt. A gyűlés helyes álláspontot foglalt el a francia-porosz háborúval szemben és megszabta a további agitáció szükséges irányát. Ezt a gyűlést a szocialista mozgalom fejlődésének igen fontos állomásaként kell értékelni. Az igazságtalan háború elleni harc egyedüli helyes útját, a proletárinternacionalizmus, a népek testvéri összefogásának útját mutatta meg a dolgozóknak,

---

[8] A rendőrtiszt jelentése, amelyet a MMTVD. 1. kötete a 162. oldalon közöl, idézőjelbe teszi a fenti pontokat, mint amit szóról-szóra vesz át a határozatból.

a népnek. Jelentőségét elsősorban nem a gyűlésen részvevők számával kell mérnünk — bár ez is figyelemreméltó — hanem felvilágosító, mozgósító politikai állásfoglalással, amely elősegítette a munkásegyletek politikai fejlődését, a szocialista mozgalom haladását.

A sedani ütközet után megváltozott a helyzet, s megváltozott a magyar kormány állásfoglalásának lényege is. Franciaországban 1870 szeptember 4-én kikiáltották a köztársaságot. A porosz seregek hódítási célból a francia köztársaságra törtek. Az Andrássy-kormány „fegyvertelen semlegessége" ekkor már nem az osztrák revansisták esetleges túlsúlybakerülésétől való félelmet jelentette, hanem ezt: ne zavarjuk a porosz rablót, a holnapi szövetségest. A Munkásegyletnek és a Munkásképző Egyletnek ekkor a „fegyvertelen semlegesség" követelése helyett Elzász-Lotaringiának Franciaországtól való elszakítása ellen, s a francia köztársaság elismeréséért kellett fellépnie.

A francia-porosz háború kimenetele zavart idézett elő az uralkodó osztályokban. Németország nagyhatalommá válása porosz vezetés alatt, s Elzász-Lotaringia elrablása igen komoly aggodalmat váltott ki az országgyűlési pártok körében is. Viszont az Andrássy-kormány — figyelmen kívül hagyva minden aggodalmat — továbbra is egyengette a bismarcki Németországgal való szövetkezés útját egy eljövendő Oroszország elleni háború előkészítése céljából.

A francia köztársaság kikiáltását a munkásság széles rétegeinek rokonszenve kísérte, bár kormányának összetétele — amint az Internacionále Főtanácsának szeptember 9-i „Üzenete" megállapítja — súlyos aggodalmat váltott ki a szocialisták körében. A munkások felléptek Elzász-Lotaringia elszakítása ellen és a francia köztársaság elismerése mellett, ami módot és alkalmat adott a köztársasági agitációra Magyarországon is.

Ebben az időben az Internacionále befolyása főleg a következő sajtóorgánumokon keresztül érvényesült:

A genfi *Vorbote*, az Internacionále svájci német szekciójának lapja, amelyből 100—200 példányt küldtek Magyarországra. A zürichi *Die Tagwacht*, a svájci munkásszövetség lapja, mely az Internacionálét támogatta s valószínűleg csak kisebb példányszámban került az országba. Az 1869-ben betiltott bécsi *Volksstimme* helyett 1870 januárjától a *Volkswille*

jelent meg, amelyet körülbelül 200—300 példányban hoztak be Magyarországra, amint ezt a hűtlenségi per irataiból megállapíthatjuk. A *Volkswille*-t Scheu András adta ki, és midőn őt 1870 márciusában elfogták, a lapot testvére, Scheu Henrik jelentette meg. A Lipcsében megjelent, Liebknecht által szerkesztett *Volksstaat*-nak Pesten 80 előfizetője volt, más városokba is járt, de nem tudjuk még körülbelül sem, hogy hány példányban.

A *Die Tagwacht* augusztus 20-i számához mellékelve egy felhívást küldtek szét „Manifest an die deutschen und französischen Arbeiter" („Felhívás a német és francia munkásokhoz") címmel, amely a köztársaság mellett szállt síkra. Ezt a felhívást a Munkásképző Egyletben két-három héten át olvasásra az asztalon tartották. Ugyanebből a felhívásból szeptember 13-án Svájcból, külön küldeményként posta útján 10 példány érkezett Ihrlingerhez.

A *Volksstaat* szeptember 11-én közölte a braunschweigi pártbizottság szeptember 5-i határozatát, amely bátran és szenvedélyesen tiltakozott Elzász-Lotaringia annexiója ellen és üdvözölte a francia köztársaságot: „Hadd kiáltsuk oda — mondja a kiáltvány — habár Németországban ma ez nem lehetséges, de ami Németország számára a szabadság hajnalhasadását fogja jelenteni: Éljen a Köztársaság!"

Szeptember 12-én a braunschweigi pártbizottság tagjait letartóztatták és vasraverték. A német szocialisták bátran szembenéztek az üldözésekkel és hűségesen kitartottak a proletárinternacionalizmus eszméi mellett.

Alig egy héttel a braunschweigi letartóztatások után eljárás indult a pesti Munkásképző Egylet ellen, amelyhez a szeptember 13-án Ihrlingerhez érkezett svájci felhívás szolgáltatta — sikertelenül — az ürügyet[9]. A Svájcból küldött

---

[9] A Munkásképző Egylet tevékenysége és az Ihrlingerhez küldött felhívások ügyében körülbelül szeptember 20-án nyomozást indítottak és a Munkásképző Egylet helyiségét hatóságilag lezárták. (E. kérdésről lejjebb még szó lesz.)

A pesti terézvárosi rendőrkapitány szeptember 25-én jelentette a pesti főkapitánynak a nyomozás eredményét. A nyomozati jelentés szerint Ihrlinger a Svájcból kapott felhívásokból 9 példányt Rauch Györgynek, az Általános Munkásegylet pénztárosának adott át. Rauch szeptember 18-án, vasárnap délután megjelent a Munkásképző Egylet és a Munkásegylet együttes közgyűlésén, a Munkásképző Egylet helyiségében, de a felhívásból itt senkinek nem adott. A gyűlés után Rauch

kiáltványokat a köztársaság propagálása miatt foglalták le. A köztársasági propaganda erősödésétől félve, a kormány a munkásegyleteket egyre szigorúbb rendőri megfigyelés alatt tartotta és mind gyakoribbá váltak a hatósági zaklatások.

A köztársaság jelszavát az Általános Munkásegylet más módon is igyekezett propagálni. Castellar spanyol polgári köztársasági politikus a spanyol cortezban elmondott egyik feltűnést keltett beszédét adták ki külön lenyomatban és azt terjesztették.[10]

Az egyleti vezetők megbízásából egy Sterlinger nevű személy adta ki magyar és német nyelven Castellar beszédét[11].

Castellar nem barátja, hanem ellenfele volt a szocialistáknak. Köztársasági beszédének kiadása nem a szocialista propagandát szolgálta, hanem a bátortalan polgári köztársaságiak helyett végzett munka volt. Ennek ellenére is elősegítette a

---

az Általános Munkásegylet helyiségébe ment, ahol az egyleti pénztár javára öt krajcárért adott egy-egy példányt Strausz Antalnak, Essel Andrásnak, Kovács Károly, Maki József és Depold nevű cipészmestereknek és egy Kappel nevű szabósegédnek.

A besúgó a rendőrségnek azt jelentette, hogy a „lázító nyomtatványokat" a Munkásképző Egyletben tartott szeptember 18-i közgyűlésen osztogatták, amit azonban a nyomozás adatai nem igazoltak. A jelentést tevő kapitány megállapítja, hogy a kiáltvány Svájcban, „a szociáldemokrata párt székhelyén szülemlett s a mint hirlik Raspe által irva, valamint a Pestre ugy valószinüleg az ország valamennyi városaiba is, főleg hol munkásegyletek léteznek, posta utján szabadon beküldetett". (MMTVD. 1. köt. 165. old.)

Ami a szabad postai küldést illeti, erre vonatkozóan a MMTVD. 1. kötetében találunk néhány kormányutasítást a külföldről érkező postai küldemények megfigyelésére. A terézvárosi kapitány feltevése, hogy a kiáltványt, a postai küldemenyek megfigyelese ellenére, más városokba is elküldhették, mégis jogos.

[10] Castellar köztársasági és poroszellenes politikus volt, aki síkraszállt az 1868-ban létesült spanyol köztársaság mellett. Még a francia-porosz háború kitörese előtt Anglia, Franciaország, Poroszország és a többi monarchiák egyaránt azon mesterkedtek, hogy a spanyol nagybirtokosokra és a katolikus egyházra támaszkodva, mielobb visszaállítsák Spanyolországban a királyságot. Diplomáciai harc dúlt azonban a spanyol trónra ültetendő személy kérdésében. Bismarckék egy Hohenzollern herceget jelöltek spanyol királynak. III. Napoleon a Hohenzollern jelöltet semmikép sem akarta elfogadni. A háború kirobbantásának közvetlen oka vagy inkább ürügyeként is a spanyol trón betöltése körüli hatalmi ellentét szerepelt. Castellar viszont a spanyol cortezban síkraszállt a köztársaság fenntartása mellett.

[11] Sterlinger valószínűleg azonos Führlingerrel, aki a *Volksstaat* terjesztésével foglalkozott, s akinek 1870 május 9-én Pestről kelt levelét a német rendőrség később a házkutatások alkalmával lefoglalta.

1870 október 6-i keltezéssel Sterlinger levelet írt Pestről a pozsonyi

politikai érdeklődés fokozódását a munkásság körében s ösztönzött a köztársaság melletti kiállásra. Ez a Castellar-beszéd kiadásának és terjesztésének pozitívuma és az adott helyzetben ez volt a döntő a beszéd kiadásának megítélésénél. Még akkor is így kell értékelni, ha a beszéd kiadásának Külföldi volt a kezdeményezője és Simonyiék a „48-as klubból", az ösztönzői.

A kormányt mindenesetre izgatta Castellar beszédének terjesztése. Rajner Pál belügyminiszter 1870 december elején külön felhívta a pesti polgármester figyelmét, hogy a munkásegyletek olyan irodalmi termékeket is terjesztenek, „melyek a monarchikus elvek ellenében a köztársaságot szolgálják, amilyen Castellar spanyol cortes beszéde . . ."

Rajner megemlíti, hogy Castellar beszédének terjesztése „magában véve nem lenne feltűnő, amennyiben említett beszéd a napilapokban is felvételt nyert, hanem igenis feltűnő, hogy annak terjesztését a munkásegylet mozdítja elő". Rajner Pál tehát feltűnőnek találja, hogy az államforma kérdésébe a munkásság is bele akar szólni. Utasítja a polgármestert a munkásegyletek fokozottabb figyeltetésére és a köztársasági irodalmi termékek terjesztésének „kellő óvatossággal" — Castellar beszédéről lévén éppen szó — hatóságilag való megakadályozására.[12]

„Előre" Munkásképző Egylet választmányának, amelyben közli: „Minthogy Castellar beszédét a köztársaságról Ausztriában lehetetlen volt külön kiadványként megjelentetni, eleget teszek több pártvezető kívánságának és kinyomatom azt magyar és német nyelven és az már a hét folyamán különböző megrendelések kielégítésére készen fog állani . . . Azzal a kéréssel, hogy a terjesztést Pozsonyban is szervezzétek meg, maradok szociáldemokrata üdvözlettel A. Sterlinger sk. Pesten, Franciskánus tér 8. sz." (MMTVD. 1. köt. 133—134. old.)

A hűtlenségi per irataiból kitűnik, hogy a *Pester Lloyd* szerkesztőjének, Falk Miksának bizonyos kapcsolatai voltak Castellarral. Külföldi Viktor, aki a *Pester Lloyd* korrektora volt, 1870 végén levélben meghívta Castellart az általuk összehívott gyűlésre. A levélfogalmazványt a rendőrség később lefoglalta. Minden valószínűség szerint Külföldi kezdeményezte a Castellar-beszéd kiadását is.

[12] „. . . Czimet bizalmasan felhívni kivántam — mondja Rajner idézett leirata —, miszerint általában a munkások egyletei körében felmerülő mozzanatokat feltünés nélkül rendőri közegek által figyelemmel kisérni, a zug könyv árulásra nézve a sajtó törvény értelmében kellő óvatossággal eljárni (értsd: ha kell, még a saját sajtótörvényeiket is «kellő óvatossággal» felrúgni — *N. D.)*, engem pedig esetről esetre egyes nevezetesebb mozzanatokról értesíteni szíveskedjék." (MMTVD. 1. köt. 161. old.)

...parosaiboz, a SZINKÖRBEN, 1870. Julius 3. d. n. 4 órakor, tarsulás tárgyalása céljából tartandó

Népgyülésbeni

részvételre.

Temesvarott, 1870. Junius 28-án.

A bizottmány.

Aufruf

an sämmtliche Arbeiter und Industriellen Temesv...
zur Theilnahme an der

Volks-Versammlun...

am 3. Juli 1870, Nachmittag 4 Uhr, in der Arc...
zur Besprechung der Arbeiter-Association.

Temesvar, den 28. Juni 1870

Das Comite

ПОЗИВ

НА СВЕ РАДНЕ И ИНДУСТРИЈАЛНЕ ОСОБЕ ТЕМИШТРАДА НА УЧЕСТВОВАЊЕ

НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

КОЈА ЋЕ СЕ 3 ЕР ЈУЛА 1870 ПОСЛЕ ПОДНЕ У 1. САТА У АРЕНИ РАДИ ДОГОВОРА О АССОСИРАЊУ РАДНИКА ДРЖАТИ.

ОДБОР.

PROVOCARE

catra toti lucratorii si industriesii din Timisiora de a lua parte la

adunanea de poporu

in 3-lea Julin 1870, dupa amedi la 4 ore, in gradina Arenei ... Fabricu.
constatnire associatiunei de lucratori.

...MITETA

A temesvári munkásegylet magyar, német, szerb és román nyelvű népgyűlésre hívó plakátja 1870-ből

Abban az időben, amikor Castellar beszédét kiadták, újra egyesülési tárgyalások folytak az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet között. A munkások egyesülési törekvése ellen a belügyminiszter már sokkal kíméletlenebb rendőri intézkedéseket foganatosított, mint a Castellar-beszéd terjesztése ellen.

3. Az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesülésének másodszori kimondása és az egyesülés ismételt megakadályozása

A szocialisták közös fellépése 1870 júliusában a francia-porosz háború ellen, a Munkásképző Egylet és az Általános Munkásegylet ismételt közeledésének megnyilvánulása és elősegítője volt. A francia császárság csúfos bukása és a francia köztársaság létrejötte, az Internacionále szekcióinak fokozódó köztársasági propagandája, a német szociáldemokrata párt választmányának szeptember 5-i nyilt kiállása a köztársaság mellett, — mindez további ösztönzést adott az együttes küzdelemre. Újra napirendre került a két munkásegylet egyesülése. Ennek előharcosa Farkas Károly és az Internacionále pesti szekciója volt, amelynek tagjai az Általános Munkásegyletben is vezetőszerepet töltöttek be.

A Munkásképző Egylet helyiségében szeptember 18-án a két egyesület közös gyűlést tartott, ahol kimondták az egyesülést és hozzáfogtak annak végrehajtásához. Mindkét egylet vezetősége leköszönt. Közös bizottságot választottak — „választó-bizottmányt" — új, együttes közgyűlés összehívására. A Munkásképző Egylet részéről Farkas Károly, az egylet titkára, Rauchmaul Károly vasmunkás és Heilmann Raimund malomi munkás, a Munkásegylet részéről pedig Kovács Károly cipészkismester, Rauch György szabókismester és Katz Alajos aranyműves voltak a bizottság tagjai.[13]

A két egylet közös választó-bizottmánya 1870 október 9-re hívta össze az együttes újjáválasztó közgyűlést. Ezt azonban nem sikerült megtartani. A belügyminiszter a két munkásegylet egyesülését kimondó szeptember 18-i közös gyűlés után

[13] A rendőri jelentések héttagú bizottság választásáról szólnak, de a hetedik tag nevét, aki a közös bizottságnak az elnöke lehetett, egyik jelentés sem közli.

két nappal, szeptember 20-án, sürgős rendelkezést adott ki, amelyben utasította a pesti rendőrséget, hogy akadályozza meg a közös bizottság működését és a két egylet összeolvadását. Szeptember 27-én még egy „sürgető rendelvényt" küldött az ügyben. Ennek megfelelően az október 9-re nyilvánosan egybehívott közgyűlés megtartását karhatalommal akadályozták meg.

A kerületi kapitány október 17-én a főpolgármesternek küldött tájékoztatójában a többi között ezt írta: „A f. évi szeptember 20, és 27-én . . . kelt miniszteri rendelvény értelmében minden a *munkásképző egyletnek az általános munkásegyletteli* egyesülésére vonatkozó vagy ebből kifolyó gyűlésezést s egyleti ténykedést, nevezetesen a két egylet által közösen választott 7 tagu vegyes választóbizottmány tevékenységét ismételten szigorúan betiltottam . . ."[14]

A kormány tehát különös gondot fordított arra, hogy a két munkásegylet ne egyesüljön.

A közgyűlés betiltása ellen a Munkásegylet küldöttségileg tiltakozott a belügyminisztériumban. A küldöttség tagjai Strausz Antal, Ihrlinger, Kovács Károly és mások, akik közül egy sem tartozott a Munkásképző Egylethez. Ihrlingerék nyilván külön küldöttséget menesztettek a belügyminisztériumba. Jekelfalussy miniszteri osztálytanácsos fogadta a Munkásegylet küldötteit és kijelentette, hogy a két egylet külön-külön, régi választmányainak vezetésével működhet tovább.

A kormányt aggasztotta a szocialista mozgalom egységének helyreállítása Farkas vezetésével, s terrorrendszabályokkal lépett fel ellene. Ugyanakkor a polgári ellenzéket is nyugtalanította az internacionalista befolyás növekedése. A „48-as klub" is akcióba lépett, hogy fokozza a maga befolyását a munkásegyletek körében, Farkasék befolyásával szemben.

A Munkásképző Egylettel való egyesülés meghiúsulásával intenzívebbé váltak az Általános Munkásegylet kapcsolatai az országgyűlési „48-as párttal".

Júliusban még a két munkásegylet együtt rendezett gyűlést a francia-porosz háború ellen. Decemberben a Munkásegylet már nem a Munkásképző Egylettel, hanem a „48-as

---

[14] Országos Levéltár. Főkapitányságí iratok. 36 586/1870. sz.

párttal" igyekezett közös akciót szervezni Poroszország annexiós törekvései ellen. Rá is nyomta bélyegét a polgári befolyás erre az akcióra, amelynek során Irányiék a reakciós Bismarckkal szemben az ellenforradalmi Thiers-kormány mellett léptek fel, szoros kapcsolatban állva a Thiers-kormány bécsi francia követével. Nemcsak a porosz monarchiával való szembenállás játszott szerepet abban, hogy Irányiék a Thiers-kormány mellé álltak, hanem a francia komműn pártjával, a „vörös párt"-tal való szembenállás is, mely a továbbiak során mind élesebbé vált,

Elzász-Lotaringia annexiója ellen inditott akcióra vonatkozóan Szvoboda Lajos rendőrségi vallomása[15] a következőket tartalmazza:

A rendőrtisztviselő: „1870 december 13-án Külföldi Viktor, mint az Általános Munkásegylet helyettes elnöke, levelet kapott a «48-as párt» klubjának Markovics nevű igazgatójától, amelyben bejelentik, hogy a «48-as párt» klubja másnap, december 14-én délután 5 órakor ülést tart és az itteni Általános Munkásegyletet meghívja, hogy ezen a klubülésen egy küldöttséggel képviseltesse magát és vegyen részt rajta. Az Általános Munkásegylet részéről Ön, Külföldi, Ihrlinger és Kovács vett részt. A «48-as pártnak» ezen az együttes ülésén megbeszélték az ugyanabban a hónapban egybehívott — a Beleznay-kertben tényleg meg is tartott — népgyűlés programját és az ott előterjesztendő határozati javaslatot. Ez az itt említett levél, mely az azonosság megállapítása végett önnek felmutattatik. Mondja el, hogyan áll ez az ügy?"

Szvoboda: „A francia-porosz háború ügyében a Beleznay-kertben december 21-e körül megtartott népgyűlést az Általános Munkásegylet a «48-as klubbal» közösen hívta össze — a nyilvánosság előtt a plakátokon csak az Általános Munkásegylet szerepelt, mint összehívó — és az Általános Munkásegylet e célból érintkezésbe lépett a «48-as klubbal». Utóbbi meghívta az Általános Munkásegyletet, hogy egy küldöttséggel vegyen részt a klub ülésén. Az 1870 december 14-én Markovics, a klub elnöke által rendezett együttes ülésen a «48-as

[15] Az 1871-ben megindított hűtlenségi pert megelőző rendőrségi eljárás folyamán történt kihallgatásakor tett vallomásról van szó. (Lásd Országos Levéltár. Főkapitányságí iratok. 13 688/1871. sz.)

párt» Ország-úti klubhelyiségében megállapodtak a napirendben és nagyvonalakban megbeszélték a népgyűlésen előterjesztendő határozati javaslatot, amelyet Simonyi Ernő képviselő azután tényleg meg is szerkesztett. Különleges keretet kölcsönzött a népgyűlésnek Lefebre bécsi francia konzul jelenléte."

Szvoboda vallomása szerint Külföldiék (s úgy néz ki a dolog, hogy mindenekelőtt Külföldi személyesen) keresték az érintkezést a „48-as klubbal". Ezután történt a meghívás a „48-as klub" részéről és a megállapodás a gyűlés megrendezésében.

Ezt a gyűlést 1870 december 18-án tartották meg a Buzalka-vendéglő termében.

A *Magyar Ujság* 1870 december 20-i számában rövid tudósítást hoz a gyűlésről, december 21-i számában pedig közli az elfogadott határozat szövegét.

A gyűlést Külföldi nyitotta meg és Madarász Józsefet ajánlotta elnökül. Madarász ezt elhárította, mert „az ő keze ezáltal úgy a teremben, mint az országgyűlésben meg lenne kötve". Ugyanezen okból tartózkodtak Simonyiék attól, hogy a közös gyűlést közösen is hívják össze. Madarász kitérő válasza után Strauszt választották meg a gyűlés elnökéül. A határozati javaslatot mégsem ő, hanem Hollós, a *Magyar Ujság* munkatársa terjesztette be.

A határozat első pontja helyesen állapítja meg, hogy III. Napoleon igazságtalan, támadó háborút indított abból a célból, hogy Németország nemzeti egyesülését megakadályozza. Hogy a háború kirobbantásában Bismarckék is bűnösek, arról nincs szó. Megállapítja a határozat, hogy a németeknek joguk van a nemzeti egyesüléshez és e jogukat a sedani győzelemmel megvédték. Napoleon csúfos bukása után „a franczia köztársaság választott kormánya a német ügyekbei avatkozás minden szándékát magától ünnepélyesen elutasitván, a német nemzetnek teljes kárpótlást biztositó méltányos békeajánlatokat tett". Ennek utána német részről a háború folytatása „csupán dynastikus dicsvágy által sugalt hódítási és támadó" háború s azt a népgyűlés „határozottan kárhoztatja és rosszalja".

A határozat tehát helyesen állapítja meg, hogy a háború jellege megváltozott, de azonosítja a hazáját és szabadságát

védelmező francia néppel a Thiers-kormányt, amely népét és hazáját létének első napjaitól fogva elárulta. A Thiers-kormányt illetően — amelyet a francia hazaárulók „választottak" maguknak — félrevezették a munkásgyűlést.

A határozat második pontja tiltakozik Elzász-Lotaringia annexiója ellen és megállapítja, hogy „a közszabadság úgymint az általános polgáriasodás és a haladás érdeke azt kivánják, hogy a franczia nemzet az európai nemzet családban az őt megillető állásban csorbát se szenvedjen . . ." Ezért a franciák „hősies elszántsággal folytatott ellenállását mint a jogos nemzeti önvédelem dicső harczát a népgyülés legmelegebb rokonszenvvel és szerencsekivánataival kiséri".

A francia nép, s elsősorban Párizs munkásosztálya készen állott a poroszok elleni végső küzdelemre. A Thiers-kormány azonban „a nemzeti önvédelem dicső harca" helyett dicstelen módon azon mesterkedett, hogy lefegyverezze a párizsi nemzetőröket és kapituláljon a poroszok előtt. A Thiers-kormány a német túlsúly miatt aggódó európai közvéleménytől és kormányoktól könyörgött és remélt valamelyes támogatást a porosz hódítókkal szemben. De hiába küldtek vagy küldettek a liberálisok „üdvözletet" és „szimpátiát", ha kormányaik változatlanul szabad kezet adtak a német rablóknak. A Thiers-kormány pedig látva, hogy az európai kormányok nem lépnek közbe, még lázasabb sietséggel igyekezett — lefegyverezni a párizsi nemzetőröket és végrehajtani a kapitulációt. Ennek a Thiers-kormánynak kapituláns, ellenforradalmi mesterkedéseit homályosították el Simonyiék, Külföldi és társai segítségével a pesti munkásgyűlésen.

A határozat harmadik pontja megállapítja, hogy a porosz hódító háború „mélyen sérti a magyar nemzet emberiségi érzületét és károsítja az ország anyagi érdekeit"; követeli, hogy a magyar kormány, elismerve a német nemzeti egység jogosultságát, lépjen közbe Franciaország területi egységének fenntartása érdekében. Ez lényegében véve helyes megállapítás és helyes követelés volt, de a liberális ellenzék inkább csak vitatkozott róla. Simonyiék a Munkásegyletnek ajánlották, hogy gyűlések és aláírásgyűjtések keretei közt maradva, lépjen akcióba e követelésért. Ilyen módon a polgári ellenzék „keze" — a *Magyar Ujság* szavaival élve — nincs „megkötve", az akció mellé is állhat, félre is állhat, szembe is fordulhat vele.

Éppen azért, mert Simonyiékat is aggasztották a felfegyverzett párizsi nemzetőrök, s körükben a „vörös párt" befolyása.

A decemberi gyűlés határozatának negyedik pontja felhív „minden rokonelvű egyleteket és köröket, hogy ilyen vagy hasonló határozatok elfogadása által az annyira kívánatos béke létrejöttét előmozdítsák, határozataikat úgy a kormányhoz, mint az országgyűléshez benyujtsák". Végül a határozat ötödik, utolsó pontja felkéri Madarász Józsefet, hogy „a mai népgyűlés határozatainak egy példányát a magyar törvényhozótestületnek, a másik példányát pedig a magyar kormányelnöknek benyujtani sziveskedjék".

A Külföldiék által a „48-as klubbal" kötött ilyen politikai szövetség a munkásság politikai önállóságának feladását jelentette: visszafelé tett lépés volt a júliusi munkásgyűléssel szemben, noha helyes volt az a törekvés, hogy a porosz hódítók elleni akcióban a Munkásegylet szövetséget kössön polgári liberálisokkal, de csak a munkásság önálló politikájának megóvásával és fejlesztésével, nem pedig annak feladásával. A munkásmozgalom Magyarországon akkor még nem találta meg a politikai szövetségkötés helyes útját, mert ideológiailag nem volt felkészülve erre. A szövetségkötés kérdésében bizonytalan volt, ami a fiatal mozgalom fejletlenségéből elkerülhetetlenül következett.

Külföldiék szövetkezése a „48-as klubbal" hibás próbálkozás volt és ellenzéke támadt a Munkásegyletben. Az akció további folyamán, amikor a Thiers-kormányról egyre világosabban kiderült, hogy a dicstelen kapituláció kormánya, s Külföldiék mégis változatlanul követték Simonyiék ugyancsak változatlan politikáját, növekedett a zűrzavar, de erősödött az ellenállás is ezzel a politikával szemben a Munkásegyleten belül.

A kormány nem gördített akadályt a Munkásegyletnek a „48-as klubbal" közösen rendezett decemberi gyűlése elé. Viszont a gyűlés után, amely újabb ösztönzést adott a köztársasági propagandának, a belügyminiszter betiltotta — a Munkásképző Egyletet, bár az a december 18-i gyűlésen hivatalosan nem vett részt. Annál viharosabb volt nyilván a „nem hivatalos" részvétele. A gyűlésen részvevők viharosan tüntettek a porosz hódítók ellen és a francia köztársaság mellett. A jelek arra vallanak, hogy a tüntetésben Farkasék bátor, irányító keze is benne volt. Ez nem jutott ugyan kifejezésre

a Hollós által beterjesztett és a gyűlésen elfogadott határozati javaslatban, de megnyilvánult a köztársaság melletti munkástüntetésben és a Munkásképző Egylet befolyásának megerősödésében. Csak ez válthatta ki a kormány nagy aggodalmát és késztethette a Munkásképző Egylet rögtöni betiltására.

A köztársasági propaganda felütötte a fejét. Visszhangra talált mindenekelőtt a szocialisták befolyása alatt álló munkásság körében és bizonyos tömegerőt is jelentett.

Az uralkodó osztályban félelmet keltett a köztársasági propagandának már ez a kezdeti megnyilatkozása is. Nyilván növelte félelmüket az az eshetőség, hogy a köztársasági propaganda erősebb visszhangot kelt a falun is, veszélyeztetve az ezerholdasok népnyúzó rendszerét.

Hat nappal a december 18-i gyűlés előtt, december 12-én, Farkas Károly és Blumenthal H. — utóbbi volt ekkor a Munkásképző Egylet elnöke — bejelentette a hatóságnak, hogy december 26-ra összehívták a Munkásképző Egylet tisztújító közgyűlését. A december 18-i gyűlés előtt a Munkásképző Egylet még törvényesen jóváhagyott alapszabályokkal, hatósági engedéllyel működött. Néhány nappal a december 18-i gyűlés után, két nappal a bejelentett tisztújító közgyűlés előtt, december 24-én Rajner belügyminiszter leiratban közölte a pesti főpolgármesterrel, hogy a Munkásképző Egylet „önkéntesen feloszolván, közgyűlések, vagy bármely e cím alatti egyleti működésekre nincs többé feljogosítva".

Farkasék a szeptember 18-i együttes közgyűlés határozata értelmében szeptember 28-i beadványukban bejelentették a hatóságnak a két egylet egyesülését. Rajner ezt a bejelentést nem vette tudomásul. Októberben kötelezték a két egyletet a régi állapot visszaállítására. Decemberben viszont Rajner Pál a két egylet szeptember 18-i *egyesülési* határozatát a Munkásképző Egyletre vonatkozóan „önkéntes feloszlatást" kimondó határozatnak nyilvánította. A Munkásképző Egylet működését betiltva, arcátlan úri képmutatással azt hazudta, hogy ezt az egylet határozata alapján rendeli el. Álnokságért Rajner nem ment a szomszédba.[16]

Farkas vezetésével mind erősebben érvényesült a Munkás-

---

[16] Lásd Országos Levéltár. Főkapitányságí iratok. 35 877/1870, 36 586/1870. és Fővárosi Levéltár. 1758/eln. 1870. sz.

képző Egyletben az Internacionále befolyása s fokozódott a Munkásképző Egylet befolyása a tömegekben. Ez jobban aggasztotta a magyar kormányt, mint a Munkásegylet és a „48-as klub" erősödő kapcsolata.

Miután a Munkásképző Egylet legálisan nem működhetett tovább, az Internacionále szekciója pedig a Munkásképző Egyletben és a Munkásegyletben is működött, felvetődik a kérdés: miért nem oldották meg az egyesülést Farkasék rögtön az Általános Munkásegyletbe való átlépésükkel? Néhány hónappal később, a Párizsi Komműn idején ez ugyanis valóban bekövetkezett.

Az átlépést nyilván nem személyi okokból, hanem politikai nézeteltérésekből eredő ellentétek gátolták. Egyik fontos ellentét, amely Farkasék, valamint Külföldi-Ihrlingerék között nézeteltéréseket okozott, a 48-asokkal való szövetkezés kérdése volt.

Farkas általában elítélte a „48-as klubbal" való kapcsolatokat, mert Irányiék is „burzsoák". Álláspontja merev volt. A polgári baloldallal való *mindenféle* szövetkezés elutasítása helyett olyan szövetség mellett kellett volna fellépnie, amely nem homályosítja el *a munkásosztály önálló politikáját.* Farkas álláspontjának merevsége mögött mindenesetre az önálló proletár osztálypolitika féltése rejlett. Az ő állásfoglalásával ellentétben Külföldiék késznek mutatkoztak feláldozni e szövetség kedvéért a Munkásegylet politikai önállóságát. Amikor Bismarckék annexiós követelései ellen a „48-as klubbal" léptek akciószövetségre, egyúttal a Thiers-kormány melletti fellépésre is szövetkeztek. Az ilyen szövetkezéssel szemben, amely egyik ellenforradalmi kormány ellen a másik ellenforradalmi kormány támogatásával tüntet, Farkas elutasító álláspontja teljesen indokolt volt. Csupán azt nem értette meg Farkas, hogy *lehet* a „48-as klubbal" együtt fellépni a porosz hódítók ellen, ha ugyanakkor a francia népet és a köztársaságot támogatva a Thiers-kormány népellenes, kapituláns politikáját is leleplezik — még akkor is, ha ez a szövetségeseknek nem tetszik.

Az ellentét a „48-as klubbal" való szövetség kérdésében feltétlenül fontos szerepet játszott a két munkásegylet között keletkezett újabb szakadásban, éppen a porosz annexió elleni akció idején. Ez az ellentét az internacionále-tagok között csak mélyült, amikor Külföldi az Internacionále tagja lett — még-

Az Általános Munkásegylet magyar és német nyelvű körlevele a fiók- és szakegyletekhez 1870 november 3-áról. A körlevél teljes szövege

Az 1868. évi február 1-én kelt kiáltványunk értelmében inditatva találjuk magunkat feladatunknak megfelelően és ennek véghezvitelét mint az általános munkás egyletek központja megkezdeni.

Ennek következtében a f. é. október tartott tanácsgyűlésünkben következő határozatok hozattak:

1. Az egész magyar munkáspárt érdekében fekszik, hogy azon egyletek, melyek programunk alapján közösen velünk működnek és elveinket elfogadták vagy hozzá csatlakozni fognak, hozzánk f. é. december 15-ig egy részletes értesítést tagjai számának statisztikai kimutatásával együtt beküldjenek.

2. A közösen működő munkás egyletek kötelezik magukat a szükségelt agitatiohoz minden tagjuk után 3 krajczárt havonként a központnak beküldeni.

3. Minden fiók vagy szakegylet tartozik minden hó 15-ig tagjai számának kimutatását és az erre eső összeget pontosan beküldeni.

4. A fiók vagy szakegyletek tagjai a további beiratási díjtól a központnál felmentettnek és a központi tagok jogait és kötelékeit egyaránt élvezik.

5. Ezen fentebbi pontozat a szakegyletek tagjait is illeti, melyek csak a beiratási díjt fizetnek és egyenjogú tagjai az általános munkás egyletnek.

6. Az általános munkás egylet mindazon egyletekről lemond, melyek ezen határozatokat el nem fogadják.

Az általános munkás egylet
Egyleti Tanácsa

pedig Farkashoz hasonlóan, a genfi federálszekció „központi tagja" és meghatalmazottja.

Az ellentét fokozódott Farkasék és a Munkásegylet vezetői között, amikor a Munkásegyletben megalakult a „szellemi munkások osztálya". Szvoboda és Politzer alakították meg, röviddel azután, hogy Szvoboda 1870 decemberében végre rászánta magát és belépett a Munkásegyletbe. A szellemi munkások osztályának megalakulását Külföldi pártfogolta, neki volt ebben a csoportban a legerősebb befolyása. Bár a csoport nem volt egyöntetű, alapjában véve Külföldi politikáját támogatta a „48-as klubbal" való szövetkezés kérdésében.

A Farkas és Külföldi közötti ellentétnek bizonyára szerepe volt abban, hogy Becker Genfből külön-külön állt összeköttetésben Farkassal is, Külföldivel is.

Külföldinek megvoltak a maga kalandorjellegű személyi ambíciói, ami a Munkásegyleten belül személyi ellentéteket is szült. Nem a Külföldi iránt érzett különös rokonszenv okozta, hogy Ihrlinger, Szvoboda és mások is Külföldi mellé álltak Farkassal szemben, hanem az, hogy ők Külföldi politikáját látták „reálisabbnak", biztatóbbnak. Annak a lassalleánus dogmának, hogy a munkásosztállyal szemben minden más osztály „egységes reakciós tömeget" alkot, ellentmondott a „48-as klubbal" való szövetkezés gyakorlata. Azonban Ihrlingerék nem „dogmatikus lassalleánusok" voltak, hanem úgynevezett „reálpolitikusok", akik olyan dogmákból és elvekből, amelyek nem világosak előttük — könnyen engednek. Ilyen „reálpolitikát" képviselt Külföldi a szövetkezés kérdésében, elmenve egészen az ellenforradalmi Thiers-kormány támogatásáig.

Az Általános Munkásegylet 1871 január 22-én rendkívüli közgyűlést tartott. A közgyűlés első napirendi pontja az „Általános Munkásegylet betegsegélyző pénztára" néven egy ellen-munkásbiztosító létesítése volt, a Farkasék által alapított Betegpénztárral szemben. Strausz javaslatára az ellenmunkásbiztosító létrehozását — bizonyos vita után — egyhangúlag elhatározták. A korábbi „önsegély"-ellenes álláspontot feladták, mégpedig akkor, amikor a Munkásképző Egylet betiltásával Farkasék Betegpénztárának további fennállása kérdésessé vált.

A Munkásegylet januári rendkívüli közgyűlésének második

napirendi pontja az *egyleti tanács kiegészítése* volt. Erre vonatkozólag az egylet február 5-én megindult közlönye, a *Testvériség* a következőkép ír: „A nemrégiben keletkezett «szellemi munkások» szakosztályának tagjai azon nagy megtiszteltetésben részesültek, hogy mindnyájan a tanács tagjainak választattak meg." Ugyanekkor Politzer javaslatára a közgyűlés elhatározta, hogy az eddigi egy titkári tisztség helyett, amelyet Ihrlinger töltött be, két titkári tisztséget — egy magyart és egy németet — létesít. Magyar titkárnak Kovács Károly cipészt, német titkárnak pedig Szvoboda Lajos tanárjelöltet választották meg, bár utóbbi alig egy hónappal előbb, a Munkásképző Egylet betiltása után lépett be az Általános Munkásegyletbe.

A januári közgyűlés tehát Külföldiék csoportja, a „szellemi munkások osztálya" befolyásának a növekedését jelentette a tanácsban és a vezető tisztségekben. Az elnök Strausz maradt, alelnökök Külföldi és Essel. Ihrlingert, aki a Magyar Nyomdának — ahol Irányiék lapját nyomták — előbb szedője volt, majd igazgatója lett, a két új titkár megválasztása után felmentették titkári tisztsége alól.

A januári közgyűlésen Strauszék értesítették a tagságot, hogy az egylet két nyelven, *Testvériség* és *Brüderlichkeit* címen, közlönyt ad ki. Szocialista közlöny ismételt megjelenése a mozgalomnak nagyon jelentős eseménye volt, amely a sajtópropaganda igen fontos fegyverét adta ismét az Általános Munkásegylet kezébe. A kétnyelvű közlöny kisformátumú hetilapként február 5-én jelent meg. Ez volt az első közlöny, amely nem magánvállalkozásként, hanem hivatalosan mint a Munkásegylet közlönye indult; 15 száma látott napvilágot, amíg 1871 május 14-én megjelenését be nem szüntették. (A közlönyök beszüntetésének kérdésére lejjebb visszatérünk.)

A közlönyt a Farkasékkal való szakítás időszakában adták ki, de nyilt támadást Farkasék ellen nem folytatott. Valószínű, hogy a Munkásegyletben továbbra is működő internacionále-tagok fékezték a nyilt harcot a legális működéstől megfosztott Munkásképző Egylet ellen.

A Munkásképző Egylet betiltása következtében a Betegpénztár 1871 február 5-i közgyűlésén kimondta önálló egyesületté alakulását. (Már eredetileg külön alapszabályai voltak, mert a belügyminiszter még 1869-ben előírta, hogy ha

a Munkásképző Egylet segélyegyletet létesít, annak alapszabályait külön kell jóváhagyatni.) Rajnerék nem kockáztatták meg, hogy az általuk hangoztatott „liberalizmus" igazi arcát még a Betegpénztár feloszlatásával is nyiltan kimutassák. A Betegpénztár önálló egyletté válásával Farkasék megőrizték fontos támaszukat.

4. Az Általános Munkásegylet részvétele a „48-as klub" petíció-akciójában Elzász-Lotaringia annexiója ellen

1871 februárjában, tehát röviddel a januári rendkívüli közgyűlés után, Külföldiék, a „48-as klub" vezetőinek megbízásából és pénzügyi támogatásával, petíció-akciót indítottak Elzász-Lotaringiának Franciaországtól való elszakítása ellen.

Az Internacionále Főtanácsa felhívta a Nemzetközi Munkásszövetség tagjait, hogy szervezzenek fellépéseket a francia köztársaság támogatására, Bismarckék hódító politikájával szemben. De a Főtanács nem akármilyen akció támogatását javasolta. A Főtanács elutasított minden olyan porosz akcióban való részvételt, amely a Thiers-kormány támogatását célozta.[17]

Pesten a Thiers-kormány külügyminisztere, Jules Favre küldötte, Lefebre bécsi francia követ mesterkedett, Lefebre

---

[17] Az Internacionále kezdeményezésére például Londonban munkásgyűléseket tartottak, amelyeken tüntettek a francia köztársaság mellett, s Elzász-Lotaringiának Franciaországtól való elszakítása ellen. De amikor a Thiers-kormány külügyminisztere, Jules Favre, Londonba érkezett és fogadtatására ott tüntetést akartak rendezni, a Főtanács fellépett ellene. Marx egyik levelében közli, hogy „kevéssel a fegyverszünet előtt a «derék» Jules Favre . . . személyes titkára, dr. Reitlinger útján, arra kért bennünket, rendezzünk Londonban a «nemzeti védelem kormánya» mellett társadalmi tüntetéseket." Ugyanerre vonatkozóan Marx a londoni *Times* szerkesztőségének küldött levelében írta a következőt: „Azok az előkészületek egy tömegtüntetésre, amelyeket Jules Favre-nak Londonba várt érkezése alkalmával — bizonyára a legjobb szándékkal — megkezdtek, a Főtanács akarata ellenére történtek, amely szeptember 9-i üzenetében kifejezetten és már előre óvta a párizsi munkásokat Jules Favre-tól és társaitól."

Reitlinger próbálkozásáról a „nemzeti védelem kormányának" nevezett ellenforradalmi Thiers-kormány melletti tüntetést illetően Marx 1871 augusztusában A. Huberhez küldött levelében ír. (Lásd *Marx—Engels.* Válogatott levelek. 316. old.)

Marxnak a *Times* szerkesztőségéhez küldött levelét a *Times* 1871 június 13-i számában közölte. (Lásd *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. 527—529. old.)

összeköttetésbe lépett Irányiékkal és Külföldivel is. A december 18-i munkásgyűlésen Lefebre is megjelent. Személyében a francia követet is ünnepelve, a gyűlés nemcsak Bismarck és a monarchia ellen, hanem akaratlanul — szintén a legjobb szándékkal — az ellenforradalmi Thiers-kormány mellett is tüntetett. A munkásgyűlés nem látta meg a különbséget a francia nép és a Thiers-kormány között. Hasonló szellemben ösztökélték Irányi, Simonyi és társai a Munkásegyletet Külföldiék útján egy petíciós kampány indítására, illetőleg a Simonyiék által kezdeményezett és vezetett petíciós kampányban való részvételre.

Szvoboda Lajos, a hűtlenségi pert megelőző rendőrségi eljárás alatt tett vallomásában, a petíciós kampány megindítását részletesen ismertette. Ennek során más országokban folyt akciókra utalva, a következőket mondotta:

„. . . Elzász-Lotharingia annekszió ja elleni nyilvános tüntetések egyik láncszemének kell tekinteni a f. é. február közepén itt Magyarországon megtartott népgyűlés megrendezéséért indított agitációt is. Lefaivre itt leginkább a szélső bal köreiben talált megértésre; Horn Ede a *Neuer Freier Lloyd*, Rothfeld a *Magyar Lloyd*, Csernátony az *Ellenőr* és Rákosi a *Reform* szerkesztői voltak azon eszmének kezdeményezői és védelmezői, hogy a magyar országgyűléshez tömeges petíciót intézzenek. (Kezdetben Lefaivre[18] — úgy mint Ausztriában — őfelségéhez akarta juttatni a petíciókat, de erről a szándékáról — ha nem tévedek — Irányi és Simonyi lebeszélték, minthogy ez a parlamentáris alkotmányosság elveivel ellenkezik.) Ebből a célból, itt Pesten megalakult — amiről én csak az ujságokból szereztem tudomást — egy bizottság szélsőbal képviselőkből, amely bizottság élén Simonyi állt.

Simonyi más személyek mellett úgylátszik Külföldivel is összeköttetésbe lépett; legalábbis Lefaivre-Külföldi gondoskodtak róla, hogy a Simonyi által szerkesztett petíciót körülbelül 20 000 példányban az Athenaeum-nyomdában kinyomtassák. Ezeket a példányokat legnagyobbrészt Külföldi lakásán raktározták el, ahonnan aztán az illető képviselők és úgyhiszem a bizottsági tagok szolgákkal elhozatták. Így például

[18] A vallomási jegyzőkönyvben Lefebre nevét írják Lefaivre-nek, más helyeken Lefaibr-nek; legtöbb helyen Lefebre-nek írják (ejtsd: Löfebr).

tudom, hogy Ditrich képviselő, aki egyúttal a pécsi Munkásegylet tiszteletbeli tagja, 200 példányt vitt magával Pécsre. Hasonló módon a szélsőbal és más képviselők is a példányok százait részben elküldték, részben pedig, miután éppen akkor kezdődött meg a szünet, maguk vitték le saját választókerületükbe.

A Lefaivre és Castellar gróf, valamint Simonyi és Külföldi közötti tranzakciók előttem homályosak. Erről az ügyről egyáltalán csak akkor szereztem tudomást, éspedig Külföldi útján, amikor a monstre petíció már elhatároztatott és annak kinyomtatását elkezdték. Külföldi ugyanis felszólított, hogy szabad óráimban nála dolgozzak, amiért kárpótolni fog. Ajánlatát elfogadtam és megbíztak, hogy egy levelet, azt, amelyet az azonosság megállapítása végett nekem felmutattak, másoljak le kék másolópapír segítségével űrlapokra.

Ezeket a leveleket azután 10—10 petíció-példánnyal együtt szétküldték a munkásegyletekhez, nevezetesen Pozsonyba, Pécsre, Szigetvárra, Kaposvárra, Nagykanizsára, Temesvárra, Aradra, Resicára, Kolozsvárra. Az így szétküldött példányok száma azonban legfeljebb 1 000 volt.

Több levélen és a nekem felmutatotton is — az elsőket aláírások nélkül másoltam — a «Bizottmány nevében» aláírás alatt ott van az én aláírásom meg Ihrlinger és Külföldi aláírása is. Olyan színben tűnik fel tehát a dolog, mintha a Simonyi által vezetett fő-bizottság mellett, amelyhez Külföldi tartozott, albizottságok is lettek volna, amelyhez én és Ihrlinger tartoztunk. Ez a dolog így történt: kezdetben, amint mondottam, a leveleket aláírások nélkul másoltam és azokat a bizottmány nevében egyedül Külföldi írta alá. Emiatt én és Ihrlinger — aki valamilyen véletlen folytán tudomást szerzett erről az ügyről — összeütközésbe kerültünk Külföldivel s szemére hánytuk, hogy: «mindenütt tündökölni akar a nevével és úgy viselkedik, mintha a Munkáspárt korlátlanul uralkodó alelnöke lenne». Erre Külföldi azt mondta: «Hát akkor írd oda a te nevedet is és az Ihrlinger nevét is . .»"[19].

A december 18-i gyűlés nem petíciós akció indítását határozta el, hanem arra hívta fel a munkásegyleteket és köröket, hogy határozatokat fogadjanak el, követelve a magyar

[19] Lásd Országos Levéltár. Főkapitányságí iratok. 13 688/1871. sz. (németből fordítva).

kormány közbelépését Elzász-Lotaringia porosz annektálása ellen. Ennek a felhívásnak nem volt meg a várt visszhangja. A liberálisok zömének, köztük például Jókainak, nem akaródzott a győztesek ellen fordulni. A munkásegyletek pedig nem rajongtak azért az akcióért, amelyben benne volt a liberálisok keze és szelleme, viszont hiányzott belőle a *munkások nemzetközi összefogásának* eszméje.

Simonyiék, Irányiék, Csernátonyék — saját kezdeményezésükre-e vagy Lefebre ösztönzésére, ez a lényegen nem sokat változtat — a petíciós akcióval próbálták hatékonyabbá tenni a porosz hódítás elleni fellépésüket. Így adtak újra hangot a német túlsúly veszélye miatt fentebb már említett növekvő aggodalomnak, melyet a porosz győzelem váltott ki az uralkodó osztály jelentős részében.

A Munkásegyletnek is fel kellett lépnie a poroszokkal való szövetkezés útját egyengető Andrássy-kormány politikájának leleplezéséért. Ha a liberálisok ténylegesen kiállnak a porosz hódítóknak segítő kormánypolitika ellen, helyes és szükséges támogatni őket a kormánnyal szemben. De ugyanekkor a Munkásegylet politikai önállóságát mégsem feladni, hanem fejleszteni kellett. Fontos volt, hogy megértessék a tömegekkel Csernátony és társai *taktikai* állásfoglalása és a szocialisták *elvi* állásfoglalása közötti különbséget. A júliusi munkásgyűlés, amelyet Farkas vezetett, megfelelt ennek a feladatnak. Az elvi különbség megvilágításához a petíciós akció idején elengedhetetlenül szükséges volt, hogy ne csak a porosz hódítás ellen tiltakozzanak, hanem ugyanakkor megbélyegezzék a nemzetáruló, kapituláló Thiers-kormányt is, segítve a francia köztársaságot a Thiers-kormány áruló politikája ellenére is.

Az akcióban való részvétel kapcsán igen fontos volt, hogy Bismarckék hódító politikájának és Thiersék kapituláns politikájának leleplezésével együtt a német és francia munkásokkal való szolidaritást fejlesszék a munkásságban. Az Internacionále Üzenetei különös nyomatékkal és lelkesítően hívták fel a szocialistákat a nemzetközi munkásszolidaritás fejlesztésére. A Munkásegyletnek már volt is bizonyos tapasztalata ezen a téren. Külföldiék mégsem tudták és nem is próbálták értékesíteni ezeket a tapasztalatokat. De nem világítottak rá Csernátonyék és Irányiék, valamint a szocialisták álláspontja

közötti elvi különbségre sem. Ezt eléggé bizonyítja az a furcsa tény, hogy Külföldiék Ihrlingerrel együtt készek voltak pénzt elfogadni a Thiers-kormány bécsi követétől, Lefebre-től az annexió elleni petíciós kampányra.

Lukácsi István szabómunkás, a Munkásegylet választmányi tagja és könyvtárosa, a hűtlenségi per egyik vádlottja, letartóztatása alkalmával vallotta, hogy az akció elindítására egy bizottság alakult, amelynek Külföldi, Szvoboda és Ihrlinger voltak a tagjai. Ez a bizottság 1871 február 19-ére gyűlést hívott össze a Buzalka-féle táncterembe. Ezt a gyűlést a Simonyiék által indított petíciós akció érdekében hívták össze és Ihrlinger elnöklésével tartották meg. Szvoboda rendőrségi vallomása szerint a gyűlésen résztvett Kutill is, aki Bécsből, és Bachruch is, aki Párizsból érkezett.

A gyűlés lefolyásáról a *Magyar Ujság* a következő napon tudósít. Közli, hogy első szónokként Hollós László beszélt, utána Szvoboda és Ihrlinger. Dícsérőleg emlékezik meg Bachruchról, aki „derék fiatalember", „fegyverrel" védelmezte a franciák ügyét s „az ostromállapot keserveit igen érdekesen beszélte el a népgyűlésnek". Kutill felszólalásáról a lap nem emlékezik meg. Beszámol ellenben arról, hogy a gyűlés alkalmával 1 400 aláírást gyüjtöttek az Elzász-Lotaringia annexiója elleni peticióra.

Az aláírások gyüjtésének egyéb módszerére bizonyos fényt derít Lukácsinak itt említett rendőrségi vallomása. Lukácsi ezt vallotta: „Külföldi . . . Szvoboda és Ihrlinger jelenlétében engem és Kovács Károlyt a petíciókra való aláírások szedésére azzal fogadott fel, hogy minden ezer aláírás után, mely szedetnék, 5 forintot fog fizetni". Elmondta Lukácsi, hogy az 5 forint nem fedezte a költségeiket, mert korcsmákban és kávéházakban is költekezniök kellett. Erre Külföldi, Szvoboda jelenlétében három forint napidíjat állapított meg számukra. Lukácsi 13 nap alatt, az ismerős műhelyekbe is eljárva, mintegy 2 700 aláírást szedett össze[20].

---

[20] Lukácsi azt is vallotta, hogy a 13 napi aláírásgyüjtő munkájáért 38 forintot kellett volna kapnia, de Külföldi csak a felét fizette ki. Külföldi hivatkozott arra, hogy a francia képviselő elutazott, majd ha visszajön, kifizeti a hátralevő részt, ez azonban csak ígéret maradt.

Az itt említett Kovács Károly cipészkismester január 22-e óta a Munkásegylet magyar titkára volt.

(Lukácsi vallomását lásd Országos Levéltár. Főkapitányságí iratok. 24 362/1871, 23 261/1869, 13 688/1871. sz.)

A vidéki csoportokhoz küldött levél szövege, amelyet Szvoboda másolt, s amelyről vallomásában szó van, a következő:

„Tisztelt Barátom!

Mellékelve 10 példányban az országgyűléshez intézett petíció, amelyben kérjük, hogy kormányunk lépjen közbe az ellen, hogy Poroszország újra a középkori hódítási jogot akarja bevezetni. Az Általános Népszabadság Agitációs Bizottmánya kéri Önöket, hogy a legszélesebbkörű és leggyorsabb agitációt indítsák meg mindenütt, kávéházakban, vendéglőkben, gyűléseken, gyárakban stb., sőt házról-házra járva is gyüjtsenek aláírásokat és az egész petíciót boríttassák be aláírásokkal, hogy ezzel a törvényhozó testületre megfelelő nyomást gyakorolhassunk és a kormányt rávehessük erélyes közbelépésre a hódítási jog borzalmai és a nemes francia nép megsemmisítése ellen.

Ilyen petíciók keringenek mindazon országokban, ahol még él a népszabadság iránti érzelem: Galiciában, Lengyelországban, Csehországban, Olaszországban, Amerikában stb. Tehát nekünk itt Magyarországon még inkább magunkévá kell tennünk az ügyet.

Osszák szét ezeket az íveket alkalmas egyének közt, akik éjt-napot eggyé téve nem nyugszanak mindaddig, amíg ezeket a petíciókat az aláírások szazai nem borítják. Azután küldjék el ezeket a petíciókat Külföldi Viktornak, Pest, Állomás-utca 7. A költségeket a Bizottmány viseli, ugyanígy minden tényleges kiadást azonnal megtérít[21]. Amint egy ív megtelt, *azonnal* küldje el, hogy mindennap elő tudjunk terjeszteni ilyen íveket a képviselőházban.

A diplomacia, a burzsoázia és az országgyűlés lusta, senki sem tesz semmit, tehát a népnek magának kell valamit tennie, hogy megmaradjon számára az a kevés, amit a zsarnokoktól évszázadok óta kiharcolt.

Testvéri üdvözlettel a Bizottmány nevében:

Szvoboda s. k., Ihrlinger s. k., Külföldi s. k."

Külföldi levele nem foglalt állást a francia reakció és a francia nép között folyó drámai harcban: erről melységesen

---

[21] Szvoboda vallomásában azt mondja, hogy csak Pesten 700 forintot tettek ki Külföldi költségei a petícióval kapcsolatban, s úgy tudja, hogy Lefebre-ek fizettek azt meg, Simonyi közvetítésével.

A levelet Szvoboda előtt az azonosság megállapítása végett felolvasták s az ő fentebb már említett vallomási jegyzőkönyve tartalmazza.

Vasárnap, febr. 3. 1871. 1. szám. Első évfolyam.

TESTVÉRISÉG.

A magyarországi munkások közlönye.

[illegible] vasárnapon [illegible] 10 kr. [illegible] 15 kr.; [illegible] 4 kr.

Törekvéseink.

[illegible] szabad-[illegible] munka [illegible] és a szabad-[illegible] [illegible] az állameagély [illegible]

[illegible]

[illegible] „Általános munkásegylet" [illegible]

[illegible] „Az szerkesztőség"

[illegible] „Általános munkásegylet" [illegible] Testvériség [illegible] a munkás [illegible] a [illegible] Vidéki testvéreink [illegible]

Az Általános Munkásegylet közlönye, a Testvériség első száma

hallgatott, úgyszintén a német és a francia munkásosztály harcával való szolidaritásról is. Az Andrássy-kormány Bismarckot támogató politikáját és az országgyűlés állásfoglalását pedig egyszerűen „lustaságnak" minősítette, így kerülve ki azt, hogy megnevezze politikájuk lényegét. Nem azért, mintha Külföldi nem tudta volna akár az előbbit, akár az utóbbit megvilágítani. Arról van szó, hogy szőröstül-bőröstül odaadta magát az adott esetben a Thiers-éket támogató, francia pénzzel erősített Simonyi-féle politika eszközéül.

Mikor a francia kormány, dr. Reitlinger útján az Internacionále Főtanácsától támogató tüntetés rendezését kérte, hozzátette, hogy a tüntetés kapcsán ne legyen szó a „köztársaságról", csak „Franciaországról". A Főtanács elutasította ezt. Simonyiék petíciója és Külföldi felszólító levele valóban mellőzi a *köztársaság* melletti állásfoglalást. S nem rajtuk múlott, ha a gyűlések alkalmával a munkások mégis viharosan tüntettek éppen a köztársaság mellett, s így a monarchia ellen. Farkasék és általában a szocialista mozgalom mindkét munkásegylethez tartozó résztvevői a Simonyi-féle akciót is felhasználták a monarchia elleni tüntetésre.

Nemcsak Farkas lépett fel Külföldi akciójával szemben, de erős ellenzéke támadt Külföldinek magában a Munkásegyletben is. Valószínű, hogy Kutill is szerepet játszott ebben. A *Testvériség* és a *Brüderlichkeit* 4. számában, február 25-én a petíciós akciót elítélő nyilatkozat jelent meg. Szövege a következő:

„Nyilatkozat.

Ihrlinger, Külföldy és Szvoboda egyleti tagjaink, vasárnap, f. hó 19-kén népgyülést hittak össze, hol egy a magyar képviselőházhoz intézendő kérvény tárgyaltatott; ezen kérvény, amely Francziaország javára diplomaticai közbenjárást sürget, nemzetiségi szellemben volt szerkesztve, ennek következtében a szocziáldemokrata elvvel ellenkező. Az alulirott választmány kinyilatkoztatja, hogy az említett népgyülés megtartásával az «Ált. munkásegylet» a fönnevezett tagokat nem bizta meg. Az emlitett tagok eljárásokért felelősségre vonatnak.

Az Ált. munkásegylet
Választmánya."

Ugyanezen a napon a *Magyar Ujság* egy kis hírt közöl, amely tudatja, hogy az aláírások szépen gyűlnek, bár vannak ugyan „kik itt-ott le akarják beszélni az illetőket az aláírásról, mert hisz — így mondják — már késő, ma-holnap a béke úgyis meg lesz kötve a franczia és a porosz között". A *Magyar Ujság* morális okokból, a közvélemény igazi arculatának az utókor számára való megmutatása céljából tartotta szükségesnek az akció folytatását. Ez az indokolás lényegében levette a napirendről a *tényleges* diplomáciai beavatkozás követelését, mert azt *szimbolikus*, az utókor számára igazolásul szolgáló követeléssé változtatta. A petíció követelésének szimbolikussá nyilvánítása a tömegmozgósítás és az egész akció gyengeségét, bizonytalanságát és megrekedését tükrözte vissza.

A Munkásegyletben a petíciós akcióval támadt zavarok nem szüntek meg a *Testvériség* és a *Brüderlichkeit* február 25-i számában megjelent nyilatkozattal. A *Brüderlichkeit* március 12-i számában megjelent a lapszerkesztőt, tehát Politzert megcáfoló ellennyilatkozat. Szövege a következő:

„Nyilatkozat.

Az Általános Munkásegylet alulírott pesti választmányi tagjai a *Brüderlichkeit* 4. számában «az Általános Munkásegylet választmánya» aláírásával megjelent nyilatkozattal kapcsolatban kijelentjük, hogy mi:

erről a nyilatkozatról, mely állítólag az Általános Munkásegylet választmányától származik, sem tartalmát, sem formáját tekintve egészen a megjelenéséig mit sem tudtunk és a *Brüderlichkeit* szerkesztője csak egy szerkesztőségi válaszra volt felhatalmazva, a *Volkswille*-ben megjelent pesti (Farkas Károly) tudósításra;

és ennek következtében logikus, hogy a *Brüderlichkeit* 4. számában megjelent I. Nyilatkozatot illetően kénytelenek vagyunk, mint választmányi tagok elutasítani mindenféle szolidaritást és felelősséget.

Pest, 1871. március 8.

Essel András I. alelnök, *Külföldi* Viktor II. alelnök.

Szvoboda Lajos német titkár, *Kovács* Károly magyar titkár.

Rauch György pénztáros, *Lukácsy* István könyvtáros.
Ducsay Mihály, *Maki* József,
Katz Alajos, *Gyulay* Ferenc ellenőr,
Varga Ferenc."

Ez az ellennyilatkozat a *Testvériségben* nem jelent meg, csak a *Brüderlichkeit*-ben, amelynek tényleges szerkesztését ekkor Szvoboda vette át.

Az ellennyilatkozat megkerüli az állásfoglalást a petíció-akcióval kapcsolatban: nem mondja meg, hogy a szerkesztőnek a közölt nyilatkozat helyett *mit kellett volna* írnia. De amit elhallgat, azzal megerősíti, hogy a Munkásegylet ekkor már nem azonosítja magát a Simonyi—Külföldi-féle akcióval.

A felhozott tények világosan mutatják, hogy Külföldiéknek Ihrlingerrel együtt folytatott akciója csupán Simonyiék politikájának függvénye volt. Ezért csúsztak le egészen a francia kormány pénzügyi támogatásának az elfogadásáig, ezért vált az aláírásgyüjtés inkább napidíjas, mint munkásmozgalmi feladattá.

Az ellennyilatkozat megjelenésével egyidőben a *Brüderlichkeit* és a *Testvériség* közölte, hogy az Általános Munkásegylet egy tömegpetíciót készít elő, amelyet majd az országgyűléshez nyujtanak be a céhrendszer eltörlése érdekében. A tervezett új petíciós kampánnyal nyilván a Simonyi—Külföldi által indított akcióval előidézett zavart akarták eloszlatni.

Eközben a Munkásegyletben ismét elnökválság tört ki. Újra az „államsegély" gyakorlati alkalmazása került szőnyegre, mégpedig egy nyomorúságos királyi alamizsna kapcsán. Strausz Antal, mint elnök (valószínűleg még a januári rendkívüli közgyűlés előtt): a királyhoz, Ferenc Józsefhez fordult pénzsegélyért a Munkásegylet számára. Körülbelül a petíciós kampány megindítása idején meg is érkezett a királyi adomány és Strausz rögtön el is költötte „bútorvásárlásra"[22].

---

[22] Ebben az időben, február 11-én a Munkásegylet bált rendezett, amelynek az a különlegessége volt, hogy Andrássy is felkereste a belügyminiszterrel, Tóth Vilmossal és másokkal együtt, „felülfizetéssel". A bálrendező bizottság a *Testvériség* február 19-i számában mondott köszönetet a felülfizetésekért, Andrássy 50 forintot, Tóth Vilmos 50 forintot, Jekelfalussy belügyi tanácsos 5 forintot adott és így tovább.

„Strausz elnök ügyéről" Szvoboda referált. „Amennyire csak lehet, higgadt tanácskozást" kért és az elnök megintését, valamint a számlák megvizsgálását javasolta.

Megállapították, hogy Strausz a választmány tudta nélkül járt el, de „magánemberként" és kérvényére „a tanuk" bizonysága szerint nem használta „az egylet pecsétjét". A királytól való pénzkérést helytelenítették és elutasították. Megállapították, hogy Strausz „az egyleti alapszabályok ellen is vétett, mert a felvett pénzért minden felhatalmazás nélkül bútorokat vásárolt".

Strausz tagadta, hogy az ügynek „politikai színezete" lenne. Politzer szintén tagadta ezt Strausz szándékait illetően, de leszögezte, hogy „az elnök eljárása veszélyes az egylet szuverenitása ellen"[23].

Végül is Szvoboda javaslatára az egyleti tanács úgy határozott, hogy „a dolog minden politikai szinezetet nélkülöz ... az elnök csak az alapszabályok elleni vétség miatt megintessék". Emellett azt is elhatározták, hogy egy bizottság mindenesetre vizsgálja felül a számlákat a Strausz-féle bútorvásárlásról. Ilyen módon a döntés értelmében Strausz továbbra is az egylet elnöke maradhatott.

Táncsics kormánysegély-kérésével szemben Külföldiék az előző évben az *Általános Munkás-Ujságban* úgy foglaltak állást, hogy őt a munkásmozgalomtól teljesen eltaszítsák. Strausz suttyomban eszközölt, de nyilvánossá vált pénzkérését és a pénz elköltését viszont igyekeztek eltusolni és őt az egylet számára „megmenteni". Ez azonban mégsem sikerült Külföldiéknek. Strauszt kizárták az Internacionále tagjai sorából és 1871 áprilisában a Munkásegyletből is eltávolították — lelepleződött mint kormányügynök.

Ebben az időben a Munkásképző Egylet, bár hivatalosan betiltották, továbbra is élt és szívósan, lelkesen, bátran folytatta a szocialista felvilágosító munkát. Összeköttetésben maradt, főleg a Betegpénztár útján, egyes gyárakkal és malmok-

---

[23] Politzer egyben köztársasági felfogását hangsúlyozta, helytelenítette a „felseges" jelző használatát a királyra vonatkozóan. „Egy Ferenc József nevű ur az osztrák magyar államban létezik, ezt nem tagadhatjuk, de mint valami felsőbb lényt ne tekintsük" — mondta. Eme kijelentéséért felségsértési pert indítottak ellene, amelyet a hűtlenségi perrel együtt tárgyaltak és félévre elítélték.

kal. Kapcsolatban volt szakmai egyletekkel és vidéki csoportokkal is. A Betegpénztár választmánya, amelyet Farkas vezetett, mozgalmi szerv volt. A biztosítási ügyek mellett szocialista propagandával, a külföldről érkező szocialista lapok terjesztésével és a napi gazdasági harcok kérdéseivel foglalkozott. A Betegpénztár helyisége a Munkásképző Egylet vezető csoportjának székhelye maradt a betiltás után is. Tanácskozásokat, összejöveteleket és akciókat szerveztek, csak éppen nyilvános gyűléseket nem tarthattak. Bekapcsolódtak az Általános Munkásegylet által összehívott gyűlésekbe és azokat monarchiaellenes és szocialista agitációra használták fel.

A Munkásképző Egylet betiltását Farkasék tehát nemcsak nyilatkozatokkal bélyegezték meg, hanem mindenekelőtt azzal, hogy tettekkel szálltak szembe vele. A választmány szívós és bátor munkássága növelte befolyását az Általános Munkásegyletben.

A Munkásképző Egylet a hatósági betiltás ellenére továbbra is fontos és növekvő szerepet játszott a mozgalomban, amivel együttjárt az is, hogy a két szocialista egylet egyesülésének kérdése nem került le a napirendről. A Párizsi Kommün kitörése után a két munkásegylet egyesülése újra előtérbe került.

1871 márciusában, a Munkásegyletben egy új szerv létesült, a „szakegyleti osztály". Ez a szerv kiemelkedő szerepet játszott abban, hogy az egyesülést újra napirendre tűzték. A „szakegyleti osztály" rövidesen a két munkásegylet közös szervévé vált és nagy része volt az egyesülés előkészítésében és végrehajtásában.

A Párizsi Kommün hatására, amikor a munkásság felszabadulási vágya mind erősebbé vált, harckészségét a párizsi hősök lelkesítő példája fokozta s nagy lendület jellemezte az egész mozgalmat — a két munkásegylet közeledése és együttműködése a tényleges egyesüléshez vezetett.

X

AZ ÁLTALÁNOS MUNKÁSEGYLET TEVÉKENYSÉGE A PÁRIZSI KOMMŰN IDEJÉN. A SZOCIALISTA MOZGALOM SZERVEZETI EGYSÉGÉNEK HELYREÁLLÍTÁSA

1871 március 18-án *Párizs munkássága*, a kispolgári dolgozókkal szövetségben, *saját kezébe vette a hatalmat.* Az előző évben, 1870-ben szeptember 4-én, elsősorban ugyancsak Párizs munkásságának forradalmi fellépése következtében kiáltották ki Franciaországban a köztársaságot. A hatalom azonban akkor a kapituláns Thiers-kormány kezébe került. Ez a kormány jobban félt Párizs népétől, a nemzetőrségtől — amelynek lelke a proletariátus volt —, mint az előrenyomuló poroszoktól.

„... Párizs fegyverben — írja Marx a «Polgárháború Franciaországban» című művében — annyi, mint: a forradalom fegyverben. Párizs győzelme a porosz támadón a francia munkás győzelme lett volna a francia kapitalistán és állami parazitáin. A nemzeti kötelesség és osztályérdek állott szemben egymással; a nemzeti védelem kormánya pillanatig se tétovázott — a nemzeti árulás kormányává változott"[1].

Az ellenforradalmi Thiers-kormány a Párizst védő erődítményeket harc nélkül átadta az előrenyomuló porosz csapatoknak. Első dolga volt, hogy a felfegyverzett, hősies, forradalmi Párizst elszigetelje az országtól. Gyalázatosan meghódolt a poroszok előtt és szövetkezett velük a felfegyverzett, hazáját és szabadságát a legvégsőkig védeni kész Párizs ellen.

Az ellenforradalmi összeesküvők, miután a poroszok már Párizs falainál állottak, megkísérelték cselszövéssel lefegyverezni a párizsi nemzetőrséget, a párizsi proletariátust s

[1] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 481. old.

átengedni a fővárost a hódítóknak, mitsem törődve Franciaország és Párizs meggyalázásával. A Párizst és a köztársaságot féltő munkásság megteremtette a Komműnt, kezébe vette a hatalmat — ezzel válaszolt az ellenforradalmi cselszövésekre. „... Mennyi történelmi kezdeményező erő, mennyi áldozatkészség van ezekben a párizsiakban! — írja Marx 1871 április 12-én Kugelmannak. — Hat hónapi éhezés után, miután a belső árulás még a külső ellenségnél is jobban tönkreteszi őket, a porosz szuronyok árnyékában felkelnek, mintha sohasem lett volna háború Franciaország és Németország között és az ellenség nem állana Párizs kapui előtt! Ilyen nagyságra nincs példa a történelemben!"[2].

A párizsi proletariátus példátlanul nehéz körülmények között, vállalva minden áldozatot, hősiesen védelmezte a Komműnt és 72 napon keresztül gyakorolta hatalmát, vállalva „Franciaország felszabadítását a németek igája alól és a munkások szocialista felszabadítását a kapitalizmus alól"[3].

A Komműn kitörésében az Internacionálének nem volt közvetlen része. Ennek ellenére a Komműn — Engels szavaival — „szellemileg feltétlenül az Internacionále gyermeke — noha az Internacionále egy ujját sem mozdította, hogy megcsinálja"[4]. A Főtanács szeptember 9-i „Üzenetében" óvta a francia munkásságot attól, hogy az adott helyzetben felkelést kockáztasson. De amikor a Komműnt az események alakulásának kényszerítő hatására kikiáltották, az Internacionále Főtanácsa összes szekcióit felszólította a Komműn támogatására. Marx május 13-án a Komműn két vezetőjéhez, Frankel Leóhoz és Varlinhoz küldött levelében tudatja: „Az Önök ügyében többszáz levelet küldtem a világ minden részébe, ahol helyi csoportjaink vannak. A munkásosztály különben is kezdettől fogva a Komműn mellett volt"[5].

Az Internacionále szekciói a különböző országokban a Komműn kikiáltása után továbbfolytatták a francia-porosz háború ellen, majd a porosz hódító törekvések ellen indított

---

[2] *Marx—Engels.* Válogatott levelek. 308—309. old.

[3] Lenin. A Komműn tanulságai. Lásd *Lenin* Művei. 4. kiad. 13. köt. 437. old. (oroszul).

[4] Engelsnek Sorgéhoz 1874-ben írt leveléből. Lásd *Marx—Engels.* Válogatott levelek. 341. old.

[5] *Marx—Engels.* Válogatott levelek. 311. old.

akciójukat és a Párizsi Kommün melletti bátor kiállásukkal, a Kommün ügye iránti hatalmas lelkesedéssel üdvözölték a proletariátus hatalomra kerülésének, a dolgozó nép felszabadulásának hajnalhasadását. Szembeszálltak a nemzetközi reakciónak a Kommün ellen indított szennyes rágalomhadjáratával. Számos országban, így Angliában és Németországban is, a munkásgyűlések őszinte, mély együttérzésüket fejezték ki Párizs hőseivel. Az internacionalisták lapjai a Kommün igazának elszánt, bátor szószólói voltak. A Párizsi Kommün közelebb hozta a munkásosztály felszabadulásának nagy ügyét az egész nemzetközi munkásmozgalomhoz.

1. A Párizsi Kommün visszhangja Magyarország munkássága körében. A pesti májusi sztrájkok 1871-ben

A párizsi események, a proletariátus hatalomra jutása és hősies küzdelme, a munkásosztály felszabadulásának nagy történelmi kísérlete, lelkes visszhangot váltottak ki a magyarországi munkásság körében, így a munkásegyletekben is. Ez a lelkesedés tükröződött vissza az Általános Munkásegylet közlönyében, a *Testvériség*-ben.

A *Testvériség* március 19-i száma tudósít arról, hogy a francia kormány le akarja fegyverezni a nemzetőröket. Idézi Pyat Felix[6] kispolgári demokrata ujságírót, aki a nemzetáruló Thiers-kormány elleni küzdelemben együtthaladt a munkássággal, s a nemzetőrökhöz így szólt: „Tartsátok Párist és a köztársaságot, s e végből ne adjátok ki kezeitekből a fegyvert semmi áron." A *Testvériség*, a francia szocialisták véleményét ismertetve és ahhoz csatlakozva, kifejti: „Addig, míg a franczia munkások kezében van *némi hatalom* (szerzői kiemelés), addig, míg a szocziálista nemzetőrök helyébe, egyenruhás zsoldosok nem lépnek, addig részesei az emberi jogoknak. De ha ismét helyreáll a régi viszony, a melyben a hatalom *egyedül* (szerzői kiemelés) az uralkodó osztály kezében van, akkor proklamálhatják az egyenlőséget akárhányszor, a munkásosztály minden törekvéseinek ellenébe, használni fogják a

[6] Pyat Felix tagja volt a Kommünnek, de annak bukása után rágalomhadjáratot indított az Internacionále Főtanácsa ellen.

durva fegyverhatalmat... Az ilyesmit szeretnék ismételni most is «a szent zacskó» nevében. És azért nézik rossz szemmel a tőkepénzesek azt, hogy a nemzetőrök a fegyvert kiszolgáltatni nem akarják. És a nemzetőrök jól tudják, hogy mire való a fegyver, jól tudják azt, hogy egyedül ez a valódi alkotmány, mely számukra az emberi jogok élvezetét biztosítja."

A *Testvériség* ekkor még nem tudott a Kommün kikiáltásáról, s így a politikai hatalomban való *részesedést* méltatja, s a kettős hatalom bizonyos formájának fenntartásában reménykedik. Olyan helyzetben tette ezt, amikor a francia reakció mindent elkövetett, hogy alattomos cselszövéseivel a proletariátust lefegyverezze. A többi országok uralkodó osztályai — a liberális burzsoáziát is beleértve — lélekzetfojtva várták, sikerül-e Thiers-éknek legyűrni a „vörösöket". Ugyanezt várták a magyar uralkodó osztályok, s azok a liberálisok is, akik egyébként aggodalommal tekintettek a poroszok előretörésére. A „vörös rémtől" megrettenők egész táborával szemben a *Testvériség*, mint a proletariátus szószólója Magyarországon, síkraszállt a proletariátus lefegyverzése ellen! Nagyjelentőségű forradalmi állásfoglalás ez, bár még sok minden tisztázatlan volt a Munkásegyletben és a lap szerkesztőségében. A szocialista forradalom lényege a *Testvériség* előtt nem világos, és az eseményekhez fűzött magyarázatát lassalleánus ideológia hatja át. „Ha meg is marad a jelenlegi kormány — írja tovább a lap a Thiers-kormányra vonatkozóan —, mit tegyen a sok foglalkozásnélküli munkással, ma, midőn Franciaországban minden ipar megszűnt? Kénytelen lesz ezeket államsegélyben részesíteni, kénytelen lesz produktív társulatokat alakítani és ezzel egy új társadalomnak alapját megvetni." Eszerint a Thiers-kormány vetné meg „kénytelenségből" az „új társadalom alapjait".

A *Testvériség* következő, *március 26-i* számában hírüladja és nagy örömmel üdvözli a Kommün kikiáltását: „Éljen a szoczialdemokrata köztársaság!" E jelszóval fejezte ki a munkásság általános együttérzését és várakozásteli lelkesedését. A Párizsi Kommün megteremtése, az a történelmi esemény, hogy a francia proletariátus saját kezébe vette a hatalmat — óriási lelkesedést váltott ki a magyar munkásságban, megnövelte a felszabadulás lehetőségébe vetett hitét. Ezzel

azonban még nem szűntek meg és nem szűnhettek meg a lassalleánus ideológiai zavarok a forradalom kérdésében. A nagy történelmi kérdés közelebb került s a helyes válasz keresését követelte. Azonban megtalálni a helyes választ, s így rátalálni a helyes útra nem volt és nem lehetett könnyű és egyszerű feladat.

A *Testvériség* április 9-i száma közli Bachruch Henrik párizsi tudósítását, amely szembeszáll a burzsoá lapok rágalmaival és magyarázza a Komműnt. Kifejti, hogy a Komműn azt az eszmét valósítja meg, amely eszmét „Francziaországban már régóta olyannak ismerik, mely egyedűl képes Francziaországot czélszerűen átalakítani. Ez a «szabad község szabad államban», ama község, mely teljes önkormányzattal felruházva, belső ügyei, anyagi és társadalmi érdekeiről önmaga függetlenül gondoskodik. Ez a legsúlyosabb csapás, mely a centralisáczióra méretik . . . mely húsz év óta Francziaországtól elvon minden politikai életnedvet . . ." A Komműnnek az állam felépítésére vonatkozó tervezetében nagy szerepet játszott a községi önkormányzat megvalósítása. Bachruch, a Komműn jellegét ismertetve, a községi önkormányzat kérdését állítja homloktérbe.

A „zacskójának szent érdekeit" féltő burzsoázia aggodalmairól szólva, Bachruch megállapítja: „Ha a párisi Communenak sikerül a legközelebbi hetek válságos idején szerencsésen átesni, a nélkül, hogy a négy párisi erődökben fészkelő poroszoktól bántalmaztatnék, úgy a Commune meg fogja mutatni, hogy tulajdonképen nem kell a vörös kisértettől mit sem tartani. Oda irányozandja törekvéseit, hogy az államsegély alapján mentül előbb létesítse és szervezze a produktiv-társulatokat. Csak tekintsenek bátran az illető urak a veres kisértet szeme közé, nem olyan rémes az mint aminőnek látszik."

Lenin a „Komműn tanulságai" című már idézett cikkében megállapítja, hogy a Komműn kivívásának, ennek a ragyogó győzelemnek gyümölcseit két hiba tette tönkre: a Komműn „ahelyett, hogy hozzáfogott volna a «kisajátítók kisajátításához», elragadtatta magát álmokkal a legfőbb igazság megvalósulásáról az össznemzeti feladattal egyesített országban" s eközben például a bankot nem foglalták le. A második hiba: „a proletariátus felesleges nagylelkűsége — el kellett volna

pusztítani ellenségeit, a Kommün pedig igyekezett morálisan hatni rájuk"[7].

Bachruch tudósítása is az általános igazság hirdetését tükrözte vissza a burzsoázia kisajátításának hirdetése helyett; Bachruch is megkísérelte, hogy megnyugtassa a „vörös kísértettől" rettegő polgárokat, hogy nincs mitől tartaniok. Nem meglepő tehát, ha az adott körülmények között Magyarországon a Munkásegyletben és lapjában is ennek a „morális ráhatásnak" a szelleme érvényesült. Midőn ezt mint tényt megállapítjuk, ugyanakkor alá kell húznunk, hogy a Munkásegylet a lassalleánus befolyás ellenére, és ezzel szemben a Kommün ügye mellett, *a munkásság felfegyverzésének eszméje mellett* állt ki. Ez volt a döntő. A Munkásegylet és lapja Magyarország munkássága nevében és annak tényleges hangulatát tükrözve szolidaritást vállalt Párizs forradalmi munkásságával, a munkásság felfegyverzésének eszméjével és a proletariátus hatalomra jutásának nagyszerű tényével.

A Munkásegyletet és közlönyét nem tévesztette meg a polgári sajtó meghökkenése, megdöbbenése és gyűlölködése, hanem szembeszállt mindezzel. Állásfoglalásával elősegítette a munkásság harci szellemének fejlődését és harcainak fellendülését. Bizonyos, hogy nem kisebb mértékben vonatkozik ez a Munkásképző Egyletre is, amely saját lappal nem rendelkezett, de a külföldi szocialista lapokat terjesztette.

Az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet együttműködése, melyet a Párizsi Kommün hatása élénkített fel, a napi harcok szervezésében is erősödött.

A Párizsi Kommün hatására a munkásság körében jelentős sztrájkmozgalom tört ki Magyarországon, mindenekelőtt Pesten. „1871 tavaszán — írja Politzer —, amikor az agitáció már nagyobb méreteket öltött, amikor a Párizsi Kommün kisugárzása a magyar munkások könnyen izguló kedélyét is átforrósította — fellépett a gyorsan fejlődő munkásmozgalmak elmaradhatatlan kísérője — a sztrájk-láz is"[8]. „. . . Mindenütt mozogni kezdtek a munkások — írja Schulhof — és büszkeség-

---

[7] Lenin. A Kommün tanulságai. Lásd *Lenin* Művei. 13. köt. 438. old. (oroszul).

[8] *Politzer Zsigmond.* A magyarországi munkásmozgalom történetéhez. Lásd MMTVD. 1. köt. 64. old.

gel tekintettek párizsi testvéreik felé, akik a szocializmusnak újabb, nagy jelentőséget kölcsönöztek. Magyarország munkásai is benne voltak az áramlatban és mintegy öntudatlanul, szinte maguktól jöttek kitörésre a munkássztrájkok. A sörfőző munkások kezdték és példájukat követték a pékek és a szabók"[9].

A kőbányai serfőző munkások még március végén mozgalmat indítottak követeléseikért. A rendőrség megpróbálta a harcot fenyegetésekkel, gyűlésfeloszlatással és a szocialista vezetők eltávolításával leszerelni. A serfőzők gyűlésén Ihrlinger és Politzer is részt akart venni, ki is utaztak Kőbányára, de karhatalommal szállították vissza őket Pestre. A sztrájk azonban mégis kitört, sőt újabb sztrájkok követték.

A szabók mozgalma áprilisban kezdődött. A mozgalom vezetésére bizottságot alakítottak, amelynek Lukácsi István, a Munkásegylet választmányi tagja és könyvtárosa volt az elnöke — ugyanaz, akit Külföldi februárban aláírások gyűjtésével bízott meg a poroszellenes Elzász-Lotaringiai petícióhoz.

A szabók tízórás munkaidőt és béremelést követeltek. Május 1-én kitört a sztrájk. Mozgalmuk letörésére a rendőrség 52 bizalmit letartóztatott, mire a harc még elkeseredettebbé vált. A *Pesti Napló* május 9-én közli a sztrájkról szóló hírt. A növekvő sztrájkmozgalom erősen nyugtalanította a kormányt és az uralkodó osztályokat. Kíméletlen rendőrterrorral akarták elfojtani a szabósztrájkot. A munkásság körében viszont a tömeges lefogások fokozták nemcsak a szabók, hanem a többi szakmák, a gyárak és malmok dolgozóinak felháborodását is. A sztrájkmozgalom a szocialisták vezetésével, a kormányterror elleni közvetlen politikai harccá fejlődött.

A sztrájkolók gyűlésein szónoklatok hangzottak el a Párizsi Komműn mellett, ami a sztrájkolók politikai öntudatát, lelkesedését és harckészségét nagymértékben fokozta.

A mozgalom fejlődése erősen nyugtalanította a „48-as pártiakat" is. Irányiék továbbra is összeköttetésben álltak az Általános Munkásegylettel. Igyekeztek megtartani, sőt fokozni befolyásukat a munkásegyletek körében. Azonban a „szakegyleti osztály" megalakulása és egyre növekvő szerepe, a „szellemi munkások osztályának" háttérbe tolódása, a

---

[9] *Dr. dombovári Schulhof Géza.* A munkásmozgalom keletkezése Magyarországon. Lásd MMTVD. 1. köt. 177. old.

sztrájkmozgalom fellendülése és a munkások politikai öntudatának gyors fejlődése megnehezítette Irányiéknak, hogy befolyásukat a munkásegyletekben Külföldiék segítségével fenntartsák és fokozzák.

Irányiék közművelődési tevékenységgel, a Munkásegyletben rendezett ismeretterjesztő előadásokkal, valamint időnként parlamenti interpellációkkal próbálták a munkások bizalmát és támogatását a maguk számára biztosítani. Ezzel a céllal interpellált Irányi 1871 március 27-én Tóth Vilmoshoz, az új belügyminiszterhez, Raspe előző évi letartóztatása ügyében, megismételvén azt a válasz nélkül maradt interpellációt, amelyet még 1870 február végén mondott el Raspe lefogása és az osztrákoknak való kiadása tárgyában. Irányi ismét elítélte Raspe lefogását és kiadását, mert az „egyrészt Magyarország önállóságával, másrészt pedig a politikai menekülteket illető menjoggal ellenkezik". A dolgot visszacsinálni több mint egy évvel később már nem lehetett. Így Irányi csak annak közlését kívánta Tóth Vilmostól: helyesli-e elődje, Rajner Pál eljárását? A belügyminiszter akkor nem válaszolt.

A szabómunkások tömeges letartóztatása ügyében Irányi társa, Simonyi interpellált 1871 május 6-án. Simonyiékat aggasztotta a sztrájk, de nem kevésbbé aggasztották a letartóztatások is. Attól féltek — és joggal —, hogy a nyilt kormányterror nem csökkenti, inkább növeli a munkások harckészségét. Simonyi ezért helytelenítette a letartóztatásokat.

Az interpellációnak, amely mindenesetre elítélte a kormány terrorintézkedéseit, volt bizonyos politikai jelentősége. Elősegítette a kormányzati önkény leleplezését szélesebb rétegek előtt. Ezért érintette kellemetlenül az ilyenfajta interpelláció a kormányt és pártját. Az interpelláció gyakorlati jelentőségét illetően azonban nem sikerült a munkásság körében illúziót kelteni. A munkások jól tudták, hogy a lefogottak kiszabadításában nincs különösebb jelentősége az interpellációnak, amely elhangzik és esetleg egy évig sem jön válasz reá.

A lefogott szabók kiszabadítását a munkások saját önálló megmozdulásukkal próbálták elérni, nem kérve tanácsot Irányiéktól. A Munkásegylet, amelyhez a szabók tartoztak, a Munkásképző Egylet támogatásával *tüntetést készített elő a letartóztatottak kiszabadítása érdekében.* Ez a tüntetés lényegesen nagyobb és szervezettebb erőre támaszkodhatott,

mint a lefogott Strobel Antal kiszabadításáért 1869 júliusában vagy a Raspe kiszabadításáért 1870 februárjában rendezett tüntetés.

1871 május 8-án, két nappal Simonyi parlamenti interpellációja után, 3 000 ember — a sztrájkoló szabók és az őket támogató más szakmájú dolgozók — a Sándor-utcába, az akkori Országház épülete elé vonult s a lefogott munkások szabadonbocsátását követelte. A tüntetők „Kenyeret és igazságot!" feliratú táblákkal vonultak az Országház elé és viharosan tüntettek követeléseik mellett.

A városkapitányság haladéktalanul mozgósította a katonai osztagokkal megerősített rendőrséget a tüntetők ellen. A rendőrcsapatokat maga a főkapitány, a hírhedt Thaisz Elek vezette. Kisebb összeütközések támadtak. A tüntetőket egyrészt a karhatalom fegyvereivel fenyegetve, másrészt az elfogottak szabadonengedését ígérgetve próbálták szétoszlatni.

Híre futott, hogy a gyárak és a malmok munkásai is beszüntetik a munkát és a tüntetők segítségére vonulnak.

Mielőtt a gyárak és malmok munkásai megérkeztek volna, a tüntetők zárt sorokban elvonultak az Országház elől. Lelkes hangulatban, a Marseillaise-t énekelve, a Gázgyártérre vonultak, otthagyva a városi rendőrség és katonaság által védelmezett Országház környékét. A Gázgyár-téren rövid, de lelkes gyűlést tartottak, majd szétoszlottak. Essel, Szopkó, Vécsey szabómunkások, Maki cipész, Politzer, a fiatal értelmiségi és a Munkásegylet több más választmányi tagja állt a tüntetők élén.

A *Hon* — Jókai lapja — másnapi közlése szerint: a tüntetés előtt egy küldöttség a letartóztatottak kiszabadítását követelő kérvényt akart átadni Deák Ferencnek — aki azonban megtagadta a kérvény átvételét. Arról már hallgat a *Hon*, hogy a Tisza-pártiak és a 48-as függetlenségiek is megtagadták a kérvény átvételét és az Országgyűlésben való beterjesztését.

Schulhof leírása szerint a tüntetés folyamán „több ezer munkás ment a képviselőházba, elfoglalták a karzatokat, betódultak a folyosókra és az összes kijáratokat elzárva, követelték a letartóztatottak szabadonbocsáttatását. Azonban egy képviselő sem akadt, aki szószólójuk akart volna lenni. A malommunkások és a fegyvergyár munkásai is a képvi-

selőház felé tartottak, akik ha megérkeznek, ki tudja, mi történik"[10].

A május 8-i tüntetés általános meglepetést keltett. A kiegyezés óta ez volt a legjelentősebb utcai s a parlament előtt lefolyt demonstráció, amely a *magyar kormány ellen* lépett fel. Ez a tüntetés *munkástüntetés* volt. Hatását növelte az a tény, hogy a Párizsi Kommün idején történt.

Az országgyűlés megrökönyödött a munkások lelkes és viharos megmozdulásától. Tóth Vilmos belügyminiszter a tüntetéskiváltotta parlamenti meglepődést és megütközést használta fel arra, hogy Irányinak március 27-én újra benyujtott előző évi interpellációjára válaszoljon, Raspe előző évi szégyenletes letartóztatása és az osztrákok kezére adása kérdésében. Egy évi hallgatás után, most sietve azonosította magát elődje önkényes és megbotránkoztató eljárásával. Ugyanakkor hallgatott arról, hogy az eljárást Ferenc József „Őfelsége" előzetesen szentesítette.

Irányi viszonválaszában kijelentette: nagyon sajnálja, hogy a miniszter éppen azon a napon felel neki, „amikor az utczán látható demonstráció folytán a hangulat e teremben a munkás-osztály iránt nem éppen a legkedvezőbb". Nem hiszi, hogy Raspe tevékenysége veszedelmes volt, de még ez esetben sem lett volna szabad kiadni azoknak, „kik börtönbe akarták

---

[10] *Dr. dombovári Schulhof Géza.* A munkásmozgalom keletkezése Magyarországon. Lásd MMTVD. 1. köt. 177. old.

Politzer, a tüntetés egyik vezetője, azt írja, hogy a szocialisták már előzőleg elfoglalták a karzatokat, s a tüntetés idején „a malommunkások és fegyvergyár munkásai a jelre vártak, hogy a színhelyre siessenek. De nem adták meg a jelet, mert ezek késésükkel — időközben cselekvésre kerülhetett a sor — a helyzetet inkább rontották, mint javították volna. A szabók megelégedtek a békés tüntetéssel . . .

11 óra tájban a tüntetők előörsei jelentették, hogy a katonaság felvonulóban van", mire a tüntetők menetoszlopban elvonultak a Gázgyár-térre, ahol eloszoltak. „A felvonult katonaság — írja Politzer — üresen találta a Sándor-utcát." (Lásd MMTVD. 1. köt. 64. old.)

Szvobodának a „hűtlenségi" eljárás folyamán tett rendőrségi vallomása a május 8-i tüntetésről többek között ezt mondja:

Szvoboda: A „szabótüntetés napján az Ó-Budai Munkásegylet elnöke az ó-budai egylet több tagjával együtt megjelent az egylet helyiségében és az Országház előtt is, a tüntetők között. Hasonlóképpen részt vettek (a tüntetésen — *N. D.)* az Általános Munkásegylet tagjai is, közöttük Maki, Vécsey, Szopkó stb. és Essel is, s a Betegpénztárban képviselt gyárak és malmok bejelentették, hogy erre a napra beszüntetik a munkát."

vinni". Ezt úgy is lehetett érteni, hogy máshová kellett volna kitoloncolni. Ugyanakkor Irányi egy szóval sem érintette, hogy a belügyminiszter miért nem válaszolt Simonyi két nappal előbb beterjesztett interpellációjára a lefogott szabók ügyében — holott a munkások ezrei és tízezrei a parlament előtt és a gyárakban, műhelyekben, munkásnegyedekben hangosan követelték a választ: a letartóztatottak szabadonbocsátását.

Érdekes az a levél, amelyet Farkas Károly május 9-én intézett Beckerhez a pesti mozgalmakról s nagyrészt a parlament előtti munkástüntetésről. A levél egy részét a *Vorbote* 1871 májusi száma közölte.

„. . . Már valószínűleg ismeretes önök előtt — írja Farkas — . . . az 52 bizalmi-férfi elfogatása, akik már kb. 14 nap óta börtönben ülnek. A mai napon a képviselőházban és annak környékén furcsa dolgok történtek.

3 000 sztrájkoló szabó és velük együtt más szakmák munkásai, megszállták a képviselőházat és a fogvatartottak szabadonbocsátását követelték. A szélsőbal vezetői élesen támadták a kormányt az elfogatások miatt és egy elkésett interpellációban feltárták a Raspe ellen elkövetett gaztetteket[11]. A szélsőbal eljárása azonban csak alakoskodás, mert hiszen ezek egyrészt éppen olyan jó burzsoák, mint a konzervatívok (Deák-pártiak) — másrészt a velük való közvetlen érintkezésünk bebizonyította, hogy a munkásmozgalomról teljesen hamis elképzeléseik vannak. E véleményemet csak igen kevesekkel tudtam megértetni. A képviselőház környékén eleinte minden csendes volt. De amikor a munkások a «Kenyeret és Igazságot!» feliratú táblákat magasra emelték, Thaiss főkapitány az egész Pestről egybegyűjtött és két zászlóalj katonasággal megerősített pandúr-rendőrséget rászabadította a tömegre. A nép «város kutyái» kiáltozással fogadta e csordát. Néhány, — a lovak patkói okozta sérülésen kívül sebesülés nem történt. Azzal az igérettel csalták lépre a tömeget, hogy a bebörtönzötteket délután szabadonbocsátják, s a rendet (?) helyreállították. Az Általános Munkásegylet helyiségei ismét nyitva vannak, — egy napig hatósági rendeletre zárva voltak;

---

[11] A szabómunkások lefogása miatt Simonyi két nappal a tüntetés előtt, 6-án interpellált. 8-án Tóth Vilmos beszélt a Raspe-ügyről, amint erről fentebb már szó volt.

A Magyar Fegyver- és Lőszergyár Budapesten a külső Soroksári-úton

ellenben a fegyvergyárat katonaság szállta meg, mert attól féltek, hogy a munkások cselekvésre készen állnak és kiszolgáltatják a fegyvereket.

Így állnak ma a dolgok. A sztrájknak valószínűleg nem lesz egyéb eredménye, mint hogy emelni fogja az osztályöntudatot"[12].

Farkas fenti levele egyik legfontosabb dokumentumunk ebből az időszakból. Az itt idézett rész, a szabósztrájk eseményei kapcsán kifejezi Farkas *általában* elutasító álláspontját a „48-as klubbal" való szövetkezés kérdésében. Irányi és Simonyi interpellációiban Farkas nem ismert fel semmi pozitívumot, semmi hasznosíthatót, abból indulva ki, hogy mindez — a baloldali burzsoák csalafintasága. S ha ő maga írja nézeteiről, hogy „csak kevesekkel tudtam megértetni", úgy ennek oka e nézetek merev voltában keresendő. Ezért nem tudott síkraszállni a *káros* szövetségkötés helyett a *helyes* szövetségkötésért.

Kissé naív dolog a polgári liberálisoktól vagy polgári demokratáktól azt követelni, hogy „helyes elképzeléseik" legyenek a szocialista mozgalomról. Ez a naivitás egy becsületes, a szocialista mozgalom önállóságát féltő és védelmező harcos tiltakozását fejezte ki a szocialista mozgalomba újra és újra behatoló polgári befolyás ellen. Farkas úgy vélekedett, hogy ezt a polgári befolyást *száműzni* kell a szocialista mozgalomból, nem pedig egyezkedni vele és ebben feltétlenül igaza volt. De hogy a polgári befolyás elleni harc nem zárja ki a szövetséget a polgári demokratikus rétegekkel és megfordítva: a szövetkezés a polgári demokratákkal nem zárja ki, sőt *megköveteli* az ideológiai befolyásuk elleni harcot — ez Farkas előtt sem volt világos. Ebben a kérdésben a keresgélés s a tapogatózás jellemezte a mozgalmat.

A parlament előtti munkástüntetés zavart idézett elő az uralkodó osztályokban és a kormányban. Ezt tükrözi vissza a *Pesti Napló* május 10-i számának rövid közleménye. „A szabó-

---

[12] MMTVD. 1. köt. 172—173. old.

A tüntetés Farkas ismertetése szerint sokkal harciasabb volt, mint ahogy azt Politzer — hat évvel később — leírja. Lásd erre vonatkozóan a megjegyzést a 159. oldalon.

Farkas május 9-ről, tehát a tüntetés másnapjáról keltezi levelét, amelyben a tüntetésről, mint aznapi eseményről ír. Nyilván másnap fejezte be az írást, s másnapi dátum került rá.

legények tüntetéseiről — írja a lap — számtalan hírt költöttek, melyek közül néhány világosan magán hordta a valószínűtlenség, mondhatnók: a badarság bélyegét. Ilyen hír volt az is, hogy ma éjjel támadás készül a fegyvergyár, a töltényraktár ellen, melyet kirabolni készülnek. Ezen hír folytán a honvédség is egész éjjel consignálva volt." Másszóval: a kormány is bedőlt egy badar hírnek, amint az egyébként Farkas idézett leveléből is kitűnik.

A parlament előtti tüntetés a sztrájkmozgalom további szélesedését és harciasságának fokozódását vonta maga után. Pesten május 10-én sztrájkba léptek a sütők, követelve a munkaidő leszállítását, béremelést, jobb élelmezést, rendes lakást, a letegezés megszüntetését.

Május 11-én a sztrájkoló pékek összeütközésbe kerültek a karhatalommal is. Gyűlésüket, amely igen harcias volt, a rendőrség feloszlatta. Az Akácfa-utcai Buzalka-féle táncteremből, ahol a gyűlést tartották, karhatalommal távolították el a sztrájkolókat, mert ellenszegültek a rendőri felszólításnak és nem akarták elhagyni a termet. A terem karhatalmi kiürítését utcai tüntetés és összeütközés követte. A *Pesti Napló* május 12-én azt írja, hogy a pékek, egy lámpatisztító darabokra tört létrájával felfegyverkezve rátámadtak a poroszlókra, akik öt társukat le akarták tartóztatni. A kormánykörökben komoly zavar keletkezhetett, ha a késő esti órákba nyúló tüntetés kiterjedésétől félve, két század gyalogságot és dzsidás osztagot vezényeltek ki a tüntetők ellen. Ezek a csapatok — a *Hon* május 14-i számának közlése szerint — „újabb csoportosulás megakadályozása végett az utcákat elzárva tartották".

Egy héttel a parlament előtti tüntetés után a *Hon* közölte, hogy a lefogott szabók közül 24-et szabadon engedtek, míg 29 ellen eljárást indítottak, mert „fenyegetésekkel éltek a mesterekkel szemben". Ugyanekkor hírüladja, hogy a pécsi szabók is sztrájkbaléptek. Hírt adtak az egri szabók mozgalmáról is.

A *Pesti Napló* május 17-én vasutassztrájk kitöréséről ír. „Amint a cs. k. szab. állami vasút igazgatósága bejelenté, munkásai ma beszüntették a munkát." Ugyanezen a napon közli az ujság, hogy sztrájkba léptek a kárpitosok is, s tíz órás munkanapot követelnek. Május 21-én tudatja, hogy

„a szabók, sütők, kárpitosok és vasúti munkások által rendezett strikolást a nyerges és bőráru munkások is megizlelték, s ma a munka beszüntetés felett tömegesen értekezletet tartottak".

A sztrájkmozgalom Pesten 1871 májusában mintegy 5 000—6 000 munkásra terjedt ki. Kétségtelen azonban, hogy ennél sokkal nagyobb tömegek léptek fel követeléseikkel, de megmozdulásaik sztrájk nélkül folytak le. Vonatkozik ez a vidéki munkásokra is. Amint a pesti sztrájkmozgalmak mutatják, a munkaidő leszállításának követelése, éspedig a tíz órás munkanap került a követelések középpontjába. Egyes helyeken, így több nyomdában, kiharcolták a kilenc órás munkaidő bevezetését.

Amint láttuk, a napi gazdasági követelésekért folyó harc a májusi sztrájkmozgalmakban a kormányterror elleni *politikai harccá fejlődött.* Különösen a szabók és a sütők sztrájkjában s e sztrájkokkal kapcsolatos tüntetésekben mutatkozott meg ez a fejlődés. A Párizsi Kommün, mint az osztályöntudatra ébresztés nagy eseménye, megmozgatta a munkásságot s igen kedvező körülményeket teremtett a Munkásegylet fejlődése számára.

2. Az Általános Munkásegylet szervezeti fejlődése és egyesülése a Munkásképző Egylettel

A munkásmegmozdulások élénkülésével együtt haladt a Munkásegylet jelentősebb szervezeti fejlődése. Nem véletlen, hogy a párizsi forradalmi események idejére esik ez a szervezeti fejlődés, amely megnyilvánult a központi egylet erősödésében, a pesti szakegyletek fejlesztésében és a Munkásegylethez való kapcsolásában, s a vidéki szakmai és önképzőegyletek bizonyos, bár kevésbbé ismert fejlődésében.

A központi Általános Munkásegyletben, az elnök mellett eredetileg egy 12 tagú bizottság alakult az egyleti tanács kebelében. Ezt a bizottságot nevezték később *választmánynak.* A 12 tagú választmány mellett kezdetben négy osztály működött, ezek mindegyikében a választmány 3—3 tagja vett részt: *gazdasági, jogi, pénzügyi* és *ellenőrzési* osztály.

A jogi osztály feladatköre egy kis magyarázatot igényel: ez az osztály szerkesztői funkciót látott el, s az ideológiai-politikai nevelésben fontos szerepe volt. Kérvényeket és ha-

tározatokat szerkesztett és segítséget nyujtott a szakegyletek alapszabályainak elkészítéséhez. A jogi osztálynak *Politzer*, majd 1870 végétől *Szvoboda* is tagja volt. Az 1871 tavaszán Ausztriából Pestre érkezett *Rüdl* és *Kutill* szintén tagjai lettek a jogi osztálynak.[13]

A pesti központi Általános Munkásegylethez csatlakozott egyes szakegyleteket szintén külön osztálynak tekintették. Ilyen volt a szabók egylete, amely 1871-ben ismételten kimondta csatlakozását a Munkásegylethez, valamint a cipészek egylete, mely 1870 végén nyilvánította magát a Munkásegylet szakosztályának. 1871 tavaszán a kárpitosok, kalaposok, aranyművesek, szíjgyártók is elhatározták, hogy a Munkásegylet szakosztályaként egyletet alakítanak. Az 1871 őszén kelt ügyészi jelentés szerint — mely a hűtlenségi pert megelőző vizsgálat alapján készült — „Pesten a szabók, cipészek, kalaposok, gombkészítők, szövők, kárpitosok, sörfőzők, rézöntők, fémnyomók, Budán a szabók és kalaposok" csatlakoztak a Munkásegylethez. A Munkásegylet megszabadult a mindenfajta „önsegélyt" mereven elutasító elmélettől. Aktív segítséget tudott nyujtani az új szakegyletek alapításához és így megkönnyítette csatlakozásukat a Munkásegylethez.

A csatlakozó szakegyletek tagjait, akik után az egyletek fejenként havi 3 krajcárt tartoztak a pesti Általános Munkásegyletnek fizetni, éppúgy a Munkásegylethez tartozóknak tekintették, mint a vidéki fiókegyletek tagjait.

A Munkásegylet ilyen viszonya a szakegyletekhez hagyományossá vált, s szerepe volt abban, hogy hasonlóképpen alakult később a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek viszonya. A szociáldemokrata párt későbbi fejlődésének ez lett egyik kerékkötője, egyik akadálya annak, hogy élcsapattá váljék. De az Általános Munkásegylet működése idején a munkásegyletek szervezeti összefogása érdekében adódó

---

[13] August Rüdt Németországból való. Egyideig a *Volksstaat* munkatársa volt. Egyetemi tanulmányait félbehagyva kapcsolódott be a szocialista mozgalomba. Bebel „Életemből" című könyvében bírálólag emlékezik meg róla: munkáját nem tartotta elég lelkiismeretesnek. Rüdt Németországból ment Ausztriába és onnan került Magyarországra, 1871 februárjában, Kutillal és Schaltnerrel együtt. A pékek május 10-i gyűlésén harcias beszédet mondott. Rudolf Kutill Ausztriából jött Pestre s felszólalt a február 19-i népgyűlésen, valamint a sütők május 10-i gyűlésén is.

lehetőségek ilyen felhasználása is elősegítette az önálló munkáspárt megteremtését.

A fenti osztályokon kívül a Munkásegylet még *hírlapi*, illetőleg *irodalmi osztályt*, a már említett *szellemi munkások osztályát*, a szakegyletek összefogására egységes *szakegyleti osztályt*, valamint *énekosztályt* és *könyvtárosztályt* is létesített.

Az *irodalmi osztály* feladata röpiratok és cikkek írása és a kiadványok terjesztése volt.

A *szellemi munkások osztálya* Politzer és Szvoboda kezdeményezésére 1871 január elején alakult. Politzer szerint ennek az osztálynak feladata: „közhasznú előadások" rendezése, az „oktatás szabályozása", de „távolabbi célként" kitűzte maga elé a földkérdés tanulmányozását, valamint magyarnyelvű szocialista könyvek kiadását. „Hamarosan néhány kishivatalnok és népiskolai tanító is csatlakozott a csoporthoz" — írja Politzer. Rögtön megtalálta az utat ehhez az osztályhoz Külföldi Viktor is, s a tényleges vezetés az ő kezébe került. Politzer azt is megírja, hogy ez az osztály nem az általa említett célok érdekében működött. „Ha az illető tagokat el is vonták eredeti rendeltetésüktől — írja —, mégis, más irányban hasznos munkát végeztek az agitáció és a szervezés területén." De amikor az osztály már nem játszott komolyabb szerepet az agitáció és szervezés területén, akkor sem tért vissza „eredeti rendeltetéséhez", mert feladataival nyilván nem tudott megbirkózni.

A *szakegyleti osztályt* Kutill kezdeményezésére alakították, a vezetésben Rüdtnek és Schäftnernek is jelentős szerepe volt.[14] A szakegyleti osztály vezetésére külön 12 tagú bizottságot választottak s ebbe a Betegpénztárhoz tartozó gyári- és malommunkások képviselőit is bevonták. Farkas Károly, a hűtlenségi eljárás folyamán tett rendőrségi vallomásában megállapítja: „a szakszervezeti csoport a különböző szakmákban dolgozó munkások érintkezésének, a mozgalom egyöntetű eljárásának a központja"[15].

---

[14] Schäftner Bécsben az 1869 december 13-i tömegtüntetés alkalmával átadott petíció egyik aláírója volt; őt is elfogták és elítélték. A bécsi perben elítéltek 1871 februárjában kaptak amnesztiát. Schäftner az amnesztia után érkezett Pestre és itt is maradt Kutillal és Rüdttel együtt.

[15] Országos Levéltár. Főkapitányságí iratok. 13 688/1871. sz.

A szakegyleti osztály megalakítása után a szellemi munkások osztályának mozgalmi szerepe háttérbe szorult. Szvoboda rendőrségi vallomása[16] szerint a szellemi munkások osztálya az ő vezetése alatt állott, de „már fennállásának harmadik hónapjában részvétlenség folytán feloszlott". Valószínű, hogy ez nem egészen így volt s az osztály még létezett, de megállapíthatóan háttérbe szorult és a szakegyleti osztály került előtérbe. Ez egyben a bécsi szocialisták befolyásának megerősödését is jelentette, minthogy a szakegyleti osztály nagyobbrészt Kutill, Schäftner és Rüdt vezetése alatt dolgozott, de szorosan együttműködött a Betegpénztár választmányával, Farkasékkal.

A szakegyleti osztály vezetésében Farkasnak is jelentős szerepe volt. Ez az osztály, mint *a két munkásegylet közös szerve*, vezetőszerepet játszott a májusi sztrájkmozgalom kifejlődésében. Május elseje óta a szakegyleti osztály hivatalosan is az Általános Munkás Beteg- és Rokkantpénztár helyiségében tartotta összejöveteleit. Ugyanitt volt a betiltás előtt a Munkásképző Egylet központja, a betiltás után pedig a Betegpénztár helyisége maradt.[17]

A mozgalom kiterjedt az ország számos vidékére. A két pesti egylet vetélkedése kihatott a vidéki egyletekre is. Vidéken már számos — részben csak időleges, részben állandó jellegű — szakegylet működött. Ezek elsősorban segélyző, kisebb részben önképzőegyletek voltak, s nem egy helyen támaszaivá váltak az időnként alakuló, s részben állandósuló szakmaközi jellegű önképzőegyleteknek.[18] Ezek az önképzőegyletek a Munkás-

---

[16] Szvobodának is a hűtlenségi perben tett s már idézett vallomásáról van szó. Lásd ugyanott.

[17] Farkas, aki a Betegpénztár titkára volt, a már említett vallomásában ezt a következőkép magyarázta: „A Betegpénztár a jelenlegi lakásviszonyok között nem tudta fizetni a drága lakbért, az év május elseje óta az Általános Munkásegylettel közösen bérli és az utóbbi a Betegpénztár helyiségét oktató-szobaként használja és az Egylethez tartozó szakszervezeti csoportok ilyenformán ugyanitt tartják üléseiket."

A Munkásképző Egylet, majd a Betegpénztár helyisége az István-tér (mai Klauzál-tér) 4. sz. alatt, az Általános Munkásegylet helyisége pedig a Mária-utca 9. sz. alatt volt.

[18] Legtöbb vidéki szakmai egylete a nyomdászoknak volt. Éspedig: Sopronban, Pozsonyban, Kassán, Nagyváradon, Aradon, Szegeden, Sárospatakon, Pécsett, Sátoraljaújhelyen, Ungváron, Győrött, Debrecenben, Temesvárott, Nagyszebenben, Brassóban, Újvidéken, tehát 16 helyen. Számos helyen volt egyletük a szabóknak, kőművesek-nek, ácsoknak, cipészeknek, asztalosoknak stb.

egylet fiókegyleteivé váltak, vagy rögtön fiókegyletként alakultak meg. Amikor Pesten a két munkásegylet élesen szembenállt egymással, akkor meglazult és részben megszakadt a kapcsolat a vidéki csoportokkal.

A *Testvériség* első száma 1871 február 5-én arról panaszkodik, hogy „a fiókegyletek még most is legédesebb álmukban ringatódznak . . .” Hozzáteszi azonban: „Tisztelet, becsület a kivételnek! Tisztelet Kaposvárnak, Nagy Kanizsának, Sopronynak és Pozsonynak . . . Temesvárott még mindig a hírhedt Windsheimer üzi játékát.”

A kapcsolat hiányában az is szerepet játszott, hogy a vidéki fiókegyletek egy része időnként alig működött. Egyes fiókegyleteket megfojtottak a hatósági rendszabályok, vagy működésüket ideiglenesen akadályozták.[19]

A kapcsolat hiánya a központi Általános Munkásegylet vezetésével való bizonyos fokú szembenállásból is következett. A *Testvériség* a temesváriak szembenállását említi, amit egyszerűen Windsheimer[20] ottani tevékenységének rovására ír. Feltűnő, hogy a pozsonyi, többszáz tagot számláló „Előre” Munkásképző Egylettel is megszakadt az összeköttetés. Pozsonyban egy új „általános munkásképző egylet” alakult

---

[19] A belügyminiszter 1871 márciusában a Krassó-megyei alispánhoz intézett hivatalos leiratában tudomásul veszi egy korábbi jelentésből, hogy az ottani fiókegyletet alapító munkások nagyrésze Resicáról már eltávozott, de még további adatokat kér, hogy „hányan vannak azon munkások, kik Resicát már elhagyták”, s hányan akarják még mindig a munkásképző egyletet, kiknek a vezetésével. Az alispán május elsejei válaszában jelentette a belügyminiszternek, hogy a szolgabíró jelentése szerint az alapszabályokat kérelmező egyleti tagok közül eltávozott 24, az egyletből kilépett 36, s még mindig tag 33. Az alapszabályok benyújtása óta csatlakozottak számáról nem tudósít, azt a belügyminiszter nem is kérte.

A beterjesztett alapszabályok jóváhagyása ekkor már több mint két éve húzódott. A jóváhagyás ellen nyilatkozott a bányakapitányság, az alispán, s véleményük alapján — mely szerint a bányászoknak a munkásképző egyletre „nincs szükségük” — a földművelési, iparügyi és kereskedelmi miniszter is „fölöslegesnek” találta az alapszabályok jóváhagyását. A fentemlített belügyminiszteri leirat az egyleti tagok megfélemlítésére és elüldözésére adott utasítás szerepét töltötte be. (Lásd Országos Levéltár. B. M. 1871—III. 4—2 886. sz. és MMTVD. 1. köt. 139. old.)

[20] Windsheimert a bécsi rendőrségi jelentések Raspéhoz hasonlóan, úgy említik, mint az eisenachi párt küldöttét — aki Grácban és Temesvárott folytatta működését. Farkaş Pestre jövetele után került Windsheimer Temesvárra.

1870 szeptember 12-én. A *Testvériség* március 5-i száma közli, hogy ez az új pozsonyi egylet az Általános Munkásegylethez csatlakozott.

1871 április—májusában a központi egylet és a fiókegyletek között a kapcsolat élénkült, amit 1871 március—áprilisban a két munkásegylet pesti együttműködése nagy mértékben elősegített.

1871 májusában a szocialista mozgalom két szárnyának és a két munkásegyletnek pesti egyesülése valóra vált. Nem egy tisztázatlanságot kellett a mozgalomban leküzdeni, hogy az egyesülés megvalósulhasson. Mindenekelőtt le kellett küzdeni a politikai és gazdasági harc szembeállítását, a lassalleánus elutasító magatartást a sztrájkmozgalommal szemben, úgyszintén a segélyezési ügyekben mutatkozó szektáns álláspontot magában a Munkásegyletben.

Nem szűntek meg az ellentétek a 48-asokhoz való viszony kérdésében. Farkasék ebben a kérdésben, elvi álláspontjuk fenntartásával ugyan, de mégis engedtek. Megkönnyítette az egyesülést Külföldi befolyásának csökkenése. Követelte az egyesülés végrehajtását a Munkásegylet tagsága és az egész mozgalom, amelynek a Párizsi Kommün kitörése és hősies harca szárnyakat adott. Különös nyomatékot adott az egyesülési törekvéseknek a fellendülő sztrájkmozgalom 1871 április—május havában, mely a munkások harcképességét fokozta, s ugyanekkor növelte a megütközést és zavart mind a kormány, mind a burzsoázia táborában. A mozgalom lendülete félreszorította az egyesülés szabotálóit, s a két egylet egyesülése több mint másfélévi vetélkedés (részben közös harc, részben szembenállás) után harmadszor is napirendre került és ekkor valóra is vált.

Az egyesülés a szakszervezeti osztálynak, mint a két egylet közös szervének a létrehozásával kezdődött, s május második felében a Munkásegylet új vezetőségének megválasztásával fejeződött be.

Farkas Károly május 9-én kelt, fentebb már idézett levelében az egyesülésről a következőt írja Beckernek: „A két fő-egylet most harmadszor kisérli meg az egyesülést, remélhetőleg ezuttal komolyan és eredménnyel. Minden szakegylet csatlakozik az Általános Munkásegylethez, hogy tömegszervezetet alkothassanak. Még a betűöntők is, akik eddig meglehető-

sen arisztokratikusan viselkedtek, — bejelentették csatlakozásukat."

A szocialista mozgalom két szárnya formailag olyan módon egyesült, hogy a feloszlatott Munkásképző Egylet tagjai beléptek az Általános Munkásegyletbe. Az általános munkásbiztosító pénztár, bár formailag nem, de ténylegesen szintén csatlakozott a Munkásegylethez.

Ezt az egyesülést nem előzte meg a két külön egylet közös közgyűlése, mint az első és második hasonló kísérletet, mert már csak az egyik működött legálisan. Az egyesülést a két szocialista tábor vezetőinek tárgyalásain döntötték el és ezeket nem kellett a hatóságnál bejelenteni.

Politzer azt írja, hogy az egyesülést Schäftner, Kutill és Rüdt szervezték. Farkasról hallgat, de nemcsak itt, hanem minden kérdésnél. Farkas szerepét Politzer általában figyelmen kívül hagyja. Már ezért sem fogadhatjuk el azt a megállapítását, hogy az egyesülés végrehajtásának fő ösztönzői és végrehajtói csak Schäftner, Kutill és Rüdt voltak. Ellentmondanak ennek az első és második egyesülési kísérlettel és a „szakegyleti osztály" létrehozásával és működésével kapcsolatos tények is. Schäftneréken kívül Farkasnak és Esselnek is feltétlenül kiemelkedő szerepe volt az egyesülés megvalósításában.

Május havában újjáválasztották a Munkásegylet tisztikarát. Essel Andrást választották meg elnökül. Külföldi alelnök maradt, s Ihrlinger ekkor szintén alelnök lett. Farkas, a Betegpénztár titkára, a Munkásegylet választmányi tagja lett.

Az egyesülés végrehajtása feltétlenül elősegítette a vidéki egyletek működésének további élénkülését és a vidéki egyletekkel való szervezeti kapcsolat megerősödését. Kialakulóban volt az országos munkáspárt, mely meglehetősen széles vidéki hálózatra támaszkodhatott.

A Munkásegyletnek a már említett ügyészségi jelentés szerint a következő 22 helyen voltak fiókegyletei: *Óbudán, Újpesten, Sopronban, Mosonban, Nagykanizsán, Kaposvárott, Szigetvárott, Bonyhádon, Tapolcán, Pécsett, Eszéken, Zágrábban, Varasdon, Temesvárott, Aradon, Nagyszebenben, Brassóban, Resicán, Aninán, Oravicán, Versecen* és *Pozsonyban*. A mosoni, varasdi, eszéki, bonyhádi és verseci egyletekről csupán a

főügyészi jelentésből van adatunk. Viszont ez a jelentés nem tesz említést a *sárospataki* és a *rácalmási* fiókegyletről. A kaposváriak a *Testvériség* március 12-i számában közölt levelükben tudatják, hogy *Keszthelyen* is alakult általános munkásegylet, és ugyancsak a *Testvériség* március 26-i száma *Lukafáról* (Baranya megyéből) írt levelet közöl, amely hírül adja, hogy ott is alakult általános munkásegylet. A főügyészi jelentés ezeket is figyelmen kívül hagyja.

A főügyészi jelentés, az abban említett 22 vidéki fiókegylet, 12 pesti és budai szakegylet, egy pesti „szláv munkásegylet" és egy külön újpesti „Munkás- és Rokkantpénztár" tagságát számítva, az Általános Munkásegylet össztaglétszámát 9 866 főben jelöli meg.

A központi egylettel együtt 37 egyletről van itt szó. Ezenkívül az Általános Munkásegylethez, ha formailag nem is, de ténylegesen csatlakozott a Betegbiztosító pénztár, amelynek Farkas vallomása szerint már 3 000 tagja volt, főleg gyári és malommunkások. A pesti nyomdász önképzőegyletnek — amely nem szerepel a Munkásegylethez csatlakozott és a főügyészi jelentésben szereplő szakegyletek között — 490 tagja volt.

A Munkásegylet szervezeti befolyása tehát 1871 májusában 12 000—14 000 dolgozóra terjedt ki. Többségük nyilván Pesten, Budán, Óbudán és Újpesten élt, s csak a sokkal kisebb része vidéken. A tagság túlnyomóan kisipari munkásokból állt. Gyári és malommunkások a munkásbiztosítóban, az óbudai és a temesvári egyletben voltak nagyobb számmal. A szakegyletekbe és a vidéki fiókegyletekbe sok kismester is belépett. Értelmiségiek főleg a központi egyletben, kisebb részben a fiókegyletekben is voltak.

Ez a kép, elkerülhetetlen tarkasága mellett is megmutatja, hogy 1871 tavaszán megérett a helyzet egy *országos munkáspárt* megalakítására. A Munkásegylet fel is vetette a párt megalakítása érdekében egy országos munkáskongresszus összehívásának a tervét; ezt a *Testvériség* és a *Brüderlichkeit* 1871 februárban nyilvánosságra is hozta. Azonban a munkáskongresszus propagálását — bár az elgondolás vidéken rögtön visszhangra talált — 1871 márciusban a két közlöny beszüntette.

Szvobodának már idézett vallomása szerint azért vették le a kérdést a napirendről, mert Kutill és Schäftner ellenezte a

magyarországi munkáskongresszus összehívását. Schäftnerék a mozgalom két szárnya közötti ellentétek részbeni megoldását és az egyesülés végrehajtását előbbrevalónak tekintették a kongresszus összehívásánál. Az egyesülés létrejöttével érlelődött csak meg valójában a helyzet az országos munkáskongresszus összehívására és az országos munkáspárt megalakítására. Azonban ugyanekkor, 1871 májusában beszüntették a *Testvériség* és a *Brüderlichkeit* megjelenését. A közlönyök beszüntetésével a Munkásegylet kiadta kezéből azt a fegyvert, amelynek segítségével a munkáskongresszus összehívását kellően előkészíthette volna.

Az egyleti közlöny megszűnésével a pesti mozgalom igen fontos, de a vidék számára még fontosabb agitációs és szervező fegyvere hullott ki a Munkásegylet kezéből, még hozzá éppen akkor, amikor ezt a fegyvert a legeredményesebben használhatta volna. A két közlönyt akkor szüntették meg, amikor a Párizsi Kommün hatása különösen erőssé vált, amikor a pesti sztrájkmozgalom a csúcspontján volt, amikor a „két fő egylet egyesülése" közvetlenül a küszöbön állott. Ilyen módon a pesti munkásokhoz és vidékre is csak a külföldről érkező szocialista lapok jutottak el, ha a hatóságok, a postával összejátszva, nem kobozták el azokat.

Miért szüntették be a két lapot májusban — ezt a kérdést homály fedi. Politzer, a lapok felelős szerkesztője azt írja, hogy „A két lap alaptőkéje nem volt elegendő arra, hogy életképességüket biztosítsa és így május közepén mindkét lap megjelenését be kellett szüntetni." Ez az indokolás alig hihető. Volt alaptőke a lapok megindításához, amikor elég erős harc folyt a mozgalom két szárnya között. De nem volt már alaptőke még az egyik lap kiadására sem, amikor a mozgalom két szárnya között megegyezés létesült és egyesültek! Ismeretes, hogy ekkor már eljárás folyt Politzer ellen a lap február 26-i számában hozott, „felségsértésnek" nyilvánított közleményéért. Nincs kellő alapunk feltételezni, hogy e miatt az eljárás miatt nem vállalta volna tovább Politzer a szerkesztést: ő nem mutatkozott gyávának. A kérdés tehát tisztázatlan.

A Munkásegyletnek már nem maradt ideje, hogy új lapot létesítsen, egy kongresszust ténylegesen előkészítsen és a szociáldemokrata pártot, Németország és Ausztria után, Magyarországon is megalakítsa. A Párizsi Kommün idején a

Munkásegylet készült erre a közvetlenül előtte álló feladatra, de megoldani már nem tudta; alig két-három hét mulva az egyletet a rendőrség feloszlatta.

3. Az Általános Munkásegylet tüntetése a Párizsi Komműn eszméi mellett 1871 júniusában

1871 májusát a párizsi proletariátus kiontott vérével írták be a történelembe. Az első proletárhatalom megteremtői, a proletár hősiesség óriásai példátlan elszántsággal szálltak szembe a kiéhezett Párizsra tört ellenforradalmi túlerővel. Bismarckék összefogtak Thiers-ekkel, s a foglyulejtett francia hadsereget a francia ellenforradalom rendelkezésére bocsátották a forradalmi Párizs elleni gyilkos támadásra. „A győztes és legyőzött hadsereg szövetkezik — írja Marx —, hogy egyesült erővel mészárolja le a proletariátust"[21].

Május 21-én belső árulás nyitja meg Párizs kapuit az óriási túlerőben levő ellenforradalmi seregek előtt. Hétnapos véres, megsemmisítő küzdelemben haltak hősi halált a kommunárdok. Az ellenforradalom olyan vérengzést rendezett, amilyenre addig még nem volt példa: proletárok tízezreit mészárolták le vadállati kegyetlenséggel!

Marx előre figyelmeztette a Komműn vezetőit a francia és porosz reakció titkos szövetkezésére és készülő támadására. Ugyanakkor az Internacionále felhívta a többi országban működő szekcióit, rendezzenek tiltakozó akciókat a bestiális támadás ellen.

A pesti szekció is kapott ilyen felhívást. Erről szól Becker 1871 május 20-án kelt válasza, Farkas május 9-i levelére. Becker levelében a következőket írja:

„Genf, 1871 május 20.
Farkas Károly polgártársnak, Budapest.
Kedves párt- és szövetségi társunk!

A franciaországi komműnmozgalom már több mint két hónapja annyira igénybe veszi minden erőnket és tevékenységünket, időnket és eszközünket, hogy egyéb levelezésünket

---

[21] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 525. old.

kénytelenek voltunk elhanyagolni. Ismételt és valóban veszélyes agitációs utakat kellett tenni. Egyik ilyen útról visszatérve találtam meg sok más levéllel együtt az Ön május 9-i becses levelét, amelyre szintén csak röviden és sietve tudok válaszolni . . .

Ha Dél-Franciaországban várakozásunk ellenére nem tudjuk kirobbantani a védelmi felkelést, akkor Párizsi Kommű-nünknek a leghősiesebb védekezés ellenére időlegesen el kell esnie. Déli irányban dolgozunk, eközben teljesítjük kötelességünket az eddigi sikertelen lyoni, marseilles-i stb. felkelések következtében hozzánk érkezett többszáz menekült pártelvtárs (részben asszonyokkal és gyermekekkel) elhelyezését és ellátását illetően, amiről nekünk kell gondoskodnunk. Nem csekély teher! Ezért innen hosszú ideig semmit sem tehetünk a különböző munkabeszüntetések érdekében, amit nagyon sajnálunk. Szíveskedjék mindezt a Központi Bizottság megbízásából (a svájci federálszekció központi bizottságáról van szó — *N. D.)* a sztrájkoló pesti szabókkal közölni és szíveskedjék nyomatékosan lelkükre kötni oly terhes jelenlegi helyzetünket és oly súlyos feladatunkat. Viszont most, jobban mint bármikor, igénybe kell vennünk minden szövetségestárs segítségét, hogy e sürgős és talán még döntő ügyben minden lehetőt elkövessünk. Pesten talán egy külön e célból rendezett általános munkásgyűlés megfelelő lenne. Puszta rokonszenvüzenetekkel azonban keveset használunk, a szolidaritásnak tettek által kell hússá és vérré válni.

A legközelebbi *Vorbote*-ban kivonatot közlök leveléből. Az 51 cikkelyből 100 példányt küldök Önnek és további példányok állnak a rendelkezésére, minthogy ezek legszélesebbkörű terjesztése fontos.

Csak előre, mindig előre, a mi ügyünk legyőzhetetlen!

Testvéri üdvözlet Önnek és az összes hűséges elvtársaknak.

Johann Ph. Becker"[22].

---

[22] Becker levelét az azonosság megállapítása céljából felolvasták a rendőri nyomozás során Farkasnak, s a vallomási jegyzőkönyvbe a levél teljes szövegét belevették. A levél tehát Farkas már idézett vallomási jegyzőkönyvéből ismeretes. (Németből fordítva.)

Becker levelét Farkas ismertette a Munkásegylet választmányi tagjaival és a szakegyleti osztály vezető tagjaival. A gyűlés összehívását azonban már csak a Párizsi Kommün leverése után határozták el.

A mozgalom politikai fejlettsége és a harci készség magas foka mutatkozott meg abban, hogy a Kommün bukása nem torpantotta meg a harci lendületet. A francia ellenforradalom vérengzései határtalan felháborodást és gyűlöletet váltottak ki a széles tömegekben a francia hóhérok ellen. A Kommün nagyszerű eszméi változatlanul éltek a munkásság tízezreinek szívében. A Kommün nagy szabadságeszméibe vetett hit, az ellenforradalommal szemben érzett megvetés és gyűlölet, a mélységes szolidaritás a Kommün hőseivel — megmozdulásra késztette a főváros munkásait. Becker levele ugyan a még fennálló és hősies halálltusáját vívó Kommün támogatására javasolta megfelelő akció szervezését, de a Munkásegylet vezetői jól tudták, hogy a párizsi tragédia után sem maradhatnak tétlenek. A Munkásegylet választmánya nyilvános gyűlés összehívását határozta el.

1871 június 5-én összeült a Munkásegylet választmányának és a 12 tagú szakegyleti bizottságnak együttes ülése. Elhatározták, hogy június 11-én, vasárnap rendezik meg a nyilvános munkásgyűlést. Megtárgyalták és elfogadták a gyűlés elé terjesztendő határozattervezet szövegét is. Rüdt fogalmazta meg a határozatot, amelyben a többi között *menedékjogot* követeltek a kommünharcosok számára.

A rendőrség a június 11-re bejelentett gyűlést nem engedélyezte. A szakegyleti osztály június 9-i ülésén elhatározták, hogy az engedély megtagadása miatt a nyilvános gyűlést egy héttel későbbre halasztják, viszont 11-re nyilvános gyűlés helyett egyleti agitációs értekezletet, „agitációs gyűlést" hívnak össze. Ilyen értekezleteket minden külön hatósági engedély nélkül tartottak.

A gyűlésre megérkezett Bécsből *Scheu András* és *Peschau*. Magukkal hozták a *Volkswille* legfrisebb számának egy kötegét. Ezt megelőzőleg Bécsből postán küldtek néhányszáz példányt a *Volkswille* ama számából, amelyet az osztrák rendőrség elkobozott a Párizsi Kommünről szóló, gyászkeretbe foglalt közlemény miatt. E közlemény mottója Freiligrath német költő egyik versének következő szakasza volt:

„Az ajkakon a dac és a gúny kifejezésével
Még a halálban is éltetve a forradalmat
Dicsőségesen hullatok el.”

A *Volkswille*-nak ez a száma komoly segítséget nyujtott a júniusi gyűlés és tüntetés előkészítéséhez.

A június 11-iki „agitációs gyűlésen” sokszázan jelentek meg. A gyűlés a nemzetkozi proletárszolidaritás ragyogó megnyilatkozása volt. Lelkes, bátor kiállás a Kommőn eszméi mellett; mélységes gyász mártirjaiért; kimondhatatlan megvetés és gyűlölet az ellenforradalmi hóhérokkal szemben. A gyűlés síkraszállt a francia hóhérok magyar támogatói s mindenekelőtt a magyar kormány ellen, amely az esetleg Magyarországra menekülő kommőnharcosok elfogatására és kiadatására készült.

Erről a gyűlésről a későbbi rendőrségi vizsgálat folyamán a Farkast kihallgató rendőrtisztviselő, (a vallomási jegyzőkönyv szerint) a következőket mondotta Farkasnak:

„A f. é. június 11-én megtartott kérdéses gyűlésen az ugyanott fellépett Scheu, Peschau, Schäftner, Kutill, Rüdt, Politzer stb. szónokok nem a Munkásegylet céljáról és harcáról tartottak előadásokat, mint ahogy Ön mondta, hanem ők a társadalom uralkodó osztályai ellen, mint a munkásokat elnyomó úgynevezett nagytőke, vagy uzsoratőke ellen és a jelenlegi kormány ellen, mint a nemesség, a nagytőke és a klérus osztályuralma ellen beszéltek, amelynek meg kell buknia és helyébe a szabad munkásállamnak kell létesülnie és felemelkednie; hangsúlyozták, hogy a munkástörekvések végcéljának eléréséhez, a szabad munkásállam megteremtéséhez mindenekelőtt az szükséges, hogy a munkásosztály mint negyedik rend vagy osztály szervezkedjen és ennek céljából egyesülniök kell, ki kell vívnia a szabad választójogot, hogy képviselőiket az országgyűlésbe bejuttassák. Rüdt azt mondta, hogy a munkásságnak nem szabad többé kérni, joga van követelni, de követeléseikért a munkásoknak helyt kell állniok, és még ha nincs is fegyverük, ökleikkel kell szembeszegülniök a katonák szuronyainak és az erőszaknak. Azt mondta, hogy a szociáldemokrácia előtte úgy tűnik fel, mint a mitológiai idők meséiben a sárkány, amelynek minden levágott feje helyett tíz új nőtt ki . . .”

Schulhof Géza a következőkép írja le a június 11-i gyűlést és tüntetést:

„. . . A nagy számmal megjelent budai, ó-budai és pesti munkásegyletek tagjai előtt emlékbeszédet tartottak a párisi kommune elesettjei fölött.

A beszédek hatása alatt a gyűlés elhatározta, hogy a tanácskozás után gyászfátyollal körített kalapokban zárt sorokban kivonulnak a városligetbe, hogy a burzsoáziának ezzel is jelét adják annak, hogy a munkások nem tartják ügyüket elveszettnek . . .

Hosszú, beláthatatlan sorban vonultak ki a munkások a városligetbe. A főváros közönsége érdeklődéssel nézte a szokatlan látványt . . . A városligetben megállapodtak a munkások és elénekelték a Marseillese-t, azzal a módosítással, hogy minden szakasz végére hozzátették: «Az új forradalom; az általános forradalom.» Azután szétosztották a munkások közt a genfi nemzetközi munkásszövetségnek ötvenegy pontból álló «Temple unique» czímü határozatát.[23] A városba visszatérve, a munkások a pesti általános munkás-egylet elé vonultak, ahol a fővárosi munkások gyásza jeléül kitűzték a fekete lobogót"[24].

Marx a „Polgárháború Franciaországban" czímű munkájában 1871 május 30-án állapította meg: „A munkások Párizsát, Kommünjével együtt, ünnepelni fogják örökké, mint egy új társadalom dicsőséges hírnökét. Mártírjait a munkásosztály nagy szívébe zárta"[25]. Pest-Buda munkásai a júniusi tüntetés alkalmával megmutatták, hogy a Kommün mártírjainak emlékét Magyarország munkássága is nagy szívébe zárta.

A Kommün hóhérjait — mondja Marx, — „a történelem már odakötözte ahhoz az örök pellengérhez, amelyről papjaik minden imája sem oldhatja le őket"[26]. E hóhérok mellé a szégyenoszlophoz kellett kötözni azokat is, akik az ellenforradalom párizsi tömegmészárlásai után a menekültek kiadásával akartak további segítséget nyujtani a gyilkosoknak.

A pesti tüntetés előtti napon, 1871 június 10-én tárgyalta az Andrássy-kormány Beust közös külügyminiszter átirata

---

[23] A genfi Központi Bizottság április 8-i határozata ez, amelyben a Párizsi Kommünt üdvözli és méltatja.

[24] MMTVD. 1. köt. 178—179. old.

[25] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 526. old.

[26] Ugyanott.

nyomán a Thiers-kormány kérését az Osztrák-Magyar Monarchia területére menekült kommünharcosok kiadatására vonatkozóan. A magyar minisztertanács határozata leszögezi, hogy a politikai bűnösök kiadatását „a fennálló nemzetközi szerződések kizárják". Ehhez a megállapításhoz a határozat undorító alakoskodással hozzáteszi: „Amennyiben azonban nem tagadható, hogy a párizsi commune párthívei oly gonoszságokat követtek el, melyek politikai párttörekvések leplével semmiesetre sem fedeztethetnek, és így a közbűntettesek sorába tartoznak: a magyar kormány kötelességének tartja az ilyen gonosztettekkel terheltek irányában, az osztrák magyar monarchia és a Francziaország közt fennálló menedékjogi szerződések határozványait alkalmazásba venni és ennélfogva kész a maga hatáskörében a szükséges intézkedéseket megtenni arra nézve, hogy a Párizsban elkövetett . . . bűntettekben részvétellel gyanusított s Magyarországba menekült idegenek, a franczia kormány megkeresésére elfogassanak és az itteni törvényszékeknek a kiadatás iránti kérelem felett hozandó határozatáig letartóztassanak"[27].

Az Andrássy-kormány megtagadta, hogy politikai törekvésnek ismerje el a munkások társadalmi felszabadulásáért folyó harcot, valamint Párizsnak a munkásság által való védelmét a poroszok előtt kapituláló ellenforradalommal szemben; mindezt „közönséges bűnténynek" nyilvánította. Ezzel az Andrássy-kormány ugyanabba az ellenforradalmi mocsárba süllyedt, amelyben a porosz segítséggel Franciaország nyakára ülő Thiers és bandája megszületett.

Az Andrássy-kormány tehát a Magyarországra menekült kommünharcosok kiadatását határozta el. De a következő napon Pest-Buda munkásai a Kommün eszméi mellett tüntettek, menedékjogot követelve az üldözött munkásharcosok számára.

Az uralkodó osztályoknak a Kommünre szórt szennyes rágalmai és a vad üldözések ellen felhangzott a tiltakozás a

---

[27] Országos Levéltár. 1 038. M. E. 1871. V. 876. sz.
A minisztertanácsi határozat az idemenekült *idegenek* kiadatását állapítja meg. 1875 decemberében a Bécsben letartóztatott és a magyar hatóságnak átadott forradalmárt, Frankel Leó *magyar* állampolgárt is kiadni készültek a francia hóhéroknak, s ez azért nem történt meg, mert a francia nép 1876-ban kikényszerítette az amnesztiát az életben maradt kommünharcosok számára.

magyar irodalmi élet köréből is. Így Darmay Viktor, jelenleg kevéssé ismert költő, a párizsi Kommünről írt versében így szállt szembe az uralkodó osztály kommünellenes képmutató „ítélkezéseivel”:

Jelen, megállj! ó ne ítélj még,
Ne dobd rájuk a követ,
. . . . . .
Lesz kor, melynek téged ér vádja,
Midőn felőlük szól s ítél;
. . . . . .
S megmondja, hogy te vagy a gyilkos,
Tiéd a bűn, mely annyi sok;
Tiéd a könny, a vér, a láng és
Ők bukva is még angyalok.[28]

Az Andrássy-kormány becstelen határozatával szemben a Munkásegylet volt elsősorban az, amely a nemzetközi proletárszolidaritás által vezérelve Magyarország becsületét képviselte, s a történelem szégyenoszlopához a francia hóhérok mellé odakötözte az Andrássy-kormányt, amely kész volt segédkezet nyujtani a gyilkosoknak.

A Párizsi Kommün melletti kiállás az Általános Munkásegylet legjelentékenyebb, de egyben utolsó politikai megmozdulása volt. Vezetőinek és számos aktív tagjának letartóztatásával az Andrássy-kormány terrorrendszabályai megbénították az Általános Munkásegylet további működését.

[28] Hét Évszázad Magyar Verseiből. Szépirodalmi Könyvkiadó 1951. 672. old.

XI

AZ ÁLTALÁNOS MUNKÁSEGYLET FELOSZLATÁSA. A HŰTLENSÉGI PER

1. A júniusi munkáslefogások és ezek visszhangja

A Párizsi Kommün után a nemzetközi reakció számos országban rendőri hajszát indított a munkásegyletek, a szocialista mozgalom, s mindenekelőtt az Internacionále szekciói ellen. Az Internacionálét „összeesküvő társulatnak" nyilvánították, amelynek „összeesküvése" idézte elő, a reakció rémképei szerint, a Kommünt. A reakciós kormányok tudatos politikai számítással saját rémképeiket terjesztették, hogy a polgárság felfokozott ijedtségét a liberális ellenzék sarokba-szorítására használják fel.

Az Internacionále elleni nemzetközi rendőri hajszába való bekapcsolódást jelentette az Andrássy-kormány 1871 június 10-i határozata is a Párizsi Kommün menekültjeinek kiadatásáról. Ez a kormányhatározat az Általános Munkásegylet elleni rendőri hajszát is maga után vonta. Az Általános Munkásegylet tüntetése a Párizsi Kommün eszméi és harcosai mellett, egybeesett az európai terrorhullám fokozódásának idejével.

A tüntetést követő napon, június 12-én a rendőrség letartóztatta Kutillt, Schäftnert, Rüdtet, Scheu Andrást, Peschaut, akik részben még februárban, részben közvetlenül a tüntetés előtt érkeztek Ausztriából.

A letartóztatások nagy felháborodást váltottak ki a munkások körében. Június 12-én este a szakegyleti osztályon a munkásbiztosító helyiségében értekezletet tartottak, ahol egy 12 tagú bizottságot választottak a letartóztatások elleni

tiltakozó akció szervezésére. Az akcióbizottság tagja volt Farkas, Ihrlinger, Essel, Blumenthal, Rauchmaul, Lukácsi, Firtinger Károly, Kovács, Rauch, Szopkó János, Stern Lipót. Plakátot készítettek, amely a munkásletartóztatások elleni tiltakozásra hívta fel a munkásokat. A plakát szövegét Ihrlinger állította össze. Essel mint elnök és Kovács mint titkár írta alá, de kiadni már nem sikerült.

A bizottság három tagja, Essel mint az egylet elnöke, Kovács mint az egylet titkara és Rauch június 13-án reggel Thaisz Elek főkapitányhoz ment, tiltakozni a letartóztatások ellen. Thaisz nyomban lefogatta őket is. Nyilvánvaló, hogy utasítása volt szélesebbkörű letartóztatásokra. Az egyleti helyiséget ekkor már titkos rendőrök vették körül. A 12-es akcióbizottság még szabadon maradt tagjai másutt, egy vendéglőben ültek össze a további lépések megtárgyalására. Itt tiltakozó küldöttség menesztését határozták el a belügyminiszterhez, amire azonban nem került sor, mert meg ebben a vendéglőben letartóztatták az akcióbizottság minden ottlévő tagját. A következő napokon a rendőrség további letartóztatásokat eszközölt. Az őrizetbevettek száma 53-ra emelkedett.

Az Andrássy-kormány bezáratta a Munkásegylet helyiségeit, nyilt terrorintézkedésekkel megbénította az egylet működését, s elrendelte a „hűtlenségi" eljárás megindítását a Munkásegylet vezetői és aktív tagjai ellen.

A letartóztatásoknak a polgari sajtóban elég vegyes visszhangja volt. A Kommün leverése osztatlan örömet váltott ki az uralkodó osztályok minden rétegében, de azzal a vadállati vérengzéssel, amellyel a francia ellenforradalom Párizsban tombolt, csak a legádázabb népgyűlölők vállaltak közösséget. A polgári ellenzék nem vállalta ezt; nemcsak Irányiék, de még a Tisza-féle balközép egyrésze sem; legalább is nyilvánosan nem. Nem akarták az Andrássy-kormannyal együtt viselni a Thiers-bestiákkal való cinkosság szégyenbélyegét.

A Tisza-párti Jókai lapja, a *Hon* június 14-én ezt írja: „Nem helyeseljük az agitátorok üzelmeit, de hogy a politikailag másként gondolkodók ellen indított hajsza beleillik-e egy alkotmányos állam keretébe? arról még kissé gondolkozunk." Jókaiék tehát ebben a kérdésben még „gondolkoztak".

A *Pesti Napló* egyszerre iparkodott helyeselni a rendőrségnek és aggodalmaskodni is a polgárság felé. „Mintha ostromállapotban élnénk — írja a lap június 16-án. — Hogy mi történt, azt tulajdonképpen nem tudjuk; de azt látjuk, hogy valóságos sociálista invásiónak kellett történnie, s pillanatokra úgy látszik, mintha Pesten ismételni akarnák a párisi commune szerepjátszását, vagy valami szörnyüséges munkásösszeesküvésnek állanánk előestéjén." Miután a jámbor nyárspolgárok agyában a riasztó rémképeket így felidézte, a *Pesti Napló* siet „köszönetet" mondani a rendőrségnek, hogy „holmi csavargók, notorius izgatók s hasonló csendzavaróktól megtisztítja Pestet;" azután az alkotmányosság után vágyók kedvére megtoldja ezt egy „de"-vel is: „de mint állapotaink különös jellegvonását kell constatálnunk, hogy ilyesmi minden rendőrbiroi eljárás, sőt a nélkül történik, hogy legalább a nyilvánosság előtt lenne indokolva, hogy mily fenyegető baj sejtelme hatalmazta fel a városhatóságot ily rendkívüli eljárásokra! Nem az illetők érdekében szólalunk fel... hanem általános elvek, s az alkotmányos szabadság egyik sarktétele: a személybiztonság érdekében." Hiszi, hogy a különös rendőri eljárásra, tehát a szocialisták személyi biztonságának lábbaltiprására megvan a „kellő ok", de kéri megnyugtatásként az ok közlését. S végül levonja a következtetést: „*Sürgetjük a rendőri intézménynek minél előbbi szervezését...*"

Helfy Ignác a „48-as párt" lapjában, a *Magyar Ujság*-ban június 18-án, a polgári ellenzék aggodalmát kifejezve, kifogást emel a munkáslefogások ellen: „Engedelmet kérünk t. főkapitány úr, s illetőleg t. belügyminiszter úr — írja Helfy —, de ha önök ez uton haladnak s eszmék magvának elhintéseért börtönbe csukják az embereket, akkor bizony nemsokára elérjük, hogy a magyar ellenzék valamennyi tagját elfogják, mert hisz ezek is terjesztenek oly eszméket, amelyek önöknek nem tetszenek." Magyarázza, hogy amíg a szocialisták csak propagálják a népállam eszméit, addig „az általunk is kárhoztatott eszmék ellen eszmékkel kell harczolni" s csak akkor kell majd büntetni, ha a „bűnös tetteket" el is követik. Ne a „szándékot" büntessék tehát, hanem majd a „tetteket"!

A letartóztatások idején, a lefogások kiváltotta felháborodás közepette a Kőbányai-úti Magyar Vagongyárban sztrájk tört ki. A gyárvezetőség a Párizsi Kommün leverését

mindjárt kamatoztatta is olymódon, hogy egyre-másra bérlevonásokat eszközölt. A június 11-i tüntetés viszont fokozta az ellenállás szellemét a munkásokban, akik síkraszálltak a levonások megszüntetéséért, sőt béremelésért.

A lefogások híre a sztrájkolók ellenállását nem törte meg. Ez a gyár nem először volt sztrájkharc színtere. Ebben a gyárban dolgozott és szervezte a munkások harcát 1869 nyarán Strobel Antal és később, 1870 márciusáig Farkas Károly is. A *Magyar Ujság*, a „48-as párt" lapja — a sztrájkról június 15-én ezt írja: „A strikolók száma mintegy 300. S mivel ugyanők a többi gyárak munkásaihoz is intéztek a munka beszüntetésére vonatkozó fölhivást és hire járt annak is, hogy a strikolók a fegyvergyárat megtámadni szándékoznak (ami az uralkodó osztálynak és kormányszerveinek gyakori rémképe — *N. D.)*, ma délben két szakasz ulánust küldöttek ki a helyszinére a rend föntartása végett."

A *Pesti Napló* június 17-én hírüladja, hogy a sztrájkoló vagongyáriak kivívták követeléseiket. Sztrájkjuk — mint a munkásság általános nyugtalanságának a megnyilvánulása — a kormánykörököt eléggé aggasztotta. A *Pesti Napló*-nak ugyanez a száma arról is beszámol, hogy előző nap „a belügyminisztériumnál a mostani munkásmozgalmat és több munkásvezető elfogatását illetőleg értekezlet tartatott... Ezen fontos ügyben hosszabb eszmecsere történt, s végre Thaisz főkapitány javaslata fogadtatott el, mely szerint a Pesten tartózkodó munkások szoros rendőri felügyelet alá lesznek vonandók, különösen a szállók fognak rendőrileg szigorúan megvigyáztatni." Elhatározták, hogy a számukra nem kívánatos munkáselemeket, kik „nyolc napon át munka nélkül vannak", kitoloncolják.

A *Pesti Napló* ugyenezen közleménye magyarázatot is ad a városi hatóság részéről a polgárok megnyugtatására, válaszképpen az előző napi (fentebb említett) magyarázatkérésre. A városi hatóság válasza hangsúlyozza, hogy a munkáslefogások által „a személyes szabadság érdekei... tiszteletben tartatnak". Azt is elárulja, hogy a kormánynak mindenről tudomása van és a városi hatóság nem maga intézkedik így. Hozzáteszi — akaratlanul is az Andrássy-féle „személyes szabadság" további illusztrálására —, hogy az „internationalis mozgalomtól egészen *függetlenül* történik az, hogy a város-

kapitányság oly munkásokat, kik nyolc nap alatt keresetforrásukat nem tudják kimutatni, Pestről kiutasít". Az Andrássy-kormány a Munkásegylet elleni nyilt terrorral egyidőben széles munkástömegek ellen is hajszát indított, hogy az ellenállás szellemét, melynek fejlődését a Munkásegylet tevékenysége elősegítette, ismét megtörje, s a kizsákmányolás „közbiztonságát" megerősítse.

Az 53 őrizetbe vett munkásegyleti vezető és aktív tag közül 28-an kerültek vizsgálati fogságba, túlnyomórészt a választmány és az egyleti tanács legaktívabb tagjai. Scheut, Peschaut, Rüdtet, Kutillt és Schäflert pedig kitoloncolták Magyarországról.

Az Internacionále Főtanácsa és szekciói, válaszul a nemzetközi reakció támadására, széleskörű agitációt folytattak a francia és a nemzetközi reakció igazi arcának és ténykedéseinek leleplezésére. A nyugati demokratikus lapok is állástfoglaltak a francia ellenforradalom vérengzései és a nemzetközi reakció uszító hadjárata ellen. Mindennek a visszhangja Magyarországon is éreztette hatását.

A polgári ellenzéki *Gyors-Posta* július 30-i számában a liberális Borostyáni Nándor írt cikket, mely a polgári ellenzék élesedő bírálatát tükrözte vissza, az Andrássy-kormány terrorrendszabályai ellen. Helfy júniusi fellépése meglehetősen magyarázkodó jellegű volt, viszont Borostyáni cikkében elég élesen rámutat a francia reakció bestialitása és az Andrássy-kormány munkásellenes hajszája közötti egyenes összefüggésre. Borostyáni cikkében kereken megmondja, hogy „a vandálok nem gyilkolhatták le nagyobb kéjjel a római birodalom lakóit, a minővel most az uralgó párt pusztitja ki Francziaországban a commune párthiveit". Megállapítja, hogy „a franczia hajtóvadászatot előreláthatólag egy általános európai hajtóvadászat fogja követni . . ." S hozzáteszi: „Hogy a mi kormányunk nem fog kimaradni az általános hajtóvadászatból, azt bizonyitja azon hallatlan önkényes eljárás, melyet a pesti főkapitányság a belügyminisztérium jóváhagyásával nehány tüntető munkás ellen követ . . . A hol rendőrségi brutalitások és a szabadelvű törekvések elnyomása körül fordul meg a dolog, ott az Andrássy-kormány mindig első sorban fog állani".

A hajtóvadászat *már* javában folyt, s a magyar kormány

már ott állt az Internacionále elleni rendőri üldözés „első sorában". Borostyáni jellemzése — mely a hangsúlyt a *várhatóra* s nem a már *bekövetkezettre* helyezi — tehát nem egészen pontos. Ennek ellenére jellemző volt az a szégyenbélyeg, amelyet Borostyáni az Andrássy-kormány arcára ütött.

A munkáslefogások visszhangja általában elítélő volt s az Andrássy-kormány morális vereségét tükrözte.

2. A Munkásegylet elleni vizsgálat sikertelensége

1871 november 24-én miniszteri értekezlet tárgyalta a lefogottak elleni vizsgálat eredményét. Andrássyt tíz nappal előbb nevezték ki közös külügyminiszterré, az új miniszterelnök pedig Lónyay Menyhért lett. Ő elnökölt a november 24-i ülésen, melyen Bittó István igazságügyminiszter és Tóth Vilmos belügyminiszter vett részt. Meghívták referálásra Kozma Sándor főügyészt és Rozgonyi Bertalant, aki a hűtlenségi per kiszemelt ügyésze volt.

Kozma és Rozgonyi beszámolt a vizsgálat eredményéről. Az eljárás alá vontakat három csoportba osztották. Az első csoportba vették azokat, akiknek internacionále-tagságát a házkutatások alkalmával lefoglalt tagsági okmánnyal vagy egyéb irattal bizonyítani tudták. Ide tartoztak Farkas, Eisel Károly és Rauchmaul vasmunkások, Külföldi, a korrektor és Schäfler Albin nyomdász. A második csoportba azokat sorolták, akiknek internacionále-tagságát okmányszerűen nem tudták bizonyítani, csak levélbeli kapcsolataikat külföldi internacionále-tagokkal és aktív tevékenységüket a Munkásegyletben. Ide tartoztak Ihrlinger, Katzander Gyula és Firtinger Károly nyomdászok, Essel, Lukácsi, Holländer, Szopkó János, Král János, Horváth József és Vécsey József szabók; Körbler Raimund kőfaragó, Szvoboda, a fiatal tanár, Politzer, az egyetemi hallgató és lapszerkesztő, Führer Ármin tisztviselő, Kovács, Heckman István, Maki József cipészek, Techter Frigyes, Kucserauer Nándor, Stern Lipót, Schuller József[1] és Gitter András kötszövő, a munkásbiztosító hivatalsegédje. A harmadik csoportba kerültek a szabadlábon lévő vádlottak.

[1] Utóbbiak foglalkozását nem sikerült megállapítani.

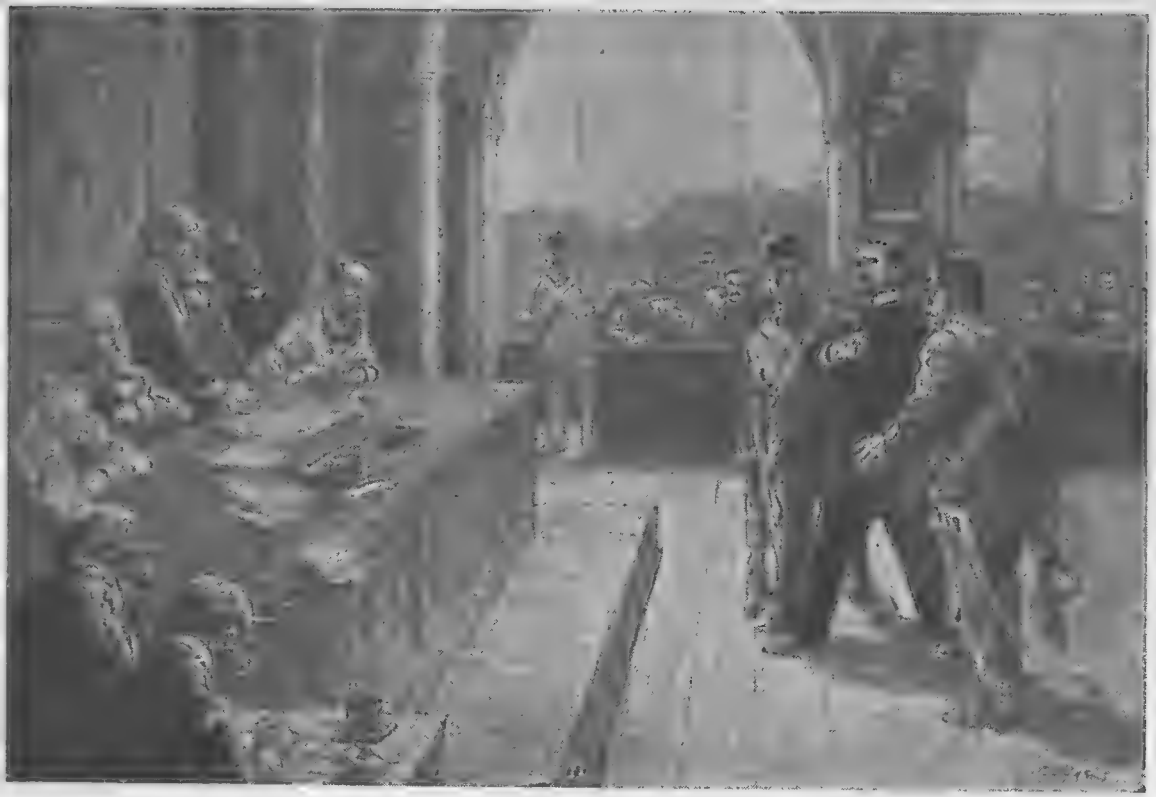

A pesti hűtlenségi per tárgyalása

Az ügyészektől mindenekelőtt azt kérdezték meg, hogy a házkutatások során lefoglalt számos levél és irat között vannak-e olyanok, „amelyekből ellenük (a vádlottak ellen — *N. D.)* bizonyítékot lehetne előállítani arranézve, hogy minő bűnös cselekményeket követtek el" és „melyekből a lefogott egyének cselekvő részvétele kitűnnék"; másodszor, hogy „miért nem történtek nyomozások a vidéki városokban, hol fiókegyletek léteztek"; harmadszor, hogy „minő alapon volna a per megindítandó"; s végül „van-e kilátás, hogy a bíróság a vádlottakat elítéli?"

A vizsgálat a lefogott vezetők elég széleskörű levelezési kapcsolatait tudta kimutatni. A házkutatások alkalmával találtak és lefoglaltak leveleket Beckertől Genfből, Bachruchtól Párizsból, Strassertől Grácból, Oberwindertől és Hartungtól Bécsből, Bornhorsttól, Bracketól és másoktól Németországból, sőt még Sorgétól New Yorkból és máshonnan is. A levelek többsége a *Közlöny* szerkesztőinek információs kapcsolatait szolgálta, de jelentős részük a magyarországi mozgalom ügyére vonatkozott.

A periratokban szó van Marx leveléről is, melyet valamelyik vádlottnál vagy az egylet irattárában foglaltak le. E levél, mint a lefoglalt levelek túlnyomó többsége, nem került elő. Sem azt nem tudjuk, kinek írta Marx, sem azt, hogy mikor és mit írt. Az ügyészi jelentések semmit nem idéznek belőle, tehát nyilván nem tartalmazott olyat, amit a vád a hűtlenségi perben felhasználhatott volna. A levélre mint a Marx-szal való kapcsolat bizonyítékára hivatkoztak.

Marx 1869 augusztus 10-én Koll-hoz küldött levelében említi, hogy írt Pestre Holländer Jakabnak — aki a hűtlenségi per egyik vádlottja — a londoni Német Munkásképző Egylet által a sztrájkoló pesti szabók részére gyűjtött és Marxhoz továbbítás céljából eljuttatott pénz ügyében.[2]

Marx a Párizsi Komműn idején Frankelhez és Varlinhez küldött levelében említi, hogy a Komműn ügyében többszáz levelet írt, mindenhová, ahol az Internacionále csoportjai működtek. Tehát nyilván Magyarországra is.

Feltétlenül hitelesnek kell tekintenünk a periratok közlé-

---

[2] Lásd 63. old.

sét Marxnak Pestre írt leveléről, anélkül, hogy tudnók, milyen levélről van szó.

A lefoglalt levelek nem jelentettek bizonyítékokat amellett, hogy a Munkásegylet bármilyen összeesküvés-félét készített volna elő a fennálló rend erőszakos megdöntésére. Ezt az ügyészség képviselői közölték is a miniszteri értekezlettel.

„. . . A királyi ügyészség képviselői előadták — mondja a miniszteri értekezlet jegyzőkönyve —, hogy olyan, a lefogott munkásoktól származó levelek és iratok, melyekből ő ellenük bizonyítékot lehetne előállítani arra nézve, hogy minő bűnös cselekményeket követtek el, nincsenek, minthogy az ő általuk írt leveleknek vevői ismeretlenek, s leginkább külföldiek s a vizsgáló bíróság hatalmi körén kívül esnek."

A vidéki nyomozás mellőzését az ügyészek azzal magyarázták, hogy „a hazai vidéki városokban működő egyleti tagok többnyire kiutasíttatván, még a vizsgálat megindítása előtt eltávoztak azon városokból"[3].

Más szóval ez azt jelenti, hogy vidéken korábban kezdték el a hajszát — amit a fentebb már említett resicai példa is szemléltet — mielőtt még az Andrássy-kormány a pesti hűtlenségi per megrendezését elhatározta volna. Utólagosan eléggé fájlalták, hogy miért nem a pesti hajszával együtt csinálták a vidékit is és hogy a Munkásegylet pesti vezetőinek vidékre írt levelei nem kerültek a rendőrség kezeibe. Júniusban még keveset törődtek az ilyen bizonyítékszerzéssel. Az elmult, nem egész félév alatt azonban a liberális közvélemény hangosabban kezdett érdeklődni a munkás-per ügye iránt. Helfy Ignác szeptember 20-án interpellációt is intézett Bittó igazságügyminiszterhez és Tóth Vilmos belügyminiszterhez ebben a kérdésben. A Lónyay-kormány ezért sürgette a kellő „bizonyítékokat".

Az ügyészek jelentéséből nyilvánvaló volt, hogy aligha tudnak a közvélemény megnyugtatására megfelelő „bizonyítékokat" szolgáltatni egy el nem követett bűncselekmény bebizonyítására. A miniszteri értekezlet ennek ellenére a törvénytelen eljárás folytatását rendelte el. A miniszterek kívánságára az ügyészek kijelentették, hogy „az első osztálybeliekre nézve az elítélés valószínűnek mondható, a többiekre nézve azonban kérdéses". Más szóval az ügyészek nem remélték és nem vállal-

[3] Országos Levéltár, M. E. LV. 1 745/1871. sz.

ták, hogy az öt első vádlotton kívül többnek az elítéltetését igazolni tudják a liberális közvélemény előtt. Kozma főügyész javasolta, hogy a második csoportba vett vádlottakat „talán egy-kettő kivételével" helyezzék szabadlábra. A döntést azonban a szabadlábra helyezések kérdésében kegyesen rábízták „az illetékes bíróság elhatározására".

Miután az „illetékes bíróság" a kormány által kívánt módon döntött, Farkas, Ihrlinger, Politzer, Essel és még hét vádlott letartóztatását meghosszabbította, Tóth Vilmos és Bittó december 2-án válaszolt Helfy szeptemberi interpellációjára. Tóth felidézte a júniusi tüntetéssel kapcsolatban támasztott rémképeket, Bittó pedig az ügyészek november 24-i információiból mondott el annyit, amennyit jónak látott. Közölte, hogy még tizenketten vannak letartóztatva, a többit szabadlábra helyezték. A bizonyítékok hiányáról mélyen hallgatott. December 21-én szabadlábra helyeztek még nyolc vádlottat, míg Farkas, Külföldi, Politzer és Ihrlinger továbbra is őrizetben maradt. Fogvatartásuknál tehát nem az volt a fő szempont, hogy van-e okmányszerű bizonyíték az illetők internacionále-tagságára — Ihrlingernél és Politzernél ilyen nem volt — hanem tényleges vezetői tevékenységük a mozgalomban.

A júniusi rémképek nevetséges volta a közvéleményben ellenhatást váltott ki. Ez az ellenhatás a munkások jogtalan letartóztatásának elítélésében és elutasításában jutott kifejezésre, ami kormánypárti körökben bizonyos nyugtalanságot idézett elő. A bizonyítékok hiányának híre futott, hiába hallgatott róla a kormány. *A helyzet képe* című folyóirat 1871 utolsó negyedében már aggodalmaskodik. „Ha, amitől tartani lehet — írja a folyóirat — a végső ítélet fölmentő lenne, ez kizárólag a vizsgálat hiányosságának lesz tulajdonítható."

Ebben az időben folytak a tárgyalások Európa különböző kormányai között az Internacionále elleni rendőri együttműködésről. Külön tárgyalások indultak Németország és Ausztria-Magyarország között I. Ferenc József osztrák és I. Vilmos német császár gasteini találkozója alkalmából. A tárgyalások később egyezségre vezettek. A szocialista mozgalom elleni rendőri szövetség Németország és Ausztria-Magyarország között a későbbi katonai szövetség egyik előkészítő tényezőjévé vált,

A gasteini császári találkozón a tárgyalásokat német részről Bismarck és osztrák-magyar részről Beust külügyminiszter vezette. 1871 novembere után a további tárgyalásokat Ausztria-Magyarország részéről mint közös külügyminiszter, Andrássy Gyula irányította. A rendőri együttműködés formális egyezményét csak 1872 végén kötötték meg Berlinben, de az együttműködés gyakorlatilag már előbb megvolt. A magyar kormány Andrássy útján e tárgyalásokon és az egyezmény megkötésében azt a szellemet érvényesítette, amely a magyarországi szocialista mozgalom üldözésében mutatta meg igazi arcát.

A Lónyay-kormány nem zavartatta magát olyan tényektől, hogy a Munkásegylet vezetőinek „bűnösségét" a vádhatóság semmivel sem tudja bizonyítani: a per megrendezését elrendelte. Még kevésbbé zavartatta magát a kormány abban, hogy az Általános Munkásegylet működését továbbra is rendőrileg megakadályozza.

Az erősebb osztrák és német mozgalom a Párizsi Kommün előtt ment keresztül először azon az üldözésen, amely a Munkásegyletet a Párizsi Kommün után érte. A Párizsi Kommün előtt és alatt mind az osztrák, mind a német mozgalom az Internacionále morális hatalmának növekedésére és a Főtanács közvetlenebb segítségére támaszkodhatott, amikor a rendőri üldözések elleni harc nehezebb feladatai elé került.

A magyarországi mozgalmat már súlyosabb körülmények között érte a Munkásegylet vezetőinek letartóztatása. A pesti mozgalom ebben az időben nem kaphatott az Internacionálétól olyan támogatást, amilyent korábban élvezett, s ami fejlődésének fontos feltétele volt. Azonban az Internacionále segítsége ebben a helyzetben is nagy jelentőségű volt a magyarországi mozgalom számára. Elsősorban a francia és a nemzetközi reakció bestialitásának és cselszövéseinek leleplezése jelentette a legfontosabb politikai és morális segítséget. Nem kis mértékben ennek köszönhető, hogy a liberális közvélemény erősebben elhatárolta magát a kormány terrorintézkedéseitől. A munkásság növekvő felháborodása és a liberális közvélemény erősebb elhatárolódása az Andrássy-kormány szabadságtipró politikájától a kormánytámogatók táborában is bizonyos zavart idézett elő. Mindez megkönnyítette a magyarországi mozgalom számára, hogy a hűtlenségi perrel kapcsolatban a kormánnyal szemben politikai és morális csatát nyerjen.

Az egész per ingatag és hazug volta, a liberális ellenzék gúnyos kárörvendezése a kormány várható kudarca felett, s a zavar magának a kormánypártnak a táborában, arra kényszerítette a minisztertanácsot, hogy a per tárgyalásnélküli beszüntetésének a lehetőségeit mérlegelje. 1872 márciusában Táncsics és Horn Ede interpelláltak a belügyminiszterhez a vizsgálat elhúzódásának okáról és az ügy állásáról. Bittó igazságügyminiszter április 2-án válaszolt. Közölte, hogy a vizsgálat befejeződött, s a tárgyalást ugyanazon hónap 22-ére kitűzik. Négy nappal a terminus előtt, 1872 április 18-án tárgyalta a minisztertanács a per kilátásait.

Ezen a minisztertanácsi ülésen az igazságügyminiszter kijelentette, hogy „a főügyésznek nincs nagy reménye, hogy az illetők a törvényszék által elitéltessenek", s ezért „megfontolandónak tartja, ha vajjon nem volna-e czélszerű az illetők megkegyelmeztetését, vagy — amennyiben ők ez iránt folyamodványt beadni vonakodnának — a per beszüntetését legfelsőbb helyen javaslatba hozni?" Bittó az „elővizsgálatok hiányos és hibás vezetésében" jelölte meg annak okát, hogy a helyzet a kormány számára ennyire nem kívánatos módon alakult, ami „azonban most már jóvá nem tehető". S mint külön nehezítő körülményt hozta fel, hogy a bécsi munkásperben elítélteknek 1871 februárjában a kormányváltozás után „Őfelsége" megkegyelmezett.

Lónyay miniszterelnök elutasította az igazságügyminiszter javaslatát, mert „tökéletesen elégséges támpontot lát arra, hogy a vádlottak elítéltessenek". Ilyen „támpont" volt az, hogy a vádlottak a „társadalmi rend erőszakos felforgatására" kaptak megbízást és ezt „a hatóságnak be nem jelentették", s így a „feljelentés elmulasztása" is elégséges ok az elítélésükre. Tehát a vádlottak, ha már egyébbel nem, bűnt követtek el azzal, hogy nem jelentették fel Scheut, Beckert, Sorgét stb. forradalmi eszméik miatt, avagy önmagukat, azokért az eszmékért, amelyeket magukévá tettek. Saját nézetei alapján „meg van győződve a ministerelnök úr — olvassuk a minisztertanacs jegyzőkönyvében —, hogy, ha az ügyész és a törvényszéki elnök ezen körülményre komolyan figyelmeztetve lesznek, a vádlottak bűnössége a törvényszék által kimondatik".

Ennek alapján a következő határozat született: „... A vádlottak megkegyelmeztetésétől eltekintvén, a per

tárgyalása szorgalmaztassék, egyszersmind pedig igazságügyminister úr a kir. főügyészre és az eljáró törvényszék elnökére megfelelőleg hasson azon irányban, hogy a vádlottak elmarasztaltassanak"[4].

Tudvalevően a burzsoá kormányok úton-útfélen hirdetik, hogy a polgári államban a bíróság „független", tevékenységét a kormány „nem befolyásolja". A fenti minisztertanácsi határozat illusztrálja, hogyan nézett ez ki a valóságban. A bíróságot azonban nemcsak a kormány befolyásolta, hanem a hazai polgári közvélemény is, a munkástömegek növekvő elégedetlenségétől való aggodalom is, sőt bizonyos mértékben a külföldi közvélemény is, mely főleg a hazai liberálisokra és fél-liberálisokra hatott erősebben.

Valami látszat-liberalizmust s a bíróság függetlenségének a látszatát a kormányzat érdekében meg kellett őrizni, akármilyen kellemetlen volt is a munkásperrel kapcsolatos morális vereség Lónyay és társai számára. Lónyaynak a korrupciós botrányok kipattanásától is állandóan tartania kellett, s mint a polgári-feudális társadalom „rettenthetetlen" védelmezője nagyobb sikerrel remélhette, hogy pénzügyi panamái előtt szemet húnynak. De minden igyekezete ellenére sem kerülhette el a hűtlenségi perrel kapcsolatban a politikai és morális vereséget.

3. A hűtlenségi per lefolyása

A hűtlenségi per törvényszéki tárgyalását 1872 április 23-án kezdték meg. Ez volt az első nagy per a magyarországi szocialista mozgalom ellen, melyet oly sok más per követett. Már ez az első per megmutatta, hogy az urak, akik megtagadják a munkásoktól a szabad egyesülési és gyülekezési jogot, a választójogot és más elemi politikai szabadságjogokat, miközben annyit szavalnak a „személyes szabadságról", úri képmutatással tiporják el a kizsákmányoltak személyes szabadságát. A kormány már a lefogás napján tudta, hogy a Komműntől s a szocialista mozgalomtól megrémülve — törvénytelen eljárást

[4] Országos Levéltár. Minisztertanácsi jegyzőkönyv. — 1872—36. Lásd MMTVD. 1. köt. 203—204. old.

indított a Munkásegylet ellen, hamis vádat emel és semmiféle tényleges bűnt nem bizonyíthat rá a lefogott szocialistákra. Ennek ellenére, avagy éppen ezért, húzták el a vizsgálati eljárást 10 hónapig. Elhúzták volna még tovább is, ha a munkásság növekvő elégedetlensége és a liberális közvélemény nyomása nem szorította volna a kormányt, hogy számot adjon eljárásáról és végetvessen a civilizált nemzetet megszégyenítő törvénytelenségnek. A törvénytelenség ország-világ előtt lelepleződött. A kormányzati rendszer azonban, mely azt elkövette, továbbra is fennmaradt, s örökül hagyta utódaira a szocialisták üldözésének ezeket a szégyenletes „fogásait".

A tárgyalás április 29-ig tartott, s az ítéletet május 1-én hirdették ki.

A fő vád az volt, hogy a Munkásegylet vezetői „. . . czélul tűzték ki, hogy a szociáldemokratikus elvek terjesztése által az úgynevezett «Nép-államot» vagy communizmust a fennálló monarchiai kormányforma megbuktatásával emeljék Magyarországon uralomra".

Vád tárgyává tették az 1871 június 11-i tüntetést a Párizsi Kommün mellett. Vád tárgyát képezte egy Genfből 1869 végén érkezett felhívás is a földmunkásokhoz, melyet az *Általános Munkás-Ujság* még 1870 júniusában közölt, egy felhívás a szellemi munkásokhoz, amit a *Vorbote*-ból átvéve ugyancsak az *Általános Munkás-Ujság* tett közzé még 1870 áprilisában, s egy sor levél, amelyeket külföldről kaptak a Munkásegylet vezetői és a házkutatások alkalmával lefoglaltak. Bűnül rótták fel, hogy a Munkásegylet gyüjtéseket szervezett hazai és külföldi sztrájkolók segélyezésére, amiről egyébként az *Általános Munkás-Ujság* még 1870-ben egy-két alkalommal nyilvánosan írt.

Amíg tehát Lónyay „felforgató" eszmék „bejelentésének elmúlasztása" címen kívánta a vádlottakat bűnöseknek kimondatni, kitűnt, hogy ezeket az eszméket nemcsak hogy nem titkolták el, hanem a sajtóban is ismertették, terjesztették, az ügyészség annakidején ezt tudomásul is vette, miattuk sajtópört sem indított.

Külföldit, Szvobodát, Ihrlingert és még néhány vádlottat vádolni próbálták „a hazán kívül lakó ellenséggel" fenntartott „törvénytelen összeköttetés" címén, mégpedig Elzász-Lotaringia annexiója ellen indított akcióban való részvétel és

Lefebre francia követtel való kapcsolatuk miatt. Kitűnt azonban, hogy ezt az akciót Külföldi, Szvoboda és Ihrlinger a 48-as Simonyival, Irányival és Madarászszal együtt szervezte, s még a Tisza-párti Csernátony, meg a Deák-párti Rákosi Jenő is támogatta. A Thiers-kormánnyal való együttműködés vádja tehát egész sor parlamenti képviselő, polgári ujságíró stb. ellen is irányult, ami fokozta a perrel szemben a liberális elégedetlenséget. Emellett a „hűtlenségi" vád Franciaországot ügyészi együgyűséggel „külellenségnek" nyilvánította. Ez hízelgő lehetett Németország felé, amellyel Andrássy szövetségi szálakat font, de furcsává tehette a kormány számára a Franciaországgal való viszony meghatározását. S bár az Elzász-Lotaringia porosz annexiója elleni petíció kérdését a vádpontok sorából még a tárgyalás folyamán törölték, ezt az otromba baklövést nem lehetett meg nem történtté tenni.

Vádpontként szerepelt a „szociáldemokrata iskolának" nevezett tanfolyam létesítése is. Ennek a tanfolyamnak az indítását a *Testvériség* és a *Brüderlichkeit* hírüladta, vagyis nyilvános tevékenysége volt a Munkásegyletnek; sehogy sem lehetett tehát „titkos" dolognak bélyegezni. Emellett kiderült, hogy ott a tanítás Irányiék közreműködésével folyt és a különböző közismereti előadásokat a liberálisok ismeretterjesztő „Népköre" rendezte[5].

Négy vádlott internacionále-tagsága bizonyítva volt. A liberális ellenzéki közvélemény azonban nem ismerte el büntetendő cselekménynek az internacionále-tagokkal való politikai együttműködést, s így magát az internacionále-tagságot sem.

A *Hon*, munkatársának, György Aladárnak a tollából 1871 októberében cikksorozatot is közölt, melyben György Aladár szembeszáll az Internacionáléra szórt reakciós rágal-

---

[5] A „Népkör" vezetésében helyet foglalt Türr István, Horn Ede, Irányi, Simonyi, Vidacs, Csernátony és mások. Röser tanár volt a tanfolyamok egyik fő szervezője. Közismereti tárgyú és polgári szemléletű egyéb előadásokat tartottak.

Ennek a vádpontnak a tárgyalásánál feltűnést és derűt kiváltó epizód volt az, hogy a tárgyalás egyik jegyzőkönyvvezetője vallomásra jelentkezett, mert a „szocialdemokrata iskolán" ő is tanított. Elmondta, hogy Irányi Dániel fogadta fel 1 forintos óradíjjal; egy hónapig tanított írni, olvasni és számolni és „a hónap végével Röser Miklós tanár úr pontosan kifizette, amennyi járt". Tanúvallomása után továbbfolytatta a jegyzőkönyv vezetését.

makkal. György e cikkeiben elhatárolja magát a marxizmustól, viszont a *Hazánk s a Külföld*-ben 1871 novemberében azt írja, hogy másfél év óta ő is tagja az Internacionálának. Saját cikke szerint György nemcsak hogy levelezett az Internacionále számos vezetőjével, de személyes ismeretségben is volt még Marx-szal is. György azt bizonygatta, hogy a szocializmussal, mint tudománnyal a maguk módján szimpatizáló polgári emberbarátok is lehettek internacionále-tagok, ami tehát önmagában véve nem képezhet bűncselekményt.[6] Az ilyen szimpatizálók, akik polgárok maradtak, természetesen csak átmenetileg lehettek az Internacionálában, mint ahogy György is „kiszállt" a forradalom vonatából.

Egyébként e perben az egész vád nem az internacionáletagságra, hanem a kiagyalt „bűncselekményre" volt felépítve, s a hat fővádlott közül csak kettőnek az internacionáletagsága szerepelt vádpontként: Farkasé és Külföldié.

A vád a nyilvános tárgyaláson kártyavárként omlott össze. A vádlottak magatartásáról hozzávetőleges képet kapunk a hírlapi közleményekből. Részletesebb tudósítást a *Magyar Ujság*, a „48-as párt" lapja közölt, valamivel többet azokra a vádlottakra vonatkozóan, akik a „48-as párttal" szorosabb kapcsolatban álltak, tehát Külföldiről, Szvobodáról. A hírlapi közleményekkel egybevethetjük Farkas és Szvoboda rendőrségi vallomásait is.

Farkas rendőrségi vallomási jegyzőkönyve, szemben

---

[6] György Aladárról az *Irodalmi Ujság* 1951 augusztus 30-i számában Komlós Aladár írt cikket. Felhívta a figyelmet György működésére, de az értékelése róla helytelen. „Marx elfelejtett hívének" nyilvánítja.

György Aladár melegséggel, mély megbecsüléssel ír Marxról, de egyáltalán nem nyilvánítja magát „Marx követőjének". Ellenkezőleg, eszméit illetően ilyesmit ír róla: „. . . őszült fejjel még reményli az eszme győzelmét. A történelem csaknem naponta nyujt anyagot rá, hogy ügye diadalában kételkedni megtanuljon, s ő, a dialektikus, mindenkor be tudja azon gátat is rendszerébe sorozni." (S ezt maga Komlós idézi.)

S milyen alapon írja Komlós, hogy György Aladár számára a „szocializmus ismerete . . . nem holt tudás, puszta elmélet", hanem azt „a magyar viszonyokra alkalmazza"? Azon az alapon, hogy György a „művelt osztályok" vagyis az *uralkodó osztályok* felvilágosításában látja a szocialistaságot „a szó legnemesebb értelmében"? György Aladár szocializmusa az a fajta burzsoá szocializmus, amely ellen Marx kíméletlenül harcolt, s csak természetes, hogy a szocializmus iránti ilyen szimpátia mögül legfeljebb a polgári filantróp léphetett végül előtérbe, mindenféle szocialista lepel nélkül.

Szvobodáéval — a fővádlottak közül csak kettőjük rendőrségi vallomása került elő — egy öntudatos harcos vallomását tükrözi. „Tagadhatatlan — olvassuk a jegyzőkönyvben —, hogy én az egyletet, szociáldemokrata irányban történő újjászervezését az Internacionále központjától kapott utasítások alapján, az írások terjesztésével és az itteni munkásegyletek hozzám közelálló tagjai útján befolyásoltam." Bár a fogalmazás a rendőrtisztviselőé, lehetetlen ki nem olvasni belőle Farkas bátor kiállását.

Farkas vallomásával a szocialista mozgalom legalitásáért küzd. Menti társait és hol ügyesen kitér a rendőrtisztviselő beugrató szándékú kérdései elől, hol pedig egyenesen visszautasítja. A munkásbiztosító helyiségeiben lefolyt különböző politikai ülésekről és gyűlésekről — melyeken ő résztvett — egyszerűen úgy váll, hogy ő a munkásbiztosító pénztár titkári teendőit ellátva „ide-oda járkált", s nem ismeri a tárgyalás menetét. Ugyanakkor a hozott határozatokkal *azonosította magát* és azok *jogosságát* hangsúlyozta. A külföldről érkező és általa terjesztett lapok további sorsáról mindig csak annyit vall, hogy ő azokat eladta, nem árulva el senkit, aki megvásárolta. A júniusi gyűlésen és tüntetésen elhangzott beszédekről semmiféle tájékoztatót nem ad, de hangsúlyozza, hogy a Komműnt gyászolni mindenkinek joga van, azt „sem erőszakolni, sem megtiltani nem lehet".

Kihallgatása végén azonban Farkas — vallomásának egész szellemével ellentétben — komoly botlást követ el. A munkásmozgalom végcélját illetően, a válasz elől kitérni akarva, a következőt vallotta: „Ami a munkásmozgalom végcélját illeti, nem érzem jogosultnak magamat arra, hogy idevonatkozólag határozott választ adjak. A munkásmozgalom az én nézetem szerint kultúrtörténeti jelenség s ahhoz, hogy ennek végcélját felismerhessem, hiányoznak a szükséges tudományos ismereteim." Ezt a kijelentését még a következővel toldotta meg: „A Nemzetközi Munkásszövetség által kiadott írásokban esetleg foglalt végső célokat nem tartom mértékadónak... a munkásmozgalomban kifejtett egész működésem ideje alatt sohasem szolgáltattam bizonyítékát annak, hogy én az Internacionále legvégső céljaiért dolgoztam volna. Amikor az Internacionále által kiadott írásokat terjesztettem, ezt inkább azok filozófiai tartalma miatt tettem és

nem azzal a szándékkal, hogy az azokban elméletileg kifejtett végcél felé törekedjem."

Farkas tehát nem azonosította magát nyilvánosan a forradalmi végcélokkal. A tárgyalási tudósítás szerint Beckerrel való levelezéséről a bíróság előtt ilyen kijelentést tett: „Leveleztem vele; ezáltal azonban nem vállaltam kötelezettséget azért, amit Becker írt. És ezen argumentáciára támaszkodva leghatározottabban visszautasítom az ellenem emelt hűtlenségi vádat."

Bíróság előtti vallomásából a *Magyar Hírlap* még ezt közli: „Vádlott elismeri, hogy az Internacionále tagja, de tagadja, hogy ez a szabad Magyarországon bűnt képezne."

Bizonyos, hogy Becker levelével való egyetértés esetén is vissza lehetett volna utasítani a hűtlenségi vádat, hiszen ez hamis, hazug vád volt. Farkas vallomásának elvi botlása a mozgalom általános színvonalának a fogyatékosságából fakadt, s ezt a fogyatékosságot tükrözte vissza. Amikor tehát megállapítjuk Farkas bátor kiállását és ugyanakkor elvi botlását, nem volna helyes ezt egyéni gyöngeségével magyarázni; ez az ellentmondás lényegében véve a mozgalom politikai és elméleti színvonalának az akkori viszonyok között elkerülhetetlen fogyatékosságából fakadt.

Külföldi Viktor vallomásában igyekezett megkerülni internacionále-tagságának kérdését. Kijelentette, hogy az Internacionále megszüntette összeköttetéseit az európai szárazfölddel, s a londoni központ még a párizsi egylettel sem áll már kapcsolatban. Ennek igazolására felolvastatta Eccariusnak az Internacionále Főtanácsa nevében tett nyilatkozatát a Londonban székelő „francia Federal-Branche" szervezettel való kapcsolatnak már korábbi megszakításáról.[7]

Valójában szó sem volt akkor arról, hogy a Londonban székelő Főtanács megszakította volna összeköttetéseit az európai szárazfölddel. Ellenkezőleg, ebben az időben igen éles harc folyt elsősorban az anarchisták, de más kétes társaságok ellen is, akik önmagukat iparkodtak az Internacionále hívei-

---

[7] Eccarius nyilatkozata megállapította, hogy a francia „Federal-Branche" már két évvel előbb megszűnt az Internacionáléhoz tartozni, s jogtalanul bocsát ki a Nemzetközi Munkásszövetség nevében kiáltványokat és nyilatkozatokat, amelyeket az európai sajtó mégis a Főtanácsnak tulajdonít.

ként és képviselőiként feltüntetni. Ezek a kétes társaságok a Nemzetközi Munkásszövetség nevét bitorolva folytatták a maguk propagandáját és az Internacionále Főtanácsa ellen hadakoztak. A Főtanácsnak éppen hogy szüksége volt az összeköttetésre mindazokkal a szekciókkal és egyesületekkel, amelyekre támaszkodva visszaverhette az anarchista és egyéb támadásokat. A Főtanács kapcsolatainak megszakításáról szóló híreket Bakuninék terjesztették abból a célból, hogy a Főtanács örökébe próbáljanak lépni. Külföldi az anarchisták hírestelését olymódon használta fel, hogy az internacionálétagság jelentőségét a bíróság előtt semmisnek nyilvánítsa. Az Eccarius-nyilatkozatot ilyen célból hamisan magyarázta.

Külföldi a Munkásegyletnek az Internacionáléval való kapcsolatát bagatellizálta, illetve tagadta. „Úgy küldték önöknek a lapot — mondta Külföldinek a bíróság elnöke —, mint elvtársaknak, mint internacionalistáknak." Mire Külföldi így válaszolt: „Bocsánat, ez nem úgy van, a lapot nekem küldték és nem nekünk, én pedig korántsem képviselem a Munkásegyletet."

Külföldi önmagát elhatárolta az Internacionálétól, s ha szükségesnek látta, a Munkásegyletet elhatárolta önmagától. Mint külön személyiség védte magát, de saját tevékenységét védelmezve, védte a Munkásegyletet is.

Ihrlinger a bíróság előtti vallomásában kiállt annak jogossága mellett, hogy „a Munkásegylet igenis politikai jogok megszerzését tűzte ki célul" és síkraszállt a Munkásegyletnek a legális működésre való törvényes jogáért. Ugyanekkor az *Általános Munkás-Ujság*-ban megjelent közleményekért — tehát a vád tárgyává tett felhívásokért — nem vállalt felelősséget, mert a lap Külföldi magántulajdona volt s érte „a Munkásegylet és ennek tagjai felelősek nem lehetnének". A *Testvériség* a Munkásegylet közlönye volt, de Ihrlinger kijelentette, hogy ő „e lap iránya ellen eleve tiltakozott, midőn Politzer tétetett volt annak szerkesztőjévé". Tehát a *Testvériség* közleményeiért sem volt hajlandó társfelelősséget vállalni. Internacionále-tagságát — melyet okmányszerűen bizonyítani nem tudtak — tagadta.

Az Internacionále forradalmi célkitűzéseitől Ihrlinger is elhatárolta magát, de ezen túlmenően, saját védelme érdekében a Munkásegyleten belüli ellentéteket is előhozta a bíróság

előtt. A forradalmi célkitűzések megtagadása nagyobb horderejű, de a mozgalom fejletlensége magyarázhatja. Azonban a mozgalom fejletlensége sem magyarázhatja a belső ellentétek feltárását az osztályellenség bírósága előtt, személyi felelősségének az elhárítása vagy csökkentése céljából; ebben Ihrlinger fokozottabb politikai és jellembeli gyöngesége mutatkozott meg. Kétszeres botlása ellenére, Ihrlinger sem egy „megtört" vádlott volt, ő sem szánta-bánta „bűneit", hanem kiállt a Munkásegylet mellett, azonban a bírósággal szembeni manőverezésében kevésbbé biztos talajon állt.

Szvoboda Lajos a rendőrségen részletesen és szégyenletesen vallott. Elmondotta a „48-as pártiakkal" való kapcsolataikat, amit a rendőrtisztviselő úgy fogalmazott meg, hogy az a „48-as klubra" minél kompromittálóbb legyen. Vallott Farkasra, amit csak tudott, még többet Külföldire, akivel a legszorosabb kapcsolatban állt, s akire így többet is tudott vallani. Gátlás nélkül vallott másokra is. Hangsúlyozta, hogy mindig *ellene* volt az Internacionále befolyásának s egyben a *bécsiek* befolyásának. Önmaga tevékenységének magyarázatául többek között ezeket mondotta: „Megérett bennem a gondolat, hogy tanulmányt írok a magyarországi szocialista mozgalomról. E célból anyagot gyüjtöttem . . . világos bizonyítékát szolgáltattam annak, hogy csak a legális alapokon nyugvó agitációt támogatom és arról akarom meggyőzni a munkásokat is, hogy törvényes eszközökkel sokkal hamarabb elérnek valamit, mint hiábavaló tüntetésekkel . . ."

Vallomásában Szvoboda azt is fejtegette, hogy a munkásmozgalom hasznos lehet a kormányra nézve, ha az „maga ragadja meg a kezdeményezést a törvényhozásban s így a munkásokat eltéríti attól a rögeszmétől, mintha boldogulásukat egyedül és kizárólag a szélsőbaltól várhatnák". Ez a fejtegetés egyenértékű szolgálatainak felajánlásával a kormány számára.

Szvoboda számára így állt a munkásmozgalom kérdése: a liberális ellenzék használja-e ki a munkásmozgalmat a kormány ellen, vagy a kormány használja ki a liberális ellenzékkel szemben? Nem ő volt az egyedüli, aki hasonló számítással tekintett a munkásmozgalomra. Szvoboda ismerte a liberálisok ilyen számításait s a Munkásegyletben kifejtett tevékenységében ehhez igazodott. Letartóztatása alkalmával a kormány számításaihoz igyekezett idomulni. A bírósági tárgyaláson

módosított rendőrségi vallomásán és megpróbálta reputációját megmenteni a munkásság előtt.

A bíróság előtt Szvoboda bocsánatot kért Politzertől, amiért a rendőrségen ellene vallott. Rendőrségi vallomásában Simonyit úgy jellemezte, mint akit a munkásmozgalom jövőbeni „vezérének" tekintenek. A bíróság előtt Simonyiék szerepéről a *Magyar Ujság* szerint így vallott: „Arranézve, hogy a szélső balpárt a munkásmozgalmat patronizálta-e, Szvoboda úgy nyilatkozik, hogy nézete szerint «a bourgeois pártok egyike sem képviselheti a munkások érdekeit»". Szvoboda újra megpróbálta a munkásügy védelmezőjének feltüntetni magát, de magatartása csak megvetésre méltó; futólagos „útitárs" volt ő a mozgalomban, aki Külföldi oldalán és segítségével néhány hónapra a vezetők közé tudta feltolni magát. A hűtlenségi per után nem szerepel többé: a mozgalom kivetette magából.

Essel András vallomásában tagadta, hogy az Internacionálénak tagja lenne — tagságát nem bizonyíthatták —, de ugyanakkor elismerte, hogy az Internacionále nézeteit magáévá teszi. Külföldi internacionalista kapcsolatai miatt vádolták, viszont ő határozottan kiállt a külföldi elvtársakkal való összeköttetés joga mellett. Hivatkozott rá, hogy a Munkásegylet alapszabályai is megengedik a külföldi rokonegyesületekkel való kapcsolat fenntartását. „Avagy tán azért szentesítették ezeket (az alapszabályokat — *N. D.)* — jelentette ki kérdés formájában —, hogy ma perbe foghassák követőit?" A hűtlenségi vádat nemcsak visszautasította, de hangsúlyozta, hogy fenntartja magának a jogot, hogy fogvatartásáért a kincstár ellen kártérítési pert indítson.

A sztrájkokkal kapcsolatos vádpontnál Essel hibás nézetet nyilvánított. A *Magyar Ujság* tudósítása szerint kijelentette, hogy „a strike-okban nem vett részt, nem is idézte elő, sőt bizonyítja azt, hogy ő a strike-okat ellenezte". E kijelentésében a lassalleánus ideológiai befolyás mutatkozott meg, ami Esselt a sztrájk kérdésében bizonytalanná tette. Ennek ellenére magatartása harcos kiállás volt a munkásosztály és a Munkásegylet mellett.

A 19 éves Politzer Zsigmond kétszeresen volt vádolva: „felségsértésért" az 1871 február 19-i beszéde miatt és „hűtlenségért" a többi vádlottakkal együtt.

A felségsértési váddal kapcsolatban köztársasági állásfoglalását is vád tárgyává tették.

A védőügyvédek hivatkoztak arra, hogy mások is vannak, akik a köztársaság hívének vallják magukat. A törvényszék ebben a kérdésben kikérte az ügyészség véleményét és az ügyészség értesítette a bíróságot, hogy álláspontja szerint „republikánusnak csak a parlamentben mondhatja magát valaki".

Politzer a vád tárgyává tett felszólalását enyhébbnek mondotta annál a közleménynél, melyet saját beszédéről ő maga készített és közölt. Hogy miért hozott radikálisabb közleményt, mint amilyen a felszólalása volt, ezt Politzer jobb híján így magyarázta: „Az egyletben tartott beszédem után s ezelőtt is Farkas Károly sokszor csúfolt bennünket «udvari szocialisták»-nak, én pedig e gyanú alaptalanságát bebizonyítandó, elég gyenge voltam a cikket így megírni." Elég szánalmas mentegetődzés volt ez.

A hűtlenségi vádat Politzer visszautasította. Az Internacionále kérdésében a *Magyar Ujság* tudósítása szerint Politzer így nyilatkozott: „Helyesnek tartotta ép azért, mert Magyarország polyglott állam, az internacionalizmus gondolatát: de magát az Internacionálét nem, mert nem volt meggyőződve arról, hogy ez a legjobbat akarja."

A Komműn emléke melletti tüntetést Politzer bátran és határozottan vállalta. „Gyászt viseltem — vallotta —, mert elvérzett testvéreimet gyászoltam."

A sztrájkok kérdésében azt mondotta, hogy sztrájkra nem izgatott, de a sztrájkolók segélyezését támogatta, részükre gyüjtött.

Politzernek az Internacionáléra vonatkozó kijelentését nem magyarázhatjuk egyszerűen mentegetődzéssel. Valószínű, hogy Külföldi révén némi bakunizmussal volt megzavarva. A Munkásegylethez csatlakozó egyletek „autonómiájának" az álláspontját képviselte, amire lejjebb még visszatérünk. Bakunista befolyás mutatkozott meg a közlönyök útján is képviselt „tekintély-ellenes" nézeteiben is. Ez teszi érthetőbbé — de nem menthetővé — a bíróság előtti nyilatkozatát az internacionalista Farkas ellen. Politzer nem volt „mechanikus" lassalleánus; ő a Lassalle-féle dogmákat, a „vasbértörvényt",

a „teljes munkahozadékot" anarchista szervezeti nézetekkel és „tekintély-ellenességgel" keverte. Mindez együttvéve — bár a mozgalomban bátor és önfeláldozó volt — bizonytalanná tette, amikor az osztályellenség bírósága előtt elveiért helyt kellett állnia.

Vidéki szervező munkával kapcsolatban a tárgyalás folyamán a fővádlottak közül Farkas és Ihrlinger tevékenysége került szóba, előbbi a temesvári és a déli bányavidéki, utóbbi pedig pozsonyi szerepléséért. A többi vádlott közül vidéki szervező munkával kapcsolatban Holländer Jakabot a kaposvári fiókegylet, Firtinger Károlyt az aradi fiókegylet, s a 18 éves Führer Ármin biztosítási tisztviselőt a rácalmási egylet megszervezésével vádolták.

Holländernek a június 11-i tüntetésben is aktív szerepe volt. Ő tűzette ki a Munkásegyletre a gyászlobogót a párizsi mártírok emlékére. Védekezése során hangsúlyozta, hogy igen jó barátját, Frankel Leót gyászolta, akinek akkor halálhírét költötték.

Szopkó János szabómunkás ellen, mint a „szociáldemokrata iskola" vezetője ellen emeltek vádat. Védekezése során ügyesen gúnyolta a vádat. Arra hivatkozott, hogy a szocializmus és a kommunizmus kérdését báró Eötvösnek „A XIX. század uralkodó eszméi . . ." című könyve ismerteti, ő „onnan" ismerte és azt gondolta, hogy „amit báró Eötvös tett, az nem lehet olyan szörnyű bűn".

Horváth József 20 éves szabómunkás az ifjúmunkások bátor képviselőjeként nézett szembe a bírákkal. Harcos kiállása a *Magyar Ujság*-nak sem tetszett. Vallomásáról a *Magyar Ujság* ezt írja: „Erőnek erejével el akar mondani egy dictiot, melyet kezei közt szorongat". Horváth tiltakozott a jegyzőkönyv tendenciózus fogalmazása ellen és kijelentette — Esselhez hasonlóan —, hogy a jogtalan eljárás miatt az ügyészség ellen kártérítési keresetet fog beadni.

Rauch György cipészmester a Kommün halottainak gyászolására vonatkozó vádra kijelentette, hogy a gyászfátyolt fel fogja tenni „mindannyiszor, valahányszor a nép vére hiába omolni fog".

Rauchmaul Károlyt főleg a két munkásegylet egyesülésére vonatkozóan faggatták. Ő kijelentette, hogy az „csak a

munkásokra nézve nagy jelentőségű", vagyis: nem kell azt másoknak, így a bíróságnak sem firtatni.

A vádlottak védelmét liberális ügyvédek látták el, közöttük Schulhof éza is. A tárgyaláson állandóan nagyszámú hallgatóság volt, az egész pört nagy érdeklődés kísérte.

A törvényszék május 1-én kihirdette az ítéletet. A vádlottakra nem tudták rábizonyítani a hűtlenségi bűntettet. Valamennyi vádlottat „bűntény álladékának hiányából" felmentették a hűtlenség vádja alól, míg Politzert „felségsértésért" hat hónapra ítélték, amit a vizsgálati fogsággal kitöltöttnek vettek.

A felmentő ítélet indoklásában a törvényszék leszögezte, hogy „a jövő képzelt veszélyeinek megelőzése nem az igazságszolgáltatás, hanem a praeventív rendszabályok megtételére hivatott közigazg. közegek jogköréhez és feladatához tartozik".

Más szóval a törvényszék, mely a liberális közvélemény nyomása elől meghátrált, azt javasolta a kormánynak, hogy a szocialista mozgalom fejlődését rendőri „preventív" rendszabályokkal akadályozza meg, s hagyja a bíróságot az alkotmányosság tógájában tündökölni.

A Tábla és a Kúria megváltoztatta a törvényszéki ítélet *indokolását*, s a felmentő ítéletet „bizonyítékok hiányában" hagyták jóvá, amivel elismerték a kormány eljárásának „indokoltságát", de sikertelenségét is.

A felmentő ítélet jelentős morális győzelme volt a fiatal magyarországi szocialista mozgalomnak.

A francia-porosz háború elleni harc, a Párizsi Komműn, s a hűtlenségi per is komoly politikai iskola volt a mozgalom számára. Mindez persze nem változtatott azon a tényen, hogy a gazdasági viszonyok elmaradottsága következtében a mozgalom bázisát továbbra is a fejletlen kisipari munkásság alkotta, melyre támaszkodva nem tudták mindezeket a harci tapasztalatokat megfelelően értékesíteni. A mozgalom sem politikailag, sem szervezetileg nem volt még elég erős ahhoz, hogy morális győzelmét rögtön kellően felhasználhatta volna. De a morális és politikai siker, melyet Farkassal az élen a magyarországi szocialisták a hűtlenségi per folyamán arattak, olyan győzelem volt, mely a későbbi években és évtizedekben megnövekedett erővel vihette előre a szocializmus ügyét.

Ezt a győzelmet a vádlottak a munkásosztály és a szocialista eszmék iránti hűségükkel aratták. Elsősorban Farkas, s mellette Essel, Rauchmaul, s a vádlottak nagy többsége, jól állta ki az üldöztetés próbáját. Az ideológiailag gyengébb Ihrlinger is pozitív részvevője volt ennek az első összecsapásnak, melyet a magyarországi szocialistáknak a börtönben és a bíróság előtt kellett megvívni az uralkodó rendszerrel.

A hűtlenségi per jelentős harci hagyománya a munkásmozgalomnak, mely örökül hagyta a szocializmus ügye iránti odaadást, az ellenséggel való bátor szembenézést, s mozgósított a további küzdelemre. Mozgósító ereje — s ezt hangsúlyozni kell — nem hetekre, nem hónapokra, hanem évekre és évtizedekre éreztette hatását.

Farkas, Ihrlinger, Essel, Rauchmaul és a hűtlenségi per vádlottainak többsége a per lezajlása után — bár a fokozottabb politikai terror miatt súlyosabb körülmények között — lankadatlan erővel folytatták tovább a megkezdett harcot.

4. A felmentő ítélet visszhangja

A felmentő ítéletet — amelyet a munkásság körében természetesen nagy örömmel fogadtak — a mozgalom bizonyos élénkülése követte, anélkül azonban, hogy az 1871-es lefogások után bekövetkezett szétaprózottság akár csak a fővárosban is megszűnt volna. A rendőrterror nem csökkent. Az Általános Munkásegylet működését rendőrileg megtiltották. A szakmai egyletek működését is állandó zaklatásokkal akadályozták és korlátozták.

A polgári sajtó, mind a konzervatív, mind a liberális, visszatükrözte a kormánynak a munkásperrel kapcsolatos politikai és morális vereségét. Ebből a kormányvereségből a liberális ellenzék igyekezett tőkét kovácsolni magának, számításba véve a közeledő országgyűlési választásokat is. Gúnyolódtak a kormány kudarca felett, támadták, amiért a kelleténél nagyobb hűhót csapott a munkáslefogásokkal, amiért ügyetlenségével a külföldi közvélemény előtt is kompromittálta Magyarországot és alap nélkül ijesztgette a polgárságot. Általánosan elfogadták a felmentő ítéletet, ugyanakkor azonban lényegében véve még a liberális ellenzék is tudomásul

vette, hogy a kormány rendőri rendszabályokkal köti meg vagy teszi továbbra is lehetetlenné a munkásegyletek működését, s különösen politikai szervezkedésüket.

A deákpárti *Pesti Napló* május 2-i száma írja, hogy a per „kétségkívül mindenkire kínos benyomást tett". (A „mindenki" fogalma alatt a lap csak az „úri" és „művelt" polgárokat érti.) „Nem akarunk annak latolgatásába bocsátkozni — írja a lap —, vajjon ez emberek ellen a per megindítása indokolt volt-e vagy nem." Az ilyen „latolgatás" helyett — mely a kormány morális felelősségét vetné fel — siet kijelenteni, hogy „csak helyeselni lehet, hogy a pesti rendőrség, midőn ama munkásmozgalom megindult, közbeavatkozott. Senki sem tudhatta, hogy miről van szó". A kormány morális felelőssége helyett a *Pesti Napló* azt a „nagy bökkenőt" feszegeti, hogy rendezetlen az egész egyesülési jog. Az ilyen rendezetlenség rendőrségi visszaélésekre is lehetőséget ad — állapítja meg a lap —, azonban nem ez okoz neki gondot. „Ha egyszer valóban komolyabb események küszöbén állanánk — írja — . . . nemcsak a hatalom részéről történhetik önkénykedés, de megtörténhetik az is, hogy — ép törvényes intézkedések hiányában — az államhatalom nem érvényesítheti kellő befolyását." Magyarán mondva: olyan törvényeket követel, amelyek alapján a törvényszék a szocialistákat bűncselekmény nélkül is elítélheti.

A *Pesti Napló* egyben azon sopánkodik, hogy az ellenzéki lapok „a pert úgy tárgyalják, mint a kormány bűnét és már az ítélet előtt úgy tüntették elő a dolgot, mintha a jobboldal ülne a vádlottak padján". A per lefolyása mindenesetre elősegítette, hogy a jobboldal, a kormányt is beleértve, kerüljön a vádlottak padjára és elszenvedje a marasztaló morális ítéletet.

Rákosi Jenő lapja, a *Reform*[8] a törvényszéki ítélettel kapcsolatban 1872 május 2-án aggodalommal emlékezik meg a Komműn eszméiről, s megvetően „alkalmatlan legyecskéknek" nyilvánítja a felmentett szocialistákat, de élesen támadja a kormányközegeket az elszenvedett morális vereségért. Előzve magától a pesti munkáslefogások alkalmával terjesztett rémképeket, a lap megállapítja: „Egy kárt, egy nagyot máris

[8] A *Reform* 1875-ben beolvadt a *Pesti Napló*-ba.

tett ez a pesti kommün, rettenetesen kompromittálta azon közeget, melynek kezén volt a vizsgálat és a vád. Nem e munkásokat szeretnők mi bíró elé állítani, hanem rendőrségünket és a kir. ügyészséget, mely a pert vitte... Nem gondolja-e a közvádló úr, hogy államépületünk falait, hol az alkalmatlan legyecskék mászkálnak, az ily botor lövöldözés megingatja, a legyek pedig tovarepülnek?... Ha a párisi zavar miatt itt Pesten ennyire elvesztették a fejüket, miként higyjünk mi egy pesti zavar esetén a mi fejünk biztonságában?... A *párisi* kommünt egy Pesten tárgyalt fölségárulási perrel le nem verni; a *pesti* kommün ellen nótaperrel küzdeni, kész vereség, de nem a «kommünnek».'' A *Reform* tehát nemcsak gúnyolódik az ügyészség esetlensége fölött, hanem maga is szégyenkezik a fennálló rendért, melynek szilárdságát félti az ügyészi baklövésektől.

Csernátony tiszapárti lapja, az *Ellenőr*, szintén kicsinylően nyilatkozik a szocialista mozgalomról, gúnyosan támadja a kormányt a kudarcért. „Az alkotmányos élet nélkülözhetetlen intézményei közé soroltak — írja a lap — egy kis munkáspört is... a magyar kormány bebizonyította, mint kelljen munkáspört teremteni ott, hol ennek a tényekben szilárd alapja sincsen... Soha szúnyogból így elefántot nem csináltak!''

Jókai lapja, a *Hon*, május 1-én megállapítja: „A közvélemény e nyilvánosan letárgyalt pör feletti itéletmondásra ki van híva, s mi, mint a közvélemény egyik organuma, koczkáztatni fogjuk véleményünket szinte.

Előlegesen csak annyit, hogy ritka ember blamálta Magyarországot Európa előtt jobban, mint a nagyon tisztelt kir. főügyész úr. Tiszta szívből kivánunk neki e bokros érdemeért hosszú rendszallagot, és hosszú orrot.''

A *Hon* másnapi számában Törs Kálmán hosszú cikkben foglalkozik a munkásperrel. A főügyész kudarcát állítja homloktérbe, de támadása mégis a kormánynak szól. „Félnek önök az Internacionáletól? — veti fel a kérdést. — Akkor miért csinálnak neki vértanukat? Vagy nem tudják talán, hogy ez a legalkalmasabb mód eszméknek elterjedést szerezni?... A bíróság ... helyesen cselekedett, hogy a munkásokat fölmentette s ezáltal a Magyarország európai reputatioján ejtett csorbát némileg kiköszörülni igyekezett.''

A Helfy által szerkesztett *Magyar Ujság* támadta a kormányt, amiért 10 hónapig bűntény hiányában is fogva tartották a vádlottakat. A *Magyar Ujság* május 2-i száma megállapítja: „Mi ma a munkásokkal megtörtént, az megtörténhetik holnap ép oly csekélységért más polgárokkal. Ki kezeskedik, hogy nem? . . . Kit kelljen feleletre vonni, a kapitányt-e, aki az egész dolgot oly iszonyunak állitotta, vagy az államügyészt, ki nem birt annyi józan ésszel", hogy ne tegye magát annyira nevetségessé.

A főügyészt támadták jobbról is, balról is. A liberális ellenzék kárörvendezett a kudarcán, a kormánypárt pedig dühös volt rá. A rendőrséget az ellenzék szintén — bár enyhén — kárhoztatta, de a kormánypárt védelmére kelt. A nyilt kormánypárti lapok kifakadtak az ügyész ellen, de a liberális lapok támadásaival szemben védték az eljárás megindításának „jogosultságát". Ezzel a védekezéssel elismerték, hogy a főügyész mögött a kormány állt és áll.

A kormánypárti *Magyar Politika* május 3-án mossa a kormány kezeit. Megállapítja, hogy „az elfogatás szükséges volt. Mert a rendőrség functioja nem az, hogy próféta legyen, s belásson előre a bírói itélet jogászi felfogásába". Más szóval a rendőrség dolga: végrehajtani a kormány parancsát és semmi köze ahhoz, hogy bűnös-e az üldözött. Hogy a vádlottakat nem ítélték el, „annak oka sem nem a rendőrség, mely elfogatta őket, sem az illetékes kormányközeg, mely kötelességszerűen pörbe fogatta őket; hanem oka simpliciter az ellenük megejtett vizsgálat", mely a bűnösséget nem tudta kimutatni. „A királyi ügyészség mentségére azonban — fejezi be a cikk — maga hozta fel vidéki rendészetünk nyomorúságos állapotát . . . mely tehát ujabb érv a rendőrség országos szervezése mellett."

A következő napon ugyanez az ujság kesereg a felmentő ítélet sajtóvisszhangja felett. „Miről szólnak a többi lapok" című cikkében közli, hogy „minden lap a pesti munkások pöréről hoz vezérczikket", s polemizál a kritizálókkal. A *Pester Lloyd*-ról megállapítja: „Független lap, de megvan az a gyöngéje, hogy keresve-keresi az alkalmat, hogy ezt az előfizetők előtt is bebizonyítsa. Ilyenkor megesik rajta, hogy csak azt árulja el, hogy közönségének gusztusa irányában nem tud független lenni." Ez a gusztus a következőképpen alakul: „Éppen a gazdag kereskedők, gyárosok és a börze

matadorai (akiknek a *Pester Lloyd* a lapja — *N. D.*) szoktak leginkább az «Internacionále» kísérteteitől megijedni, de ha látják, hogy elmúlt a veszedelem, vagy nem is volt oly nagy, mint hitték, akkor szeretik játszani a «liberálist», mindjárt készek rosszalni a kir. ügyész eljárását. Így tesz az érintett lap is." A „liberális" tőkéseknek ez a jellemzése eléggé találó. Az elnyomó osztályok jól ismerik egymást s marakodásuk közben néha megmondják egymásról az igazat. A polgári sajtó a hűtlenségi perben elhangzott felmentő ítéletet aszerint fogadta, ahogy a kormány politikájához viszonyult. De a magyarázkodók, a szégyenkezve kritizálók és a gúnyosan támadók is megegyeztek abban, hogy egyaránt állást foglaltak a szocialista mozgalom ellen. Versenyeztek egymással annak magyarázásában, hogyan lehet biztosabban „megelőzni" a kommün veszélyét.

A magyarországi szocialista mozgalom a hűtlenségi per után nem tudott rögtön magához térni. A megnövekedett terror következtében nem tudta a szétforgácsolt erőket újra összefogni. Az 1871 májusában elért eredmények nem szilárdulhattak meg, mert túl hamar következtek a lefogások és a Munkásegylet tényleges feloszlatása. S 1872 májusában nem lehetett ott folytatni, ahol 1871 júniusában abbamaradt. A hűtlenségi eljárás a törvényszék felmentő ítéletével különben nem fejeződött be; hátra volt még a táblai és a kúriai fellebviteli tárgyalás. A kúriai ítélet előtt — amelyet 1873 január 29-én hirdettek ki — meg sem kísérelték a munkásegylet működését ismét megindítani. A szocialisták egyrészt a szakmai egyletekbe, s részben a munkásbiztosító pénztárba húzódtak vissza.

A munkásbiztosító pénztár titkára (szabadulása után) továbbra is Farkas volt. Ez az intézmény fejlődött, s a munkások újabb százait, majd ezreit ölelte fel. 1873-ban taglétszáma már 5 000 fölé emelkedett, s 22 fővárosi és környéki gyár munkásait fogta össze a maga — bár laza — szervezeti kapcsolataival. (A következő évben megkezdte a vidéki fiókok szervezését is.)

Átvészelte a hűtlenségi eljárást az Óbudai Munkásegylet, melynek komoly befolyása és támasza volt elsősorban a 2 000—3 000 munkást foglalkoztató óbudai hajógyárban.

A mozgalomnak fontos gócai maradtak, melyeknek

további, bár egymástól elszigetelt működését a hűtlenségi perben aratott morális győzelem elősegítette. De megmaradt a nyomasztó rendőrterror. A kormány a perben elszenvedett vereségéért igyekezett „kárpótolni" magát a munkásmozgalom ellen alkalmazott feudális önkényuralmi rendszabályok szigorításával. Nehéz helyzetben kellett tehát hozzáfogni a szétforgácsolt erők ismételt összefogásához.

XII

KÍSÉRLETEK ORSZÁGOS MUNKÁSPÁRT ALAKÍTÁSÁRA

A hűtlenségi perben elhangzott felmentő törvényszéki ítélet után az Internacionále pesti szekciója továbbrais a mozgalom vezető centruma maradt, melynek tagjai az üldözések során megedződve, a fenyegetésekkel bátran szembenézve folytatták tovább a szocialista propagandát és szervező tevékenységüket. Az üldözött szocialisták eleinte csak a munkásbiztosító útján, az óbudai egyletben, s Pesten a szakmai egyletekben fejtették ki tevékenységüket. A vidéki egyletekkel is kapcsolatokat teremtettek, bár ezek még laza összeköttetések voltak. Mozgási lehetőségeiket erősen gátolta az, hogy még a szakegyletek működését is állandó rendőri zaklatásokkal korlátozták. Ennek ellenére a helyi szakmai egyletek egyrésze az 1871-es júniusi lefogások után is működött, másrészét ismét életre keltették.

A kormány mindenekelőtt segélyegyleti tevékenységre akarta korlátozni a szakegyletek szerepét. Például a pesti szabók egyletének újra és újra megtiltották a közgyűlés megtartását, mert a hatóságokat aggasztotta, hogy ott a segélyezési ügyeken kívül más is szóba kerülhet. A főkapitányhelyettes 1872 július 15-én jelentette a tanácsnak: „A kérdéses szabóegyletnek rendőri szempontból egyelőre csak a betegek ápolása s a betegpénztár kezelésére vonatkozó tevékenysége engedtetett meg." Ennek indokolásaként arra hivatkozik, hogy a hűtlenségi perben a felmentő ítélet még nem jogerős, s a szabóegylet több tagját érinti az eljárás. 1872 szeptember 29-re a pesti szabók ismét rendes közgyűlést akartak összehívni. A főpolgármester a kapitány véleménye alapján így döntött: a közgyűlés „csakis a bemutatott napirend *a)* és *b)* pontja iránt engedtetik meg, a *c)* és *d)* pontok pedig a napirend

A pécsi kőszénbánya üzemrésze

tárgyát semmi szín alatt nem képezhetik". A megengedett *a)* pont: a korábbi értekezlet jegyzőkönyvének felolvasása és hitelesítése, a *b)* pont: az 1½ évi zárszámadás volt. A megtiltott *c)* pont: „jelentések és netaláni indítványok" s a *d)* pont: egyleti tisztújítás.

Végre 1873 május 9-én a belügyminiszter különböző megszorításokkal engedélyezte a közgyűlés megtartását, de egyben elrendelte ennek szigorú ellenőrzését. „Fölhívom a czímet — írja a belügyminiszter a pesti tanácsnak — hogy ... ezen közgyűlésen ... csak szabósegédek lehetvén jelen, az egyleti elnök személyesen felelős leend azirránt, hogy a közgyűlés az alapszabályok 34. §-ában- részletezett feladatok korlátain belül maradjon ... a közgyűlésről vezetett tüzetes jegyzőkönyv hiteles másolatának 24 óra alatti beterjesztésre kötelezze, mely a gyűlés lefolyásáról szóló hatósági jelentéssel együtt hozzám felterjesztendő leend"[1].

A nyomdász önképzőegylet működése a hűtlenségi eljárás folyamán sem szünetelt, de ellanyhult. A felmentő ítélet után az egylet ismét aktívabb lett. 1873 májusában már újabb mozgalmat indított béremelésért és a kilenc órás munkaidő kiterjesztéséért. Többhetes szívós küzdelem után 40 fővárosi nyomda közül 35-ben ezt el is érték.

A cipész, sütő és asztalos szakegyletek alapszabályait a hatóságok nem vették tudomásul, s megpróbálták ezeket az egyleteket megfojtani. 1873 augusztusában a három egylet alapszabályait a belügyminiszter ismét visszautasította. Állandó rendőri zaklatások közben kellett harcolni ezen egyletek létéért, amelyről sem a cipészek, sem a sütők, sem az asztalosok nem mondtak le.

A céheket 1872-ben eltörölték. A mestereknek az a felügyelete segédeik felett, amit a céhrendszer számukra biztosított — megszűnt, de nem teljesen. A céhek helyére léptek a kisipari szakmákban az ipartestületek, a mesterek testületei. A céhmesteri jogok csaknem változatlanul fennmaradtak a tanoncokkal szemben. A segédek szervezkedési szabadságá-

---

[1] Országos Levéltár. B. M. III.—4—14 116 (16 004/1873.) sz., valamint Fővárosi Levéltár. Eln. 393/1872. sz.

nak a korlátozására pedig a rendőri hatósági korlátozásokat fokozták. Viszont ugyanekkor az ellenállás szelleme a munkásság körében szintén erősödött. A szakmai, helyi egyleteket — ha alapszabályaikat nem is vették tudomásul — mégis megalakították, illetve ismét életre keltették.

A berlini megállapodások értelmében a kormány, amellett, hogy az egyletek tevékenységét elsősorban segélyezésre és közismereti oktatásra akarta korlátozni, gondosan vigyázott arra, hogy még ilyen korlátozott jelleggel is csak *helyi* egyletek létezhessenek, ne alakuljon semmiféle *országos* munkásegyesület, még szakmai sem. Ezt a korlátot a következő években csak a Farkas által vezetett munkásbiztosítónak sikerült bizonyos mértékben áttörni, vidéki fiókpénztárak létesítésével.[2] A munkásegyletekkel szemben a magyar kormány a feudális önkényuralom „tetszésjogát" igyekezett érvényesíteni, s ennek mértékében még Bismarckékon is túltett.

Bismarckék 1878-ban hozták a hírhedt kivételes törvényeket a szocialisták ellen. Magyarországon minden külön törvény nélkül, de a poroszokat is túlszárnyalva garázdálkodott a földesúri kormányzati önkény, amit a liberálisok farizeus módon támogattak. A súlyosabb elnyomatás és a magyarországi munkásság fejletlenebb volta megnehezítette egy országos munkáspárt létrehozását.

A hűtlenségi per befejezése után Farkasék rögtön kísérletet tettek az országos munkáspárt megszervezésére. Segítségükre volt az ismételt kapcsolat megteremtése az Internacionáléval. Farkasnak az Internacionáléval való összeköttetése kiszabadulása után rövidesen helyreállt s ő továbbra is mint az Internacionále főmegbízottja folytatta tevékenységét. Azonban tisztázatlanságok, nézeteltérések ezután is voltak Farkas, Ihrlinger és más internacionále-tagok között s nyilvánvaló, hogy a nem internacionále-tagok között még inkább. Így nézeteltérések keletkeztek a létesítendő párt jellege s feladataí kérdésében is.

---

[2] A munkásbiztosítónak 1874-ben már 8, 1875-ben 17, s 1876-ban 30 fiókpénztára volt.

1. Farkas Károly az Internacionále hágai kongresszusán

A Párizsi Kommün után Frankel Leó, aki Franciaországból Londonba menekült, az Internacionále Főtanácsának tagja és levelező titkára volt s elsősorban az Ausztriában és Magyarországon működő szekciókkal teremtette meg és tartotta fenn az összeköttetést. Becker ajánlatára Frankel 1872 augusztusában levél útján közvetlen kapcsolatot teremtett Farkassal és rajta keresztül a pesti szekcióval. A Főtanács ekkor a hágai kongresszusra készült, ahol Bakuninék aknamunkájával kellett leszámolni. Frankel levelében tájékoztatja Farkast erről.

Az 1871-es londoni konferencia állástfoglalt az anarchistákkal szemben a politikai harc és a politikai hatalom meghódításának szükségessége mellett. A hágai kongresszuson szervezeti szabályzat elfogadása került napirendre. Ennek keretében dönteni kellett azon határozat megerősítésének és a szervezeti szabályzatba való felvételének kérdésében is, amelyet a londoni konferencián a „munkásosztály politikai akciójáról" hozott.

Frankel a Farkashoz írt levelében[3] megvilágítja a Főtanács állásfoglalását a vitás kérdésekben. „A politikai hatalom meghódítása — írja Frankel — képezi a munkásság főkötelességeinek egyikét. Hogy ezt eredményesen kivívhassák, a munkásoknak egész különálló, a vagyonos osztályok minden egyéb pártjaival harcban álló pártként kell szervezkedniök, mert csak így érhető el a társadalmi forradalom győzelme és célja: az osztályuralom megsemmisítése. Remélem, hogy eme nagyfontosságú kérdésnél nem maradnak képviseletlenül a magyar szövetségtársak."

Frankel levele — a Főtanács útmutatása az összes polgári pártoktól különálló olyan proletárpárt teremtéséhez, mely önálló politikát folytat. Ez az állásfoglalás korántsem jelenti azt, hogy Frankel elutasít bármilyen átmeneti szövetségkötést egyes politikai részletkérdésekben a polgári ellenzékkel. Későbbi tevékenysége során maga is törekedett ilyen átmeneti, bár laza szövetség létesítésére a parlamenti ellenzék egy részé-

[3] Lásd MMTVD. 1. köt. 238—239. old.

vel. Állásfoglalása az olyan szövetkezés ellen irányult, amely a munkáspártot bármelyik polgári párt uszályává változtatná, mint például az a szövetkezés, melyet Külföldiék hoztak létre a „48-as klubbal" 1870—1871-ben.

Frankel levele azt is mutatja, hogy a magyar szekció képviseleti jogát az Internacionále kongresszusán — melyet Farkas már 1870 februárjában a következő kongresszust illetően felvetett — a Főtanács elismerte és felhívta a pesti szekciót a képviseltetésre, egyben az anarchisták elleni harc támogatására. 1870-ben a francia-porosz háború miatt nem tartott kongresszust az Internacionále. 1871-ben a Párizsi Kommün után — amikor számos országban a rendőrterror nehezítette a szekciók számára egy kongresszuson való részvételt — kongresszus helyett csak konferenciát tartottak. Így a IV. bázeli kongresszus után az 1872 szeptemberében megtartott hágai kongresszus volt a következő. Tíz ország képviselői gyűltek itt egybe, közöttük a pesti szekció küldötteként Farkas Károly is.

Frankel a pesti szekciótól „egy vagy több küldött választását" kérte. Amennyiben ezek a vasúti költségek miatt nem utazhatnának a kongresszusra, Frankel megbízólevelek elküldését javasolta, amelyek alapján ő vagy esetleg másvalaki képviselhesse a kongresszuson a pesti szekciót. Egyben küldött Farkasnak 120 pártadóbélyeget, az évi tagsági díjak rendezésére. Az Internacionále szervezeti szabályzata értelmében ugyanis csak olyan küldötteket fogadhattak el, akiknek választói a tagsági járulékkal nincsenek hátralékban. Nyilvánvaló, hogy a letartóztatások következtében a pesti szekció tagjai a járulékok fizetésével elmaradtak. Rendezték tagságukat, s Farkas Károly, mint jogos küldött utazott Hágába.

Farkasnak a hágai kongresszuson való szerepléséről a jegyzőkönyv a következőképpen tájékoztat:

A szeptember 4-i ülésen az egyik newyorki szekció mandátuma felett döntöttek. Mivel ez a szekció polgári ideológiát és elemeket képviselt, mandátumukat elutasították. Farkas is az elutasítás mellett szavazott.

Farkas a szeptember 6-i ülésen együtt szavazott Marxszal, Engels-szel és másokkal a Főtanács által ajánlott szervezeti szabályzat mellett. A szabályzat a Főtanács hatáskörét kiterjesztette, s feljogosította az olyan szervezetek

kizárására is, amelyek az Internacionále alapelveit nem ismerik el.

A Főtanács székhelyének Londonból való áthelyezését Farkas nem szavazta meg; Frankellel együtt a kisebbséggel szavazott Marx és Engels ellen. Ezután döntöttek, hogy az új székhely New York, Madrid, vagy Brüsszel legyen. Ekkor Farkas New York mellett szavazott, amit Marx és Engels is ajánlott.

A Főtanács székhelyének Európából való elhelyezése kérdésében, Frankelhez hasonlóan Farkas sem értette meg annak célszerűségét. Sajnálták, hogy földrajzilag eltávolodik Európától az a nemzetközi szerv, mely a proletariátusban annyi reményt, s a burzsoáziában annyi rémületet keltett. Maga Frankel is csak később értette meg, hogy a változott helyzetben az Internacionále régi formájában már túlélte magát és a székhely áthelyezése ennek a ténynek első gyakorlati következménye volt.

Farkast a szeptember 7-i ülésen beválasztották a beszámoló pénzügyi részét felülvizsgáló bizottságba.

A szeptember 7-i ülésen Alerini olasz küldött a Főtanács föderatív jellegű képviseleti szervvé válását javasolta, olymódon, hogy az egyes federációk delegálják és bármikor cserélhessék képviselőiket. Így egyes federációkból, melyekben az anarchisták felülkerekednek, a Főtanácsba szabadon küldhettek volna anarchista képviselőket is. A kongresszus Alerini javaslatát elutasította. Farkas az elutasítás mellett szavazott Marx-szal és Engels-szel együtt. A Főtanácsot maga a kongresszus választotta, s összetételére vonatkozóan Marx javaslatát fogadta el. Farkas is Marx javaslatát támogatta.

A munkásosztály politikai harcára vonatkozó pontot a Főtanács javaslatára a kongresszus felvette a szervezeti szabályzatba. Farkas az anarchistákkal szemben a Főtanács javaslata mellett szavazott.

A szeptember 7-i ülés döntött Bakunin és társai kizárása kérdésében. Marx javaslatát támogatva Farkas is az anarchisták kizárása mellett szavazott.[4]

Farkas a hágai kongresszuson mint a marxizmus hűséges

---

[4] A kongresszus jegyzőkönyvi kivonatáról szóló ismertetést lásd MMTVD. 240—241. old.

harcosa képviselte a magyarországi mozgalmat. Valóban nem találtak volna nála alkalmasabbat első magyarországi küldöttnek a pesti szekció képviseletére a szocialisták nemzetközi kongresszusán. Minden lényeges kérdésben Marx és Engels javaslatai mellett állott.

A hágai kongresszuson az anarchistákra mért politikai csapásával az I. Internacionále lényegében véve befejezte azt a hatalmas munkát, melyet a szocialista forradalom eszméinek terjesztése és a szocialista mozgalom gyakorlati szervezése terén a munkásszervezetek alapjainak lefektetésével régi formájában elvégezhetett. A Párizsi Komműn után a fokozódó rendőri üldözések körülményei között a Főtanáccsal való kapcsolat korábbi formája nem volt tovább fenntartható.

A változott helyzetben az Internacionáléhoz való szervezeti tartozás megnehezítette, hogy országos szocialista pártok legálisan megalakulhassanak. Éppen az Internacionále eszméinek könnyebb terjesztése érdekében, legális országos szocialista pártok könnyebb szervezése végett kellett feloszlatni az Internacionálét, mely a mozgalom egy korábbi időszakának körülményei között létesült. Feloszlatása megkönnyítette, hogy később, az új körülményeknek megfelelően, a megerősödött szocialista mozgalomra, a megálakuló országos munkáspártokra támaszkodva változott formában ismét létrejöjjön.

A Főtanács székhelyének Londonból New Yorkba való helyezése azt jelentette, hogy Marx és Engels számoltak a változott körülményekkel. A hágai kongresszuson az anarchisták kizárásával egyidőben az Internacionále feloszlatását is kimondani — lehetetlen, időelőtti lépés lett volna. A Főtanács székhelyének áthelyezése azonban azt jelentette, hogy lényegében véve az Internacionále fennállása csak formaivá vált. Mint ismeretes, 1876-ban az Internacionále formailag is kimondta feloszlását.

Mikor az új székhely — Madrid, Brüsszel vagy New York — kérdésében kellett szavazni, Frankel és Farkas is — bár, mint fentebb említettem, nem rögtön értették meg a Főtanács áthelyezésének a szükségességét — Marx-szal és Engels-szel együtt New York mellett szavaztak. Brüsszelben és Madridban ugyanis az anarchisták zavarkeltési lehetőségei nőttek volna meg.

New Yorkban — nagyrészt emigránsok munkájának eredményeként — abban az időben fejlődő internacionalista mozgalom volt. „Az egyetlen ország, ahol az Internacionále jegyében még lehetett valamit csinálni — írta Engels 1874 szeptemberében Sorgénak — Amerika volt, és egy szerencsés ösztön oda helyezte át a legfőbb vezetőséget. Most tekintélye ott is kimerült és minden további erőfeszítés, hogy új életet galvanizáljanak bele, balgaság és erőpazarlás lenne. Az Internacionále tíz esztendőn át uralkodott az európai történelem egyik felén — éspedig a jövőbe mutató felén — és büszkén tekinthet vissza végzett munkájára"[5].

Farkas a hágai kongresszuson a nemzetközi munkásmozgalom fejlődése egy drámai eseményének volt részese, mint aktív közreműködő. Fellépése igazolta azt a megbecsülést, melyet a magyarországi mozgalom 1869—1871-ben és a hűtlenségi per lefolyásával is szerzett. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a hágai kongresszuson képviselt tíz ország között volt Magyarország is, amelynek képviselője Marx és Engels oldalán vette ki részét az anarchizmus elleni harcban.

Hágában Farkas nemcsak Frankellel ismerkedett meg, de Marx-szal és Engels-szel is. Érdekes megemlíteni, hogy Hágából való elutazása előtt — miután bizonyos várt postai küldemény ottléte idején nem érkezett meg — Farkas egy meghatalmazást hagyott hátra személyesen Marx részére, hogy minden esetleges küldeményt nevében átvehessen. A meghatalmazás szövege németből fordítva a következő: „Ezennel meghatalmazom dr. Marx Károly polgártársat, hogy az összes nevemre érkező leveleket és esetleges pénzküldeményeket átvegye. Hága, 1872 szeptember 7"[6].

Élt-e Marx a Farkastól kapott meghatalmazással — nem tudjuk. Ez a szerény okmány azonban ismét mutatja, hogy Marx a nemzetközi forradalmi mozgalom egész jövőjére nagy kihatású kérdések eldöntése mellett milyen apró napi kérdésekben is készségesen nyujtott segítséget.

---

[5] *Marx—Engels.* Válogatott levelek. 342. old.
[6] Fotokópiáját lásd MMTVD. 240. és 241. old. között.

2. A Munkás Heti-Krónika és az Arbeiter Wochen-Chronik megjelenése. Kísérlet a munkáspárt megalakítására

Farkas Hágában Marxtól és Engelstől elvi kérlelhetetlenséget tanult az anarchisták elleni harcban. Tudott-e élni megfelelő módon az ott tanultakkal, amikor Magyarországra visszatért? Mindenesetre megkísérelte, amennyire erejéből, felkészültségéből tellett. Gyökeres változás azonban a magyarországi mozgalom színvonalában nem következett be. Nemcsak Farkason múlott ez. A mozgalom színvonalára magának a munkásságnak a fejletlensége nyomta rá elkerülhetetlenül a maga bélyegét. Külföldi, Ihrlinger és társaik befolyásának adott tényén Farkas nem tudott vagy alig tudott változtatni. Külföldi Viktor tevékenységében már korábban kalandor jelenségek mutatkoztak. A „48-as klubbal" való szövetkezés sem volt mentes a kalandorságtól. A Párizsi Kommün idején személye háttérbe tolódott, de a hűtlenségi per után egy rövid időre ismét vezetőszerepet játszott a mozgalomban. Ihrlinger zavarossága és bizonytalansága is egyike volt azon tényezőknek, melyek nehezítették az elvi harcot a Külföldi-féle „reálpolitika" ellen.

Hágából visszaérkezve, Farkas komoly lépéseket tett a mozgalom központi irányításának újjászervezésére és a szocialista agitáció ismételt kiterjesztésére. Farkas a mozgalom újjászervezését Ihrlingerrel, Essellel és Külföldivel együtt, a Munkásegylet régi választmányának újjáélesztésével próbálta megoldani.

Eltűnt a mozgalomból Szvoboda Lajos. Visszavonult egyidőre Politzer is, aki már többször idézett írásában azt mondja, hogy a per utáni időszakot az „elkedvetlenedés" jellemzi. Politzer szerint „a felmentett «vezetők»[7] nem merték újra kezdeni politikai és szervezői tevékenységüket". Ez a megállapítás érvényes magára Politzerre (bár 1873 második felében ő is újra dolgozott a pesti mozgalomban néhány hónapig), általánosítva azonban nem állja meg a helyét. Így nem helytálló sem Farkasra, sem Ihrlingerre, sem Esselre, sem Rauchmaulra stb. stb. vonatkozóan.

[7] Politzer teszi gúnyosan idézőjelbe a „vezetők" szót, megemlítve, de idézőjel nélkül, hogy a vezetők közt egy elítélt is volt. Ez az elítélt, mint tudjuk, ő maga volt.

Farkas Ihrlingerrel együtt első lépésként egy új szocialista ujság kiadását tűzte napirendre. Hágából visszatérve rögtön hozzáfogtak a feladat megoldásához.

1872 december 29-én Farkas és Ihrlinger bejelentették a hatóságoknak, hogy 1873 január 5-től vasárnaponként megjelenő kétnyelvű lapot adnak ki *Munkás Heti-Krónika* és *Arbeiter Wochen-Chronik* címmel. Kiadónak „Farkas Károly, Ihrlinger Antal és társaikat" jelölték meg, szerkesztőül pedig Madarász Jánost, aki nyomdász volt. A lapokat mint „társadalom és gazdászati" tartalmú közlönyöket jelentették be, mert politikai lapok indítását a sajtótörvény értelmében csak magas kaució lefizetése ellenében engedélyezték. Azonban a „társadalmi és közgazdasági tartalom" természetesen maga is politikai jellegű, s a közlönyök ténylegesen politikai közlönyök voltak. A két közlöny 1873 január 5-én megjelent s igen fontos szerepet játszott a szocialista mozgalomban.

A hűtlenségi perben hozott kúriai ítélet 1873 január 29-én történt kihirdetése után fogtak hozzá a munkáspárt legális megszervezéséhez. Újjászervezték — nem nyilvánosan, de ténylegesen — az Általános Munkásegylet választmányát, amely a közlönyindítás bejelentésénél „Farkas Károly, Ihrlinger Antal és társaik"-ként mint burkolt szerv szerepelt. A mozgalom vezetőszerve tehát újjáalakult, s a közlönyök útján a vidéki csoportok működését is segítette, a vidéki csoportokkal való kapcsolatokat erősítette.

A *Munkás Heti-Krónika* 1873 február 23-i számában pozsonyi tudósítást közöl az ott megtartott február 2-i gyűlésről és annak határozatairól. A pozsonyi gyűlésen két határozatot fogadtak el. Az egyik határozat állástfoglal a „főnökség alatt álló és általa kezelt" betegpénztárak feloszlatása, s munkás-betegpénztárak alakítása mellett, illetve az előbbieknek a már létező, „a munkások saját kezelése alatt álló" pénztárakba való beolvasztása mellett. Ezzel a határozattal a Farkas által vezetett általános munkásbiztosítót támogatták.

A pozsonyi gyűlés másik határozata törvényesen korlátozott tíz órás munkaidőt, a női munka korlátozását, a gyermekmunka eltörlését, a céhszállások megszüntetését, és munkaközvetítő iroda felállítását, a tanoncügy rendezését és „egy végérvényes szabad egyleti és gyülekezési törvényt" követeli.

A pozsonyi gyűlés a demokratikus szabadságjogok köve-

telését kifejezett *munkáskövetelésekkel* kapcsolta össze. Munkáskövetelések támasztása egy önálló, minden polgári párttól elkülönülő munkáspárt létesítésének fontos feltétele.

A pozsonyi gyűlésről a *Munkás Heti-Krónikában* hozott tudósítás idején már folytak az előkészületek a munkáspárt megteremtésére s az alakulás nyilvános meghirdetésére. A lap 1873 március 16-i számában közölte a magyarországi munkáspárt előkészületben lévő megalakításának hírét.

„Az 1868-iki *párt újból szervezkedni fogl*" állapítja meg a cikk. A terv az volt, hogy nyilvános munkásgyűlés határozata mondja ki a munkáspárt megalakulását, s ugyanez a gyűlés megválasztja a párt ideiglenes központi választmányát. A központi választmány feladatát a március 16-i cikk így jelöli meg: „... Képeznie kell mintegy a vezetési ellenőrzést a szervezkedésben és a munkáscsoportok működésében, de tevékenysége csak az első magyarországi munkáscongressusig fog terjedni, melynek hivatása leend egy teljes programmot kidolgozni a munkáspárt számára Magyarországon. Ez okból nem is fog a véghezmenendő újbóli alakuláskor részletes programm felállíttatni, nehogy a vidéki munkások nézetei-, elvei-, kivánalmainak elébe kapjunk." A cikk tehát nyilvánosan fellépett az ellen, hogy a munkáspárt megalakítását kimondó gyűlés programot is fogadjon el az alakítandó munkáspárt számára.

A munkáspárt megalakításának tárgyában 1873 március 23-ra hívták össze a munkásgyűlést. Ugyanezen a napon a *Munkás Heti-Krónika* „Magyarországi Munkáspárt" című cikkben foglalkozik ismét a pártalakítás kérdésével. A cikk valakikkel vitatkozva újra visszatér a *program* kérdésére és ezt írja: „*Ne akarják azt, ami már sok*, azaz ne hágjanak a felhőkbe, nehogy kicsúsztassák maguk alatt a földet. Nem tartjuk ma alkalmasnak, hogy a főváros munkásai ennyi meg ennyi pontból álló részletes programmot felállítsanak, mert ez a vidéki munkások jogainak és befolyásának megszorítása volna, ha mi, kik a fővárosban vagyunk, nekik egy teljes programmot rá akarnánk kényszeríteni... állíttassék föl programm gyanánt egyetlen egy pont... A *Munkáspárt Magyarországon általánosan czélba veszi minden törvényes eszköz felhasználása mellett a magyarországi munkások szellemi és anyagi érdekeinek óvását és előmozdítását*; ezzel aztán bizton

fejezzük ki az összes munkások kívánalmait, legyenek ezek Lassalleisták, Schulzeisták, internationalisták (nemzetköziek), nationalisták (nemzetiek)."

Az ismeretlen szerző ugyanebben a cikkben azt is hangsúlyozza, hogy a munkásgyűlésnek olyan embereket kell az ideiglenes választmányba beválasztani, „kik nyilvános működésük által megmutatták, miszerint ismerik az engedettnek és törvényesnek határait, ezt szem előtt tartván, készek és képesek a testvértársak között a rendet és egyességet fenntartani". A cikkíró tehát védi a „rendet és egyességet", szemben a bizonyos „felhőkben járókkal".

Arról valóban lehetett és nyilván kellett is vitázni, hogy célszerű-e rögtön az első gyűlésen *részletes programot* elfogadtatni, vagy helyesebb azt csak a tervezett országos munkáskongresszus elé terjeszteni. Kétségtelenül mérlegelni kellett, milyen módon lehet az adott körülmények között a legális munkáspártot könnyebben létrehozni. De ez önmagában véve nem indokolja a *nyilvános* vitát.

A mozgalomban nyilvánvalóan számottevő hangulat volt, amely a munkáspárt alakítását kimondó határozattal egyidőben szocialista program elfogadását, s így az alakítandó párt jellegének világos meghatározását is kívánta. A cikk ezzel a hangulattal szállt szembe. Bár az idézett két cikk szerzője ismeretlen, azt megállapíthatjuk, hogy a lap szerkesztője, Madarász János ideológiailag Ihrlingerhez állt közel.

A gyűlés lefolyása mindemellett azt mutatta, hogy akiket a cikkíró nyilvánosan — a „törvényes keretek" áthágására irányuló szándékkal is — gyanúsított, azok fontosabbnak tartották, hogy a munkáspárt tényleg létrejöjjön, ha nem is fogadnak el az alakulást kimondó gyűlésen konkrét programot.

A gyűlést a Beleznay-kertbe hívták össze, s azon mintegy nyolcszázan vettek részt. Elnökül Ihrlingert, magyar jegyzőnek Czukeltert, német jegyzőnek pedig Farkas Károlyt választották meg. A gyűlésen a javaslatot magyarul Lukácsi, németül Essel terjesztette elő.

A gyűlésen Farkas is beszélt. A *Munkás Heti-Krónika* tudósítása a gyűlésről Farkas fellépését és annak visszhangját tükrözi vissza. „Hangsúlyozták főképpen — írja tudósításában a *Munkás Heti-Krónika* 1873 március 30-i száma —, miszerint a munkások a szabadságolt osztályok, a részvényesek gazdál-

kodása, s a nagytőke elleni küzdelmükben *mint egyesek* nem vihetnek ki semmit, kell tehát, hogy a munkás-népesség között az osztályöntudat ébresztessék fel, maguk a munkások öntudatos *osztállyá* egyesíttessenek, miszerint mint párt, sikerrel vihessék keresztül a küzdelmet. Arra utaltak, miszerint dacára annak, hogy az országban «jobb», «bal» és «szélsőbal» pártok léteznek, mégis ezek közül egy sem méltatja és szól a munkásosztály követelései és érdekei mellett s már azért is kell, hogy maga a munkásnép mint osztály, mint önálló párt, a többi pártokkal szembeszálljon, melyek mindnyájan a gyárnokok, tőkepénzesek és kizsákmányolók érdekeit támogatják és előmozdítják."

E tudósításból mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a felszólalók nem hagytak kétséget aziránt, hogy a létesítendő munkáspártnak *szocialista* pártnak kell lennie. Ennek leszögezésével támogatta Farkas is a beterjesztett javaslatokat.

A beterjesztett és egyhangú lelkesedéssel elfogadott határozat[8] kimondja:

„A mai napon itt összegyülekezett munkások elhatározzák egy munkás-párt alapítását s megalakulnak mint olyan, a következő pontok elfogadásával:

1. A munkás-párt Magyarországon czélba veszi minden törvényes eszköz felhasználása mellett a munkások szervezését s ezek szellemi és anyagi érdekeinek óvását és előmozdítását."

Ez a programpont mellőzi még csak általánosságban is a politikai jogokért való kiállást, de a pártalakítás kimondása önmagában véve a munkásság politikai jogának hangos követelése volt.

A határozat 2—4. pontjai megállapítják, hogy a párt tagjai 30 krajcár belépődíjat tartoznak fizetni, a *Munkás Heti-Krónika* és az *Arbeiter Wochen-Chronik* a párt lapjává válik és a tagok kötelesek havi 20 krajcárért előfizetni rá.

A határozat 5. (utolsó) pontja kimondja: „A mai napon alakuló munkáspárt választ egy 7 tagból és 5 póttagból álló ideiglenes központi választmányt. Még pedig 1 elnököt, 1 titkárt, 1 jegyzőt, 1 pénztárnokot és 3 ellenőrt, kiknek feladata lesz minden párt-ügy végrehajtása, a pártközlönyök

---

[8] A határozat teljes szövegét a pótindítványokkal együtt lásd MMTVD. 265—266. old.

vezetése és gondozása, szükség esetére pártgyűlések összehívása, hasonlóképen egy év folyama alatt munkás congressus egybehívása, mely utolsónak főképeni czélja leend egy részletes párt-programm megállapítása."

A gyűlés még két pótindítványt is elfogadott. Az egyik felhatalmazza az ideiglenes választmányt, hogy dolgozzon ki „háziszabályokat" és azokat hozza nyilvánosságra a közlönyben. A másik pótlólagosan javasolt határozat megbízza a választmányt, hogy a gyűlés határozatait hozza a kormány tudomására.

A gyűlés az ideiglenes központi választmányba a következőket választotta meg:

Elnök: Ihrlinger Antal, a pártnyomda üzletvezetője.

Titkár: Külföldi Viktor, a *Pester Lloyd* korrektora.

Pénztárnok: Farkas Károly, aki egyben a munkásbiztosító titkára.

Jegyző: Rauchmaul Károly, a pesti hengermalom gépésze.

Ellenőrök: Stürtzenbaum János, a Pest-Budai Gőzmalom raktárnoka, Essel András szabó és Rauch György volt cipészmester, ekkor a munkásbiztosító pénzbeszedője.

Póttagok: Lukácsi István szabómunkás, Vollbrecht Róbert bádogos, Kovács Károly volt cipészmester, ekkor az Adria-biztosító ügynöke, Falusi László szabómunkás és Grünfeld Adolf szabómunkás.

Az 1873 március 23-i ülés *kimondta a Magyarországi Munkáspárt megalakítását* s ebben van a jelentősége. Megkísérelte újjáéleszteni az 1871 júniusában feloszlatott Általános Munkásegyletet és továbbfejleszteni azt országos munkáspárttá. Létrehozott egy legális vezető szervet, mely a már korábban megindított kétnyelvű közlönnyel rendelkezett.

A pártalakulás kimondása lelkesítőleg hatott a vidéki munkásképző egyletekre és a szakegyletekre egyaránt. Az alakulást kimondó gyűlést a pécsi munkásegylet táviratilag üdvözölte és rövidesen értesítette az ideiglenes választmányt, hogy meghatalmazottját a közlönyök terjesztésére kijelölte. A második egylet, mely hasonló meghatalmazottjának a kijelöléséről az ideiglenes központi választmányt értesítette, a szigetvári egylet volt.

A szakmai egyletek közül a cipészeké 1873 áprilisában országos cipészgyűlés összehívását és országos cipészegyesület

alakítását határozta el, amelyhez a munkáspárt megalakulása adott komoly ösztönzést.[9]

Az alakuló munkáspárt — ha nem is volt elfogadott programja — a szocializmus eszméinek terjedését, a munkásegyletek szerveződését és tömörülését segítette elő. A pártalakulás népszerűségére jellemző, hogy alig egy hónap alatt a párt bevétele a beiratási díjakból, a közlönyök előfizetői díjaiból és egyéni felajánlásokból körülbelül 2 000 forintot tett ki[10].

Figyelembe véve a 30 krajcáros belépési díjakat és a havi 20 krajcáros előfizetési díjakat, a 2 000 forintot kitevő bevételből megállapíthatjuk, hogy az alakuló párt taglétszáma már az *első hetekben* elérte a *2 000—3 000-et*. Ez a tény visszatükrözte a párt nagy népszerűségét, vonzóerejét, a munkástömegek megnövekedett bizalmát a hűtlenségi perben vádlottként szereplő szocialisták és a szocialista mozgalom iránt.

3. A munkáspárt betiltása

Az alakuló párt azonban alig egy hónapig tudott legálisan működni. A kormány megrettent a pártalakulás gyors sikereitől, s mindenekelőtt az internacionalisták vezetőszerepének erősödésétől. Ezért sietve elhatározta a párt betiltását.

A kormány megállapította, hogy munkáspárt alapítása Magyarországon „törvénybe ütköző", „jogtalan" cselekedet, mely a „közbiztonságot" veszélyezteti. 1873 április 25-én a kizsákmányolás „közbiztonságának" a nevében a belügyminiszter elrendelte a munkáspárt ideiglenes központi választmányának feloszlatását, a munkások számára mindennemű

---

[9] Országos szakmai egylet alakítását elsőnek a nyomdászok vetették fel. A magyarországi nyomdászegylet k képviselői az ausztriai és csehországi nyomdászegyletek képviselőivel együtt már tobb közös kongresszust tartottak s 1872-ben napirendre tűzték egy közös, egész Ausztria-Magyarországra kiterjedő nyomdászszövetség létrehozását. Ezt sem az osztrák, sem a magyar kormány nem engedélyezte. 1873-ban külön országos nyomdászszövetség alakítását tűzték napirendre Ausztriában és Magyarországon is. A kormány a külön magyarországi nyomdászszövetséget sem engedélyezte. Majdnem 15 esztendőbe telt, amíg a nyomdászok országos szövetségüket megalakíthatták.

[10] Farkas vallomásából. Lásd MMTVD, 1. köt. 268. old.

pártműködés s mindenekelőtt az országos szervezkedés megakadályozását.

1873 május 6-án a munkáspárt választmányi tagjait, majd póttagjait a rendőrségre idézték, kihallgatták és közölték velük a belügyminiszter önkényuralmi betiltó rendelkezését. Május 10-én a beidézettekkel aláiratták a betiltó rendelkezés tudomásulvételét. Gyöngyössy Lajos budapesti helyettes főpolgármester 1873 június 12-én a belügyminiszternek a következő jelentést küldte:

„Nagyméltóságú Belügyminiszter Úr!

Folyó évi ápril hó 25-én 1386/eln. sz. a. kelt magas rendelete folytán főkapitányi hivatalnak jelentése kapcsán van szerencsém jelenteni, hogy a folyó évi márczius hó 23-án a Beleznay-kertben a magyarországi munkáspártnak jogtalanul történt megalakulása s a párt bizottmány választása megsemmisíttetett s minden további pártműködés betiltatott, a választott bizottság minden tagja a ./. alatt ide csatolt elismervény szerint a főkapitányság által május hó 10-én értesíttetett s egyszersmind a pártműködés megkezdése és eddigi eredménye iránt a bizottsági tagokkal a jegyzőkönyvek felvétettek, s 2 ./. a. tisztelettel mellékeltetnek."

Az összes bizottmányi tagok személyi adatainak felsorolása után Gyöngyössy jelentését így folytatta:

„Politikai tekintetben nevezettek Grünfeld Adolf, Vollbrecht Róbert és Falusi László kivételével az 1871. évben az akkori munkás zavargások alkalmával hűtlenségi bűntény miatt bírói vizsgálat alatt voltak, azonban bizonyítékok elégtelensége folytán a vád alól felmenttettek. Felmentésük óta nevezetesen Essel András, Farkas Károly, Külföldi Viktor, Ihrlinger Antal, Lukácsi István s Rauchmaul Károly az izgatásokat a munkáskörökben újból megkezdték s jelenleg is mint főizgatók szerepelnek, titokban az általános munkásegylet választmányát újból megalakították s gyűléseiket eleintén az István-tér és a Kismező-utcza szegletén levő korcsmában, utóbbi időben Nagymező- és az Ó-utcza szegletén a Schwarz-féle korcsmában tartották s ők voltak azok, kik mint a jegyzőkönyvekből kiderül, a «Magyar országi munkáspártot» jogtalanul megalakították; bizalmas értesülés szerint a nemzetközi munkástársulat sugallata folytán azon oknál fogva, hogy

ekként más országok példájakint az országgyűlési politikai nagy pártokkal egy szinvonalra emelkedve, a munkás vagy is inkább socialista izgatásokat a törvényhozó testületbe is bevezethessék, s így az ország összes munkások viszonyaira hathatósb befolyást gyakorolhassanak.

... Nevezettek erkölcsi magaviseletére nézve, amennyiben izgatásaik káros befolyása és visszahatása a munkás és polgári osztályokra nézve számba nem vétetnek, ellenük máskülönben a főkapitányi hivatalnál panasz elő nem fordult. Egyébként ugyan a hivatal részéről betiltott párt működésükre nézve folyton felügyelet alatt tartatnak.

Pesten, 1873 június hó 12.

Kitűnő tisztelettel levén Nagyméltóságodnak alázatos szolgája:

Gyöngyössy Lajos (s. k.)
h. főpolgármester"[11].

A „nemzetközi munkástársulat sugallatára" vonatkozó bizalmas értesülés, amire a helyettes főpolgármester utal, Farkas kezdeményező és vezető szerepét mutatja a magyarországi szocialista mozgalomban. Tény, hogy Farkasnak a hágai kongresszusról való visszaérkezése után fogtak hozzá először a lapok kiadásához, majd a pártalakításhoz.

Farkas rövid vallomási jegyzőkönyvében, melyet az 1873 május 6-i rendőrségi kihallgatása alkalmával vettek fel, a pártalakításról a következő áll:

Rendőrtisztviselő: „Ön azt mondja, több munkás hívta fel, hogy alapítsa meg a Magyarországi Munkáspártot. Hogy hívják ezeket a munkásokat és mikor történt ez a felhívás?"

Farkas: „Ezt a munkások százai követelték tőlem, miután azonban mindazokat nem tudom megnevezni, akik ezt tőlem és Külföldi és Ihrlinger barátaimtól követelték, céltalannak látom, hogy egyeseket megnevezzek. A felhívások a munkásperben hozott legfelsőbbfokú ítélet kihirdetése után kezdődtek és azóta is állandóan ismétlődtek"[12].

Az alakuló munkáspárt betiltása után a *Munkás Heti-*

---

[11] Országos Levéltár. B. M. eln. 1873—XIV.a tétel, 1386. alapszám. 623/eln. 1873. sz.

[12] MMTVD. 1. köt. 268—269. old.

13. szám. Egyes szám ára 5 kr. I. évfolyam

Munkás-Heti-Krónika.

A magyarországi munkáspárt közlönye.

Megjelenik minden Vasárnap

Buda-Pest, április 13-án 1873.

Elvtársak! Működjetek szüntelen a pártba való lépéshez s a lap terjesztésére.

A magyarországi munkáspárt tagjaihoz.

Elvtársak!

„MUNKÁS-HETI-KRÓNIKA"

nyomdájának

Társadalmi s gazdászati szemle.

A Munkás-Heti-Krónika az alakulóban levő munkáspárt betiltása előtt

Krónika és az *Arbeiter Wochen-Chronik* ismét Farkas és Ihrlinger magánkiadásában jelent meg, megszakítás nélkül. Ezt a változást a közlönyök május 18-i számában Ihrlinger közölte az olvasókkal, tudatva, hogy a kormány elnyomó rendelkezése következtében a hatóság által a párt „feloszlottnak nyilváníttatott".

„Ma és ezen helyen — írja Ihrlinger — tartózkodunk ezen miniszteri rendszabály bírálgatásától s egyelőre csak e tényeket akarjuk konstatálni.

... ügyünk állása ugyanaz marad, mint minő az márczius 23-ika *előtt* volt, t. i. úgy a lapok, mint ezek nyomdája, Farkas, K. Ihrlinger Antal és társaik tulajdonába esik vissza ...

Azon kötelezettségeket, melyek a pártválasztmányra a lapok és ezek nyomdájának átvételével háramlottak volt, azoknak jelenlegi tulajdonosai teljesen magukra veszik.

Elvtársak! Munkások! Ezen esemény következtében bátorságtok ne lankadjon, el ne csüggedjetek, még nincs semmi sem vesztve, mint néhány heti idő, mely alatt a munkásügy igazi barátjai által a szükséges intézkedések meg fognak tétetni, hogy a magyarországi munkáspárt az eddiginél szilárdabb alapon újra felfámadjon."

Farkas a március 23-i gyűlésen hangsúlyozta, hogy az országgyűlési pártok közül „egy sem méltatja és szól a munkásosztály követelései és érdekei mellett ... mindnyájan a gyárosok, tőkepénzesek és kizsákmányolók érdekeit támogatják". Ihrlinger május 18-án mégis ismételten ezeknek a táborában kereste és Helfyék személyében vélte megtalálni „a munkásügy igazi barátait", akik megteszik a „szükséges intézkedéseket" a munkáspárt „eddiginél szilárdabb alapon" való feltámasztásához!

Helfy parlamenti interpellációja volt az, amitől Ihrlinger a munkáspárt legális létének a biztosítását remélte. Ez az interpelláció május 17-én hangzott el.

A belügyminiszteri székben ekkor már gróf Szapáry Gyula ült, aki felváltotta az erősen kompromittált Tóth Vilmost.[13] Lónyay is megbukott és 1872 decemberében átadta

---

[13] Nem tudjuk, hogy Tóth Vilmos bukását mennyiben okozta az a politikai és morális vereség, mely a kormányt a hűtlenségi perben érte, de aligha kétséges, hogy ez a szégyenteljes vereség hozzájárult a bukásához.

a miniszterelnöki széket Szlávy Józsefnek. Helfy interpellációját a munkáspárt betiltása ügyében gróf Szapáryhoz intézte.

Helfy interpellációjában kétségbevonta a jogosságát és főleg a célszerűségét annak, hogy a kormány a munkáspárt alakítását betiltotta. „Nálunk munkás-kérdés nincs . . .” — magyarázta Helfy, éppen akkor, amikor a munkásság saját pártját akarta létrehozni — „amennyiben munka-hiány van, nincs elegendő munkásunk”, és ezért „még ideje akként intézkedni, akként irányozni a munkások tendentiáit, hogy sohase jöjjenek az állam érdekeivel összeütközésbe.” „Az államférfiaknak főfeladata: irányozni valamely mozgalmat, nem pedig elfojtani” — véli Helfy és hangsúlyozza, hogy egyáltalán nem helyesli, „ha a munkások önálló pártot akarnak alakítani; mert hiszen ez visszatérés volna a kasztrendszerhez . . .”[14] De ha a munkások ennek ellenére pártot alakítanak, akkor nem helyesli annak betiltását, hanem a munkáspárt „államférfiúi irányítás” alá vonását propagálja, amire ő és társai vállalkoznak. E szavaival Helfy megvilágította az országgyűlés előtt, hogy milyen célok vezérlik őt és társait, amidőn a munkások „barátainak” a szerepét játsszák.

Helfyék „barátkozása” a liberálisok uszályhordozóivá kívánta a munkásságot változtatni. Ilyen módon akarták ők zsákutcába juttatni és megsemmisíteni a szocialista mozgalmat. A munkáspárt alakításának megakadályozása kérdésében csupán azon vitáztak a kormánnyal, hogy milyen módon semmisíthetnék meg eredményesebben a szocialista mozgalmat.

Helfy május 17-i interpellációjára Szapáry gróf július 2-án válaszolt. Ő is kijelentette, „munkáskérdés, amiként az e nevezet alatt Európaszerte értetik: nálunk eddig nem létezik”. Nagy kegyesen hozzájárult az olyan egylet működéséhez, mely segélyezéssel és a munkások képzésével foglalkozik, de „igenis megakadályozandó néhány egyénnek azon törekvése, mely a jótékonyság ürügye alatt a szociális kérdést mesterségesen akarja hazánk területére átültetni”. A március 23-i munkásgyűlés határozataival kapcsolatos hatósági eljárásról kijelentette, hogy „a városi hatóság etekintetben helyesen járt el”.

---

[14] Képviselőházi Napló. 136. országos ülés. 1873 május 17.

Az 1871-es lefogások alkalmával a pesti munkásforradalom közeli kitörésének a rémképével ijesztgették a jámbor polgárokat. Most viszont Helfyvel együtt Szapáry is arcátlanul tagadta, hogy egyáltalán létezik Magyarországon szocialista munkásmozgalom, Szapáry „néhány egyén" törekvéseiről fecsegett, mit sem törődve azzal, hogy ezrek és tízezrek törekvéséről volt szó.

Szapáry a „jótékonyság ürügyét" emlegette. A munkáspártot egyáltalán nem jótékonysági célkitűzésekkel kívánták megalakítani. S a kormánynak nem az okozott gondot, hogy a létesítendő munkáspárt jótékonykodási törekvéseket hirdet, hanem az, hogy a Helfyék tanácsaira hallgatók sem akadályozhatják meg a létesítendő pártnak valóban szocialista munkáspárttá válását. Négy hét elég volt arra, hogy erről meggyőződjenek. Ha Szapáry mégis „jótékonysági ürügyről" beszél, úgy ezzel nemcsak azt bizonyítja, hogy hazugságért a gróf úr nem ment a szomszédba; ez fenyegetés is, mely a munkásbiztosító ellen, a szakmai egyletek ellen és a szakmaközi jellegű — óbudai és vidéki — egyletek ellen irányult. Ezek az egyletek valóban foglalkoztak segélyezéssel és önképzéssel is, azonban nem mutattak hajlandóságot, vagy legalábbis nem mindegyik mutatott hajlandóságot arra, hogy szocialista törekvéseiket feladják.

Szapáry válaszának még egy vonása jellemző a kormány szokásos alakoskodására. Már az 1871-es lefogások alkalmával is megpróbálták úgy feltüntetni a dolgot, mintha a kezdeményezés a városi hatóságok részéről indult volna ki, amelyet a belügyminiszter csupán „jóváhagyott". A valóságban a pesti hatóságok a kormányhatározat alapján kiadott belügyminiszteri rendelkezést hajtották végre. Szapáry az 1873 március 23-i pártalakulás betiltását is úgy igyekezett beállítani, mint a városi hatóságok kezdeményezését, s számára már nem is maradt más hátra, mint „jóváhagyólag" megállapítani: „A városi hatóság helyesen járt el". A valóságban ez esetben is a kormány rendelkezését hajtja végre a pesti városi tanács és rendőrsége.

Szapáry válaszára vonatkozóan Helfy sietett kijelenteni: „Mindazt, amit a miniszter úr tüzetesen az általam felvetett kérdésre mondott, tudomásul veszem." A miniszter ugyanis közölte, hogy a szakegyletek segélyegyleti működését a keres-

kedelemügyi miniszterrel egyetértésben engedélyezik.[15] Tudomásul véve a miniszter *gyakorlati* intézkedéseit, Helfy fenntartotta „elvi" kifogásait Szapáry nézeteivel szemben. „Vagy van munkáskérdés, vagy nincs" — mondta Helfy. Ha van, akkor engedjék a munkáspártot legálisan szervezkedni, hogy szükség esetén a fennálló állammal szemben vétőket „jogosan" megbüntethessék.

Helfynek nem a munkáspárt legális létjoga kellett, hanem csupán fecsegés erről a jogról. Ezért fejezte be így az interpellációra adott válaszát: „Egyébiránt én nem akarok ellenzékeskedni" — legalábbis a munkáspárt betiltása kérdésében. Miatta tehát betilthatják a munkáspártot[16].

A liberális „barátok" segítségétől természetesen hiába várták az alakuló munkáspárt legalitásának biztosítását. Nem „néhány heti idő" veszett el, amint Ihrlinger — a felháborodottak megnyugtatására — írta, hanem évek teltek bele, amíg a munkáspárt legálisan valóban megalakulhatott. Ezek az évek a munkásegyletek szétaprózásának évei, de ugyanakkor a legális pártért való meg nem szűnő harc esztendei voltak.

Az Általános Munkásegylet újjáélesztésére 1874 márciusban tettek újabb kísérletet — ismét sikertelenül.

Az Általános Munkásegylet volt Magyarországon a szocialista munkásmozgalom elindítója. 1871 tavaszán a Munkásképző Egylettel egyesülve az egész szocialista mozgalom egységes harci szervezetévé vált. De már 1871 nyarán megszűnt legális egyesületként létezni. Egészen 1877-ig nem sikerült utódjaként az országos munkáspártot megteremteni.

Az Internacionále szekciójából alakult pesti vezető csoport tovább működött, de a szocialista mozgalomnak nem volt ezekben az években összefogó szervezete. Azonban a szocialista mozgalom, melynek zászlaját az Általános Munkásegylet 1868 februárjában kibontotta, tovább élt, s bár szétaprózva, de mégis szélesedett.

A mozgalom központi irányítását bizonyos mértékig a két munkáslap, a *Munkás Heti-Krónika* és az *Arbeiter Wochen-*

---

[15] Szapáry a következő hónapban utasította vissza a sütők, az asztalosok és a cipészek egyleteinek alapszabályait. Ennek ellenére ezek a szakmai egyletek tovább működtek, újra és újra követelve alapszabályaik jóváhagyását, amit azonban csak hosszú idő múlva értek el. Például a cipész önképzőegylet alapszabályait 1877-ben hagyták jóvá.

[16] Képviselőházi Napló. 162. országos ülés. 1873 július 2.

Chronik által biztosították, egyben szélesítették a szocialista propagandát. E lapok bizonyos ideológiai nevelést is nyujtottak az egyletek számára. Ezt a nevelést azonban nagy mértékben befolyásolta az az ideológia, melyet az Általános Munkásegylet örökségül hagyott.

Az Általános Munkásegylet — ideológiai gyöngeségei ellenére — az akkori viszonyok között komoly örökséget hagyott hátra. Ez az örökség a szocialista eszme bizonyos elterjedtsége, a munkásság és az egész nép politikai szabadságjogaiért való harc öröksége volt.

XIII

AZ ÁLTALÁNOS MUNKÁSEGYLET IDEOLÓGIÁJA

Az Általános Munkásegylet ideológiájára különösen az egylet működésének első két évében rányomta bélyegét a lassalleánus befolyás. Azonban a lassalleánizmus nem tudta elhomályosítani az Internacionále nagy népszerűségét a Munkásegyletben. Az Internacionále morális és politikai segítsége következtében nőtt az Internacionále iránti bizalom és vele együtt nőtt a marxizmus befolyása a magyarországi szocialista mozgalomban.

1. A Magyarországon terjesztett szocialista irodalomról

Marxista irodalom Magyarországon kevés volt, lassalleánus irodalom már inkább akadt. A lassalleánus kiadványok voltak az elsők és leginkább közkézen forgók, melyekből a munkásegyletek a szocialista eszmékkel és a szocialista mozgalommal megismerkedtek. A nyomdász önképzőegylet könyvtárában például 1869-ben hétféle Lassalle-kiadvány volt, de Marxnak csak egy műve található. Igaz, hogy ez a mű: „Das Kapital" („A tőke"). Hiányzott azonban a könyvtárból a „Kommunista Kiáltvány" és Marxnak, valamint Engelsnek összes egyéb munkái. Tehát a „Tőke" kivételével ebben a könyvtárban hiányzott az az irodalom, amelynek szélesebbkörű olvasása a szocialista mozgalom ideológiai fejlődésének döntő jelentőségű feltétele[1].

---

[1] Lásd a Pest-Budai Könyvnyomdászok Önképző-Egyletének könyvtári jegyzéke. Pest 1869. Kétnyelvű kiadvány.
A katalógus 404 magyar kötetet és 360 német kötetet tartalmaz. Lassalle következő munkái szerepelnek a jegyzékben:
1. Arbeiter-program,

Az internacionalista befolyás terjedésében fontos szerepet játszottak az Internacionále német szekciói által kiadott különféle szocialista lapok, melyek többszörösen nagyobb példányszámban terjedtek el Magyarországon, mint a lassalleánus lapok. Emellett Svájcból, Ausztriából, sőt még Londonból is érkezett küldeményekben az Internacionále tagjai kaptak egyes kiadványokat Marx és Engels műveiből. Erre mutat a Londonból, még Hrabje útján Farkasnak eljuttatott küldemény is, mely a „Kommunista Kiáltvány" egy példányát is tartalmazta. Valószínű, hogy ilyen küldemények 1869-ben először, s 1870-ben fokozottabb mértékben érkeztek Magyarországra.

Magyar nyelven az Internacionáléról először a Budapesti Munkásegylet lapja, a *Munkások Ujsága* adott némi ismertetést az Alapító Üzenet részbeni közlésével 1868 július második felében. A *Munkások Ujsága* két száma folytatásban közölte az Alapító Üzenet egy-egy részét: az angol munkásság nyomorúságos helyzetét ismertető részt, mely megvilágítja és bebizonyítja, hogy az osztályellentétek a kapitalizmus fejlődésével mélyülnek. Azt a részt viszont, mely a munkásosztály felszabadulási harcának a szükségszerűségét, győzelmének feltételeit állapítja meg, a *Munkások Ujsága* — a schulzista osztályegyüttműködési elvek hirdetője — már nem közölte.

Az Általános Munkásegyletben a „szellemi munkások osztálya", mely 1871 januárjában megalakult, Politzer leírása szerint célul tűzte ki egyebek között „magyar nyelvű szocialista könyvek kiadását". Az egyetlen dolog, amihez ebben a tekintetben a „szellemi munkások osztálya" hozzáfogott és elvégzett: Lassalle „Munkásprogram"-jának a lefordítása volt.

---

2. Bastiat-Schulze von Delitzsch.
3. Arbeiterlesebuch.
4. Das System der erworbenen Rechte I.—II.
5. Die indirekte Steuer und die Lage der Arbeiterden Klassen.
6. Die Wirtschaft und die Arbeiter. — Was nun? — Macht und Recht.
7. Der Lassalle'sche Kriminal-Prozess II.—III.

A magyar nyelvű könyvek között 268 szépirodalmi könyv, 63 történelmi könyv és tankönyv, 22 enciklopédia-kötet és szótár, 51 kötet vegyes jellegű könyv (jogi, útleírási, memoár-könyv stb.) volt. A szépirodalmi könyvek között 22 Jókai kötet, 37 Jósika Miklós kötet, 6 Kemény Zsigmond kötet, 4 Vas Gereben kötet szerepelt. A történelmi könyvek között 8 Horváth Mihály, 6 pedig Lamartin műve.

A fordítást Politzer vállalta és végezte el. A *Testvériség*-ben való folytatásos közlésen kívül tervbevették külön kiadását is, de már nem valósították meg.

1870 elején a Munkásegylet megjelentette Ihrlinger „Mit óhajtunk" című kis brosúráját a szocialisták célkitűzéseiről. 1870 tavaszán külön kiadványban megjelentették a *Vorbote*-ból átvett és az *Általános Munkás-Ujság* 1870 április 17-i számában közölt kiáltványt a szellemi munkásokhoz. 1870 októberében Sterlinger magánkiadásában magyar és német nyelven megjelentették és terjesztették Castellar gróf köztársasági beszédét. A Munkásegylet irodalmi tevékenysége a közlöny kiadásán kívül ezzel csaknem ki is merült.

A Munkásegylet segédkezett a külföldi szocialista lapok és folyóiratok terjesztésében, de ezt nagyrészt az internacionáletagok közvetlenül végezték, mind az Általános Munkásegyletben, mind a Munkásképző Egyletben, valamint a munkásbiztosító szerveiben, s a vidéki egyletekkel való közvetlen kapcsolataik útján is.

A mozgalom követelte az ideológiai ismereteket. Erre mutat a már említett Farkas-féle tudósítás a *Vorbote* 1870 februári számában. Farkas itt megemlíti, hogy Ihrlinger brosúrája, bár „kissé zavaros", *nagyon kelendő*. Azonban az érdeklődés megfelelő kielégítése és továbbfejlesztése érdekében német nyelvű marxista kiadványok beszerzésével és megfelelő magyar nyelvű kiadványok megjelentetésével keveset foglalkoztak. A „szellemi munkások osztálya", mely magára vállalta magyar nyelvű könyvek kiadását, Marx és Engels műveinek hátat fordított. Tervbe sem vették a „Kommunista Kiáltvány" magyar nyelven való kiadását, vagy legalább részbeni közlését. Első és csak kivonatos magyar fordítását 1873 augusztusában közölte a *Munkás Heti-Krónika*.

Az Általános Munkásegyletben Marx és Engels művei magyar nyelvű kiadásának teljes hiánya — eltekintve az Alapító Üzenet részleges közlésétől a *Munkások Ujságá*-ban 1868-ban — nyilván a közkézen forgó német nyelvű irodalom fogyatékosságából is következett. Mindenesetre ez a tény önmagában véve is visszatükrözi az általános ideológiai színvonal elégtelenségét.

Az *Arany Trombita*, az Általános Munkásegylet első közlönyének ideológiája a lassalleánizmus és a polgári demo-

kratizmus keveréke volt. Az *Arany Trombita* teret adott félliberálisok, fél-demokraták és lassalleánusok vitájának abban a kérdésben, hogy a munkásságnak politikai mozgalom és választójog kell-e, vagy ehelyett megtakarított krajcáraikból „munkásgyárakat" kell-e létesíteni? Gonda László és mások léptek fel a munkásság politikai mozgalma ellen, míg Ihrlinger, Krętovics és egyideig Szmolényi állást foglaltak — az „önsegélyes" munkásgyárak illúziói ellen.

Az *Arany Trombita* elősegítette a magyarajkú munkásság körében a politikai mozgalom szélesedését, a Munkásegylet befolyásának növekedését. Annyiban vitte előbbre a Munkásegylet ideológiai fejlődését, hogy teret adott a nyilvános vitának az önsegélyes „munkásgyár" illúziói ellen, a politikai mozgalom szükségszerűsége mellett.

Az *Általános Munkás-Ujság* és az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* Külföldi Viktor magánvállalkozása volt, de a Munkásegylet szócsövéül is szolgált. A lap ideológiai színvonalát tükrözi vissza, hogy az eisenachisták és a lassalleánusok németországi harcát így jellemezte: „Meghasonlás a szociáldemokrata pártban". Ebben a megállapításban kifejeződött az, hogy a lap szerkesztői az adott helyzetben nem kívántak állást foglalni egyik irányzat ellen sem, tehát egyik irányzat *mellett sem*. Ez jellemezte a lapot. Az *Általános Munkás-Ujság* mindemellett jobban segítette a politikai agitáció szélesítését, mint az *Arany Trombita*, de az ideológiai tisztázatlanságot és zűrzavart szentesíteni igyekezett.

A *Testvériség* és a *Brüderlichkeit* a Munkásegylet hivatalos közlönye volt. Első száma Lassalle-t és a lassalleánizmust dicsőítette. A második számtól kezdve Lassalle-nak a „Munkásprogram"-ját közölte folytatásos részletekben.

A *Testvériség* és a *Brüderlichkeit* nagy érdeme, hogy a Párizsi Kommün idején bátran és fenntartás nélkül a Kommün mellé állt, kifejezve a magyarországi munkásság lelkesedését és mély együttérzését a Kommün nagy ügye iránt, s szembeszállt az arisztokrácia és a polgárság szennyes rágalmaival. E lapok a Kommün példájára — bár ideológiailag még tisztázatlanul —, de a *hatalomért való fegyveres harc* kérdését vetették fel a munkásság előtt, mint szükséges eszközt céljai elérésére.

A *Testvériség* elsőnek vetette fel — 1871 elején — a munkásnyilvánosság előtt az *országos munkáskongresszus* össze-

hívásának a kérdését országos munkáspárt alapítása érdekében. S bár 1871 január-februárjában az országos munkáskongresszus összehívásának a kérdése még vitatott volt, s beletelt még hét esztendő, amíg az első magyarországi munkáskongresszust Frankel Leó megszervezte — a *Testvériség*-é az érdem, hogy a munkáskongresszus összehívásának a kérdését a munkásnyilvánosság előtt elsőnek felvetette.

2. Az „államsegély-önsegély" vita. A politikai és gazdasági harc kérdése

Az Általános Munkásegylet alakulása idején, 1868-ban Hrabje, Hirsch, Ihrlinger, Essel és társaik a lassalleánus „államsegélyes" termelőszövetkezet jelszavával vették fel a harcot a polgári „védnökök" ellen, akik az „önsegély" jelszavával akarták csírájában elfojtani a munkásság politikai mozgalmát. Az „államsegély" jelszavával vívták meg az első harcot a liberálisok Buda-Pesti Munkásegyletével. Ezzel a jelszóval kezdeményezték a munkásság *politikai* mozgalmát. Emellett az „államsegély-önsegély" vita olyan ideológiai zavart tükrözött vissza, ami a kezdeti mozgalomban elkerülhetetlen volt, s amelyből az Általános Munkásegyletnek csak 1870 végén, 1871 elején — komoly gyakorlati harci tapasztalatok birtokában — sikerült jelentősebb mértékben kijutni.

Az „államsegély-önsegély" vita az Általános Munkásegylet és a Buda-Pesti Munkásegylet között 1868-ban elsősorban abban a kérdésben folyt: várni-e a szövetkezetek létrehozásával a túlságosan kétes „állami támogatásig", vagy hozzáfogni a létesítésükhöz azonnal az „önsegély" alapján? A Buda-Pesti Munkásegylet azonnal hozzáfogott célkitűzésének megvalósításához, s ez volt az, ami kezdetben bizonyos vonzóerőt gyakorolt a munkásság körében. Vállalkozása azonban rögtön kátyúba került és hamar csődbe jutott. Az Általános Munkásegyletnek tehát nem volt nehéz megvívnia *ezt* a harcot az „önsegély" ellen, a munkásság politikai mozgalmáért.

Sokkal komolyabb volt azonban az ideológiai tisztázatlanság, s ennek megnyilvánulásaként az „államsegély-önsegély" ellentét, semhogy ez a vitakérdés a Buda-Pesti

Munkásegylet csődjével lekerülhetett volna a napirendről. Az ellentét és a vita a munkásegyleteken belül a munkásság *politikai* és *gazdasági* harcának a szembeállítása formájában is jelentkezett. „Államsegély vagy önsegély" ezt a kérdést is kifejezte: politikai harc, vagy gazdasági harc? Miután a munkásság napi gazdasági harcai nem szűnhettek meg — ellenkezőleg: erősödtek, elkerülhetetlen volt a folytonos szembekerülés a gazdasági harcokat elutasító „államsegélyes" lassalleánus irányzattal.

Amikor ez a szembenállás a gazdasági harcokat elutasító államsegélyes irányzattal csak *ösztönös tiltakozás* a politikai mozgalom ezen irányvonala és vezetése ellen, akkor könnyen megreked a politikai mozgalmat általában elutasító álláspontón. Ezen az álláspontón rekedtek meg az „önsegélypárti" nyomdászok, Buschmann és társai a nyomdász önképzőegyletben. Az ilyen holt vágányra kerüléstől csak az óvhatja meg az ösztönös gazdasági mozgalmat, ha a lassalleánus irányvonalat képviselőkkel szemben egy olyan politikai irányvonal képviselői veszik fel — sikerrel — a harcot, mely éppen *a politikai küzdelem erősítése érdekében* síkraszáll a gazdasági harcok támogatásáért *is*.

Strobel Antal már 1869 augusztus-szeptemberében fellépett a politikai és gazdasági harc szembeállítása ellen. A Munkásképző Egylet megalakulása alkalmával ő „egyesíteni" akarta az „államsegély" és „önsegély" elvét.

A legkövetkezetesebben Farkas Károly harcolt a politikai és gazdasági harc szembeállítása ellen. Farkas a sztrájkmozgalmak kapcsán egyenesen propagálta az „önsegélyt", mégpedig azért, hogy a gazdasági mozgalmakat a *politikai mozgalom* útjára vezesse, a *gazdasági* mozgalmakkal *a politikai mozgalmat* erősítse. A segélyegyleti tevékenységet is azért támogatta, s a munkásbiztosító pénztárat társaival együtt szintén azért alapította, hogy ezáltal is a *politikai propaganda, a politikai mozgalom hatókörét szélesítse.* Farkasnak a lassalleánus ideológiával szemben kellett ezt a harcot folytatni, s a gyakorlati, harci tapasztalatokra támaszkodva vissza is tudta szorítani ebben a kérdésben a lassalleánus ideológia káros befolyását. Az 1871-es májusi sztrájkok egyben az internacionalisták ideológiai győzelme is volt a lassalleánus ideológia felett.

Az „önsegély" kérdésében tehát világosan el kell határolni

egyrészt a polgári liberálisok, másrészt az „önsegély" párti nyomdászok, és végül Farkas állásfoglalását, melyek mindegyike szembenállt a lassalleánus „államsegéllyel", de mindegyik más céllal, más értelemben. A liberálisok — egyetértve a konzervatívokkal — a munkásság politikai és gazdasági mozgalmát, az állammal és a vállalkozókkal szemben támasztott politikai és gazdasági követeléseket akarták az „önsegéllyel" leszerelni. Buschmann és társai az ösztönös szembenállást képviselték a gazdasági mozgalmak lassalleánus elutasításával szemben. Farkas pedig a politikai mozgalom irányítása alá akarta vonni a gazdasági harcokat és ezt el is érte. Az Internacionále támogatásával sikerrel szálltak szembe azzal a szektánsággal, amely a gazdasági harcok elvetésében jelentkezett. Ez a kérdés az akkori mozgalom fejlődésének igen fontos kérdése volt, s megoldása elsősorban Farkas érdeme.

A lassalleánizmus túlsúlyban volt 1868—1869-ben. Tértvesztett 1870-ben és még inkább 1871-ben, de befolyása megmaradt. A Munkásegylet közlönye, a *Testvériség* még 1871-ben is terjesztette a lassalleánus dogmákat: az „államsegélyes" termelőszövetkezetet, a „vasbértörvényt", mely a sztrájkok — mint „hiábavaló" kísérletek — elutasításának „elméleti alapja" volt, valamint a „teljes munkahozadék" Lassalle-féle tételét.

Farkas maga elsősorban a lassalleánus dogmák *gyakorlati következményei* ellen harcolt, s kevésbbé a lassalleánizmus egész ideológiája ellen.

Az internacionalizmus a Munkásegyletben nem jelentett következetes marxizmust. Magyarországon a kapitalista viszonyok fejletlensége, s így a munkásosztály fejletlensége súlyosabb tényező volt, mint például Németországban, s ez a Munkásegylet elméleti és politikai fejlődését feltétlenül gátolta. Tudott dolog,hogy még Bebel és Liebknecht sem volt következetes marxista. Ne csodálkozzunk hát azon, hogy az adott körülmények között Farkas még kevésbbé tudott az lenni és azzá fejlődni. A viszonyok fejletlensége a lassalleánizmusnak talajt biztosított; az internacionalizmus nem küzdötte le, hanem keveredett a lassalleánizmussal.

Az ideológiai tisztázatlanság körülményei között a polgári radikalizmus ideológiai befolyása ellen sem lehet következetesen harcolni. 1869-ben és 1870 első felében, Táncsics elnöksége és Gonda László munkásegyleti „tagsága" idején, a

polgári demokratizmus „beépült" a Munkásegyletbe. Táncsics távozása után, s különösen 1870 végén és tavaszán, az Internacionále befolyásának az erősödése következtében a baloldali liberálisok: Simonyiék már csak „kívülről" használhatták fel a polgári demokratizmust arra, hogy a Munkásegyletet Külföldiék útján saját befolyásuk alá vonják. Külföldi, mint „szocialista" igyekezett Simonyiék befolyását a Munkásegyletben érvényesíteni.

3. A forradalom és az államhoz való viszony kérdése

Az Általános Munkásegylet felismerte és hirdette az *osztályharc* szükségességét, a *munkásság osztállyá szerveződésének* szükségességét, a *bérmunka-rendszer eltörlésének* szükségességét.

A Munkásegylet magáévá tette azt a felismerést, hogy a munkásosztály gazdasági felszabadítása megköveteli a *politikai* harcot, feltételezi a *politikai felszabadulását.* De mindennek megértését korlátozta a lassalleánus elmélet az adott állam által segélyezett szövetkezeti üzemekről, mint a kapitalizmus megszüntetésének eszközéről. Ez az elmélet a társadalom „békés" átalakításának illúzióit fejezte ki és komoly zavart okozott a munkásegyletek körében. A lassalleánus termelőszövetkezeti elméletből következik, hogy: 1. a kizsákmányolás megszüntethető a burzsoázia kisajátítása nélkül, ha a fennálló állam segíti a munkástermelőszövetkezetek létrehozását; 2. a fennálló állam valamilyen „osztályfeletti" állammá változhat; 3. a fennálló államhatalmat nem kell forradalmi úton megdönteni, nem kell a politikai hatalmat meghódítani és munkásállamot teremteni. A politikai harc célkitűzései ilyen módon a demokratikus részletkövetelésekre korlátozódnak.

A legradikálisabb jelszó, amelyhez az Általános Munkásegylet a munkásosztály szabadságtörekvéseit kapcsolta, a „népállam", a „szabad népállam" vagy a „szociáldemokrata népállam" jelszava volt.

Az 1868-as februári kiáltványban az *állam* jellegének a kérdéséről még nincs szó. Az 1869 augusztusi program állást foglal a „szabad állam helyreállítása" mellett. A „szabad állam" nem más, mint a „népállam" változata.

Politzer még az *Arany Trombita* 1869 július 31-i számában igyekezett megmagyarázni, hogy mi értendő a „szabad állam helyreállítása" alatt, és hogyan valósítható ez meg. E magyarázat szerint a fennálló „ezen mostani rend nem más, mint a felforgatott természeti rend", amivel szemben az „eredeti" rendet kell „visszaállítani". Így hirdették a XVIII. században Rousseau-ék. De ugyanezt hirdetni két évtizeddel a „Kommunista Kiáltvány" megjelenése után — a szocialista eszmék teljes nemismerését vagy tagadását jelenti. Politzerről, a 17 éves egyetemi hallgatóról joggal tételezhető fel az előbbi.

Idézett cikkében ő megállapítja, hogy a „természetrend" visszahelyezésének eszközéül „a «társadalmi demokrata-párt» ...nem a durva erőt, hanem a műveltséget és felvilágosítást választja". A „durva erő" — a hatalom forradalmi meghódítása, amivel az ifjú Politzer szembeállítja a „műveltséget és felvilágosítást".

Az augusztusi program a felállított követeléseket és a „szabad állam helyreállítását békés úton, csakis a nyilvános meggyőzés által" kívánja elérni, ami egybehangzó a Politzerféle magyarázattal.

Ihrlingernek „Mit óhajtunk" című fentemlített, 1870 elején megjelent brosúrája bírálatot gyakorol a nagypolgárság „államesze méje" felett, szembeállítva vele a Munkásegylet „államesze méjét". Megállapítja, hogy a nagypolgárság „határozottan vonakodik a felsőbb állami eszmét elismerni", „a legszélsőbb szabadelvűség mellett a maga számára oly kiváltságokat bitorol, melyek mellett csakhamar meggazdagodhatik", s ha ilyen kiváltságai maradnak, akkor „az állam csak a birtokos osztály számára léteznék". A munkáspárt „hadat üzen a mostani állam ezen erkölcstelen alapjának és elhatározá ellene a megsemmisítési háborút vívni", annál is inkább, mert „az összes emberi nem nemesbítéséről van szó".

Ihrlinger megállapítja, hogy a fentebb említett szövetkezeti üzem, „a produktív társulat nagy elvének kifejlesztésén alapszik" a jövő kor és „egy szociáldemokrata népállam". „Ezen vallomással egyetemben — siet Ihrlinger hozzátenni — határozottan kell visszautasítanunk minden afféle szemrehányást, mely bennünket a föld és a vagyonfelosztás híveinek bélyegezne."

Ihrlinger az államhatalomnak magyarázza: „Észbeli okok parancsolják neki támaszkodását azon munkásosztályra, mely egy új eszmének a képviselője. Enélkül a jelenleg uralkodó birtokos osztály járma alá jutna."

Ezért követeli, hogy a kormányzat ne akadályozza a munkáspárt bekapcsolódasát a politikai életbe s egyben síkraszáll a Munkásegylet részletkövetéleseinek a teljesítéséért.

Az állammal szembeni illúziókat végül még a következővel tetézi: „Ami Lassalle Németországra nézve volt, az talán — és ezt látnoki komolysággal állítjuk — Kossuth Lajos Magyarországra nézve lesz."

Ihrlinger brosúrája az *osztályállamról* — először csak mint *eshetőségről* beszél, mely akkor következnék be, ha az állam a „nagypolgárság államesze méjét" tenné magáévá. Azután megállapítja, hogy a fennálló államnak „erkölcstelen alapja" van. Harcot hirdet azért, hogy az állam vesse el az „erkölcstelen alapot" és tegye magáévá a „felsőbb állami eszmét".

Az állam, amelytől Ihrlinger a „felsőbb állami eszme" elfogadását várta — a birtokos osztály állama volt a kettős-központú Habsburg-monarchia formájában. A Munkásegylet nem hirdette a Habsburg-monarchia megdöntését — hiszen hangsúlyozta „kizárólag békés" törekvéseit —, de remélte, hogy maga a birtokos osztály előbb-utóbb magáévá teszi a köztársasági eszmét. A Kossuth Lajos iránti bizalom kinyilatkoztatása a köztársasági eszme győzelmének reményét fejezte ki.

Castellar köztársasági beszédének külön kiadásban való terjesztése is a monarchiaellenes köztársasági propagandának és a polgári köztársaságiak iránti reményeknek volt a megnyilvánulása. Elzász-Lotaringia annexiója elleni akcióban is — függetlenül Simonyiék és Külföldiék barátságától az ellenforradalmi Thiers-kormány iránt — elsősorban a köztársaság melletti kiállásnak volt jelentősége a tömegek számára. Ez tévesztett meg többeket a Munkásegylet vezetői közül is a Thiers-kormány megítélésében.

A „népállam" jelszava a Munkásegylet számára a *demokratikus köztársaság* jelszava, de egyben a polgári köztársaság iránti illúziókat rejtett magában, melyek egy „osztályfeletti" állam iránti illúziókból eredtek.

A társadalmi forradalom kérdése időnként foglalkoztatta a Munkásegyletet. Az *Általános Munkás-Ujság* 1870 június 5-i

számában megjelent „A párizsi munkások Magyarország munkásaihoz" című felhívás is kitér bizonyos formában a forradalom kérdésére. A felhívást *Bachruch Henrik*, a „nemzetközi munkás-szövetség párizsi német osztályának" a titkára írta.

Bachruch, aki magyar származású volt, Németországba menve lassalleánussá vált. Németországból Franciaországba ment, ahol az Internacionále tagja és a fenti szerv vezetője lett. Összeköttetést teremtett és tartott fenn az Általános Munkásegylettel, 1870-ben főleg Külföldin, a *Közlöny* szerkesztőjén keresztül.

Bachruch felhívásában ír a kizsákmányoltak rabláncainak széttöréséről, ír arról, hogy a jelenlegi társadalom romjain építik majd fel az új társadalmat, „melynek alapja a társadalmi egyenlőség és elve az igazság". (A nemzetközi munkásmozgalom akkor még bővelkedett az elvont, a polgári demokratáktól származó morális jelszavakban. A forradalmi szocialista mozgalom fejlődésének egyik jellemzője a zavaros, elvont morális jelszavaktól való megszabadulás. Ez azonban hosszú időbe telt.)

Bachruch felhívása tartalmazza a társadalmi forradalom eszméjét és erősíti a munkásságban a forradalom utáni ösztönös vágyat. Ez az ösztönös vágy, a nemzetközi forradalom iránti reményekhez kapcsolódva, fontos szerepet játszott abban, hogy a Munkásegylet kozelebb került a forradalom *szükségszerűségének* a felismeréséhez.

A Párizsi Kommün igen komoly ideológiai és politikai fejlődést eredményezett a nemzetközi munkásmozgalomban és a magyarországi mozgalomban is. A Párizsi Kommün a forradalom kérdését a maga gyakorlati nagyszerűségében állította a szocialista mozgalom és a nemzetközi proletariátus elé. Magyarországon akkor ment végbe az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesülése.

A párizsi munkáshatalom léte nemcsak az 1871-es májusi sztrájkokban éreztette Magyarországon is befolyását, hanem a Munkásegylet ideológiai fejlődésében is.

A *hatalom megszerzésének* lehetősége és szükségessége, *a hatalomért való fegyveres harc* lehetősége és szükségessége volt az, amelyet a Párizsi Kommün a nemzetközi munkásmozgalom előtt különösen élesen aláhúzott. S amikor az Általános Munkásegylet, a párizsi munkásság leverése után a Párizsi

Kommőn eszméi mellett rendezett tüntető felvonulást, a *hatalomért való forradalmi harc eszméje* vezérelte.

Milyen feladatok megoldására kell az új, a forradalmi hatalom — ez még tisztázatlan maradt a Munkásegylet előtt. A *burzsoázia kisajátításának kérdését* továbbra is elhomályosította az „államsegélyes termelőszövetkezet" eszméje. Tisztázatlan volt mindenekelőtt a burzsoázia kisajátításának az elkerülhetetlensége, a kizsákmányoló osztályok megsemmisítésének a szükségszerűsége.

A Párizsi Kommőn idején vált Farkas Károly formailag is az Általános Munkásegylet egyik vezetőjévé. Ő jutott legközelebb — még a Párizsi Kommőn előtt — a forradalom szükségszerűségének a felismeréséig. Az elméleti harc fontosságát azonban nem eléggé értette meg. Ezért nem játszhatott sokkal komolyabb szerepet a mozgalom ideológiai fejlesztésében. De mint „gyakorlati politikusnak" kiemelkedő szerepe volt abban, hogy a Munkásegylet a Párizsi Kommőn alatti tevékenységével és a Párizsi Kommőn utáni fellépésével fejlődésének legmagasabb fokát érte el.

A hatalomért való forradalmi harc eszméje, melynek zászlaját a Párizsi Kommőn magasra emelte, a Munkásegyletben is nagy visszhangra talált. Odáig azonban nem fejlődött a dolog, hogy a magyarországi forradalom lehetőségének és sajátosságainak a kérdését napirendre tűzték és vizsgálat tárgyává tették volna. A Munkásegylet nem rendelkezett olyan vezetővel, aki ideológiailag elég fejlett lett volna ilyen kérdés felvetéséhez, megfelelő tanulmányozásához és megválaszolásához. A kiegyezéskorabeli Magyarország nem szült ilyen vezetőket.

4. Az agrárkérdés

Az agrárkérdés Magyarországon a demokratikus forradalom alapvető kérdése volt. A polgári forradalom — mint ismeretes — befejezetlen maradt és ez a magyar társadalmon belül mindenekelőtt a feudális nagybirtok fennállásában jutott kifejezésre. Az is ismeretes, hogy az 1848-as forradalomban a középnemesség és a polgárság Kossuth vezetésével a nemzeti függetlenség ügyét a feudális nagybirtok megőrzésével kapcsolta össze. A kiegyezés után a Habsburg-monarchiával

kiegyezők viszont a feudális nagybirtok fenntartását a nemzeti önállóság feladásával kötötték össze. De nemcsak a kiegyezést megkötők, hanem még a „48-as pártiak" is védelmezték, vagy legalábbis elfogadták a nagybirtokrendszert; a parasztság földosztó követeléseit a 48-asok is elhárították vagy egyenesen szembefordultak azokkal.

Az Általános Munkásegylet az agrárkérdéssel az Internacionále közvetlen befolyására kezdett foglalkozni. Még 1869 novemberében megkapták Genfből az Internacionále Főtanácsának agrárprogramjavaslatát a már fentebb említett „mezei munkásokhoz" intézett felhívás keretében. Ezt a felhívást az *Általános Munkás-Ujság* és az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* nyolc hónappal később, 1870 júniusában közölte. A közlés azután történt, miután a német szociáldemokrata párt stuttgarti kongresszusa — 1870 július 4—7-én — állástfoglalt az Internacionále agrárprogramjavaslata mellett, s ezt magáévá tette.

A felhívást nem egészen szószerinti fordításban közölték, hanem kissé módosítva, a „hazai viszonyokhoz" alkalmazva[2]. Ebben a „szerkesztett" fordításban a felhívás megállapítja, hogy „a földművelő munkásnak jobb dolga van, mint a gyárban vagy városban dolgozó iparos sorstársának. Rendesen van egy kis része az anyaföldből; egyébként állandó egyezségre szokott lépni munkaadójával". (Itt a „földművelő munkás" kifejezés nincstelen és szegényparasztot jelent együttesen.)

A felhívás megállapítja, hogy „a *földbirtok* is mindinkább *egyesek kezébe összpontosul*", a kisebb birtokosok proletárokká változnak, s akik a mezőgazdaságban elhelyezkedni nem tudnak — a városi proletárok számát szaporítják.

A felhívásban közölt agrárprogramjavaslat főpontjai a következők:

Egy helység telkes parasztjai földjeik, jószágaik és felszereléseik egyesítésével s „a tudomány és műipar eszközeinek alkalmazásával" tömörüljenek termelőszövetkezetekbe.

A termelőszövetkezetekbe tömörült községek szövet-

---

[2] A felhívást Külföldi is, Szvoboda is lefordította. A hűtlenségi per irataiból kitűnik, hogy a Külföldi-féle fordítást közölték. Az eredeti felhívás nincs a birtokunkban. A periratokból ismeretes, hogy „szerkesztették" is.

kezeteiben a korábbi napszámosok a korábbi telkes gazdákkal egyenjogú társakká válnak.

Az egyes gazdák a szövetkezetbe hozott javaik után, azok értéke szerint „további intézkedésig" évi kamatot kapjanak.

Ahol a telkes gazdák nem akarnak termelőszövetkezetekbe tömörülni, ott a birtoktalanok követeljenek maguknak községi, állami vagy papi telkeket közös művelésre.

A nagybirtokok dolgozói egyesüljenek és a napszámon kívül az évi jövedelem egy részét is követeljék, s arra törekedjenek, hogy a földbirtokosok uralmának a megszüntetésével a birtokok vezetését átvehessék.

Az Internacionále határozata, mely a programpontokat magában foglalja, a proudhonisták elleni harcban született. Ez a harc, különösen a földkérdésben, a bázeli kongresszuson is folytatódott. A fő kérdés a proudhonisták által makacsul védelmezett „kistulajdoni" álláspont leküzdése és a föld nacionalizálására vonatkozó marxista állásfoglalás megerősítése volt.

Az Internacionále Főtanácsának javaslata a marxi elv alapján a mezőgazdaság szocialista átalakulásának a perspektíváját világította meg. Benne van a mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom szükségességének zseniális meglátása és útmutatás a megvalósításához. A mezőgazdaság szocialista átalakulásának ez a perspektívája választ adott arra a kérdésre, hogyan vezetheti át a szocialista forradalom a mezőgazdaságot a szocializmus vágányára, hogyan viheti győzelemre a szocializmus ügyét a falun is.

Az Internacionále agrárprogramjavaslata rendkívül nagy jelentőségű elvi és perspektivikus útmutatás volt, azonban nem tölthette be a minden országra, mindenkor, egyaránt alkalmazható, sematizált agrárprogram szerepét. A programjavaslat a *szocialista* forradalom agrárprogramjavaslata. Nem tehette feleslegessé tehát a szocialista mozgalom átmeneti agrárprogramját egy *polgári* forradalomban, vagy egy olyan országban, ahol a polgári forradalom befejezetlen maradt s a feudális nagybirtok továbbra is igen nagy szerepet játszott, mint például éppen Magyarországon. A programjavaslat nem tárgyalja a földosztás kérdését a feudális vagy félfeudális rendszer megdöntéséért, a *demokratikus* forradalomért vívott harcban.

A szocialista forradalom agrárprogramjavaslata szilárd elvi alapot nyujtott minden ország szocialista mozgalmának olyan agrárprogram készítéséhez, mely számol az illető ország sajátos helyzetével, tartalmazza az illető ország dolgozó parasztságának legfontosabb követeléseit, de nem téveszti szem elől, hanem megvilágítja a szocialista forradalom perspektíváját, a falu szocialista fejlődésének útját.

A Munkásegylet ilyen agrárprogram készítéséhez — mely nehéz feladat volt — még nem tudott hozzáfogni. A parasztság földosztó követeléseinek megértésétől még távol állt. Sőt! Ihrlinger „Mit óhajtunk" című brosúrája, mely 2—3 hónappal a Genfből küldött agrárprogramjavaslat megérkezése után jelent meg, egyenesen visszautasít minden olyan „vádat", mintha a Munkásegylet „a föld és vagyon felosztás" híve lenne.

Ugyanakkor a parasztság elkeseredetten harcolt a földért. Eléggé megmutatták ezt az 1868 tavaszán Félegyházán és Kecskeméten lezajlott parasztzendülések a földosztás követelésével. A zendüléseket véresen leverték. A parasztság követeléseit nem adta fel, azonban harci társak és vezetők nélkül volt, s így nem tudta küzdelmét kifejleszteni.[3]

A Genfből kapott felhívás aláhúzta a *parasztsággal való szövetség* nagy jelentőségét. Leszögezte, hogy „csak akkor válik lehetővé a munkásokra nézve a politikai és gazdászati rabigát megtörni, és az átalakulási folyamatot a gazdászati világ minden ágazataiban gyökeresen végrehajtani", ha „a földművelő lakosság iparostársaihoz eréllyel csatlakoznak".

A felhívás a szocialista forradalom *győzelmének feltétele-*

---

[3] Maga a kormány 1869 tavaszán is nagyon aggódott az újabb parasztzendülések kitörésétől. Nyomatékosan felhívta a megyei hatóságok figyelmét a földosztást ígérő „kommunisztikus agitáció" meggátlására, különösen a tavaszi országgyűlési választások idején. Somogy megyébe „királyi biztost" küldött, Rajner Pál későbbi belügyminiszter személyében, a szomszédos megyékre is kiterjedő hatáskörrel, mivel „... A főispáni hatáskör — mondja a minisztertanácsi határozat a miniszteri biztos kiküldésének indokolásául —, a szóban lévő izgatások meggátlására, úgy most azok kinyomozására elegendőnek nem mutatkozott." (Országos Levéltár. M. E. XVIII. 514/1869. XXI. 679/1869.)

Természetesen nem kommunista izgatásról volt szó, hanem a földosztás követeléséről, a mezőgazdaság kapitalista fejlődésének demokratikus útjáról, a feudális nagybirtokok megsemmisítéséről. Ezt az egész polgári és földesúri irodalom, mint ismeretes, „kommunisztikus" törekvésnek nevezte el, még akkor is, amikor a munkásmozgalomtól teljesen elszakadva jelentkezett.

ként vetette fel a magyarországi munkásmozgalom előtt is a munkás-paraszt szövetség kérdését, hangsúlyozva, hogy a szervezkedést a falura is ki kell terjeszteni. Ezt a követelményt a demokratikus forradalom átmeneti szakaszára a Munkásegylet még nem tudta alkalmazni, még megkísérelni sem.

Az agrárprogramjavaslatnak van egy pontja, mely községi, állami vagy papi birtokoknak a nincstelenek részére való átadását veti fel. Olyan követelés volt ez, mely Magyarországon az adott helyzetben az agrárprogram egyik konkrét követelése lehetett a nagybirtokos rendszer elleni harcban. Támadt is bizonyos visszhangja. Temesvárról 1870 július 2-i keltezéssel egy beadvány érkezett a belügyminiszterhez, melynek írója többek között arról panaszkodik, hogy „nem régiben a munkások népgyűlése a város tulajdonához tartozó bizonyos földterületnek átengedése iránt a városi hatósághoz communisticus színezetű kérvényt nyujtott volt be"[4]. A temesvári visszhanghoz hasonló megnyilatkozásokról más helyekről mindezideig nincs adatunk. Azonban valószínű, hogyha voltak is még más ilyen fellépések, ezek csak igen szórványosak lehettek. Különben igen érzékeny visszhangja támadt volna.

A Munkásegylet vezetői 1871 elején próbáltak falun is szervezetet létesíteni. Führer Ármint bízták meg, hogy szülőhelyén, Rácalmáson földmunkás fiókegyletet szervezzen. Általában úgy gondolták, hogy értelmiségiekre, diákokra kell bízni ezt a feladatot, mert — Politzer megjegyzése szerint — „a magyar egyetemi hallgató nagy tiszteletben áll a parasztok között". Azonban ezeket az elgondolásokat nem követték komolyabb gyakorlati lépések és más jellegű kezdeményezésről sincs tudomásunk.

„A mezei munkásokhoz" szóló felhívás jelentőségét viszont nem lehet csupán avval mérni, tudott-e a Munkásegylet az adott helyzetben komoly falusi szervezkedést kezdeményezni. Nem tudott, mert erre még nem volt ereje. A felhívásnak mégis nagy fontosságot kell tulajdonítani a Munkásegylet ideológiai és politikai fejlődése, s a munkásság nevelése szempontjából. A felhívás ideológiai fegyver volt a lassalleánizmussal szemben. Tudvalevő, hogy a lassalleánizmus a munkásságon kívül mindenkit „egységes reakciós masszának" nyilvánított,

[4] MMTVD. 126—127. old.

s ezzel a hangzatos frázissal átengedte az egész parasztságot szövetségesül az uralkodó osztályoknak. A felhívás és a benne közölt agrárprogramjavaslat *a munkás-paraszt szövetségért való harchoz adott igen komoly fegyvert a mozgalom kezébe.* Jelentőségét növelte, hogy mögötte az Internacionále politikai tekintélye és morális hatalma állt. Megjelenése a Munkásegylet közlönyében feltétlenül erősítette az Internacionále, a marxizmus befolyását a Munkásegyletben. De odáig a pesti szekció és a Munkásegylet választmánya már nem jutott el, hogy bármilyen konkrét parasztkövetelést felállított vagy magáévá tett volna. A temesváriak kezdeményezése is elszigetelt maradt. De a temesváriak követelése: megművelendő városi földek átadása azoknak, akik azt megművelik — a későbbi szocialista programok szerény agrárköveteléseinek a részévé vált. Ugyanis a későbbi szocialista programok, mellőzve a földosztás általános követeléseit, a papi birtokok kisajátításának a követelései mellé felvették állami és községi (városi) földek átadásának a követelését, létesítendő földmunkásszövetkezetek részére.

5. A nemzeti kérdés

Az Általános Munkásegylet ideológiájában a nemzeti kérdés tekintetében 1870—1871-ben nem volt fejlődés. A Párizsi Kommün lényeges változást hozott a forradalomhoz való viszony kérdésében, de változatlanul fennmaradt a Munkásegylet passzív magatartása a nemzeti követelésekkel szemben.

A IV. fejezetben kifejtettek a nemzeti kérdést illetően, változatlanul vonatkoznak az Általános Munkásegylet működésének későbbi idejére is.

A *Vorbote* felhívta a magyarok figyelmét nemzeti követelések felállítására a monarchia megdöntéséért folyó harcban. 1870 januári számában írja a következőket:

„. . . A cseh ifjúsággal bizonyára meg lehet majd értetni, hogy állítsák fel egyúttal nemzeti követeléseiket is és azokat el is érik, ha szabadságot akarnak és lerázzák az olyan, minden formájában zsarnoki igát, mint a monarchia.

A magyarok sem zárkózhatnak el e nézet elől . . .”

A *Vorbote* útján tehát kapott a Munkásegylet ebben a kérdésben is bizonyos útmutatást, mely a nemzeti követelések felállításának a fontosságára utal a monarchia megdöntéséért folyó harcban. A Munkásegylet vezetői azonban a demokratikus agrárforradalom kérdésétől elszakítva nem érthették meg a nemzeti kérdést. Sem Farkas, sem Ihrlinger nem tudta egybekapcsolni Ausztria, Magyarország s a monarchia többi országai proletariátusának közös harcát a munkásosztály felszabadulásáért a dualista monarchia ellen irányuló nemzeti törekvésekkel.

Konkrét nemzeti célkitűzéseket az Általános Munkásegyletben csak polgári radikálisok képviseltek, mint Sassy Árpád és Táncsics Mihály. Sassy Árpád még 1869 novemberében börtönbe került s utána már nem vett részt a munkásmozgalomban. Táncsics pedig a nemzeti kérdésben szélsőséges nacionalista álláspontra csúszott le.

Az 1848-as forradalom bukásában — mint ismeretes — nagy szerepet játszott a nemzeti kisebbségek önrendelkezési jogának, egyenjogúságának az elutasítása. Ennek következtében sikerült az osztrák reakciónak a szláv és román nemzeti mozgalmakat a maga céljaira felhasználni és a magyar forradalom ellen kijátszani. Táncsics ebből azt a tanulságot vonta le, hogy erőszakos elmagyarosítás útján meg kell szüntetni a nemzeti kisebbségeket s akkor — nem lesz mit kijátszani a magyar függetlenségi törekvésekkel szemben. Ez volt Táncsics álláspontja a kiegyezés után is. Kossuth felhívását a szlávokkal és románokkal való kiegyezésre az ősz harcos nem értette meg és nem fogadta el. A nemzeti kisebbségekkel szembeni politikai állásfoglalásával végül még a parlamenti baloldallal is szembekerült és kész volt a kormány törekvéseit támogatni az erőszakos elmagyarosítás irányában. (Egyébként, mint tudjuk, Táncsics 1870 tavaszán megvált a Munkásegylettől.)

A Munkásegyletnek el kellett utasítania Táncsics szélsőséges nacionalista álláspontját, ha nem akart lemondani nemzetköziségéről, az osztrák munkássággal és a nemzeti kisebbségek munkásságával való közös harci frontról. Azonban a Munkásegylet a nacionalizmust csak a nemzeti kérdésekkel szembeni passzivitás formájában tudta elutasítani.

Az Általános Munkásegylet tudomásul vette az 1867-es kiegyezést mint adott tényt, és ez önmagában véve elkerülhetetlen volt. A hiba azonban az volt, hogy a Munkásegylet konkrét állásfoglalás nélkül vette ezt a tényt tudomásul. Ebből következett, hogy az Ausztriához való viszony fontos részletkérdéseiben sem foglalt állást. Passzív volt például abban a kérdésben, hogy Magyarország több mint 30 millió forinttal osztozik évenként az osztrák államadósságok terheiben, vagy hogy a magyar állam átvállalja az osztrák önkényuralom hivatalnokainak nyugdíjterheit. Összegben ez utóbbi viszonylag nem nagy tétel, de ennek átvállalása eléggé szégyenletes volt Magyarország számára.

Az Általános Munkásegylet, bár általánosságban leszögezte, hogy a nemzeti önrendelkezés elvi álláspontját vallja, hallgatólagosan mégis tudomásul vette az 1868-as nemzetiségi törvényt. Ez a törvény az akkori Magyarország nemzetiségeit két kategóriába osztja: a „politikai nemzetet" alkotó magyarságra, s a többiekre, amelyek nem alkothatnak „politikai nemzetet", csak állampolgárai a magyar államnak. Ilyen módon a nemzeti kisebbségektől, mint „nem politikai nemzettől", nemcsak az elszakadásra, illetve az önkéntes csatlakozásra való jogot tagadták meg, hanem egyben elutasítottak mindenfajta területi önkormányzatot is az „egységes magyar politikai nemzet" keretében. A Munkásegylet ideológiailag nem volt kellően felvértezve, hogy ezt leleplezze, állástfoglaljon és harcoljon ellene.

A Munkásegylet tagsága több-nemzetiségű volt. Ez megkönnyítette a nemzetköziség eszméi melletti kiállást. De ugyanez a körülmény a nemzeti kérdésben való helyes tájékozódást és állásfoglalást is megkívánta. A vezető elem a Munkásegyletben a német elem volt, amely az internacionalizmus gondolatát sikerrel képviselte, de érdektelen maradt mind a magyar nemzeti törekvésekkel, mind a nemzeti kisebbségek nemzeti törekvéseivel szemben. Ihrlingerék nemcsak tudomásul vették a német elemnek ezt az érdektelenségét, hanem maguk is képviselték és terjesztették a magyarok és más nemzetiségűek között, Farkas pedig legalábbis passzív maradt ebben a kérdésben.

6. A szellemi munkások

Az Általános Munkásegylet politikai agitációjában jelentős szerepet játszott az a felhívás a szellemi munkásokhoz, melyet a *Vorbote* 1870 január 6-i száma közölt. Ezt a felhívást az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* 1870 április 10-én, és az *Általános Munkás-Ujság* április 17-én közölte. Külön lenyomatban is kiadták.[5]

A szellemi munkásokhoz intézett felhívás a „Kommunista Kiáltvány"-ból jelmondatként vett idézettel kezdődik: „A birtokos polgárok (Politzer így fordítja a „burzsoá" szót, hogy ne tévesszék össze a birtoktalan *állam*polgárokkal — *N. D.*) az orvost, a jogtudóst, a papot, a költőt s a tudományok mívelőjét fizetéses bérmunkásaikká szegődtették."

Eme idézet után a felhívás vázolja a „tőkével vértezett nagypolgárság" uralmának terjedését, valamint azt, hogy a nagypolgárság „készséggel osztozik a trón és oltár uralmán". A „szövetkezett nagyhatalmasságokkal", a földbirtok és a tőke uraival szembenáll mindenekelőtt az „iparos-munkás, követve a mezei munkás által". A felhívás csatlakozásra szólítja fel a „fejmunkások proletariátusait".

A felhívás kijelenti, hogy amikor majd a munkások „a maguk iparszakát a közbizalom védelme alatt közösen s a teljes munkahaszon élvezetével üzik", akkor a szellemi munkások jövedelmét „díjpótlék által, a kereset nagyobbítása által, az érdem jutalmazása által, tiszteletdíj által stb." lehet majd felemelni.

A felhívás tehát *a munkás-paraszt-értelmiség szövetségének a gondolatát* népszerűsíti. Szélesíti a Munkásegyleť látókörét, ösztönzi a munkásosztályt, hogy mint önálló párt szövetségeseket nyerjen a dolgozók többi rétegeiben a szocializmus ügye számára. Ez a legfontosabb a felhívásban. Emellett azonban a felhívás fenntartja a lassalleánus tételeket a „teljes munka-

---

[5] A hűtlenségi perről szóló hírlapi tudósításokban, futólagosan érintve, a szellemi munkásokhoz szóló felhívás mellett szó van arról, hogy a mezei munkásokhoz szóló felhívást is kiadták külön lenyomatban. A rendőrség hivatalos jelentése és a periratok csupán a szellemi munkásokhoz szóló felhívás külön kiadásáról tesz említést. Nem valószínű, hogy a mezei munkásokhoz szóló felhívás külön kiadását a rendőrség figyelmen kívül hagyta és elhallgatta volna. (Lásd az 1871 augusztus 14-i főkapitányi jelentést. MMTVD. 1. köt. 179—185. old.)

hozadékról", amit itt „a teljes munkahaszonnak" nevez. (Adódik a kérdés, hogy miből lehet például a tanítónak még magasabb fizetést is adni, ha a szövetkezett termelők megkapják a „teljes munkahasznot" és a termékek semilyen részét nem veszik más célra igénybe? Erre persze nincs felelet.) A Munkásegyletben amúgyis elterjedt lassalleánus dogmákat a felhívás nem gyöngítette.

A felhívás mindenesetre elősegítette az értelmiség körében való agitációt; a „szellemi munkások osztályának" létrehozását is eredményezte a pesti központi Munkásegyletben. Külföldi, Szvoboda és Politzer álltak a szellemi munkások közötti agitáció élén. Az értelmiségiek szerepét azonban ők hamisan magyarázták. Azt hirdették, hogy az értelmiség mint réteg, elsősorban hivatott a szocialista propaganda vezetésére és terjesztésére. Politzer például az egyetemistákkal kapcsolatban a „szellemi munkások osztályáról" és „stratégiai tervéről" ezt írja: „Az egyetemi hallgatóknak az általános agitációba való beavatkozását nem lehetett megakadályozni, pedig ez nem illett bele a «szellemi munkások osztálya» alapításánál szem előtt tartott stratégiai tervbe. A vidéki tanintézetek ifjúságának szellemét kellett forradalmasítani s ezzel egyúttal átvitték volna vidékre is a szocialista propagandát."

A vidéki agitációt tehát elsősorban nem a vidéki városok *munkás*egyleteire kívánta a „szellemi munkások osztálya" építeni, hanem mindenekelőtt a vidéki *tanintézetekre*. Bár a munkásság vidéken fejletlenebb volt, mint a fővárosban, de semmiesetre sem volt olyan a helyzet, ami menthetné, hogy nem a munkásegyletek *mellett*, hanem a munkásegyletek *helyett* akarják a tanintézetekre a szocialista propagandát építeni. Ugyanekkor Politzer utal arra is, hogy ezt az ő tervüket maguk a pesti egyetemi hallgatók erősen zavarták. A „stratégiai terv" inkább volt kispolgári intellektuellek vitatárgya, mint a gyakorlati tevékenység tényleges terve.

Politzer leírásából az tűnik ki — és ez valószínűnek látszik —, hogy a „szellemi munkások osztálya" a Munkásegylet ideológiai vezető szervének tekintette magát. Amellett ez a szerv ideológiával keveset foglalkozott s ehelyett a Munkásegylet általános irányításának a gondjait igyekezett minél inkább magára vállalni.

A Munkásegyletben az értelmiségiek viszonylag jelentős

szerepet játszottak. Ez nagy segítséget jelentett volna, ha az illetők a *marxista* ideológiát terjesztik. Azonban nem a marxizmust, hanem a maguk ideológiai keverékeit terjesztették, tehát nehezítették a Munkásegylet ideológiai fejlődését.

A munkásság, természetesen maga is telítve volt kispolgári törekvésekkel és illúziókkal. A Munkásegylethez csatlakozó értelmiségiek nem rendelkeztek kellő marxista felkészültséggel ahhoz, hogy saját kispolgári gondolkodásmódjukat leküzdhessék és a munkásság kispolgári illúzióinak a leküzdésében eredményesebben segítsenek.

7. A párt kérdése

A párt kérdése a Munkásegyletben sok tekintetben tisztázatlan maradt. Az 1873 tavaszán napirendre tűzött országos munkáskongresszusnak kellett volna választ adni a létesítendő párt programjának és jellegének a kérdésére. Ezt a kongresszust azonban a kormányterror következtében nem sikerült megrendezni. Ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy a magyarországi szocialista mozgalomban is túlsúlyra jutottak az internacionalisták, akik az országos párt megteremtéséért küzdve, *önálló proletárpárt* létesítéséért harcoltak.

A létesítendő párt programjába a demokratikus követelések mellett kifejezett proletár osztálykövetelésekat is fel akartak venni, amint ezt az 1873 februári pozsonyi gyűlés határozata is mutatja. A tíz órás munkanap, a női és gyermekmunka korlátozása stb. követelésekről volt szó, amelyek az eisenachi programban már 1869-ben szerepeltek.

Nem tudjuk, mennyiben maradt volna meg a munkáskongresszus elé terjesztendő programban a „csak békés" törekvések hangsúlyozása, ami az 1869-es programban még dominál. A Párizsi Kommün mindenesetre sokat jelentett a hatalomért való *forradalmi harc* szükségességének megértésében. Valószínű, hogy a programmal kapcsolatos előzetes viták egyik fő tárgya éppen ez a kérdés volt. Csak a forradalom szükségszerűségének a hirdetőivel szemben hangsúlyozhatta a *Munkás Heti-Krónika* 1873 márciusában a „törvényesnek" és „megengedettnek" a szem előtt tartását.

Azt nem tudhatjuk pontosan, hogyan akarták kiépíteni

a létesítendő pártot *szervezetileg*, de *az adott körülmények között, a gazdasági viszonyok fejletlensége és egyben az ideológiai színvonal elégtelensége mellett csupán lazább felépítésű párt terve* érlelődhetett és érlelődött meg.

Az összehívandó országos munkáskongresszus elé a pártprogramon kívül a központi választmány mint országos vezetőszerv megválasztása került volna. A központi választmány feladatául tekintették, hogy az országos párt képviseletében lépjen fel a szocialista mozgalom követeléseiért, szervezze a tömegakciókat ezeknek kiharcolásáért, gondoskodjon a lapkiadásról, szocialista irodalom kiadásáról és terjesztéséről, politikai útmutatást nyujtson a szocialista mozgalomhoz csatlakozó szakmai és munkásképző egyleteknek.

A létesítendő párt szervezeti szabályzatáról még nem beszélhetünk. Az azonban bizonyos, hogy ebben az időben, amikor a politikai jellegű önképzőkörök és a szakmai egyletek nagymértékben egybefonódtak, a fő szervezeti feladat abban állt, hogy mindezeket az egyleteket az országos munkáspárt szerves részeivé változtassák. Éppen ezért abban az időben a munkáspárt megteremtésénél is elkerülhetetlen volt a politikai és szakmai szervezkedés bizonyos szervezeti egybefonódása. Később a mozgalom fejlődése nemcsak lehetővé, de szükségszerűvé is tette volna a pártszervezetek és szakmai szervezetek, s részben kulturális egyesületek külön kiépítését. Viszont a kezdeti időszak elkerülhetetlen sajátosságait, ezt az egybefonódottságot, mely később akadállyá vált — még az 1890-ben alakult szociáldemokrata párt is megőrizte, elhanyagolva a proletariátus legmagasabb típusú harci szervezetének, a pártnak szervezeti kiépítését.

1871 tavaszán vita folyt a Munkásegyletben arról, kell-e külön magyarországi munkáspárt, vagy csak egy közös munkáspárt legyen az egész Habsburg-monarchiában. Szvoboda az 1871-es rendőrségi vallomásában elmondotta, hogy a Bécsből érkezett szocialisták, Schäftner és Kutill az önálló magyarországi munkáspárt létesítése ellen foglaltak állást. Az osztrák párt egyébként elég szoros kapcsolatot tartott fenn a pozsonyi egylettel, időnként a soproni, a pécsi, a szigetvári és más egyletekkel is.

A magyarországi munkáspártnak, az osztrák testvérpárttal karöltve, együttesen kellett harcolni a Habsburg-

monarchia ellen. Azonban a kettős központú Habsburg-monarchia körülményei között feltétlenül helyes és szükséges volt külön, önálló magyarországi munkáspárt létesítése. Magyarországon a dolgozó nép elnyomását közvetlenül a magyar kormány szervezte és biztosította a magyarországi uralkodó osztályok számára. A magyarországi uralkodó osztályok és a magyar kormány elleni harcot nem szervezhették és vezethették Ausztriából, ahonnan az összmonarchia munkáspártját szükségszerűen irányították volna. A magyarországi uralkodó osztályok és a magyar kormány elleni harc szervezése és vezetése önálló magyarországi munkáspárt megteremtését követelte.

1871 elején — amikor a magyarországi szocialista mozgalom még két részre tagolódott és az országos munkáspárt létrehozásának a feltételei még nem eléggé értek meg — vitatható volt az országos munkáspárt alakításának a pillanatnyi *időszerűsége*. Ezt a vitát az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesülése 1871 májusában eldöntötte, mégpedig igenlően.

Az 1871 júniusi lefogások megakadályozták az Általános Munkásegyletet, hogy a tervezett magyarországi munkáskongresszust megszervezze és országos párttá fejlődjön.

1873 tavaszán már nincs vita arról, hogy szükséges-e önálló magyarországi munkáspártot szervezni és kell-e ennek létrehozása érdekében magyarországi munkáskongresszust összehívni. A magyarországi munkáskongresszus összehívását napirendre tűzték. Megvalósítását — amint ismeretes — a Szlávy-kormány megakadályozta. De az önálló magyarországi munkáspárt szükségessége a magyarországi szocialista mozgalom egyik alapvető tétele lett, s a mozgalom nem szűnő harcot folytatott a párt megteremtéséért.

*

Az Általános Munkásegylet mint lassalleánus egylet létesült. Az Internacionále és az eisenachi szociáldemokrata párt befolyása alatt fejlődött tovább, magasra tartva a proletárinternacionalizmus zászlóját. A politikai harc szükségének az elismerése az Általános Munkásegylet alaptétele volt alakulása pillanatától fogva; sikerrel vívta meg a harcot a liberálisokkal a munkásság önálló politikai szervezkedéséért. Ideoló-

giájában a lassalleánus befolyás kezdetben túlsúlyban volt, később csökkent, de mindvégig megmaradt. Ez megnyilvánult elsősorban az „államsegélyes termelőszövetkezetek" dogmájának változatlan hirdetésében, s az ezzel kapcsolatos illúziókban.

A politikai és gazdasági harc szembeállításának a kérdésével az úgynevezett „államsegély-önsegély" vita keretében a szocialista mozgalmon belül elég hosszú harc után, de végül is megbirkózott a Munkásegylet s elősegítette a szakmai egyletek fejlődését.

A hatalomért való forradalmi harc kérdésében a Párizsi Kommün idején és után a Munkásegylet nagy lépést tett előre, amennyiben a Kommün eszméit, a politikai hatalom meghódításának eszméit magáévá tette. Ha ennek mégsem volt eléggé maradandó ideológiai hatása a későbbi évek mozgalmaira, úgy ez a gazdasági viszonyok fejletlenségéből és egyben abból fakadt, hogy a társadalom átalakításának lassalleánus elképzelései továbbra is megmaradtak. Ez azt jelentette, hogy megmaradtak a polgári demokratikus állammal szembeni illúziók — „elméleti" alapjai.

A parasztkérdésben a Munkásegylet a munkás-paraszt szövetség eszméjét hagyta örökül, bár az adott magyarországi helyzetnek megfelelő konkrét agrárprogram felállításától még messze volt.

A nemzeti kérdésben a Munkásegylet a nemzetek önrendelkezési jogának általános elismerésén túl sem Magyarországnak Ausztriához való viszonya kérdésében, sem a magyarországi nemzeti kisebbségek követelései kérdésében nem támogatott és nem állított fel konkrét követelést. Az internacionalizmust nem tudta egybekapcsolni a Habsburg-monarchia ellen irányuló demokratikus nemzeti törekvésekkel.

A Munkásegylet örökül hagyta a munkásság és az értelmiségi dolgozók harci szövetségének eszméjét, melynek megvalósítása érdekében az akkori körülmények között számottevő munkát fejtett ki.

A Munkásegylet örökül hagyta az országos munkáspárt megteremtésének harci jelszavát, s a harci elszántságot, amellyel a magyarországi proletariátus folytatta küzdelmeit pártjáért s a felszabadulásért.

XIV

RÖVID ÖSSZEFOGLALÁS

Az Általános Munkásegylet története megmutatja, hogy a munkásmozgalomnak ez a szakasza, bár még csak kezdeti lépései a szocialista mozgalomnak, olyan része történetünknek, amelynek ismerete nélkül nem lehet sem helyesen megérteni, sem helyesen megvilágítani nemzeti fejlődésünk egészét a kiegyezés utáni években.

A kiegyezés utáni évek történetére a polgári fejlődésnek utat engedő, de egyben korlátokat állító nagybirtokos-polgári kormányzati rendszer nyomta rá a maga bélyegét[1]. Ez a kormányzati rendszer — melyet a Deák-párt szervezett meg — a nagybirtok védelmét és kapitalista fejlődésének elősegítését tekintette fő feladatául. Ugyanekkor a Habsburg-monarchiával kiegyezve, s megelégedve a nem-teljes belkormányzati önállósággal, védelmezte a „birodalom egységét" és alparlamentarizmussal kendőzte a dolgozó tömegek és a nemzeti kisebbségek könyörtelen elnyomását. Kormányzati mintaképe főleg a porosz junkeruralom volt. Ha egy Deák-párti politikus „nagyon liberális" kívánt lenni, akkor az angol konzervatív lordokat választotta példaképül.

Az ál-liberális és ál-parlamentáris földesúri kormányzati rendszer egyik jellemzője a munkásegyletek minden tevékenységének nyilt és titkos ellenőrzése, a gátlásnélküli alakoskodás, a hatósági zaklatások rendszeresítése és terrorintézkedések alkalmazása a munkásegyletek és mindenekelőtt a szocialista mozgalom ellen. Az Általános Munkásegylet programjában felállított demokratikus követeléseket, amelyek mögött még

[1] A nagybirtokos kategóriába véve a polgári történészek által „középbirtokosoknak" nyilvánított 1 000—10 000 holdas birtokosokat is.

nem volt kellő szervezett tömegerő, Andrássy, Lónyay és Szlávy kormánya egyaránt elutasította, s e követelések melletti propagandát kényuralmi terrorral és fondorlattal akadályozta.

A Tisza-féle földesúri-polgári parlamenti ellenzék, mely a nagybirtokos rendszer fenntartását és a nemzeti kisebbségek elnyomását nem kevésbbé tekintette saját céljának, mint a kormányhatalmat kézbentartó Deák-párt, a kiegyezést Ausztriával, bár bizonyos fenntartásokkal, de lényegében szintén elfogadta. Csak a kiegyezés egyes részletei ellen volt kifogása. Mielőtt Tiszáék kormanyra kerultek volna, a liberális közvélemény megnyerése érdekében szívesebben vallották magukénak az angol lordok és nagytőkések „liberalizmusát", lényegében azonban ők is a porosz junkerek szelleméhez álltak közel. Egy ilyen párt a munkásegyletekkel és a szocialista mozgalommal szembeni önkényuralmi viszony kérdésében még kevésbbé különbözhetett a Deák-párttól, mint egyéb kérdésekben. Ami különbség a két párt között mutatkozott, az elsősorban abból fakadt, hogy az egyik, mint kormányzópárt, *gyakorolta* ezt a kényuralmat, a másik — *készult* ennek gyakorlására. Az 1871 júniusi lefogások idején és a hűtlenségi per kapcsán a Tisza-párt „mosta kezeit" és elhatárolta magát a morálisan kompromittált Lónyay-kormánytól és lapjaitól. Az Általános Munkásegylet feloszlatását és később a munkáspárt alakulásának betiltását viszont szívesen tudomásul vette.

A parlamenti szélsőbal — liberálisok és demokraták vegyes pártja — a fennálló nagybirtokrendszert elfogadó s így a demokratikus forradalmat elutasító párt volt. A „48-as párt" a nemzeti követelések legradikálisabb polgári szószólója volt, de hátatfordítva a demokratikus forradalom fő kérdésének, a feudális nagybirtokrendszer elleni harcnak, nem vált és nem is válhatott a teljes nemzeti fuggetlenség harcosává sem. A nemzeti függetlenségért való harc — abban az időszakban, amikor a nagybirtokos osztály a maga egészében lemondott Magyarország állami önállóságáról — már lehetetlenné vált a nagybirtokrendszer megszüntetéséért való harc nélkül. A „48-as párt" nemzeti agitációja pedig nemhogy erősítette volna a nagybirtokrendszer elleni harcot, hanem ellenkezőleg: elvonta a figyelmet és az erőket ettől az alapvető feladattól. Elterelte a figyelmet és az erőket a demokratikus forradalomtól, amelynek csak

velejárója lehetett a teljes nemzeti függetlenség kiharcolása. A német liberális burzsoák gyávasága és a polgári demokraták határozatlansága a bismarcki nagybirtokos kormányzati rendszerrel szemben, a francia liberális burzsoák meghunyászkodása egy napoleoni diktatúra előtt, az angol liberálisok és demokraták fenntartásnélküli kiegyezése a lordok nagybirtokosi előjogaival — mindez befolyásolta a „48-as" pártiakat, a magyar nagybirtokrendszerrel való kiegyezés és a politikai szabadságjogok korlátozása kérdésében.

A „48-as párt" a nemzeti kisebbségek számára is csak részletjogokat követelt, a nagybirtokrendszert védelmező fennálló állam keretein belül. A nagybirtokrendszerrel való kiegyezés magával hozza a nemzeti kisebbségek teljes önrendelkezési jogának elutasítását is.

Az egyesülési jog kérdésében a „48-as párt" állásfoglalása kétértelmű. Kiálltak az egyesülési jog *általános* elve mellett és felléptek érte konkrét gyakorlati esetekben is, amikor azt remélték, hogy a munkásegyleteket saját befolyásuk alatt tarthatják és szövetségesül felhasználhatják. De tudomásul vették a munkásegyletek állandó hatósági ellenőrzését, minden munkásegyleti közgyűlésnek hatósági engedélytől való függését, hatósági képviselő általi „hivatalos" ellenőrzését és korlátozását. A Munkásegylet feloszlatása és a munkáspárt alakulásának betiltása kérdésében a 48-asok kifogást emeltek a kormány ellen, de Helfy parlamenti fellépésével sokkal erősebben hangsúlyozták a *szocialista* törekvések *elleni* állásfoglalásukat. Végül is tudomásul vették, hogy a kormány a munkáspárt legális létét betiltja csak helyi egyleteket engedélyez és azok működését is segélyezési és önképzési tevékenységre igyekszik korlátozni.

A munkásegyletek működésének ilyen korlátozásával a „48-as párt" szívesen kiegyezett. Számolt azonban azokkal a tényekkel, melyek megmutatták, hogy a szocialista mozgalom a hatósági korlátozás ellenére utat tör és vezető befolyásra tesz szert a munkásegyletek körében. Szövetségesek keresése ismételten baráti fellépésekre késztette a „48-as pártot" a szocialisták iránt. Ezek azonban igen kétes értékű fellépések voltak, mint például Helfy 1873 május 17-i és július 2-i parlamenti felszólalásai.

Az általános választójog kérdésében a „48-as párt" abban

is ingadozott, hogy hitegesse-e a maga támogatásával a munkásegyletet. A „48-as párton" belül megfért egymással Madarász Józsefnek az általános választójog tényleges követelése melletti állásfoglalása és azoké, akik az általános választójog kérdésében inkább csak vitatkozni akartak az „időszerűségről" és megvalósítását készségesen halasztották bizonytalan időkre. A „48-as párt" zömének az állásfoglalását az általános választójog kérdésében a halogatási hajlam jellemezte.

Az egész politikai életet uralta a nagybirtokrendszer, melynek nyomasztó hatása és nacionalista politikája az ugyancsak nacionalista polgári ellenzéket is tompulttá, félvakká tette a társadalmi és nemzeti fejlődés fő kérdéseivel szemben. Ilyen helyzetben kezdődött Magyarországon a szocialista mozgalom. Ebben a helyzetben alakult meg és működött az Általános Munkásegylet, majd a Munkásképző Egylet.

Az Általános Munkásegylet a munkásosztály első politikai szervezete volt Magyarországon. A fejlődő, nemzetközi szocialista mozgalom által lelkesítve és annak részeként bátran jelentkezett a magyarországi politikai élet színterén.

A hivatalos politikai fórumokon alig akadt valaki, aki a dolgozó milliók politikai szabadságjogainak szószólója lett volna, amikor az Általános Munkásegylet megalakult és felemelte a proletariátus harci lobogóját. Jelentkezett a *munkásosztály*, mely a szocialista eszmékkel lelkesítve harcba indult a terjeszkedő tőkés rendszer ellen, céljául tűzve ki az embernek ember által való kizsákmányolása megszüntetését. Jelentkezett a munkásosztály, mely az 1848-as forradalom *demokratikus* hagyományainak örökösévé vált.

A munkásosztály politikai mozgalmának megindulása és fejlődése megkövetelte a munkásegyleteken belül egyrészt a liberális „védnökösködés" elleni harcot, másrészt a politikai és gazdasági harc lassalleánus szembeállításának a kiküszöbölését. Az Általános Munkásegylet az Internacionále segítségével, az Internacionále szekciójának, s elsősorban a pesti szekciónak a vezetésével, alapjában véve megoldotta ezt a feladatot, tevékenységével ösztönözve és segítve — különösen a Munkásképző Egylettel való egyesülés megvalósításával — a munkásság gazdasági harcait. Fő célkitűzése azonban mindvégig a *politikai* mozgalom kifejlesztése volt.

A proletariátus politikai szervezkedéséért való harcnak

és egyben a demokratikus hagyományok továbbfejlesztésének első lépése, politikai *részlet*követelések felállítása volt.

Az Általános Munkásegylet volt az első politikai szervezet, mely Magyarországon napirendre tűzte az *általános választójogért* való küzdelmet. Követelésével hangot adott nemcsak a munkásosztály, hanem a széles dolgozó néptömegek igényének, hogy saját érdekeik védelmére beleszóljanak az ország ügyeinek intézésébe. Később is a munkásosztály maradt a választójogért folyó harc élén, felébresztve és fejlesztve a jogtalanságban élő többi dolgozó osztály harckészségét is az uralkodó osztályokkal szemben.

Az Általános Munkásegylet számára még nem volt és még nem is lehetett világos, hogy a választójogért való harc miként válhat a *hatalomért* való harc részévé és elősegítőjévé. Az a tény, hogy a forradalom kérdése objektíve lekerült a napirendről — a polgári forradalom korábbi feltételei megszűntek, a munkásosztály vezette demokratikus forradalom feltételei pedig még hiányoztak — háttérbe szorította a hatalomért való harc, a szocialista forradalom kérdéseinek tisztázását. A Párizsi Kommün a kérdést az egész nemzetközi munkásmozgalom számára közelebb hozta, de annak tanulságát az Általános Munkásegylet már feloszlatása következtében sem tudta kellően értékesíteni. Később, a szociáldemokrata párt megalakulását követő időben a szociáldemokrata párt választójogi harcának nagy fogyatékosságaként kell leszögezni, hogy korlátozta a munkásság politikai harcát a választójogért való küzdelemre; a szociáldemokrata párt számára a választójogi harc nem a demokratikus forradalom részletkövetelése, nem a hatalomért való harcnak alárendelt követelés volt, hanem olyan követelés, amely mögött a hatalomért való forradalmi harc elutasítása rejlett. Azonban az Általános Munkásegylet harcát a választójogért 1868—1871-ben nem lehet a későbbi időszak követelményeivel mérni, amikor már kifejlődtek a proletariátus erői, megérlelődtek a polgári demokratikus forradalom, mint a szocialista forradalomhoz való átmenetnek feltételei.

Az Általános Munkásegylet megalakulása és tevékenysége idején a választójogért való harc a még fejletlen proletariátus politikai mozgalma *kibontakozásának* az eszköze volt. És ezt a tényt nem homályosíthatja el az, hogy a későbbi évtizedekben a

szociáldemokrata párt a választójogi harcot a proletariátus politikai küzdelme *korlátozásának* eszközévé változtatta.

Az Általános Munkásegylet szűntelenül harcolt az *egyesülési és gyülekezési* jogért, valamint más demokratikus részletkövetelésekért. Különösen az egyesülési és gyülekezési jogért, valamint a sajtószabadságért való harc volt igen nagy horderejű a proletariátus osztállyá szerveződéséért való küzdelem útján. Ezekért a demokratikus követelésekért kellett a munkásságnak az Általános Munkásegylet működése idején is és a későbbi évtizedekben is a legelkeseredettebb harcot folytatni.

A munkásosztály az egész dolgozó nép érdekében folytatta harcát politikai követeléseiért, s miként a választójog követelése, úgy ezek a demokratikus részletkövetelések is az *egész dolgozó nép* követelései voltak.

Az Általános Munkásegylet a fizikai és szellemi munkások, a városi és falusi dolgozók harci szövetségét hirdette.

Gyakorlati tevékenysége a fizikai és szellemi munkások közös harcának szervezésében jelentős és eredményes, viszont a városi és a falusi dolgozók közös harcának szervezésében kevésbbé jelentős volt, s eredményességről nem beszélhetünk. Azonban hiba lenne a Munkásegylet fellépését e kérdésekben csupán a közvetlen eredményekkel mérni. A közvetlen eredményeknél sokkal fontosabb volt a munkásság soraiban végzett nevelőmunka, mely a Munkásegylet örökségeként érezttette hatását a későbbi évek mozgalmaiban is. Itt nem térünk ki arra, hogy a későbbi években milyen más — hasznos és káros — tényezők befolyásolták a mozgalmat, hiszen ez nem változtat azon a tényen, hogy a városi és falusi dolgozók harci szövetségének eszméje az Általános Munkásegylet örökségéhez tartozik. Azonban az Általános Munkásegylet, megértve, hogy a munkásosztálynak felszabadulása kivívásához együtt kell küzdenie a dolgozó parasztsággal, a munkás-paraszt szövetség fő kérdését az akkori Magyarországon: a földosztásért való harc jelentőségét a fennálló nagybirtokos rendszerrel szemben — nem ismerte fel, ennek megértésétől még távol volt.

Az ideológiai fejletlenség, a lassalleánizmus kezdeti túlsúlya, mely tág teret adott a polgári demokratikus világnézet befolyásának, súlyos teher volt, amellyel az Általános Munkásegylet tényleges fennállásának három és fél éve alatt

nem tudott kellően megbírkózni. A Munkásegylet — nagymértékben a polgári demokraták nyomasztó öröksége és közvetlen befolyása következtében — nem tudott szembeszállni a nagybirtokrendszer fenntartását hirdető földesúri-polgári ideológiával, mely az egész politikai élet uralkodó ideológiája volt és elhomályosította a demokratikus átalakulás döntő kérdését: a feudális nagybirtokrendszer felszámolásának a szükségességét. Ezzel összefügg, hogy nem volt világos perspektívája a Munkásegyletnek és nem voltak konkrét követelései a nemzeti kérdésben. A polgári nacionalizmustól a Munkásegylet elkülönítette magát — és ez nagy érdeme. Különben a nacionalizmus megfojtotta volna a szocialista mozgalmat. Helyes volt az olyan nemzeti törekvések elutasítása, amelyek nem erősítették a fennálló nagybirtokrendszer elleni harcot, hanem ellenkezőleg: elvonták a figyelmet ettől a küzdelemtől. Miután pedig a munkásság és a Munkásegylet még fejletlen volt ahhoz, hogy síkraszálljon a polgárság által cserbenhagyott demokratikus forradalomért, s így a nagybirtokrendszer felszámolásának a követeléséért, ezért megfelelő nemzeti követeléseket sem állíthatott fel a nagybirtokos uralom megdöntéséért folyó harc erősítésére.

Az Általános Munkásegylet teremtett Magyarországon először hazai szocialista sajtót. S az Internacionále pesti szekciója az Általános Munkásegylet feloszlatása és az 1873 tavaszán alakított munkáspárt betiltása után is fenn tudta tartani a szocialista sajtót, a *Munkás Heti Krónikát* és az *Arbeiter-Wochen-Chronik*-ot, melyek a magyarországi szocialista mozgalom folyamatosságának őrzői, a szocialista eszmék terjesztői, a munkásegyletek segítői, nevelői voltak. A szocialista sajtó összekötő kapocs, mely elszakíthatatlanul egybekapcsolja az Általános Munkásegyletet a későbbi szervezetekkel, az 1878-ban Frankel által szervezett Nemválasztók Pártjával és az 1880-ban ugyancsak Frankel vezetésével létrejött Magyarországi Általános Munkáspárttal.

Azok a fogyatékosságok, amelyek az Általános Munkásegylet ideológiájában és tevékenységében, fennállásának egész ideje alatt megmutatkoztak — a kezdeti mozgalom elkerülhetetlen fogyatékosságai. Keresgélés és tapogatódzás egy kitaposatlan úton, az idegen befolyások különböző formában való jelentkezése és a harc az idegen befolyások ellen, az ideoló-

giai felkészületlenségből fakadó hibáknak a gyakorlati tapasztalatokkal való részbeni korrigálása és a gyakorlati tapasztalatokból való tanulás, mindez jellemzője, velejárója a mozgalomnak. Csak akkor érthetjük meg igazán a mozgalom minden eredményét, ha látjuk, milyen és mennyi nehézséget kellett leküzdeni, ha látjuk, milyen erőforrások álltak rendelkezésre a nehézségek leküzdéséhez, minden újabb eredmény eléréséhez. S az eredményeket nemcsak és nem is elsősorban azon mérjük, hogy mit nyujtott az adott mozgalom *jelenje* számára, hanem sokkal inkább azon, mit jelentett a mozgalom *jövője* számára.

A magyarországi szocialista mozgalom a nemzetközi munkásmozgalom szerves részeként indult útjára. Az Általános Munkásegylet az I. Internacionále segítségével érte el azt, hogy a Munkásképző Egylettel hol vetélkedve, hol együttműködve, végül egyesülve, elterjesztette a szocializmus eszméit az ország jelentős részében és elvezette a magyarországi munkásmozgalmat az *országos munkáspárt megalakításának közvetlen küszöbéig.*

A szocialista mozgalomnak azok az alapjai, melyeket az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet különkülön és együttesen leraktak — maradandónak bizonyultak. Kiállták az üldözés próbáit és a munkásegylet feloszlatása után is bázisai maradtak a mozgalomnak.

Az egész fejlődés elmaradottsága és ezen belül a kisipari munkásság túlsúlya, a nagyipari munkásság fejletlensége és gyönge szerepe a mozgalomban — rányomta a maga bélyegét a későbbi idők mozgalmára is. Mindezek ellenére a mozgalom, bár lassan, de tovább szélesedett. Gyöngeségei ellenére is kifejezte, hogy a munkásosztály a politikai küzdőtérre lépett, ahonnan sem rendőri üldözéssel, sem szószéki prédikációkkal, sem nacionalista propagandával nem lehetett többé leszorítani.

Az Általános Munkásegylet, a Munkásképző Egylettel egyesülve a magyar politikai élet kis részét jelentette. De a politikai életnek ez a kis része a leghaladóbb rész, a demokratikus részletkövetelések előharcosa, a munkásság politikai öntudatának ébresztője, a szocializmus eszméinek terjesztője volt. Érlelte a proletariátus későbbi forradalmi harcainak feltételeit, mindenekelőtt a munkásság osztályszervezeteinek a megteremtését. A munkásság osztályöntudatra ébresztése és

szervezése a mozgalom további fejlődése során a legnagyobb ösztönző tényező volt, ami a parasztságot is harcra mozgósította követeléseiért.

Az Általános Munkásegylet tehát a fiatal magyarországi proletariátus első, bátor kísérlete, hogy a munkásosztály pártját megteremtse. Első, de igen jelentős lépés a nagy történelmi feladat: a dolgozók társadalmi és nemzeti felszabadításának küzdelmes útján. Mint ilyen iródott be a nemzetközi munkásmozgalom és a magyar nemzet történetébe.

IDŐRENDI TÁBLA

1864 szeptember 28.	*Az I. Internacionále megalakulása Londonban.*
1865 július 22.	A Pest-Budai Könyvnyomdászok Önképző Egyletének alakuló közgyűlése.
1866 június—augusztus.	Porosz—osztrák háború.
1867 február.	*Osztrák—magyar kiegyezés.*
február 17.	Az Andrássy-kormány kinevezése.
május 29.	A magyar országgyűlés elfogadja a kiegyezést.
szeptember 2.	*Megjelenik Marx főművének, a „Tőke"-nek 1. kötete.*
december.	Előkészítő bizottság alakul az Általános Munkásegylet megalakítására.
1868 február 9.	*Az Általános Munkásegylet alakuló gyűlése.*
február 16.	A Buda-Pesti Munkásegylet alakuló gyűlése.
február 23.	Kiadják az Általános Munkásegylet első kiáltványát magyar, német és szlovák nyelven.
március.	Az óbudai Munkásegylet megalakulása.
szeptember 5—7.	A Német Munkásképző Egyletek Szövetsége nürnbergi kongresszusa.
szeptember 6—11.	*Az I. Internacionále III., brüsszeli kongresszusa.*
szeptember 7.	A pesti Munkásegylet üdvözlő táviratot küld az Internacionále kongresszusának.
szeptember 11.	A pesti Általános Szabóegylet csatlakozik az Általános Munkásegylethez.
október 11.	Megalakul a temesvári Általános Munkásegylet.
1869 január 3.	Megjelenik az *Arany Trombita.*
március.	Megalakul a pozsonyi „Előre" Munkásképző Egylet.

	március 29.	Az első nyilvános munkásgyűlés Pozsonyban.
	június.	Szabósztrájk Pesten.
	július 3.	*Az Arany Trombita az Általános Munkásegylet közlönyévé válik.*
	július.	Pesti vasgyári munkások mozgalma.
	július.	Táncsics Mihályt az Általános Munkásegylet elnökévé választják.
	július 26.	A pesti vasgyári munkások tüntetése és összeütközése a karhatalommal Strobel Antal kiszabadításáért.
1870	augusztus 7—9.	*Az eisenachi kongresszus. A Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt megalakulása.*
	augusztus 9.	A Pest-Budai Munkásképző Egylet alakuló gyűlése.
	augusztus 22.	*Az Általános Munkásegylet első nyilvános pesti népgyűlése. Az Általános Munkásegylet programjának elfogadása.*
	szeptember 1.	A Pest-Budai Munkásképző Egylet választó közgyűlése.
	szeptember 6—12.	*Az I. Internacionále IV. bázeli kongresszusa.*
	október 6.	Munkástüntetés a budai kartonfestő gyár előtt az elbocsátások ellen.
	december 21.	Az *Arany Trombita* megszűnik.
1870	február—március	Pest-budai nyomdászsztrájk.
	március—április.	Sztrájk az Első Magyar Gépgyárban.
	március.	Munkástüntetés Raspe Vilmos kiszabadításáért.
	április 3.	Megjelenik az *Általános Munkás-Ujság.*
	április 30.	A Buda-Pesti Munkás Betegsegélyző és Rokkant Pénztár működése megindul.
	május 8.	A Pest-Budai Munkásképző Egylet közgyűlése kimondja az egyesülést az Általános Munkásegylettel.
	május 14.	Táncsics Mihály kormánysegélyt kérő beadványa.

május 23.	A Pest-Budai Munkásképző Egylet visszavonja határozatát az Általános Munkásegylettel való egyesülésről.
1870 június 25.	Megszűnik az *Általános Munkás-Ujság.*
július 19.	Franciaország hadat üzen Poroszországnak.
július 23.	Az I. Internacionále Főtanácsának első „Üzenete" a francia-porosz háborúról.
július 24.	A Pest-Budai Munkásképző Egylet és az Általános Munkásegylet közös tiltakozó gyűlése Pesten a francia-porosz háború ellen.
szeptember 4.	Franciaországban kikiáltják a köztársaságot.
szeptember 9.	Az I. Internacionále második „Üzenete" a francia-porosz háborúról.
szeptember 18.	Az Általános Munkásegylet és a Pest-Budai Munkásképző Egylet közös közgyűlése kimondja az egyesülést.
október 9.	Betiltják az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesített választó közgyűlését és a két egylet egyesülését.
december 18.	Az Általános Munkásegylet és a „48-as klub" közös tiltakozó gyűlése Elzász-Lotaringia porosz annexiója ellen.
december 24.	Betiltják a Pest-Budai Munkásképző Egylet működését.
1871 február 5.	*Megjelenik a Testvériség.*
február 19.	Az Általános Munkásegylet és a „48-as klub" második közös tiltakozó gyűlése Elzász-Lotaringia porosz annexiója ellen.
március 18—május 28.	*A Párizsi Kommün.*
április—május.	Serfőzők, szabók, pékek, vasúti munkások, kárpitosok, nyergesek és bőrmunkások sztrájkja Pesten.
május.	*Az Általános Munkásegylet és a Pest-Budai Munkásképző Egylet egyesülése.*

május 8.	*3 000 munkás tüntetése Pesten az Országgyűlés előtt a letartóztatott szabómunkások szabadonengedéséért.*
május 14.	Megszűnik a *Testvériség.*
június 11.	*Az Általános Munkásegylet pesti gyűlése és tüntető felvonulása a Párizsi Kommün eszméi és harcosai mellett.*
június 12— június vége.	Az Általános Munkásegylet vezetőinek letartóztatása.
június 7—14.	Sztrájk a pesti, Kőbányai-úti vagongyárban.
1872 április 23— május 1.	*A hűtlenségi per.*
augusztus.	Frankel Leó felveszi a kapcsolatot Farkas Károlylyal.
szeptember 2—7.	*Az I. Internacionále V., hágai kongresszusa.*
november.	A porosz, osztrák és magyar kormány titkos egyezménye a szocialista mozgalom ellen rendszabályokról és a rendőri együttműködésről.
1873 január 5.	*Megjelenik a Munkás Heti-Krónika.*
március 23.	*A Magyarországi Munkáspárt nyilvános alakuló gyűlése.*
május 10.	A Magyarországi Munkáspárt feloszlatása.
augusztus 10 és 17.	*A Munkás Heti-Krónika közli a Kommunista Kiáltvány „Burzsoá és proletár" című fejezetét.*

NÉVMUTATÓ

Andrássy Gyula gróf — magyar miniszterelnök 1867 februárjától 1871 novemberéig. Az ő kormánya oszlatta fel az Általános Munkásegyletet. Az Osztrák-Magyar Monarchia közös külügyminisztere 1871 novemberétől 1879-ig. — *16, 72, 73, 81, 95, 105, 106, 147, 182, 184, 188, 192, 256*

Bachruch Henrik — magyar munkás, aki Németországban, majd Franciaországban aktív szerepet játszott a szocialista mozgalomban. Tagja volt az I. Internacionálének, s 1870—1871-ben titkára az Internacionále párizsi német szekciójának. 1869—1871-ben összeköttetésben állt a pesti Általános Munkásegylettel. — *64, 89, 143, 154, 155, 185, 240*

Bakunin, Mihail Alekszandrovics — az anarchisták ideológusa és az I. Internacionále elleni anarchista aknamunka vezetője. 1872-ben a hágai kongresszuson kizárták az Internacionále tagjai sorából. Meghalt 1876-ban. — *23, 24, 196, 211, 213*

Bebel, August — esztergályos. A németországi szociáldemokrata párt egyik alapítója és vezetője, később a II. Internacionálének is egyik alapítója és vezetője, Marx és Engels harcostársa s a marxizmus bátor, de nem mindig következetes híve volt. Az opportunisták elleni harcban gyakran volt engedékeny, s élete végén centrista politikát képviselt. 1913-ban halt meg. — *22, 29, 30, 86, 92, 95, 120, 164, 236*

Becker, Johann Philipp — Svájcba emigrált német munkás. Az I. Internacionále svájci német federálszekciójának a vezetője, Marx és Engels harcostársa. Szerkesztette a genfi *Vorbote* című internacionalista lapot. Szoros kapcsolatot tartott fenn az Internacionále pesti szekciójával, elsősorban Farkas Károllyal. Meghalt 1886-ban.— *51, 85—87, 89, 90, 137, 160, 168, 172—174, 185, 189, 195, 211*

Beust, Friedrich Ferdinand gróf — 1866-ban a Habsburg-monarchia külügyminisztere, 1867-ben rövid ideig osztrák miniszterelnök, majd 1871 novemberéig birodalmi (osztrák-magyar) külügyminiszter. — *176, 188*

Bismarck, Otto — a porosz junkerek képviselője. 1862-től a porosz kormány feje, 1871-től 1890-ig német birodalmi kancellár. — *29, 48, 49, 73, 91, 118—120, 127, 131, 132, 136, 139, 140, 142, 145, 172, 188, 210*

Bittó István — magyar igazságügyminiszter 1871—1872-ben. Az Álta-

lános Munkásegylet elleni hűtlenségi per egyik megrendezője. 1874—1875-ben magyar miniszterelnök. — *184, 186, 187, 189*

Blanc, Louis (1811—1882) — francia kispolgári szocialista. A polgári állam által szervezett munkástermelőszövetkezetek illuzórius eszméit hirdette, amit később Lassalle is átvett. Az 1848-as párizsi februári forradalom után tagja volt az ideiglenes kormánynak. III. Napoleon uralkodása idején emigrációban volt és csak az 1870 szeptemberi forradalom után tért vissza. Az 1871-es nemzetgyűlés tagja volt, s ott a Kommün ellen foglalt állást. — *26*

Blumenthal H. — a Munkásképző Egylet tagja, s 1870 végén az elnöke. — *135, 180*

Bonaparte, Louis — 1848 decemberétől a francia köztársaság elnöke, aki államcsínyt szervezett a köztársaság ellen. 1852-től 1870-ig III. Napoleon néven francia császár. — *11, 119—123, 127, 132*

Buschmann Ferenc — nyomdász. A pesti nyomdász önképzőegylet egyik megalapítója és első elnöke. A schulzisták egyik vezetője. 1872-ben — ekkor már saját nyomdát nyitott — a segélyegylet elnöke volt. — *34, 36, 38, 39, 235, 236*

Castellar, Emilio — spanyol liberális koztársasági politikus és író. — *127—129, 141, 232, 239*

Csernátony Lajos — 1848-ban demokrata ujságíró, a *Márczius Tizenötödike* szerkesztője. Az 1867-es kiegyezés egyes részleteit bírálva, a Tisza-pártot támogató liberális politikusként tevékenykedett. Szerkesztette az 1869-ben megjelent tiszapárti *Ellenőr*-t. — *15, 16, 140, 142, 192, 204*

Deák Ferenc — 1848-ban a Batthyány-kormány igazságügyminisztere. 1867-ben a Habsburg-monarchiával kötött kiegyezés megvalósításában vezetőszerepet játszott. Az 1867-ben kinevezett deákpárti kormányban nem vett részt, de mint a kormánypárt vezetője, a kormány politikájának egyik irányítója volt. Meghalt 1876-ban. — *13, 14, 73, 74, 105, 106, 158*

Eisel Károly — vasesztergályos. Az Internacionále pesti szekciójának tagja. A Munkásképző Egylet választmányi tagja. Az 1871-es hűtlenségi per egyik vádlottja volt, 1871-ben a börtönben halt meg. — *89, 184*

Engels Frigyes (1820—1895) — Marx-szal együtt — tanítványa és barátja, Frankel Leó útján —, Frankel magyarországi működése (1876—1881) idején közvetlenül is érintkezést tartott fenn a magyarországi szocialista mozgalommal. Előzőleg, az I. Internacionále hágai kongresszusán személyesen is megismerkedett Farkas Károllyal, a pesti szekció küldöttével. Később a magyarországi szociáldemokrata párt alakuló kongresszusára (1890) és az 1894-es kongresszusára is, közvetlen üzenetet küldött a magyarországi szocialista mozgalomnak. — *22, 25, 27, 28, 92, 151, 213—216, 230—232*

Essel András (több helyen Esszel, Essl néven szerepel) — szabómunkás

Németországból jött Magyarországra és élete végéig itt is maradt. Az Általános Munkásegylet egyik alapítója, 1871-ben elnöke. A hűtlenségi per egyik vádlottja. A hűtlenségi per után is egyik legaktívabb agitátora és szervezője a szocialista mozgalomnak. Németországban lassalleánus ideológiai befolyás alá került, s ettől később sem tudott megszabadulni. Meghalt 1890-ben. — *79, 89, 95, 114, 123, 127, 138, 146, 158, 159, 169, 180, 184, 187, 198, 200, 202, 216, 219, 221, 223, 234*

Falusi László — szabómunkás. Résztvett a munkáspártalakítási kísérletekben 1873-ban, póttagja volt az ideiglenes választmánynak. — *221, 223*

Farkas Károly — vasmunkás, az I. Internacionále tagja, a temesvári, majd a pesti szekció vezetője, az Internacionále magyarországi főmegbízottja. Rendszeres kapcsolatban állt Beckerrel Genfben, s az osztrák internacionalistákkal. Vezető szerepe volt abban, hogy a Pesti Munkásképző Egylet szembefordult a polgári liberálisokkal és az Internacionále célkitűzései mellett foglalt állást. Vezető szerepet játszott az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesülésében. A hűtlenségi per egyik fő vádlottja volt. 1872-ben ő vett részt a pesti szekció képviseletében az Internacionále hágai kongresszusán, s mint Marx híve, az anarchisták elítélése és kizárása mellett foglalt állást. 1873 elején Ihrlingerrel együtt kiadja a *Munkás Heti-Krónika* című lapot. 1873-ban kezdeményezte az Általános Munkásegylet újjászervezését és az országos munkáspárt alakítását. 1872-től kapcsolatban állt Frankel Leóval, s Frankel magyarországi működése idején Frankel fő segítőtársa volt. Farkas alapította meg 1870-ben az Általános Munkás Beteg- és Rokkant Pénztárt s annak titkára volt. A nyolcvanas években tevékenysége egyre inkább a munkásbiztosító fejlesztésére korlátozódik, a politikai mozgalomban később együttműködik a megalkuvó vezetőkkel. Meghalt 1907-ben. — *50, 51, 84—90, 93, 96, 97, 100, 102—104, 109—112, 122, 123, 129, 130, 134—139, 142, 145, 149, 160—162, 165, 166, 168—170, 172—175, 180, 182, 184, 187, 193—195, 197, 199—202, 206, 210—217, 219—221, 223—225, 231, 232, 235, 236, 241, 247, 248*

I. Ferencz József — az utolsóelőtti Habsburg uralkodó. 1848-tól osztrák császár, 1867-től „koronázott" magyar király. Meghalt 1916-ban. — *95, 96, 101, 147, 148, 159, 187*

Fest Imre — földművelésügyi, ipari és kereskedelmi államtitkár 1867—1872-ben. — *102*

Firtinger Károly — nyomdász. A nyomdász Önképzőegylet és az Általános Munkásegylet aktív tagja. Az aradi Munkásegylet egyik megszervezője, a hűtlenségi per egyik vádlottja. 1872-től 1881-ig a *Typographia* szerkesztője. — *180, 184, 200*

Frankel Leó — magyar aranyműves munkás. Németországban kapcsolódott be a szocialista mozgalomba, majd a franciaországi szocialista mozgalom egyik vezető tagja, s a Párizsi Kommün egyik legkimagas-

lóbb vezetője volt. Beválasztották az Internacionále Főtanácsába. Marx egyik leghűbb követője és közeli barátja volt. 1872-ben az Internacionále megbízásából kapcsolatbalépett a pesti szekció vezetőjével, Farkas Károllyal. Egyik előkészítője volt az 1872-es hágai kongresszusnak, amelyen maga is résztvett. 1876-tól 1881-ig a magyarországi szocialista mozgalom vezetője. O alapította meg 1878-ban a „nemválasztók pártját", s 1880-ban a Magyarországi Általános Munkáspártot. 1881-ben a Tisza-kormány lefogatta és 20 hónapra elítélték. Szabadulása után rövid idő mulva elhagyta Magyarországot s főleg az osztrák mozgalomban tevékenykedett. 1889-ben résztvett a II. Internacionále alakuló kongresszusának negszervezésében, s magán a kongresszuson. Meghalt 1896-ban. — *151, 177, 185, 200, 211—215, 234, 261*

Freiligrath, Ferdinand — német költő, aki tagja volt a Kommunisták Szövetségének. — *174*

Führer Ármin — tisztviselő. Az Általános Munkásegylet választmányi tagja, a hűtlenségi per egyik vádlottja. — *184, 200, 245.*

Gitter András — szövőmunkás, az Általános Munkásegylet aktív tagja, a hűtlenségi per egyik vádlottja. — *184*

Gonda László — tanár, polgári baloldali politikus. 1869-ben rövid időre belépett az Általános Munkásegyletbe, s ott a munkásság politikai harca ellen, a „szövetkezeti munkásgyárak" létesítése mellett lépett fel. Ugyanekkor a „48-as párt" parlamenti képviselője volt. Meghalt 1872-ben. — *233, 236*

Gorove István — az Andrássy-kormány közlekedésügyi minisztere 1870-ben. — *102*

Grünfeld Adolf — szabómunkás. Résztvett a munkáspártalakítási kísérletekben 1873-ban, póttagja volt az ideiglenes választmánynak. — *221, 223*

Gyulay Ferenc — szabó kismester. Az Általános Munkásegylet tagja. 1871-ben választmányi tag. — *74, 75, 147*

Heckmann István — cipészmunkás, az Általános Munkásegylet tagja, a cipészegylet egyik vezetője. A hűtlenségi per egyik vádlottja. — *184*

Heilmann Raimund — molnársegéd, a temesvári Általános Munkásegylet, majd a Pesti Munkásképző Egylet tagja. 1870 szeptemberben tagja az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet által alakított közös bizottságnak. — *89, 129*

Helfy Ignác — polgári liberális politikus, 48-as párti képviselő. — *16, 181, 183, 186, 187, 205, 225—228, 257*

Hirsch Lipót — nyomdász. Egyik alapítója és német jegyzője 1866-ban a nyomdász önképzőegyletnek. Egyik alapítója az Általános Munkásegyletnek, s 1868 nyarától 1869 júliusáig az elnöke. Lassalleánus ideológiai befolyás alatt állott. A Munkásegyletben 1869 után tevékenysége háttérbe tolódott. — *34—37, 39, 47, 48, 50, 52, 60, 234*

Holländer Jakab — szabómunkás. Az I. Internacionále pesti szekciójának tagja. Az Általános Munkásegylet választmányának tagja. 1870-ben a kaposvári Munkásegylet megszervezője és elnöke. Az 1871-es hűtlenségi per egyik vádlottja. — *63, 64, 86, 89, 184, 185, 200*

Horn Ede — liberális politikus és közgazdász, tiszapárti parlamenti képviselő. Közreműködött a Pesti Munkásképző Egylet megalakításában, megkísérelve ezt polgári vezetés alatt tartani. A hetvenes évek elején az Iparegylet egyik vezetője, 1875-ben Tisza Kálmán kormányában kereskedelmi államtitkár. — *59, 78—84, 140, 189, 192*

Horváth József — szabósegéd, az Általános Munkásegylet tagja, a hűtlenségi per egyik vádlottja. — *184, 200*

Hrabje János — asztalosmunkás. Az Általános Munkásegylet egyik alapítója és első elnöke. 1868—1869-ben az Internacionále pesti szekciójának tagja és egyik vezetője. Marxistának tekintette magát, de erősen a lassalleánusok befolyása alatt állt. 1869 őszén külföldre távozott. — *39, 44—48, 50, 85, 86, 89, 231, 234*

Ihrlinger Antal — nyomdász, 1867-ben a pesti nyomdász önképzőegylet lassalleánus frakciójának egyik vezetője. 1868-ban résztvett az Általános Munkásegylet megalakításában, s 1869-ben annak tényleges vezetője lett. Az 1869 márciusi pozsonyi és az 1869 augusztusi pesti nyilvános munkásgyűlésen ő terjeszti elő a szociáldemokrata programot. 1870-ben a Munkásegylet titkára, 1871 májusában alelnöke. Az 1871—1872-es hűtlenségi per egyik fővádlottja. 1873-ban Farkas Károllyal együtt kiadják a *Munkás Heti-Krónika* című lapot. Farkassal együtt kezdeményezik az Általános Munkásegylet újjászervezését, s országos munkáspárt alakítását, amit a kormányterror akadályozott meg. Ideológiailag nem volt szilárd, de tevékeny agitációs és szervezői működést fejtett ki. A pillanatnyi „reálpolitika" jegyében könnyen foglalt el megalkuvó álláspontot, s a továbbiak során a megalkuvó, reformista irányzat egyik fő képviselője volt. Egészen 1890-ig vezetőszerepet játszott a mozgalomban és a pártvezetőséggel szembenálló ellenzék követelésére kellett távoznia. — *47, 48, 55, 57—60, 67—71, 75, 78, 80, 88, 89, 93, 95, 98, 111, 114, 126, 130, 131, 136—138, 141, 143—145, 147, 156, 169, 180, 184, 187, 191, 192, 196, 197, 200, 202, 210, 216, 217, 219, 221, 223—225, 228, 232—234, 238, 239, 244, 247, 248*

Irányi Dániel — 1848-ban demokrata, később 48-as párti liberális képviselő, a liberális ellenzék egyik vezetője. — *16, 95, 131, 136, 138 140, 142, 156, 157, 159—161, 180, 192*

Jekelfalussy Lajos — a belügyminisztérium rendészeti osztályának vezetője, képviselte az Andrássy-kormányt, majd a Lónyay-kormányt a szocialista mozgalom elleni rendőri együttműködés kérdésében 1872-ben folyt berlini tanácskozásokon. — *130, 147*

Jókai Mór — az ismert regényíró, szerkesztője volt a *Hon* című politikai lapnak. A „balközépnek" nevezett Tisza-párt liberális szárnyához

tartozó országgyűlési képviselő. Egyik „védnöke" volt a schulzista Buda-Pesti Munkásegyletnek 1868-ban. — *38, 45, 55, 78, 99, 100, 142, 158, 180, 204, 231*

Kaczander Gyula — nyomdász, az Általános Munkásegylet választmányi tagja, a nyomdász önképzőegylet egyik vezető tagja, a hűtlenségi per egyik vádlottja. 1877—1879-ben a *Munkás Heti-Krónika* — majd rövidített néven *Krónika* — szerkesztője. — *98, 184*

Katz Alajos — aranyműves, az Általános Munkásegylet választmányi tagja, 1870 szeptemberben az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet által alakított közos bizottság tagja. — *129, 147*

Kossuth Lajos (1802—1894) — az 1867-es kiegyezést Ausztriával elutasította és nem tért vissza Magyarországra, Észak-Olaszországban telepedett meg. Változatlanul a nemzeti függetlenség hirdetője volt, de azt nem értette meg, hogy ezt csak a feudális nagybirtokrendszert eltörlő demokratikus forradalom viheti győzelemre. Egyideig remélte, hogy a Habsburg-monarchiával rivalizáló nyugati hatalmak segítséget nyujtanak a magyar függetlenség megszerzéséhez, de ezek a remények hamisaknak bizonyultak. Megértette, hogy a magyar szabadság biztosítéka a magyarok, szlávok és románok egyenjogúságán alapuló Habsburg-ellenes szövetség, azonban a magyar földbirtokos osztály, mely a feudális nagybirtokrendszert védelmezte és a liberális polgárság, mely a nagybirtokrendszerrel kiegyezett, megtagadta az egyenjogúságot mind a szlávoktól, mind a románoktól és elutasította Kossuth tervét a dunamenti népek habsburgellenes szövetségének megteremtésére. Még a „48-as párt" is, amellyel Kossuth állandó összeköttetést tartott fenn, s amely Kossuth Lajost vezérének nyilvánította, nacionalista álláspontón maradt és elutasította a dunamenti népek egyenjogúságát elismerő, Kossuth által hirdetett szövetséget. — *12, 13, 33, 70, 239, 241, 247*

Kovács Károly — cipészmester, később a munkásbiztosító alkalmazottja. Az Általános Cipészegylet egyik vezetője. Az Általános Munkásegylet választmányi tagja és 1871 elején magyar titkára, a hűtlenségi per egyik vádlottja. 1873-ban résztvesz a munkáspárt megalakítására irányuló kísérletekben. — *127, 129—131, 138, 143, 147, 180, 184, 221*

Kozma Sándor — főügyész, az 1871—1872-es hűtlenségi per egyik megrendezője. — *184, 187*

Körbler Raimund — kőfaragó munkás, a Munkásképző Egylet tagja, a hűtlenségi per egyik vádlottja. — *184*

Král János — szabómunkás, az Általános Munkásegylet tagja. Az 1871 májusi szabósztrájk egyik vezetője. A hűtlenségi per egyik vádlottja. — *184*

Kretovics József — nyomdász. Táncsics lapjának, az *Arany Trombitá*nak volt a szedője és cikkíró munkatársa is. A nyomdász önképzőegylet egyik aktív tagja. Az Általános Munkásegyletben 1869-ben

fejtett ki aktívabb tevékenységet. Később Sárospatakra került s az ottani nyomdászegyletben, s egyidőben az Általános Munkásegylet ottani fiókegyletében tevékenykedett. — *57, 59, 67, 233*

Kutill Rudolf — osztrák szocialista, 1871 februárjában Magyarországra jött és 1871 júniusáig résztvett az Általános Munkásegylet vezetésében. Közreműködott az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesülésének előkészítésében és végrehajtásában. 1871 június 12-én a kormány elrendelte a letartóztatását, majd kitoloncolását Ausztriába — *143, 145, 164—166, 169, 170, 175, 179, 183, 252*

Külföldi Viktor (Rupcsics-Mayer Jakab) — korrektor-szerkesztő, 1870—1871-ben az Általános Munkásegylet egyik vezető tagja. Kiadja és szerkeszti 1870-ben az *Általános Munkás-Ujság*-ot. 1871 elejétől tagja az Internacionálénak. Az Általános Munkásegyletben a polgári ellenzékkel való szövetkezést hirdette és valósította meg, miközben kész volt lemondani a Munkásegylet politikai önállóságáról. A hűtlenségi per egyik fővádlottja volt. 1873-ban résztvett Farkas Károllyal és Ihrlinger Antallal együtt a munkáspárt megalakítására irányuló kísérletekben. 1876-ban, Frankel Leó magyarországi tevékenysége idején ellenpártot szervezett a Frankel-vezette szocialista mozgalommal szemben. 1877-ben kiadta a *Népszavát*, mint a jobboldali frakció lapját. A Frankel által szervezett „nemválasztók pártjával" szemben megszervezte a Magyarországi Munkáspártot, mely azonban 1880-ban egyesül a „nemválasztók pártjával", a Frankel által alapított Magyarországi Általános Munkáspárt keretében. — *81, 89, 93, 101, 102, 104, 114, 116, 128, 131—134, 136—148, 156, 157, 165, 168, 169, 184, 187, 191—193, 195—199, 216, 221, 223, 224, 233, 237, 239, 240, 242, 250*

Lassalle, Ferdinand — német szocialista, az „államsegélyes termelőszövetkezet" eszmét propagálta. A lassalleánizmus néven ismert reformista irányzat kezdeményezője. Az Általános Német Munkásegylet alapítója. Meghalt 1864-ben. — *25—27, 29, 40, 47, 48, 51, 56, 200, 230, 231, 233, 236, 239*

Lefebre (Lefaivre) — a francia ellenforradalmi Thiers-kormány bécsi követe. — *132, 139—144, 192*

Leithner Zsigmond — az Internacionále temesvári szekciójának tagja, a temesvári Munkásegylet egyik alapító tagja. — *90*

Lenin (1870—1924) — több munkájában foglalkozik az 1867 utáni, dualista Habsburg-monarchiával. Így a nemzetek önrendelkezési jogáról 1914-ben írt munkájában megvilágítja azokat a körülményeket, amelyek az 1867-es kiegyezésre vezettek. — *14, 28, 154*

Liebknecht Vilmos — a német szociáldemokrata pártnak Bebellel együtt alapítója és vezetője. A Lipcsében megjelent *Demokratisches Volksblatt*, majd a *Volksstaat* szerkesztője. Marx harcostársa volt. Tevékeny szerepe volt az I. és II. Internacionáléban. 1900-ban halt meg. — *22, 29, 31, 56, 86, 92, 95, 120, 126, 236*

Liptai Pál — a Budapesti Munkásegylet egyik vezetője, 1868-ban. A munkásegyleteknek a „politikától való tartózkodását" s az „önsegélyes" szövetkezeteket propagálta munkásoknak, kisiparosoknak és kiskereskedőknek. — *45*

Lónyay Menyhért gróf — az Andrássy-kormány első pénzügyminisztere 1867-től 1870-ig, 1870-ben monarchia közös pénzügyminisztere. 1871 novemberében, midőn Andrássyt közös külügyminiszterré nevezték ki, Lónyay Menyhértet nevezték ki magyar miniszterelnöknek. A Munkásegylet elleni hűtlenségi per fő megrendezője volt. 1872 végén vasútépítési panamabotrány következtében lemondani kényszerült. — *184, 189—191, 256*

Lukácsi (Lukács, Lukácsy) István — szabómunkás, az Általános Munkásegylet választmányi tagja, az 1871-es szabósztrájk egyik előkészítője és vezetője, a hűtlenségi per egyik vádlottja. — *143, 156, 180, 184, 219, 221, 223*

Lukácsy József — résztvett a munkáspárt megalakítására irányuló kísérletekben 1873-ban; az ideiglenes központi választmány póttagja volt. — *147*

Madarász János — nyomdász. A *Munkás Heti-Krónika* első szerkesztője. Résztvett a munkáspárt megalakítására irányuló kísérletekben 1873-ban. — *217, 219*

Madarász József — polgári demokrata politikus, a „48-as párt", majdpedig a Függetlenségi Párt parlamenti képviselője. — *132, 134, 192, 258*

Maki József — cipész, az Általános Munkásegylet választmányi tagja, a hűtlenségi per egyik vádlottja. — *127, 147, 158, 159, 184*

Marx Károly (1818—1883) — Marx főleg Beckeren, Bachruchon és Frankel León keresztül, de egyes esetekben közvetlenül is kapcsolatban állt az Internacionále pesti szekciójával. A hágai kongresszuson személyesen is megismerkedett a pesti szekció küldöttével, Farkas Károllyal.
Az I. Internacionále feloszlatása után a Magyarországra visszatért Frankel Leóval volt összeköttetésben, aki által közvetlen támogatásban részesítette a magyarországi szocialista mozgalmat. — *22, 24—27, 46, 53, 62—64, 90, 93, 112, 119, 121, 139, 150, 151, 172, 176, 185, 186, 193, 213—216, 230—232*

III. Napoleon — lásd Bonaparte, Louis.

Niemtcik (Niemcsik) Ed. — A pozsonyi „Előre" Munkásképző Egylet egyik alapítója és elnöke 1869-ben. — *91*

Oberwinder Henrik — 1867—1870-ben az osztrák szociáldemokrata pártban vezető szerepet töltött be. A hetvenes években lelepleződött, mint rendőrügynök. — *49, 91, 94, 185*

Peschau Rudolf — osztrák szocialista, főleg Grácban fejtett ki tevékeny mozgalmi munkát. Az eisenachi párt harcosa. 1871 júniusában Pestre érkezett, résztvett a június 11-i tüntetésen. A pesti rendőrség

letartóztatta, majd az osztrák rendőrségnek szolgáltatta ki. — *174, 175, 179, 183*

Politzer Zsigmond — az Általános Munkásegylet egyik vezetője 1869-től. Mint 17 éves egyetemi hallgató csatlakozott a Munkásegylethez. 1869 nyarától az *Arany Trombita* munkatársa, 1870-ben az *Általános Munkás-Ujság* munkatársa, 1871-ben a *Testvériség* szerkesztője. Nézeteiben és tevékenységében marxista és lassalleánus befolyás mellett bizonyos anarchista befolyás is érvényesült. Az 1871—1872-es hűtlenségi per egyik vádlottja, akit még külön felségsértéssel is vádoltak. Az utóbbi vád alapján félévi börtönre ítélték. 1873 augusztus—novemberben a *Munkás Heti-Krónika* szerkesztője. — *38, 45—48, 50, 57—59, 61, 66, 67, 77—79, 84, 102, 105, 106, 116, 117, 137, 138, 145, 148, 155, 156, 158, 159, 161, 164, 165, 169, 171, 175, 184, 187, 196, 198, 199, 201, 216, 231, 232, 238, 245, 249, 250*

Proudhon, Pierre Joseph (1809—1865) — nyomdász. (Rövid ideig saját kis nyomdája is volt, de tönkrement.) Kispolgári szocialista, aki a modern kapitalista gyáripart bírálva a veszendőbemenő kismesteri önállóságot idealizálta. Az anarchizmus ideológusa. — *24*

Rajner Pál — az Andrássy-kormány belügyminisztere 1869—1870-ben. — *103, 128, 135, 139, 157, 244*

Raspe F. Vilmos (Friedrich Wilhelm) — német szocialista könyvkötő munkás. Előbb lassalleánus, majd Bebelékhez csatlakozott. Az Internacionále odaadó harcosa. 1869-ben a német rendőrség üldözése elől Ausztriába, majd onnan 1869 novemberében Magyarországra jött. Tevékeny részt vett Pesten a szocialista mozgalom szervezésében. 1870 februárjában — a pesti nyomdászsztrájk idején — letartóztatták, s az Andrássy-kormány kiszolgáltatta őt az osztrák rendőrségnek. — *93—96, 100, 101, 127, 157—160.*

Rauch György — szabó kismester, majd a munkásbiztosító pénztár alkalmazottja. Az Általános Munkásegylet választmányi tagja, később pénztárosa. A hűtlenségi per egyik vádlottja. 1873-ban résztvett a Munkáspárt megalakítására irányuló kísérletekben. — *126, 129, 147, 180, 200, 221*

Rauchwaul Károly — vasmunkás, tagja az Internacionále pesti szekciójának. Egyik vezetője a Munkásképző Egyletnek és elnöke a munkásbiztosító pénztárnak. Az Általános Munkásegylettel való egyesülés után annak választmányi tagja. 1873-ban résztvett a munkáspárt megalakítására irányuló kísérletekben. — *89, 129, 180, 184, 200, 202, 216, 221, 223*

Rousseau, Jean Jacques (1712—1778) — francia filozófus, a felvilágosultság előharcosa a XVIII. században. A forradalmi kispolgárság ideológusa. — *238*

Rozgonyi Bertalan — ügyész. A hűtlenségi per tárgyalásán a vádhatóságot képviselte. — *184*

Röser Miklós — liberális tanár, a liberálisok ismeretterjesztő „Népkör"-ének

tagja és megbízottja. Az Általános Munkásegyletben is szervezett a „Népkör" megbízásából közismereti előadásokat. — *192*

Rüdt, August — német szocialista. Németországból Ausztriába ment, majd onnan 1871 februárjában Magyarországra jött. 1871 júniusig résztvett az Általános Munkásegylet vezetésében. Az 1871 júniusi tüntetés után letartóztatták, majd kitoloncolták Ausztriába. — *164—166, 169, 174, 175, 179*

Sassy Árpád — az *Arany Trombita* szerkesztője. 1869 második felében az Általános Munkásegylet aktív tagja és gyűlési szónoka. Kispolgári demokrata. 1869 decemberében sajtóvétség címén másfélévre elítélik. Szabadulása után nem vesz többé részt a munkásmozgalomban. — *61, 66—71, 247*

Schäfler Albin — nyomdász, az Internacionále tagja, az Általános Munkásegylet jegyzője. A hűtlenségi per egyik vádlottja. — *89, 183, 184*

Schäftner, Leopold — osztrák szocialista. 1871 februárjában Magyarországra jött és 1871 júliusáig résztvett az Általános Munkásegylet vezetésében. Közreműködött az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesülésében. Az 1871 júniusi tüntetés után letartóztatták, majd kitoloncolták Ausztriába. — *164—166, 169—171, 175, 179, 252*

Scheu András — az osztrák szocialista mozgalom egyik megindítója és vezetője. Az I. Internacionále tagja. Pesten, 1871 júniusában résztvett az Általános Munkásegylet tüntetésén. Ekkor a pesti rendőrség letartóztatta és kitoloncolta Ausztriába. — *49, 55, 91, 92, 122, 126, 174, 175, 179, 183, 189*

Schlesinger (Szabó) Jakab — 1869-ben résztvett a Munkásképző Egylet megalakításában és aktív tagja maradt az egylet legális működésének betiltásáig. Később ügyvéd. — *66, 75, 81, 104, 109—112, 123*

Schulhof Géza dr. (dombóvári Schulhof Géza) — liberális ügyvéd. Elvállalta az Általános Munkásegylet ügyészi teendőit, s mint ilyen igyekezett befolyást szerezni. A hűtlenségi perben védőügyvédként szerepelt. 1895-ben kis tanulmányt írt „A munkásmozgalom keletkezése Magyarországon" címmel, mely az Általános Munkásegyletről szól. — *52, 66, 72—74, 100, 105, 109, 110, 114, 116, 155, 158, 176, 201*

Schuller József — a hűtlenségi per egyik vádlottja. — *184*

Schulze-Delitzsch, Hermann — német közgazdász, aki a munkásság politikai és szakszervezeti mozgalmának ellensúlyozására liberális vezetés alatt álló segélyező egyletek és szövetkezetek alakítását propagálta az „önsegély" jelszavával. Meghalt 1883-ban. — *36*

Schweitzer, Jean Baptist dr. — lassalleánus, Bismarck ügynöke. Lassalle halála után vezetője az Általános Német Munkásegyletnek, 1870-ben a lassalleánusok előtt is lelepleződve, távozni kényszerül a szervezet éléről. Meghalt 1875-ben. — *29, 47, 48, 50, 86, 91, 92*

Simonyi Ernő — liberális képviselő, a „48-as párt", majd a Függetlenségi Párt egyik vezetője. — *16, 132—134, 140—145, 147, 157, 158, 160, 161, 192, 198, 237, 239*

Stern Lipót — tagja az 1871 június 12-én alakult akcióbizottságnak. A hűtlenségi per egyik vádlottja. — *180, 184*

Ifj. Strauss (Strausz) Antal — tisztviselő, 1870 júniusától 1871 áprilisáig az Általános Munkásegylet elnöke. Ekkor eltávolították a Munkásegyletből; lelepleződött mint rendőrügynök. — *89, 114, 116, 123, 127, 130, 132, 137, 138, 147, 148*

Strobel Antal — vasmunkás. A Pest-Budai Munkásképző Egylet elnöke 1869 szeptemberétől 1870 áprilisáig. Tagja volt az Internacionále pesti szekciójának. Farkas mellett részvett a „polgári literátusok" kiszorításában a Munkásképző Egyletből, azonban 1870 tavaszán eltávozott a pesti mozgalomból. — *64, 65, 71, 72, 75, 80, 81, 83, 84, 87, 89, 101, 104, 109, 158, 182, 235*

Stürtzenbaum János — malom munkás. Résztvett a munkáspártalakítási kísérletekben 1873-ban, tagja volt az ideiglenes központi választmánynak. — *221*

Szapáry Gyula gróf — 1873-ban belügyminiszter, később a Tisza-kormány pénzügyminisztere. — *225—228*

Szlávy József — 1867—1870-ben belügyi államtitkár, 1870—1872-ben kereskedelmi miniszter, 1872 decemberétől 1874 márciusáig miniszterelnök. — *226, 256*

Szopkó János — szabómunkás, az Általános Munkásegylet választmányi tagja, a hűtlenségi per egyik vádlottja. — *158, 159, 180, 184, 200.*

Szvoboda Lajos — mint fiatal tanárjelölt, az *Általános Munkás-Ujság* munkatársa. 1870 végétől az Általános Munkásegylet tagja, majd német titkára. A hűtlenségi per egyik fővádlottja. A hűtlenségi per után nem vett többé részt a szocialista mozgalomban. — *81, 89, 102, 123, 131, 132, 136—138, 140, 143—145, 147, 148, 159, 165, 166, 170, 184, 191—194, 197, 198, 216, 242, 250, 252*

Táncsics Mihály — az 1848—1849-es szabadságharc kimagasló harcosa. Forradalmi demokrata, a magyar parasztság hős szószólója, a nemzeti függetlenség és a demokratikus szabadságjogok tántorithatatlan harcosa. A szabadságharc leverése után majd egyévtizedig elrejtőzve élt. 1860-ban elfogták, s csak a kiegyezés után, már félig megvakultan bocsátották szabadon.

1869 tavaszán képviselővé választották. Kiadta az *Arany Trombita* című lapot. 1869 nyarán csatlakozott az Általános Munkásegylethez, amely őt akkor elnökévé választotta. Lapját a Munkásegylet rendelkezésére bocsátotta.

Táncsics nagy rokonszenvvel tekintett a szocialista eszmékre, de a szocializmusról csak utópikus elképzelései voltak. Különösen távol állt az osztályharc szükségességének és szerepének a megértésétől. 1870-ben — Deák Ferenc és Andrássy Gyula által beugratva — nyilvános kérvénnyel fordult a kormányhoz, amelyben

államsegélyt kért az Általános Munkásegylet számára. Ezzel a segélykéréssel — amit a kormány és az uralkodó osztályok gúnykacajjal fogadtak — kompromittálta magát a Munkásegyletben, annak elnökségéről kénytelen volt lemondani, s többé nem vett részt a munkásmozgalomban. — *44, 57—61, 66, 78, 105—109, 115, 116, 148, 189, 236, 247*

Techler Frigyes — a hűtlenségi per egyik vádlottja. — *184*

Thaisz Elek — pesti, majd 1872 után budapesti rendőrfőkapitány. A munkásmegmozdulások elleni fővárosi rendőri akciók irányítója.— *158, 160, 180, 182*

Tisza Kálmán — a kiegyezés után a Deák-párt legjelentősebb parlamenti ellenzékének, a Balközép-pártnak vezére. Pártja 1875-ben felülkerekedik, majd egyesül a Deák-párttal. Tisza Kálmán 1875-ben átveszi a kormány vezetését. 1890-ig volt miniszterelnök. — *16, 17, 180, 256*

Tóth Vilmos — az Andrássy-, majd a Lónyay-kormány belügyminisztere 1871—1872-ben. Egyik megrendezője az Általános Munkásegylet elleni hűtlenségi pernek. — *147, 157, 159, 160, 184, 186, 187, 225*

Vécsey József — szabómunkás, az Általános Munkásegylet tagja, a hűtlenségi per egyik vádlottja. — *158, 159, 184*

Vidacs (Vidats) János — liberális gyáros s országgyűlési képviselő. Aktív tevékenységet fejtett ki, hogy a munkásegyleteket polgári liberális befolyás alatt tartsák. Egyik „védnöke" a schulzista Buda-Pesti Munkásegyletnek 1868-ban. Elnöke a Munkásegylettől elszakadó pesti szabók egyletének 1869-ben. — *38, 45, 78—80, 192*

I. Vilmos, Hohenzollern — 1861-től porosz király, 1871-től 1888-ig német császár. — *187*

Viola — politikai kalandor, kormányügynök. Az Általános Munkásegylet megalakulása alkalmával, mint lassalleánus befurakodott annak vezető szervébe. 1869 tavaszán lelepleződött s elűzték a mozgalomból. — *48—50, 57, 75*

Vollbrecht József — bádogos. Résztvett a munkáspártalakítási kísérletekben 1873-ban, póttagja volt az ideiglenes választmánynak.— *221, 223*

Wenckheim Béla gróf — az Andrássy-kormány belügyminisztere 1867—1869-ben. — *82, 90, 91, 97, 113*

Windsheimer — az Internacionále tagja. Németországban az eisenachisták aktív szervezője volt, majd szervezőmunkát végzett Ausztriában, főleg Linzben. Onnan 1870-ben Temesvárra jött és 1870—1871-ben a temesvári mozgalomban fejtett ki aktív tevékenységet. — *90, 93, 167*

Zágonyi György — tanító, az óbudai Munkásegylet egyik vezetője, 1869—1870-ben. — *66, 75*

TARTALOM

Előszó 5

I. Az Általános Munkásegylet megalakulásának és működésének nemzetközi és belső körülményei ..... 9—20

1. Az európai helyzet és Magyarország az 1867-es kiegyezés előtt és a kiegyezés idején 9
2. A politikai helyzet és a kapitalista fejlődés jellege Magyarországon a kiegyezés után 15

II. A nemzetközi és a német munkásmozgalom helyzetéről 1867—1869-ben ..... 21—31

1. Az I. Internacionále befolyásának növekedése..... 21
2. Harc az anarchizmus és a lassalleánizmus ellen.... 23
3. A Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt megalakulása 28

III. Az Általános Munkásegylet megalakulása. Lassalleánusok és schulzisták harca ..... 32—43

1. A pesti nyomdász önképzőegylet megalakulása... 32
2. A lassalleánusok és schulzisták harca. Az Általános Munkásegylet létrejövetele..... 35
3. Az Általános Munkásegylet kiáltványa. A Buda-Pesti Munkásegylet célkitűzése..... 39

IV. Az Általános Munkásegylet kezdeti tevékenysége. A pozsonyi szociáldemokrata program. Táncsics Mihály csatlakozása a Munkásegylethez ..... 44—61

1. A Buda-Pesti Munkásegylet kudarca. Az Általános Munkásegylet szervezeti felépítése. Zavarok az Általános Munkásegyletben a kormányhoz való viszony és a napi harcok kérdésében 44
2. A pozsonyi munkásgyűlés 1869 márciusában 54
3. Táncsics Mihály csatlakozása az Általános Munkásegylethez 57

V. A munkásmegmozdulások élénkülése 1869 nyarán. Marx levele a pesti szabósztrájkkal kapcsolatban. Az Általános Munkásegylet akciója a pesti lakásinség leküzdésére 1869 augusztus—szeptemberében ..... 62—77

1. Marx levele a pesti szabósztrájkkal kapcsolatban.. 62
2. Az augusztusi nyilvános munkásgyűlés és a lakásínség enyhítéséért indított akció 66
3. A szeptember 12-i pesti munkásgyűlés 72

VI. A Pest-Budai Munkásképző Egylet megalakulása és célkitűzése ..... 78—84

VII. Az Internacionále magyarországi szekciói. A Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt befolyása..... 85—96

1. Farkas Károly szerepe az Internacionále szekciójának létrehozásában 85
2. Az Internacionále Főtanácsának jelentése 1869-ben a bázeli kongresszuson a magyarországi mozgalomról. Az eisenachi párt befolyása a magyarországi mozgalomban 90

VIII. Első kisérlet az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesitésére ..... 97—117

1. A pesti munkásmegmozdulások élénkülése 1870 elején. Az *Általános Munkás-Ujság* megjelenése. Az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesülésének kimondása 97
2. Táncsics Mihály beadványa a kormányhoz 105
3. A Munkásképző Egylet szakít az Általános Munkásegylettel és kimondja csatlakozását az Internacionáléhoz. Táncsics kiválása az Általános Munkásegyletből 109

IX. Az Általános Munkásegylet tevékenysége a francia-porosz háború idején. Második kisérlet az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesülésére .....118—149

1. A francia-porosz háború és a nemzetközi munkásmozgalom 118
2. A Munkásképző Egylet és az Általános Munkásegylet állásfoglalása a francia-porosz háború ellen 121
3. Az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egyegylet egyesülésének másodszori kimondása és az egyesülés ismételt megakadályozása 129
4. Az Általános Munkásegylet részvétele a „48-as klub" petíció-akcióban Elzász-Lotaringia annexiója ellen 139

X. Az Általános Munkásegylet tevékenysége a Párizsi Kommün idején. A szocialista mozgalom szervezeti egységének helyreállitása .....150—178

1. A Párizsi Kommün visszhangja Magyarország munkássága körében. A pesti májusi sztrájkok 1871-ben 152
2. Az Általános Munkásegylet szervezeti fejlődése és egyesülése a Munkásképző Egylettel..... 163

3. Az Általános Munkásegylet tüntetése a Párizsi Kommőn eszméi mellett 1871 júniusában 172

XI. Az Általános Munkásegylet feloszlatása. A hűtlenségi per .....179—207

1. A júniusi munkáslefogások és ezek visszhangja... 179
2. Az Általános Munkásegylet elleni vizsgálat sikertelensége 184
3. A hűtlenségi per lefolyása 190
4. A felmentő ítélet visszhangja 202

XII. Kisérletek országos munkáspárt alakitására .....208—229

1. Farkas Károly az Internacionále hágai kongresszusán 208
2. *A Munkás Heti-Krónika* és az *Arbeiter-Wochen-Chronik* megjelenése. Kísérletek a munkáspárt megalakítására 216
3. A munkáspárt betiltása 222

XIII. Az Általános Munkásegylet ideológiája .....230—254

1. A Magyarországon terjesztett szocialista irodalomról 230
2. Az „államsegély-önsegély" vita. A politikai és gazdasági harc kérdése 234
3. A forradalomhoz és az államhoz való viszony kérdése..... 237
4. Az agrárkérdés 239
5. A nemzeti kérdés 246
6. A szellemi munkások 249
7. A párt kérdése 250

XIV. Rövid összefoglalás .....255—263

Időrendi tábla.....265—268
Névmutató .....269—280

HIBAIGAZÍTÓ

30. old. felülről 14. sor:

az iskolának az államtól *helyett* az iskolának az egyháztól

Felelős lektor: Jahn Ferencné

A könyv szedését 1952 május 23-án kezdték meg. Megjelent július 16-án, 6000 példányban.

Ez a könyv az MNOSZ 5601—50 Á és MNOSZ 5602—50 Á szabványok szerint készült.

4587. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Vértes Ferenc.

45.— Ft